

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Кафедра соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Кафедра психології та соціальної роботи

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Кафедра освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи

Полтавський обласний благодійний фонд «Громадське здоров'я»

Комунальна установа «Обласний молодіжний центр» Полтавської обласної ради

Ветеранський простір Плюс Плюс Полтава (простір-партнер Veteran Hub)

Благодійна організація «Вихід є» (м. Полтава),

Міжнародна антинаркотична Асоціація (м. Полтава)

Полтавський обласний центр соціальних служб

Центр надання соціальних послуг Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області

Благодійна організація «Благодійний фонд «Карітас Полтава»

Громадська організація «Нове відповідальне управління» (м. Кременчук)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,

ПРИСВЯЧЕНОЇ 110-РІЧЧЮ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

9-10 ТРАВНЯ 2024 РОКУ

ПОЛТАВА - 2024

УДК 364(062)

С 69

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 14 від 31 травня 2024 року)*

Редакційна колегія:

М. В. Гриньова, доктор педагогічних наук, професор (голова редакційної колегії); **В. В. Фазан**, доктор педагогічних наук, професор; **С. П. Яланська**, доктор психологічних наук, професор; **Н. О. Сайко**, доктор педагогічних наук, професор; **В. І. Березан**, доктор педагогічних наук, доцент; **В. В. Костіна**, доктор педагогічних наук, професор; **О. Г. Коломієць**, доктор філософських наук, доцент.

Рецензенти:

Вайнола Ренате Хейкіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної освіти і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ);

Рацул Олександр Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький).

Соціальна робота: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. 255 с.

У збірнику наукових праць представлено публікації науковців, в яких висвітлюються найбільш актуальні науково-прикладні проблеми соціальної роботи і дотичних до неї наук. Основний акцент зроблено на розкритті вітчизняного й зарубіжного досвіду актуальних проблем соціальної роботи і соціальної педагогіки; сучасних технологій реабілітації та реінтеграції в умовах воєнного та повоєнного часу; соціально-педагогічній та психосоціальної підтримці дітей і дорослих в умовах військової агресії; проблемам підготовки та перепідготовки фахівців соціальної сфери в умовах воєнного стану.

Збірник адресовано викладачам у галузі соціальної роботи закладів вищої освіти, здобувачам вищої освіти, фахівцям із соціальної роботи та соціальної педагогіки.

УДК 364(062)

*Електронна копія збірника наукових праць безкоштовно розміщена
в електронному каталозі бібліотеки ПНПУ імені В. Г. Короленка та
Інституційному репозитарії ПНПУ імені В. Г. Короленка.*

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024

© Кафедра соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Особливості організації волонтерської діяльності в сучасних умовах <i>Біла Дарина</i>	9
Сексуальна освіта підлітків задля профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом <i>Горобчук Людмила</i>	12
Сімейне насильство як соціальна проблема <i>Дуля Аліна, Діброва Олег</i>	15
Основи здорового розвитку підлітків <i>Дяченко Сергій</i>	18
Методи й форми роботи з молодими сім'ями у роботі соціального працівника <i>Єгорова Ксенія, Буц Анастасія</i>	22
Особливості соціально-педагогічної діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти <i>Єсіна Наталія, Коловоротна Наталія</i>	25
Трансформація молодіжних культурних трендів під час війни: відмова попри власний комфорт <i>Кобка Ярослава, Синепол Світлана</i>	30
Сімейні форми влаштування на виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану <i>Куторжевська Любов</i>	34
Практичне застосування стратегічного менеджменту в соціальних організаціях <i>Левченко Наталія</i>	40
Профілактика агресивної поведінки дітей <i>Лиса Оксана</i>	44

Соціальна робота з постраждалими від воєнних дій: успішні практики співпраці державних і громадських організацій <i>Лях Тетяна, Бойко Анастас, Харітонов Андрій</i>	48
Використання цифрових технологій та онлайн-ресурсів у роботі соціального педагога <i>Обушина Єлизавета</i>	51
Соціальний захист осіб похилого віку в Україні <i>Патока Наталія</i>	54
Негативний вплив соціальних факторів на ментальне здоров'я людини <i>Рибалка Олена</i>	58
До проблеми профілактики комп'ютерної адикції підлітків <i>Романова Інна, Коваленко Ольга</i>	61
Взаємодія соціальних працівників з мас-медіа як чинник розвитку сучасної соціальної роботи: порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду <i>Синиця Антон</i>	65
Основні напрями роботи соціального педагога у сфері молодіжного дозвілля <i>Терещенко Лілія</i>	68
Діяльність мусульманських інституцій в Україні в контексті соціальної роботи <i>Хасан Ахмед</i>	70
Соціальна робота з попередження юного материнства <i>Чернявська Світлана</i>	73
Соціалізація дітей раннього дошкільного віку засобами гри <i>Чуб Катерина</i>	76
Насильство в сім'ї у зв'язку з військовим станом <i>Шаптала Дарина</i>	81
Впровадження підходу диференційованого надання послуг представникам ключових груп інфікування ВІЛ в Україні <i>Шваб Інна, Лютий Вадим</i>	84

Сторітелінг як метод соціально-виховної роботи з учнівською молоддю в закладах професійно-технічної освіти <i>Шеплякова Ірина, Маслова Влада</i>	88
--	----

Особливості соціально-педагогічної підтримки дітей упродовж та після лікування онкологічного захворювання <i>Юревич Євгенія</i>	93
---	----

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Інтеграція в освітній простір дітей з особливими освітніми потребами соціально-педагогічними засобами <i>Войнаровська Анжела</i>	97
--	----

Психологічні аспекти соціальної адаптації в умовах кризи: стратегії психологічної підтримки та ресурси <i>Громова Анастасія</i>	100
---	-----

Екскурсійна робота в Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка як сучасна технологія реабілітації відвідувачів <i>Ємець Світлана</i>	104
---	-----

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю внаслідок війни в умовах реабілітаційного центру <i>Запитецький Андрій</i>	109
---	-----

Діяльність центру соціально-психологічної реабілітації дітей як закладу соціального захисту в Україні в умовах воєнного часу <i>Мак Аліна</i>	112
---	-----

Проблеми соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти <i>Макар Людмила, Долобовська Марина</i>	116
---	-----

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: закордонний досвід <i>Міхеєва Оксана</i>	120
--	-----

Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій <i>Пшенична Оксана</i>	124
--	-----

Стратегії адаптації молоді до повоєнного відновлення: перспективи та виклики <i>Савельчук Ірина</i>	128
Соціальна адаптація дітей з порушенням інтелекту засобами фізичної культури <i>Черненко Наталія</i>	131
Ефективність Університетів третього віку в забезпеченні соціальної інтеграції серед літніх людей <i>Чечун Інна</i>	135
Зарубіжний досвід психосоціальної реабілітації в інклюзивній освіті: інтеграція в український освітній простір <i>Шеремет Віталіна, Кононенко Лілія</i>	139
Досвід соціально-реабілітаційної та паліативної допомоги харківського обласного благодійного фонду «соціальна служба допомоги» людям літнього віку в умовах воєнного стану <i>Щербакова Вікторія, Рагозіна Тетяна, Костіна Валентина</i>	145

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Психологічна підтримка дітей в умовах військової агресії <i>Атаманчук Ніна</i>	150
Підтримка українських соціальних працівників в умовах війни <i>Віхтенко Леонора</i>	153
Шляхи подолання психологічної травми внаслідок насильницьких дій у сімейній взаємодії <i>Гончарова Наталія, Харченко Анжела</i>	156
Методи роботи груп підтримки в умовах війни <i>Демиденко Тетяна</i>	159
Соціальна робота з формування життєстійкості вразливих груп населення в умовах війни <i>Єнгалічева Ірина</i>	162
Соціалізація людей з інвалідністю в умовах воєнного стану <i>Зеня Дмитро, Кабусь Наталя</i>	165

Саногенне мислення як чинник посттравматичного зростання особистості в сучасних умовах <i>Ковальова Марина</i>	168
Групи взаємодопомоги як інструмент соціальної підтримки членів сімей Захисників і Захисниць України <i>Коломієць Олена</i>	171
Ресурсний підхід до адаптації в межах психосоціальної допомоги внутрішньопереміщеним особам в умовах воєнного часу <i>Комленко Людмила</i>	175
Доула в Україні воєнного часу: місія психосоціальної підтримки <i>Котломанітова Галина</i>	179
Соціально-педагогічні засоби розвитку резильєнтності сімей, які постраждали внаслідок війни <i>Левченко Тетяна</i>	184
Роль соціального патронажу у підтримці людей похилого віку <i>Мельник Людмила</i>	188
Особливості арт-терапії у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб <i>Нерознак Лілія</i>	191
Можливості молодіжного центру з надання соціоемоційної підтримки молоді у відповідь на виклики суспільства під час воєнного стану <i>Панченко Наталія, Падун Валентина</i>	195
Методи створення соціального благополуччя дітей дошкільного віку в умовах війни <i>Репало Валерія</i>	198
Молодіжна робота в громаді в умовах війни <i>Розсоха Анастасія</i>	201
Соціальні послуги неурядових організацій особам, постраждалим внаслідок війни в Україні <i>Семкова Валерія</i>	205
Соціально-педагогічна підтримка підлітків із числа ВПО в умовах літнього оздоровлення <i>Спіріна Тетяна, Дорошок Дмитро</i>	209

Стратегії роботи вчителів для надання емоційної підтримки учням молодшого шкільного віку в умовах військової агресії <i>Хімчук Ліліана</i>	211
Механізми реалізації психосоціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх родин на основі аналізу зарубіжного досвіду <i>Шевченко Олена</i>	215
Психосоціальна підтримка дітей і дорослих в умовах військової агресії <i>Яланська Світлана, Нечепоренко Світлана</i>	218
Психосоціальна підтримка дітей в умовах військової агресії <i>Яновська Тамара</i>	221

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підготовка студентів соціономічних спеціальностей до роботи в умовах надзвичайних ситуацій <i>Березан Валентина</i>	226
Практична підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до формування гендерної культури у дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану <i>Костіна Валентина, Терещенко Вероніка, Гавричкова Віолетта</i>	229
Співпраця із роботодавцями у сфері соціальної роботи <i>Кравченко Оксана</i>	234
Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в центрах життєстійкості <i>Сайко Наталія</i>	236
Терапевтичний концепт застосування цифрових наративів у професійній діяльності соціального педагога <i>Тимчук Лариса</i>	239
Розвиток професійної самосвідомості фахівців із соціальної роботи засобами тренінгової діяльності <i>Шпак Анастасія</i>	243
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	247

РОЗДІЛ 1
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Дарина Біла

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
rnbk2011@gmail.com*

Науковий керівник: *Галина Котломанітова*

Постановка проблеми. Волонтерство у сучасному суспільстві є важливим сучасним феноменом, значимість і вплив якого зростає з кожним роком. Як явище, волонтерство є позитивним індикатором розвитку суспільства та фактором підвищення соціальної безпеки, все ж, волонтери часто зустрічаються з багатьма проблемами, як з боку держави так і з боку суспільства. Ці недоліки можуть суттєво впливати на ефективність діяльності, мотивацію та подальший розвиток волонтерства, як фактору підвищення рівня соціальної безпеки. Так, недосконалість правового регулювання та відповідного законодавства часто ускладнюють діяльність волонтерів. Волонтерство – це соціально значуща робота, яка поки що не має відповідного захисту прав учасників. Також певні бюрократичні механізми, різнобічність понять та відстань між безпосередніми учасниками волонтерського процесу та владою та певним чином стримують подальший розвиток цієї діяльності. Дослідження цих та інших проблем, а також шляхів розвитку волонтерської діяльності має бути в центрі уваги науковців, практиків та суспільства загалом [4]. Адже від підтримки та співпраці всіх стейкхолдерів залежать життя, здоров'я та благополуччя військових та цивільних громадян та соціальна безпека в країні загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема волонтерства, добровільної діяльності та милосердя посідає значне місце у сучасних наукових дослідженнях І. Н. Айнутдиної, О. А. Акімової, Т. Ф. Алексеєнко, З. П. Бондаренко, Л. В. Вандишевої, І. Д. Зверєвої, Р. Лінч, Т. Л. Лях, С. Маккарлі, О. П. Песоцької, В. І. Пестрикової, С. Я. Харченка та ін. Ці дослідники трактують волонтерство як складову соціально-педагогічної роботи з молоддю. У своїх наукових доробках автори (О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, Н. В. Заверико, А. Й. Капська, В. С. Петрович, І. Грига, Л. Дума, З. Зайцева, Н. Заверико, І. Іванова, Н. Івченко, О. Карпенко, Л. Коваль, В. Назарук, Ф. Ступак, О. Яременко та ін.) зосереджують свою увагу переважно на змісті волонтерства, принципах та практичному досвіді організації волонтерської діяльності, питаннях практичної підготовки волонтерів до роботи з різними категоріями населення. Також глибоко розкрито технології залучення й

підготовки молоді до волонтерської діяльності [1]. У працях Ю. Й. Поліщука [5] волонтерство обґрунтовано як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій. З огляду на існуючі публікації засвідчуємо, що є потреба дослідження феномена волонтерства у сучасному суспільстві як важливого фактора виховання й підготовки до життя учнівської та студентської молоді. Дослідники зазначають, що український волонтерський рух з 2014 року за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації.

Метою роботи є аналіз явища волонтерства на теренах України в сучасних умовах та виявлення проблем у волонтерській діяльності сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Український волонтер – явище поки відносно молоде. До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно, особливо коли порівнювати з іншими країнами. Як свідчить рейтинг «World Giving Index», 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світі (тільки 5 % населення було залучено до волонтерської роботи), але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. Волонтерський рух тоді піднісся на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України: майже чверть українців (23 %) уже мали досвід волонтерства. У тому ж рейтингу «World Giving Index» Україна піднялася зі 150-го на 81-е місце й випередила Польщу, Естонію, Росію та Грузію [2]. Волонтерський рух в Україні сьогодні є проявом нових соціальних рухів постіндустріальних суспільств. Він є мережевим і складається не з членів, а з прихильників. На відміну від політичних партій та громадських організацій, ґрунтується на добровільних внесках громадян з долученням допомоги міжнародних організацій.

Волонтерство в Україні є одним з небагатьох проявів реальних демократичних рухів, які мають мозаїчне фінансування «знизу» і спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства. Антикорупційні, гендерні, екологічні тощо громадські організації працюють за фінансової підтримки (здебільшого) міжнародних фондів, але на відміну від волонтерства й територіальних громад, вони не стали реальними соціальними рухами і поки що виконують функцію соціального підприємництва [6]. Тому підтримка демократичних ініціатив знизу (зокрема волонтерства) може бути одним із реальних аргументів щодо формування демократичних інститутів у контексті європейської інтеграції. Від початку повномасштабної війни волонтерство в Україні стало масовим явищем, у якому задіяна велика кількість молодих людей. Результати соціологічного дослідження показали, що 54 % молоді включились у волонтерську діяльність після 24 лютого 2022 року з метою наближення перемоги [3]. Сьогодні саме волонтерів можна назвати армією, яка допомагає українцям і Україні. Волонтерська діяльність в Україні стала складовою суспільного та особистісного функціонування й розвитку, основою громадянського суспільства, яка в умовах війни розкривається по-новому. Сучасне суспільство характеризується постійними кризовими процесами та явищами, бурхливими змінами в різноманітних сферах життєдіяльності, що визначає нові вимоги й підходи до виховання свідомих та активних громадян. Для того, щоб внутрішньо відповідати сьогоденню, сучасна людина має бути

здатною не тільки адаптуватися до нових реалій, але й змінювати ситуації та обставини, при цьому особисто змінюватись і розвиватись. Особливо важливим завданням для сучасної України є формування громадянського суспільства. Успішне функціонування громадянського суспільства забезпечують суб'єкти, здатні плідно взаємодіяти між собою задля досягнення спільної мети, реалізації поставлених завдань, які мають сформоване почуття відповідальності за долю країни, її добробут і процвітання. Саме молодь виступає основою перетворень і прогресивних змін у сучасній Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо сказати, що волонтерство сьогодні – це не тільки явище сучасного світу, коріння його було закладене в традиціях ще дуже давно, а в нашій державі волонтерська діяльність набула нових якостей після Революції гідності і стала вираженням високого морального духу громадян. Волонтерство сьогодні охопило широкі верстви населення, незалежно від віку, матеріального стану, релігії. Можливо, найбільш значущим результатом Революції Гідності, крім усвідомлення українцями необхідності побудови національної держави, стало виникнення волонтерського руху – важливої складової громадянського суспільства і головної рушійної сили реформування країни. Про волонтерський рух в Україні сьогодні з захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. У надзвичайно складний період саме цей рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалова К. О. Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3 (15). С. 67–71. URL: <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/3/13.pdf>
2. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус. Вісник Національного університету оборони України. 2015. № 1 (44). С. 275–281. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_1_50
3. Драпушко Р., Ілюк О. Формування філософії волонтерського руху як теоретичної основи особливого розуміння свободи. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2023. № 1 (1). С. 40–56. URL: <https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/view/509/446>
4. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. 2016. № 2 (57). С. 25–40. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40_no-2_vol-57_2016_UKR.pdf
5. Поляруш С. Волонтерський рух: світовий досвід, Україна і Кіровоградщина. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія:*

Історичні науки. 2015. Вип. 22. С. 150–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_i_2015_22_27

6. Тетянич Ю. Оподаткування волонтерів: «війна» з державою заради допомоги державі? *Укрінформ.* 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3717153-opodatkuvanna-volonteriv-vijna-z-derzavou-zaradi-dopomogi-derzavi.html>

СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ПІДЛІТКІВ ЗАДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬСЯ СТАТЕВИМ ШЛЯХОМ

Людмила Горобчук

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

l.horobchuk.asp@kubg.edu.ua

Науковий керівник: Тетяна Спіріна

Постановка проблеми. Сексуальне здоров'я визначається експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) як комплекс соматичних, пізнавальних, емоційних і соціальних аспектів буття людини, які позитивно збагачують особистість, підвищують комунікабельність і здатність до любові. Воно передбачає також здатність насолоджуватися статевим життям і контролювати сексуальну поведінку відповідно до норм соціальної й особистої етики, свободу від страху, неадекватних уявлень про людську сексуальність та інших психологічних факторів, що спотворюють сексуальні реакції і стосунки [7].

У віці 15–16 років завершується період статевого дозрівання, і молоді люди починають відчувати увагу до себе протилежної статі. У цей час формується й особливе відчуття – статевий потяг (лібідо), внаслідок чого деякі підлітки починають статеве життя.

З початком статевого дозрівання підвищується активність підкіркових структур мозку, зокрема гіпоталамуса. Приблизно у віці перших місячних у дівчат і перших полюцій у юнаків (12–14 років) відбувається початок еротичної стадії сексуального розвитку. Після настання фізіологічної зрілості (15–17 років) з'являється бажання статевої близькості – сексуальний потяг. І це нормальний фізіологічний процес розвитку підлітків, та ознака нормального функціонування сексуального здоров'я [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я на липень 2023 року інформує про те, що кожного дня у світі заражається понад 1 мільйон інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ). Щороку реєструється приблизно 374 мільйони нових випадків інфікування хламідіозом, гонореею, сифілісом і трихомоніазом. За оцінками ВООЗ, понад 500 мільйонів людей у віці 15–49 років мають статеву інфекцію, спричинену вірусом простого герпесу [1].

Центр громадського здоров'я свідчить про те, що ІПСШ вражають в основному дівчат-підлітків. Щорічно одна з 20-ти дівчат-підлітків набуває бактеріальну інфекцію при сексуальному контакті. У 10–40 % дівчат та жінок з невиліковною хламідійною інфекцією розвиваються симптоматичні запальні

захворювання тазових органів. Особливо небезпечною є ВІЛ-інфекція, адже її безсимптомний період іноді триває понад десять років [2].

За даними МОЗ в Україні щороку реєструють близько 400 000 нових випадків інфекції, що передаються статевим шляхом [4].

Як бачимо, дана статистика включає також і підлітковий вік. Вік, що є найважливішим періодом життя і, в тому числі, ризикованим періодом життя.

Зрозуміло, що профілактика та збереження сексуального здоров'я підлітків є актуальним питанням не тільки в Україні а й у світі. Про що свідчать наукові роботи вітчизняних та зарубіжних колег.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темою профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом, в тому числі ВІЛ/СНІДу та досвідом реалізації соціальних проєктів і програм із профілактики ВІЛ/СНІДу серед підлітків цікавились М. Анфілова, Ю. Галушко, В. Гайдамаха, С. Гріщенко, О. Доценко, О. Карпенко, Р. Качур, О. Махновська, І. Метасьова, І. Миронюк, Г. Слабкий, О. Швед; про важливий вплив у профілактиці ІПСШ «Клінік дружніх до молоді» писали, О. Бобкова, З. Лашкул, Д. Соколенко; проблеми сексуальної освіти підлітків досліджували О. Бялик, О. Кислова, А. Ніколаєвська.

Дослідження у сфері профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом розповсюджені також серед зарубіжних науковців. Вплив сексуальної освіти на зменшення вагітності та ІПСШ у підлітків досліджували Емі Л. Бордонья (Amy L. Bordogna), Аманда С. Койл (Amanda C. Coyle), Рупа Налламотху (Rupa Nallamothu), Рената В. Єн (Renata W. Yen), Аліна Л. Манько (Alina L. Manko); зв'язок між сексуальною освітою та інфекціями, що передаються статевим шляхом описали Стівен Фоті (Steven Foti), Марк Харт (Mark Hart); відношення молоді до ІПСШ описав Матеї Санде (Matej Sande).

Мета статті. Проаналізувати ефективність комплексної сексуальної освіти підлітків у профілактиці захворювань, що передаються статевим шляхом.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні для покращення сексуального здоров'я підлітків та профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом проводиться безліч заходів, реалізується сотні проєктів, відповідні теми включені в навчальні програми закладів загальної середньої освіти. Але, по сьогодні, інфекції, що передаються статевим шляхом, становлять серйозну медичну і соціальну проблему, що вимагає комплексного підходу до профілактики та лікування.

Комплексна сексуальна освіта (КСО), інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ) та сексуальне здоров'я підлітків прямо пов'язані між собою.

Одним із ефективних способів запобігання поширенню ІПСШ є впровадження в роботу закладів загальної середньої освіти програм з комплексної сексуальної освіти, спрямованої на підвищення свідомості підлітків щодо ризиків і методів захисту.

Комплексна сексуальна освіта включає в себе навчання усіх аспектів сексуальності, в тому числі знання про ІПСШ, методи їх передачі та профілактику. Основні цілі КСО включають усвідомлення ризиків небажаної

вагітності, підвищення навичок у виборі безпечних сексуальних партнерів та зменшення стигми навколо сексуальності та ІПСШ.

Комплексна сексуальна освіта включає також знання та навички безпечної статевої поведінки.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає поняття «безпечної статевої поведінки», яке включає в себе:

- Правильне та систематичне використання чоловічих і жіночих презервативів, латексних серветок і лубрикантів.
- Правильне застосування місцевих антибактеріальних засобів.
- Періодичне обстеження на наявність ІПСШ.
- Своєчасне лікування виявленої інфекції.
- Утримання від сексу, зменшення кількості статевих партнерів.
- Повідомлення статевих партнерів про виявлені інфекції.
- Відстрочення початку статевого життя, як сексуального благополуччя [5].

Успішна реалізація програм комплексної сексуальної освіти може значно знизити поширення ІПСШ та покращити сексуальне та репродуктивне здоров'я підлітків і населення в цілому. Тому важливо підтримувати та розвивати такі програми як один із ключових елементів системи громадського здоров'я.

Варто, в цьому аспекті, зазначити про те, що підлітки мають репродуктивні та сексуальні права, які належать до базових прав людини. Вони означають право людини ухвалювати без дискримінації, погроз і насильства самостійні рішення про своє репродуктивне здоров'я.

До повноліття підлітки не можуть скористатися всіма репродуктивними і сексуальними правами повною мірою. Міжнародна федерація планованого батьківства визначила ті права, якими може користуватися молодь, а саме: право на інформацію про сексуальні стосунки, контрацепцію, інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ-інфекцію; право на захист від небажаної вагітності, від сексуального насильства і примусу до сексуальних стосунків; право брати участь у заходах, пов'язаних із репродуктивними правами молоді і т. д. [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, впровадження в заклади загальної середньої освіти програм комплексної сексуальної освіти допоможуть молоді та підліткам: сформуванню відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших; утриматися від початку статевих стосунків або відтермінувати їхній початок. А тим, хто вже має досвід статевих стосунків: зберегти вірність одному партнеру та/або зменшити кількість статевих партнерів; скоротити кількість контактів без використання засобів, що запобігають непланованій вагітності й захворюванням на інфекції, що передаються статевим шляхом та ВІЛ.

Цілі й завдання комплексної сексуальної освіти полягають у допомозі молодому поколінню в формуванні сексуального здоров'я як необхідного аспекту здоров'я в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ). *Центр громадського здоров'я МОЗ України* : вебсайт. URL: <https://www.phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/inshi-infekciyni-zakhvoryuvannya/infekcii-scho-peredayutsya-statevim-shlyakhom-ipssh> (дата звернення: 03.05.2024).
2. Про що не зручно спитати у батьків? *Центр громадського здоров'я МОЗ України* : вебсайт. URL: <https://phc.org.ua/news/pro-scho-ne-zruchno-govoritiz-batkami-ta-spitati-u-likarya> (дата звернення: 03.05.2024).
3. Психосексуальний розвиток дітей і підлітків : вебсайт. URL: http://multycourse.com.ua/ua/print_page/theme/63 (дата звернення: 03.05.2024).
4. Сексуальне і репродуктивне здоров'я. Урок 13. Сексуальні та репродуктивні права, профілактика насильства, пов'язаного з гендером. *Альянс громадського здоров'я* : вебсайт. URL: <https://profihealth.org.ua/uk/lessons/176> (дата звернення: 03.05.2024).
5. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. Київ, 2014. 136 с. URL: <http://surl.li/tzyux>
6. Уроки зменшення шкоди. Урок 23. Профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом. *Альянс громадського здоров'я* : вебсайт. URL: <https://profihealth.org.ua/uk/lessons/226> (дата звернення: 03.05.2024).
7. Sexually transmitted infections (STIs). *World health organization* : website. 2024. URL: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-\(stis\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sexually-transmitted-infections-(stis)) (Lastaccessed: 03.05.2024).

СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Аліна Дуля, Олег Діброва

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
a.dulia@kubg.edu.ua, ovdibrova.fpsrso23m@kubg.edu.ua*

Постановка проблеми. Світовою громадськістю домашнє насильство визнано одним із ключових чинників, які ставлять людину в залежне становище, наносять моральну шкоду соціальному середовищу і є бар'єром на шляху подолання нерівності і дотримання прав людини. Проблема насильства у сім'ї є досить гострою для багатьох країн світу і для України зокрема. Її небезпечність полягає в тому, що прояви насильства і жорстокості у сім'ї руйнують гармонію і злагод у родині та є однією з передумов сімейного неблагополуччя, злочинності у громаді [6].

Водночас, проблема сімейного насильства небезпечна тим, що від неї особливих страждань зазнають діти. Тому домашнє насильство є актуальною суспільною проблемою і потребує розв'язання на рівні держави.

Аналіз останніх досліджень. Питання надання допомоги постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19 досліджували О. Карпенко, Ж. Петрочко [1]; домашнє насильство над дітьми як соціально-

педагогічну проблему досліджували Т. Спіріна, А. Цвігун [4]; гендерні аспекти проблеми сімейного насильства розкриті у наукових працях В. Нестерчук [2]; проблеми соціальної профілактики сімейного неблагополуччя у територіальній громаді розглядали Т. Лях, Н. Клішевич [6].

Виклад основного матеріалу. Сім'я відіграє важливу роль у формуванні й всебічному розвитку особистості, задовольняючи її соціальні потреби, як от: моральна підтримка, визнання, прийняття безпека, захищеність від зазіхань, психоемоційний комфорт. Домашнє насильство є фактором соціального ризику й призводить до поглиблення психосоціальної, морально-етичної роз'єднаності, обопільної недовіри й ворожого членів сім'ї один до одного, вульгарності й озлобленості у комунікації з найближчим соціальним оточенням. Наразі, немає точних статистичних даних про дійсні прояви насильства у сім'ї, оскільки воно є найприхованішою формою насильства, у переважній більшості, не усвідомленою жертвами та суспільством, загалом. Саме тому, що сім'я приховує факти домашнього, пояснюючи це тим, що сімейні справи не потрібно виносити на загальне обговорення, така інформація не надходить до правоохоронних органів. Науковці виокремлюють основні причини домашнього насильства: соціокультурні, особистісні, економічні, наголошуючи, що становлення й розвиток насильницьких взаємовідносин у сім'ї є наслідком комплексу насильницьких стосунків [4]. Також, діти не обізнані з ефективними моделями поведінки у випадку, якщо вони є жертвами насильства або свідками таких дій.

Разом з тим, в сімейне насильство формується через поведінку, підґрунтям якої є латентне насильство. Воно може не усвідомлюватися суб'єктом як насильницьке і виражається через педагогічний, соціалізаційний, інформаційний примус, що пояснює проблеми сімейного насильства, дискримінаційну поведінку членів сім'ї один до одного [3].

Відтак, сімейне насильство досить розповсюджене, незважаючи на соціальний статус, фінансові можливості, соціокультурні, економічні, політичні фактори, сексуальну орієнтацію. необхідно вміти розпізнати насильство (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне), а найголовніше знати, як від нього захиститися [5].

Сімейне насильство від інших агресивних актів відрізняється тим, що це не поодинокий випадок, дії є систематичними, регулярними, планомірними, здійснюються у стосунках між найближчими людьми (батьки, діти, інші родичі).

Причинами сімейного насильства є: психологічні чинники; соціальні чинники; економічні чинники. Також, насильство до будь кого із членів сім'ї, може виражатися у тілесних ушкодженнях, сексуальних діях, погрозах, залякуваннях тощо.

Варто зазначити, що до різноманітних проявів сімейного насильства призводять певні соціокультурні умови: відсутність у суспільстві чіткої оцінки фізичних покарань; реклама насильства в засобах масової інформації; правова неграмотність; недосконалість законодавства [7].

Висновки. Сімейне насильство є важливою й актуальною соціальною проблемою, яку не можна зневажати, не помічати, не звертати уваги, оскільки будь-яке насильство є руйнівним для психоемоційного, соціокультурного становлення й розвитку особистості, але його дуже складно ідентифікувати. Саме тому важливо окреслити способи, які допомагають досягти контролю над особистістю: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство.

Сьогодні суспільство широко обговорює питання попередження сімейного насильства та дієвої допомоги його жертвам. Проте, основним завданням, наразі, залишається виявлення осіб, які здійснюють насильство та їхніх жертв, інформування населення про дії, які можна вважати насильницькими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко О. Г., Петрович Ж. В., Спіріна Т. П. Діяльність громадських і благодійних організацій, спрямована на допомогу постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 4. С. 70–77. URL: https://www.researchgate.net/publication/376515565_Dialnist_gromadskih_i_blagodijnih_organizacij_spravovana_na_dopomogu_postrazdalim_vid_domasnogo_nasilstva
2. Нестерчук В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social Work & Education*. 2020. Vol. 7. No. 3. P. 254–262. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/2520-6230.20.3.1/pdf_53
3. Соціальна педагогіка : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько ; авт.-кол. : О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
4. Спіріна Т. П., Цвігун А. Ю. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 157–162. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1183/1099>
5. Швед О. В, Спіріна Т. П. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1068/986>
6. Liakh T., Spirina T., Klishevych N. Social prevention of family injury in the territorial community. *Social Work & Education*. 2022. Vol. 9. No. 2. P. 245–255. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/261490>
7. Shnit D. The law and social work practice in Israel. *Meeting of Changes of a Changing Society: Fifty Years of Social Work in Israel* / ed. by F. M. Loewenberg. Jerusalem : Magnes Press, the Hebrew Univ., 1998. P. 51–74.

ОСНОВИ ЗДОРОВОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ

Сергій Дяченко

Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 28

Полтавської міської ради Полтавської області»,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

sdyachenko@gmail.com

Науковий керівник: *Наталія Сайко*

Постановка проблеми. Школи та громади України здійснюють профілактичні програми за планом, не звертаючи уваги на те, чи мають ці програми значущі зміни в житті молодих людей, чи ефективно вони впроваджують ці програми, якими є ідентифікатори здорового розвитку підлітків (дітей від 12–18 років) відповідно до їх вікових особливостей розвитку та чи відповідають програми сучасним ознакам здорового розвитку.

У науковому обігу є різні підходи до розуміння сутності ознак здорового розвитку. Провідною з основ визначення здорового розвитку підлітків ми дослідили технологію оцінки потреб дитини науковців І. Д. Звереві, З. П. Кияниці, В. О. Кузьмінського, Ж. В. Петрочко, І. Саммон. Оцінка потреб дитини базується на цілому ряді теорій розвитку і формування особистості, її виховання і соціалізації. Та, насамперед, це теорії періодизації в розвитку особистості і теорія прив'язаності [3, с. 7].

До загальних закономірностей розвитку людини належать: єдність біологічного і соціального; взаємозв'язок діалектичного і сенситивного; єдність безперервності і перервності; залежність розвитку від задоволення потреб; його обумовленість специфікою соціального середовища, в тому числі зоною найближчого розвитку; активність у діяльній сфері [3, с. 7].

У контексті загальних закономірностей розвитку дитини особливої ваги набуває єдність біологічного і соціального, що може бути простежена через особливості особистісного становлення у різні вікові періоди [3, с. 7].

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасних найбільш значущими є періодизації Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова, А. В. Петровського, Е. Еріксона. Так, у періодизації Л. С. Виготського і Д. Б. Ельконіна зроблена спроба визначити періоди розвитку людини на основі таких суттєвих особливостей, як соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність, домінуюче вікове новоутворення [3, с. 8].

Метою нашого дослідження є науково обґрунтовані основи здорового розвитку підлітків.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія дитини з дорослими, із соціальним середовищем є, безперечно, джерелом її розвитку. Іншими словами, виховання не автоматичне передавання духовної культури від старшого покоління до молодшого, а процес організації спільної життєдіяльності дітей і дорослих. Дитина володіє певними рівнями актуального і потенційного розвитку, тобто зона найближчого розвитку передбачає розвиток існуючих здібностей дитини за допомогою дорослих. Саме вони, як соціальні агенти,

можуть допомагати дитині випереджати актуальний розвиток, орієнтуючи її на перспективу [3, с. 8].

Важливим для розуміння закономірностей розвитку людини є виокремлення у теорії Е. Еріксона радіусу значущих стосунків (соціальних агенцій) як основи для становлення особистості. Саме такі стосунки з представниками кола найближчого оточення (соціальні агенти) формують у дитини відчуття захищеності, опори [3, с. 9]. Відчуття захищеності та відчуття опори тому і є одними з основ здорового розвитку дитини.

Ключовим поняттям нашого дослідження є і поняття соціалізації. Соціалізація – процес інтеграції індивіда у суспільство та у різноманітні типи соціальних груп шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей. Головне завдання процесу соціалізації для індивіда полягає у пошуку свого місця у суспільстві. Виділяють 2 основних типи соціалізації: первинна та вторинна. Первинна соціалізація - засвоєння норм і цінностей людиною у дитячому віці, а вторинна - засвоєння норм і цінностей дорослою людиною [2, с. 85].

На первинну і вторинну соціалізацію впливають різні соціальні агенти і соціальні інститути. Для первинної соціалізації індивіда характерні міжособистісні відносини в малих групах, агентами якої виступає найближче оточення людини. Це батьки, друзі, родичі та близькі. Вони виконують зразу декілька функцій, які можуть замінити один одну. У цьому типі соціалізації агенти змінюються відповідно до життєвих циклів та умов. На рівні великих соціальних інститутів відбувається вторинна соціалізація. Агентами цієї соціалізації виступають засоби масової інформації, вчителі у школі, викладачі в університеті [2, с. 85].

Сучасний розвиток технологій та сучасна ера соціалізації дигітального суспільства має свої особливості категоризації основ здорового розвитку дитини та розкриття їх з кута зору процесу еволюції людини. Процес еволюції людини по шляху духовного становлення передбачає входження у світ інтелектуальної культури, побудованої на системі знань як набутих у процесі соціокультурної життєдіяльності, так і «вирощених» усередині своєї індивідуальності. Усе, що визначається як зовнішнє знання, є лише формою репрезентацій обізнаності внутрішньої, яка досягається переважно шляхом освіти [1, с. 5].

Науковці «Інституту пошуку» дослідити та визначили зовнішні та внутрішні активи © (якості, особливості), що виклали у таблиці 40 активів розвитку дитини, що також є основами розвитку підлітків [4]. Ці 40 активів відображають за ідентифікаторами як людина реалізує себе за основами розвитку.

Людина реалізує себе в культурній, науковій, освітній, господарській та інших сферах суспільної діяльності не лише через набуті знання і практичний досвід, але й власну вихованість. Виховання внутрішнього морально-духовного скарбу слугує найбільш надійним орієнтиром у визначенні мети й сенсу життя, подоланні його складних суперечностей. Згідно з класичною традицією знання постає збагаченим високими сенсами, здатними зробити людину творчою,

духовною особистістю, що вимагає доцільного виховання. У цьому контексті виховання потрібно розглядати як морально-практичний процес, який активно використовується для творення світу й одночасно творення самої людини. В історичному плані Людина – *Homo sapiens* (розумна) перетворюється в Людину – *Homo faber* (продуктивна), яка далі трансформується в Людину – *Homo creativus* (творча). Істотно, що феномен креативності виступає як поєднання новизни, корисності й несподіваності. Актуалізація нинішньої антропологічної освітньої парадигми обумовлена потужним впливом цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій на культуру й людину в цілому, що ствердило конституювання дигітальних суспільства і культури. Результатом стала поява *Homo digitalis* – людини дигітальної. Цей образ фіксує зовнішні характеристики індивідів, які володіють сенсорними вміннями об'єктної регуляції (приведення в дію планшетів чи смартфонів) (*digitalis* латиною означає і цифру, і палець) [1, с. 6].

Науковці В. Г. Кремень, С. О. Сисоєва, І. Д. Бех, О. Л. Вознесенська, Н. В. Гавриш, Л. В. Гончар, В. М. Шахрай та ін. розробили Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі та визначили основи здорового розвитку підлітків, як базові цінності. До таких базових цінностей, основ здорового розвитку, які потребують особливої уваги й захисних програм сімейної протидії цифровому вихолощуванню реальності, віднесли: цінність тіла (тілесності, реального фізичного руху); цінність тиші й усамітнення (пауз у медійному шумі, щоб причутися до важливого, для розмови із собою); цінність близькостей повноформатної присутності в спілкуванні (без запобіжника кнопки «перервати зв'язок», «виключити»); цінність стосунків з іншим та іншості, як такої (цінність іншої людини й установлених нею меж); цінність живого середовища (складності й саморегульованості природного оточення). У цифровому світі є тенденція знецінення цих базисних моментів людського життя, їхнього надмірного спрощення та підпорядкування прохідним миттєвим бажанням і звабам. Виховання в цифрову епоху має забезпечувати свідоме відновлення та відтворення означених цінностей [1, с. 6].

Ефективність виховання дітей та молоді в цифровому освітньому просторі та сучасному суспільстві значною мірою залежить від партнерської взаємодії батьків, педагогічних працівників та інших фахівців, яка виступає як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність, в основу якої покладаються діалог, рівні права, добровільність участі, взаємна зацікавленість сторін. Така взаємодія передбачає обмін взаємодіючих сторін інформацією і формами діяльності з метою підвищення інтелектуальних можливостей дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, зміцнення фізичного, психічного й соціального здоров'я, гарантування їхньої безпеки в цифровому просторі та забезпечувало основи здорового розвитку дітей (підлітків включно) [1, с. 25].

Висновки. У нашому дослідженні ми науково обґрунтували основи здорового розвитку підлітків. Перспективами подальших досліджень є необхідність розробити протоколи соціальної інтервенції та інструменти, які б враховували специфіку культури, сильних сторін громади та зосереджувалися на сім'ї, інших соціальних агентах та соціальних інституціях, як складових

здорового розвитку підлітків, життєстійкості та щастя, а також пом'якшення негативних наслідків стресу сучасних умов життя суспільства та військового стану України. Підготовка освітніх програм для майбутніх психологів до соціально-педагогічного супроводу здобувачів другого рівня загальної середньої освіти обумовлена соціальним замовленням суспільства та загалом фахівців Психологічної служби освіти, які матимуть системні знання з технологій, методів, діагностик, матимуть практичний досвід імплементації та практики соціальної інтерв'язії в основу якої, було покладено підхід сталого забезпечення засобів до існування (Sustainable Livelihoods Approach), супервізії педагогічних працівників у роботі з родинами, професійної та особистісних підходів до супроводу індивідуальних траєкторій учнів, компетенцій необхідних для здійснення такої роботи є актуальною і має місце більш детального дослідження. В майбутньому ми плануємо продовжити дослідження теми та вивчення більш детально ідентифікаторів та принципів ефективного соціально-педагогічного супроводу та навчання майбутніх фахівців Психологічної служби освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д., Вознесенська О. Л., Гавриш Н. В., Гончар Л. В., Шахрай В. М. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т 4. № 2. С. 1–30. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292/355>
2. Крижня В. О. Трансформація ролі соціальних агентів у процесі соціалізації особистості. *Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914–2014* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 27–28 лист. 2014 р. / уклад. А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 85.
3. Оцінка потреб дитини та її сім'ї : метод. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверєвої ; авт. : І. Д. Зверєва, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон. Київ : Держсоцслужба, 2007. 144 с.
4. Benson P. L., Roehlkepartain E. C., Sesma Jr. A. Tapping the power of community: The potential of asset building to strengthen substance abuse prevention efforts. *Search Institute Insights & Evidence*. 2004. Vol. 2. No 1. P. 1–14. URL: <https://www.search-institute.org/wp-content/uploads/2018/01/Insights-ATOD-03-04.pdf>

МЕТОДИ Й ФОРМИ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Ксенія Єгорова, Анастасія Буц

*Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка*

kseniagrigurevna@gmail.com, tehnogrub766@gmail.com

Постановка проблеми. Сім'я є першим виховним інститутом й впливає на людину протягом всього її життя. Саме в сім'ї закладаються основи морально-етичних якостей людини, формуються норми суспільно-особистої поведінки, розвивається внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'ю визнають найкращою умовою виживання, захисту та розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини, то саме від неї залежить, яким буде майбутнє нашої держави.

У сім'ї знаходять відображення всі соціальні проблеми, що характерні для сучасного суспільства. Особливо це стосується молоді сім'ї. У зарубіжній науковій літературі як термін «молода сім'я» самостійно майже не використовується, в західних країнах молоду сім'ю не виділяють як окремий об'єкт сімейної політики. Згідно з законодавством України молодою сім'єю вважається подружжя, в якому вік чоловіка або дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) – віком до 35 років [1]. На молоду сім'ю покладається вирішення демографічної проблеми та поліпшення якості населення загалом. Отже, молода сім'я потребує уважного вивчення й глибокого аналізу її кола проблем. Головним завданням суспільства є збереження цілісності молоді сім'ї, її родинних почуттів та зв'язків, тому повинна здійснюватися професійна діяльність соціального працівника з цією категорією сімей. Одним із багатьох вагомих питань є підбір, організація й застосування методів та форм роботи соціального працівника з молодими сім'ями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд науковців (І. Гребенніков, В. Меншутін, Є. Виноградська та ін.) висвітлюють питання, пов'язані з проблемами подружньої адаптації, готовності молоді до сімейного життя, аспекти становлення молоді сім'ї як психологічно здорового осередку. Соціально-демографічні дослідження розкривають проблеми молоді сім'ї, їх причини, закономірності розвитку, ціннісні орієнтації тощо (В. Береговий, В. Бойко та інш.). Вивченням проблем молоді сім'ї, розробкою форм, методів, технологій роботи з ними займаються колективи науковців й фахівців Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (Ю. Якубова, Л. Волинець та ін.), проблеми виховання НАПН України (В. Постовий, О. Докуніна та ін.), Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (З. Кісарчук, Г. Оніщенко та ін.).

Мета статті – проаналізувати методи й форми соціальної роботи із молодими сім'ями у професійній діяльності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу. Найактуальніші методологічні проблеми соціальної роботи стосуються організації її на такому рівні, який забезпечував

би максимальну її результативність, а також розробку критеріїв її ефективності [6]. Ефективність соціальної роботи з молодими сім'ями багато у чому залежить від правильного вибору форм й методів роботи з ними. Форма соціально-педагогічної роботи – спосіб організації діяльності соціального працівника з молододу сім'єю. Ознаки форм роботи: функціональність, структурність, інтегративність [5].

Завдяки формам, методи соціальної роботи наповнюються конкретним змістом. Метод – шлях досягнення мети та розв'язання завдань; спосіб пізнавальної, практичної діяльності. Це сукупність підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності; це найкоротший шлях досягнення результату [5].

У контексті роботи з молодими сім'ями під методами, що використовуються у процесі соціальної роботи з такими сім'ями, ми розуміємо спосіб організації соціальної роботи, що приводить до досягнення оптимального результату та забезпечує позитивні зрушення у розвитку молододу сім'ї, забезпеченні її функціональної спроможності.

У класичній науковій літературі визначаються такі групи методів соціальної роботи: загальні (філософські) методи (метод матеріалістичної діалектики); загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, наукової абстракції, індукції та дедукції, історичний метод, метод аналогії, системно-структурний метод тощо); спеціальні наукові методи (соціальної діагностики, соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального контролю, соціально-економічні та організаційно-розпоряджувальні методи) [3, с. 3].

У процесі здійснення соціальної роботи з молодими сім'ями доцільною видається така класифікація спеціальних методів: соціально-економічні, організаційні (адміністративні), педагогічні, психологічні та соціологічні.

До соціально-економічних методів соціальної роботи належать всі існуючі засоби, за допомогою яких соціальні працівники, інші спеціалісти здійснюють вплив на матеріальні, моральні, сімейні, національні та інші потреби й інтереси молододу сім'ї. Це – натуральна та грошова допомога, моральне заохочення, встановлення пільг, здійснення патронажу, соціального супроводу, допомоги в побутовому обслуговуванні тощо.

Організаційні (адміністративні) методи розглядаються в управлінському аспекті; їх реалізація можлива за умов наявності відповідних нормативно-правових документів. Це – регламентування (розробка та введення в дію організаційних положень – наказів, типових нормативів діяльності соціального працівника: наприклад, нормативи чисельності сімей із розрахунку на одного соціального працівника, нормативи часу обслуговування); інструктування (роз'яснення завдань, шляхів розв'язання проблем, наслідків неправильних дій членів сім'ї – консультування, інформування) тощо.

Децо інший погляд на організаційні методи роботи мають І. Грига та Т. Семигіна. Науковці відносять до них: сприяння працевлаштуванню; представлення інтересів клієнта на міжвідомчому рівні; контроль та інспектування [2].

Педагогічні методи. Це методи формування свідомості, спрямовані на формування певних понять, оцінок, світогляду (переконання, навіювання, приклад); методи організації діяльності, спрямовані на формування позитивного досвіду поведінки, дій та вчинків (доручення, соціальне навчання, закріплення позитивного досвіду); методи стимулювання діяльності, націлені на стимулювання особистості до покращання чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвальну діяльність (позитивне підкріплення, змагання); методи самовиховання, що сприяють свідомій зміні людиною власної особистості (самооцінка, самоорганізація, самоконтроль, самокорекція) тощо.

Психологічні методи. Це – тестування, що дає змогу встановити рівень розвитку у членів сім'ї необхідних знань, умінь, навичок, особистісних характеристик; психодрама, під час якої використовується рольова гра, що дозволяє створити умови для вираження індивідом почуттів, що пов'язані з важливими для нього проблемами; соціограма, що спрямована на аналіз відносин між різними групами людей; ігрова терапія, що передбачає залучення, перш за все дітей, до різноманітних ігрових ситуацій (розрізняють діагностичні, корекційні, розвивальні та творчі ігри).

На корекцію міжособистісних стосунків між членами подружжя, спрямована сімейна психотерапія, у процесі якої робота соціального працівника передбачає пошук й усунення причин емоційних розладів у молодій сім'ї. Метод вилування на людину за допомогою різних видів художнього та ужиткового мистецтва (малювання, живопис, ліплення, тощо) називається арт-терапія. Епістолярна терапія дозволяє здійснити корекцію міжособистісних стосунків між членами сім'ї (лист до самого себе, лист у майбутнє).

Однією із цікавих психокорекційних технік є казкотерапія. Форми казкотерапії, які можна використовувати при роботі з молодими сім'ями: аналіз відомих казок, створення казки «по колу від кожного», експромтне інсценування казки, вигадкування початку чи кінця казки, створення авторської казки кожним членом сім'ї тощо. Аналіз казок дозволяє соціальному працівникові побачити причини життєвої кризи, оцінити рівень зрушень у реабілітації членів молоді сім'ї та ін.

Великим потенціалом впливу на молоду сім'ю володіє соціально-психологічний тренінг як метод активного навчання.

Соціологічні методи – це спостереження, опитування (традиційним методом є дистанційне (по телефону) чи очне інтерв'ю, анкетування, фокус-група), аналіз документів (різновидом цього методу є біографічний метод, що полягає у вивченні особистих документів людини – характеристик, щоденників, листів). Розрізняють форми та методи індивідуальної, групової та масової роботи.

Основними формами індивідуальної роботи з членами молоді сім'ї є: телефонні розмови, сімейні, індивідуальні візити в сім'ю: планові та без попереджень, зустрічі, інтерв'ювання, тестування, консультація, співбесіда, переадресація, доручення. До найбільш розповсюджених групових форм належать: бесіда, дискусія, диспут, проведення тренінгів, робота групи

взаємодопомоги та взаємопідтримки [4]. До масових можна віднести проведення свят.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Фахівець із соціальної роботи повинен володіти всіма необхідними формами та методами соціальної роботи з молодими сім'ями, оскільки це передбачається професійними вимогами до посади соціального працівника. Проте, потрібно зауважити, що оволодіння усім розмаїттям форм та методів потребує багатьох вольових зусиль та зосередженої сумлінної праці. А від вміння соціального працівника організувати й застосувати набуті на практиці компетентності залежить життя та здоров'я людей, заради яких систематизуються та розробляються нові форми та методи соціальної роботи, зокрема з молодого сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анішина Н., Верба Д. Вдосконалення державного регулювання зайнятості молоді. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 4. С. 14–22.
2. Служба соціальної підтримки сімей. URL: <http://zmcsssdm.at.ua/index/> (дата звернення 20.03.24).
3. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. посіб. / Зверєва І. Д. та ін. Київ : Держсоцслужба, 2006. 104 с.
4. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні (перевидання) / за ред. І. Григи, Т. Семигіної. Київ : Вабанк, 2003. 128 с.
5. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. Київ : ДЦССМ, 2003. 132 с.
6. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ВМУРОЛ “Україна”, 2004. 408 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Наталія Єсіна, Наталія Коловоротна

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
esinanata81@gmail.com, kolovorotnana007@gmail.com*

Постановка проблеми. У сучасних кризових, військових умовах існування та розвитку нашої держави дуже важливою є проблема соціального сирітства. Опіка та піклування про таких дітей лежить на різноманітних соціальних інституціях. У нашій державі існує багато форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Якщо, у дитини не має можливості проживати з рідними батьками, то найкращою альтернативною формою влаштування виступає прийомна родина. Тільки завдяки прийомній сім'ї можна створити для дитини умови проживання наближенні до умов

біологічної родини. Ця форма забезпечує їй повноцінне соціальне виховання та всебічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою сирітства, соціально-психологічним розвитком дітей-сиріт, умовами їх успішної соціалізації займалися Л. Артюшкіна [1], А. Полянничко [1], соціальну адаптацію дітей-сиріт розкрито в студіях Г. Бевз [2], К. Хлебцевич [7], особливості соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах прийомної родини висвітлено в дослідженнях Т. Приходько [4], Я. Раєвська [6], змістом та напрямками соціально-педагогічної роботи з адаптації дітей-сиріт до умов прийомної родини цікавились Г. Бевз [2], В. Кузьмін [**Error! Reference source not found.**].

На основі аналізу наукових праць Л. Артюшкіна [1], А. Полянничко [1], К. Хлебцевич [7] ми вважаємо, що дитина-сирота – це дитина, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок смерті або загибелі біологічних батьків.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей соціально-педагогічної діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку психолого-педагогічних особливостей дітей-сиріт свідчить про те, що втрата батьків призводить до тяжких наслідків становлення маленької особистості [3]. Умови життя дітей-сиріт характеризуються регламентованістю та обмеженим комунікативним колом, відсутністю можливості вільного спілкування. Довготривале незадоволення основних потреб (безпеки, уважного ставлення, турботи, емоційних контактів) може призвести до виникнення так званого феномену «сирітської хвороби», яка з часом може стати причинною значних фізіологічних, психічних та соціальних проблем. Можна зробити висновок, що тільки сім'я як найкраща форма влаштування, здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу.

Відповідно до Закону України “Про охорону дитинства” прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1-го до 4-х дітей на виховання та спільне проживання [5].

Метою створення прийомних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Прийомні діти влаштовуються в сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку.

Із приходом дитини у сім'ю досить важливим етапом у налагодженні сосунків між батьками та дітьми, а також подальшого життя є процес соціальної адаптації.

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел (Г. Бевз [2], К. Хлебцевич [7]) дозволило визначити *соціальну адаптацію* дітей-сиріт у прийомній сім'ї як різновид соціальної адаптації особистості, що являє собою складний процес пристосування дитини до умов сімейного життя, формування адекватної системи стосунків із прийомними батьками. Результатом процесу соціальної адаптації є *адаптованість* особистості дитини як ступінь її пристосування до умов сімейного життя та сформованість адекватної системи стосунків із прийомними батьками.

На основі аналізу наукових праць Т. Приходько [4], Я. Раєвська [6] схарактеризовано фактори, які впливають на соціальну адаптацію дітей-сиріт у прийомній сім'ї:

- по-перше, це умови життя, які надаються в новій сім'ї, що сприяють розвитку та вихованню дитини;
- по-друге, це професійні уміння та особистісні якості прийомних батьків;
- по-третє, це шкільне життя дитини, яке займає досить багато часу та формує у неї комунікативні якості.

Проаналізувавши фактори, які впливають на успішну соціальну адаптацію дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї, визначаємо особливості цього процесу:

- врахування індивідуальних рис як самої дитини, так й прийомної родини;
- вивчення біологічної спадковості та соціального досвіду дитини до входження її в прийомну сім'ю;
- індивідуальна, загальна, матеріальна, фінансова та правова підтримка з боку держави [6].

При цьому, ефективність процесу соціальної адаптації дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї, залежить від комплексного підходу та професіоналізму суб'єктів адаптаційного впливу. Основною дієвою особою, яка відповідає за соціальну адаптацію дитини-сироти до умов прийомної родини, є соціальний фахівець.

Проаналізувавши наукові джерела Г. Бевз [2], В. Кузьмін [3] визначаємо соціально-педагогічну діяльність з адаптації дитини-сироти до умов прийомної сім'ї як вид професійної діяльності, що спрямована на конкретну дитину-сироту з метою вирішення проблем, які виникають у процесі пристосування її до нових умов прийомної сім'ї.

У своїй професійній діяльності з адаптації дитини-сироти до умов прийомної родини соціальний фахівець використовує наступні форми роботи: відвідування та спостереження за прийомною сім'єю; соціальний захист та підтримка прийомної родини; постійний телефонний зв'язок; проведення аналізу ефективності існування та діяльності прийомної родини; супровід в отриманні матеріальної та інших видів допомоги.

Проаналізувавши теоретичну складову (Т. Приходько [4], Я. Раєвська[6]) та практичний досвід роботи соціального фахівця з адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї можна виділити кілька важливих підходів та методів:

1. Індивідуальний підхід, орієнтований на врахування унікальних потреб та особливостей кожної дитини при розробці плану соціальної адаптації до умов прийомної родини. Соціальний працівник повинен провести індивідуальну оцінку потреб дитини, її рівня фізичного та психологічного розвитку, а також особливостей поведінки та соціалізації.

2. Підтримка прийомних батьків. Прийомні батьки відіграють важливу роль у процесі адаптації дитини до нового середовища. Соціальні працівники мають забезпечувати їм підтримку та допомогу у вирішенні проблем, які виникають під час соціальної адаптації. Важливо також забезпечити підтримку для розвитку навичок виховання дітей зі специфічними потребами та особливостями.

3. Робота з дитиною. Соціальні працівники повинні сприяти соціальній адаптації дитини у новому середовищі, допомагати у формуванні довіри до їхніх прийомних батьків, сприяти розвитку самооцінки та самоповаги, а також навичок міжособистісної взаємодії. Для досягнення цих цілей, соціальні працівники можуть використовувати різноманітні методи, такі як ігри, тренінги, психологічні консультації тощо.

4. Робота з біологічними батьками. У деяких випадках соціальні працівники можуть працювати з біологічними батьками дитини, щоб допомогти їм зрозуміти процес адаптації та відновлення стосунків зі своєю дитиною.

5. Сприяння навчанню та розвитку. Соціальні працівники мають забезпечувати дітям доступ до навчання та розвивальних програм. Важливо стимулювати дітей до розвитку та забезпечувати їхнє задоволення від вчення.

Розглянувши зміст, форми та методи роботи соціального фахівця у напрямку адаптації дитини-сироти до умов прийомної сім'ї визначаємо напрями цієї роботи:

1. Соціально-психологічний напрям, що має на меті встановлення комунікативних зв'язків між членами родини, формування позитивної атмосфери, набуття навичок відповідальності за власну поведінку та поведінку своїх рідних, розвиток умінь планування власної сім'ї.

2. Соціально-правовий напрям спрямований на розкриття основ житлового, сімейного, трудового та цивільного законодавства, основних прав і пільг, передбачених законодавством та гарантованих державою.

3. Професійний напрям розкривається через обміркований та правильний вибір професії.

4. Соціально-побутовий напрям характеризується уміннями та навичками планувати та розпоряджатися сімейним бюджетом, вести сумісне домашнє господарство, купувати продукти, доглядати за власним тілом, планувати сімейне дозвілля тощо [3].

Проаналізувавши теоретичну та практичну складову, виділяємо особливості соціально-педагогічної діяльності з адаптації дитини-сироти у прийомній сім'ї:

1. Комплексна оцінка потреб дитини, враховуючи її фізичний, емоційний і соціальний стан, для подальшої розробки індивідуального плану соціальної адаптації дитини-сироти до нових умов.

2. Правильний підбір прийомної сім'ї, яка здатна забезпечити дитині стійке та підтримуюче середовище [2].

3. Постійне навчання дітей-сиріт та прийомних батьків навичкам, які допоможуть їм інтегруватися в нове оточення.

5. Супровід прийомних родин та надання постійної підтримки як дитині, так і прийомній сім'ї протягом усього періоду адаптації [6].

6. Взаємодія соціального фахівця з іншими соціальними службами, освітніми і медичними установами та іншими органами і організаціями, які можуть забезпечити повноцінний розвиток дитини.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти повинна бути комплексною, систематичною та спрямованою на використання індивідуального підходу до кожної особи, що сприяє будівництву безконфліктних відносин у підлітковому середовищі.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка методичних рекомендацій для соціальних фахівців з профілактики жорстокої поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артющкіна Л. М., Полянничко А. О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально правовий аспект) : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. 268 с.
2. Бевз Г. Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 173–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55 (дата звернення: 27.09.2022).
3. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2017. № 1. С. 3–8. URL: <https://journals.uran.ua/apppfo/article/view/90071> (дата звернення: 22.11.2023)
4. Приходько Т. В., Товстоп'ят Я. Ф. Особливості соціально-психологічної адаптації дитини-сироти до життя у прийомній сім'ї. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. пр. 2010. № 3 (7). С. 96–100. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/5456> (дата звернення: 30.09.2022).
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : редакція від 05.10.2023, підстава 3265-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 22.11.2023)

6. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (6). С. 431–434. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(6\)_110](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(6)_110). (дата звернення: 30.09.2022).
7. Хлебцевич К. В. Соціальна адаптація дітей-сиріт засобами фізичного виховання і спорту : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Харківська державна академія фізичної культури. Харків, 2007. 21 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОЛОДІЖНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРЕНДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВІДМОВА ПОПРИ ВЛАСНИЙ КОМФОРТ

Ярослава Кобка, Світлана Синепол

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
yaroslavakobka@gmail.com, svitlanasinepol@gmail.com*

Науковий керівник: Лілія Кононенко

Постановка проблеми. Колізійні часи, що переживає наразі український народ – воєнна агресія з боку сусідньої країни, криза політичної влади, економічна нестабільність, вимушена міграція громадян тощо, – мають і культурні передумови. Акумулюючи суспільну думку, можна стверджувати що імплементація російської культури, зросійщення практично у всіх сферах суспільного життя були першою сходинкою для розвитку трагічних подій сьогодення, більше з тим – гранично важливою передумовою для них. Упродовж усього періоду незалежної історії українці масово споживали російський контент, цуралися своєї мови, культури. Кожному підлітку були відомі такі співаки як Інстасамка, Моргенштерн, Клава Кока, Раміль, Джоні. Їхня музика лунала з кожної музичної ятки, а відео миттєво поширювалися всіма доступними соціальними мережами. Дошкільнята говорили російською. Студенти із сіл, які переїздили у міста на навчання, переходили на російську, бо цуралися того, що вони із села.

Але від 24.02.2022 р. все змінилося, адже змінилися ми, змінився світ. А найголовніше те, що українці відчули, осмислили й зрозуміли справжнє, шовіністичне ставлення російських виконавців до себе. У відповідь на агресію, реакції росіян були різноманітними: хто замовк, хтось задонатив на армію противника, хтось розмістив «сторіс» із дописом: «Я за мір! Ми братья». Чи можна вважати такі неконкретні дії, без громадянського імперативу, підтримкою? Відповідь на це питання автори статті прагнули знайти упродовж кількох років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиліття (з моменту російської агресії) експерти активно досліджують вплив російської культури на українське суспільство. Вони зазначають, що російська культура часто асоціюється з імперськими амбіціями та агресивними діями проти України. Останні роки свідчать про інтенсивні спроби російської пропаганди

впливати на українське суспільство через кіно, телебачення, літературу та інші культурні канали. Посилаючись на дослідження компанії Gradus Research, зауважимо, що з-поміж 1000 опитаних під час анкетування українців майже половина, а саме 45 %, відмовилися повністю від прослуховування російської музики, ще 20 % респондентів стверджують, що не слухали її до війни, близько чверті респондентів (22 %) слухають російський музичний контент, але значно менше, ніж раніше. А 7 % опитаних слухають у тому ж обсязі. Уже сама лише градація ставлення українців до споживання культури країни-агресорки, на наш погляд, є неприпустимою [6, с. 6].

Мета статті. Проаналізувати вплив російського контенту на українців до та після початку повномасштабного вторгнення росії, а також дослідити зміни у ставленні українців до російської мови, культури та виконавців.

Виклад основного матеріалу. Про те, що українцям варто відмовитися від російської музики говорили з 2014 року – початком російської агресії. Проте такий наратив просувався надто повільно. Статистика Apple Music, Spotify та інших платформ, за підсумками останніх років, показувала, що українці продовжують масово слухати російських артистів. Рейтинг виконавців 2021 року в Україні очолив репер Моргенштерн. За ним іде Kizaru та Скриптоніт. Топ виконавиць очолила Альона Швець.

У серпні 2023 ситуація змінилася на краще. Достатньо було зазирнути в той же Apple Music, чарт «Топ-100 в Україні», який ще донедавна стабільно «окуповували» російські хіти. Тепер там понад 70 % пісень – від українських артистів (хоч і без росіян не обійшлося). Повномасштабне вторгнення росії на нашу землю триває понад два роки, але при цьому російські виконавці не покидають українських музичних чартів. Єгор Крід, Анна Асті, MiyaGi & Andy Panda, Marcus та інші, які не засудили геноцид українців та продовжують розважати росіян.

Виразною і достойною є позиція українського шоумена Анатолія Анатоліча: «Я перестав сприймати контент без розуміння позиції людини. Звичайно, що ніхто у нас не може заборонити слухати Басту, але водночас більшість людей таких, як я, викреслили таку музику зі свого списку, а слухають багато крутого українського репу. Коли росіяни дивляться на блогерів, у яких є українське коріння, – а вони мовчать або, як Юра Бардаш, розповідають, що тут бандерівці – це для їхньої пропаганди є супер-скарбом» [7].

Не так давно у Полтаві відбувся цікавий випадок. У клубі молодь розважалася під російську музику, аргументуючи це тим, що їм набридла війна. Скільки б «шоубіз» не наполягав не слухати російську поп-музику, деякі українці все одно виводять її в топи музичних чартів. Донедавна це можна було пояснити лише тим, що частина гонорарів від прослуховувань йде на податки, за які купуються ракети, що бомблять наші міста, і цей аргумент був досить завуальованим. Натомість зараз подібні аргументи набули реальних ганебних рис: прихильники «музики поза політикою» самі почали перераховувати кошти з гонорарів на війну. До прикладу, співачка Інстасамка задонатила на війну в Україні гонорар за пісню «За деньги да» 900 тисяч рублів, які пішли на рахунок

окупантів. Примітним був і її коментар щодо цього: «Гонорар від пісні «За деньги да» я перевела на СВО. Я не знаю, куди підуть ці кошти, чи дійдуть до адресата – гумдопомогу, бронжилети або як там це називається. Але там воює багато моїх ровесників, за яких я сильно переживаю, чого не можу показати у своїй творчості. Але це поки». Співачка так переживає за армію гвалтівників і мародерів, що, схоже, скоро оспівуватиме їхні «подвиги» у своїх хітах. Найабсурднішим є те, що заробити цю суму їй допомогли українці!

На користь російській пропаганді слугує і незвучена позиція деяких українських артистів, які мають популярність в Росії.

Низка українців, які були популярними в Москві до 24 лютого, – Аня Седокова, Регіна Тодоренко, Аліна Астровська з «Ріал О», Асті, Марув, Світлана Лобода, Ані Лорак, Таїсія Повалій, Марі Краймбрері, кілька акторів, – із початком воєнної агресії не надали ані яких коментарів. Таке мовчання створює у російській аудиторії певне уявлення про те, що в Україні дійсно живуть поганці, а українські зірки з великою аудиторією в Росії це не спростовують.

Не можна обійти увагою і співаків, яких українці любили слухати до 24 лютого 2022 року. Серед них особливо популярною була співачка MARUV, яка після повномасштабного вторгнення практично зникла з інформаційного простору. А в пабліках настійно удавала, що росія не напала на Україну. За війни епатажна зірка з Павлограда (Дніпропетровська область) не зробила жодної заяви щодо агресії рф, де в неї ще до 24 лютого було заплановано великий тур [1].

Користувачів Тік Току (який, до слова, уряд Євросоюзу пропонує заборонити використовувати як комунікатор) обурила реакція співачки Софії Ротару. Народна артистка України упродовж перших п'яти місяців повномасштабної агресії росії не дала жодних коментарів з приводу ситуації. Одразу ж і згадався той факт, що співачка не вшанувала пам'ять свого товариша Володимира Івасюка, легенди української музики, під час його похорону, адже на той момент була на гастролях у Москві. Такі факти одразу ж поставили під сумнів громадянську позицію артистки. Однак, перебуваючи в США, пані Софія хоча і не виступає активно проти війни, але часом у мережі публікує дописи, в яких засуджує терористичні дії росії, і при цьому залишається громадянкою України.

Як бачимо, навіть найменша невизначеність, мовчання, перекручування, «нерозуміння» здатні спричинити обструкцію для зірок шоу-бізнесу, не зважаючи на розмір культурних внесків та масштаб популярності.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну змусило нас, молодь України, переглянути свої погляди, перестати бути аполітичним та зрештою почати підтримувати українське, зокрема й твори мистецтва.

На особливу увагу заслуговує Quest Pistols – група, яка отримала велику популярність завдяки російськомовним пісням. Але після 24 лютого 2022 року музиканти зважилися на серйозний крок: одними з перших почали виконувати свої пісні, зокрема культовий хіт «Ты так красива», українською мовою. Фанати оцінили це гучними оплесками і вигуками підтримки [4, с. 4].

Наступною до патріотичного флешмобу доєдналася популярна співачка Надя Дорофєєва. У лютому 2024 року зірка випустила дуже ритмічну пісню «Разноцветная». Але після 24 лютого для себе вирішила, що хотіла б співати рідною мовою. Вона випустила перший у своїй сольній творчості україномовний альбом «Сенси», а також переклала й деякі хіти. Тепер у неї в репертуарі є і «Разноцветная», і «Різнокольорова» [5].

Культова співачка Оля Полякова також вирішила українізувати свою творчість. Віднедавна артистка переклала свою легендарну композицію «Королева ночі» на українську. Проте її вже встигли «захейтити» у пабліках за не дуже літературний переклад приспіву. Так, в перекладі пісні тепер є слова: *«ти тепер свободний, більше ти не модний»*. Утім, зірка спростувала помилку й зауважила, що в українській мові такі слова є (свобода, мода – й похідні від них прикметники). Крім цього, Оля і в публічному житті перейшла на українську мову, хоча раніше заявляла, що не планує цього робити. Таке рішення може бути пов'язано з тим, що вона разом із подругою та колегою по цеху Машею Єфросиніною отримала порцію «хейту» (ненависті) від фанатів. Шоу-дівчат звинуватили в тому, що навіть після повномасштабного вторгнення вони продовжують вести свою програму «Взросліє дівочки» російською [5].

В останній рік масової популярності набувають переспіви старих українських пісень. У 2023 році на теренах шоу-бізнесу з'явився проєкт Тіни Кароль «Дім звукозапису», у якому надають нового життя старим хітам [3]. Прем'єри кавер-версій, зокрема таких, як «Парова машина», «День і ніч», отримали високі оцінки як критиків, так і споживачів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, війна показала, що небезпека для суверенітету України, ідентичності українців існує не лише у особі політичних колаборантів, а й в особі мистецьких діячів, діячів шоу-бізнесу. І їхня діяльність, громадянська позиція, навіть замовчування ситуації, здатні завдати не меншої шкоди, аніж пряма окупація. Мистецтво є потужною зброєю щодо впливу на ментальність народу, оскільки охоплює велику аудиторію. Тому важливо підтримувати український простір. На наш погляд, ми маємо позбуватися російського контенту в мистецтві, зокрема й у мас-культурі, адже воно є серйозним агентом впливу з віддаленими, наразі майже невидимими, але критичними результатами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус Д. П'ять зірок, які зрадили Україну та «продалися» росії (ФОТО). *RadioТРЕК*. 2022. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/p-yat-zirok-yaki-zradili-ukrayinu-ta-prodalisya-rosiyi-foto_300673.html
2. Близько 29 % українців продовжують слухати російських виконавців. *УКРІНФОРМ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3707299-blizko-29-ukrainciv-prodovzuut-sluhati-rosijskih-vikonavciv.html>
3. Дім звукозапису. 2024. URL: <https://www.youtube.com/@DimZvukozapysu>
4. Касій М. Війна за незалежність: як змінились українські зірки та їхні погляди з початком великої війни. *24 SHOWBIZ*. 2022. URL:

https://showbiz.24tv.ua/viyina-za-nezalezhnist-yak-zminilis-ukrayinski-zirki-pochatkom_n214081

5. Названо зірок, які переклали свої російськомовні хіти на українську мову. *УНІАН Lite*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/lite/music/nazvano-zirok-yaki-pereklali-svoji-rosiyskomovni-hiti-na-ukrajinsku-movu-amp-12004980.html>
6. Поляковська Т. Чому ми досі слухаємо російську музику. *УНІАН Lite*. 2023. URL: <https://www.unian.ua/lite/music/chomu-mi-dosi-sluhayemo-rosiysku-muziku-12392238.html>
7. Серета А. Агресору на руку. Чому не всі українці відмовились від російської музики та кіно. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/propahanda-kultura-kino/32247836.html>

СІМЕЙНІ ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ НА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Любов Куторжевська

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
kutorzhevaska2020@ukr.net*

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням РФ 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан – це вплинуло на всі сфери суспільних відносин: українці навчилися жити під звуки повітряної тривоги, шукати безпечні місця для роботи, для навчання, робити побутові справи в умовах відключення світла; через військові дії, конфлікти, природні катастрофи багато людей мусили залишити свої домівки, родину, друзів та звичний спосіб життя, набувати статус внутрішньо переміщеної особи. Зважаючи на той факт, що на території України і надалі відбуваються активні бойові дії, не зменшується потік сімей вимушених переселенців, щоденно зростає кількість дітей, розлучених з батьками, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених родинного оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо травматичним спостереження військових дій, – стверджують науковці, – є для дітей, у тому числі і молодшого шкільного віку, з огляду на обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість та незрілість дитячої психіки. Для дитини складно зрозуміти, що відбувається в родині, місті, країні, чому дітям разом із сім'єю необхідно змінювати місце проживання, залишати школу та своїх друзів, що призводить до переживання безпорадності, тривоги, страхів, виникнення стресових розладів [2, с. 240]. Особливі труднощі дітей пояснюються поєднанням двох груп чинників. По-перше, – стверджує В. М. Заїка, – молодший шкільний вік – складний період, коли змінюється соціальна ситуація розвитку і дитина вимушена знайти нову соціальну нішу, опанувати нову для неї роль – учня, що вимагає від неї застосування широкого спектру механізмів емоційної саморегуляції. По-друге, поява тривоги у такої категорії дітей обумовлюється життєвими обставинами, в яких вони опинилися [2, с. 240]. На

думку О. В. Літвінової [3], на дітей обрушується велика кількість виражених негативних факторів, зумовлених військовими діями, – це смерть близьких, картини загибелі інших людей і руйнувань, утрата житла, своїх речей, іграшок та звичного режиму життя, тривале перебування в укриттях від обстрілів, соціальна ситуація міграції із загрозою для життя, що відбивається на порушеннях емоційної сфери, активізації тривожних проявів у дітей. Саме тому надання соціально-психологічної допомоги, створення безпечного середовища та супровід таких осіб, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених родинного оточення у сімейні форми виховання є першочерговим завданням будь якої територіальної громади.

Метою статті є описати сімейні форми влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН про права дитини, прийнята у 1989 році й ратифікована Україною у 1991 році, наголошує, що дитині для повного та емоційно комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння. Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива: батьки дають дітям життя, задовольняють щоденні потреби, займаються вихованням, передають досвід поколінь, життєві цінності та духовність, готують до самостійного життя в суспільстві [3, с. 9]. Проте чимало дітей сьогодні залишається без родинного оточення – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (безпритульні діти, бездоглядні діти та діти-втікачі). Ознакою сьогодення є влаштування на виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, у родинне оточення (усиновлення, опіка, піклування, патронат, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), адже сім'я домінує серед найважливіших факторів виховання людських поколінь. Зробимо загальну характеристику форм влаштування дитини.

Усиновлення (удочеріння) – найбільш прийнятна і сприятлива форма виховання, за якої дитина в правовому відношенні повністю прирівнюється до рідних дітей, набуває в особі усиновителів батьків, рідну сім'ю. У Ст. 207 Сімейного кодексу України визначено поняття усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: "...прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду...". При усиновленні дитина втрачає статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування [8].

Установлення опіки та піклування – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їхніх прав та інтересів. *Опіка* – це влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Ця процедура передбачає виховання неповнолітніх дітей, а також захист їхніх особистих і майнових прав та інтересів. Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли

чотирнадцяти років. Малолітня особа має часткову цивільну дієздатність, і опікун здійснює захист прав та інтересів такої дитини від її імені. *Піклування* – це влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Ця процедура передбачає виховання неповнолітніх дітей, а також захист їхніх особистих і майнових прав та інтересів. Піклування встановлюється над дітьми віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, у такому віці неповнолітня особа набуває можливість самостійно розпоряджатися особистими доходами, здійснювати фінансові операції за наявності згоди піклувальників.

Дитина при цьому не втрачає свого статусу, тобто має всі пільги, встановлені законодавством. Опікуни чи піклувальники отримують допомогу [8].

Приймальна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. Метою створення приймальних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків. Приймальні діти влаштовуються на виховання у сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку. Діти не втрачають свій статус сиріт чи позбавлених батьківського піклування. Утримання дітей здійснюється за рахунок місцевого бюджету.

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя (або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі), які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У такій сім'ї може виховуватися не більш 10 дітей з огляду на необхідність створення оптимальних умов для їх повноцінного виховання та розвитку. Діти не втрачають свій статус сиріт чи позбавлених батьківського піклування. Утримання дітей здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Батьки-вихователі також отримують грошове утримання з місцевого бюджету.

Патронат. На передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя, – говориться у Сімейному кодексі, – потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити. Патронатний вихователь зобов'язаний: забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням; створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; захищати дитину, її права та інтереси як або піклувальник, без спеціальних на те повноважень. Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [5]. Патронат над дитиною – порівняно нова форма влаштування. Так, патронатним вихователем може бути повнолітня особа, яка є громадянином України, має досвід виховання дітей, спільно з добровільним помічником пройшла курси

професійної підготовки за спеціальною програмою та зі згоди всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають у помешканні, уклала договір про надання послуг патронату з відповідним органом опіки та піклування. Патронатними вихователями не можуть бути особи, зазначені у ст. 212 Сімейного кодексу України, а також особи, чії діти були засуджені, перебувають/перебували у конфлікті з законом. Патронатний вихователь не може поєднувати надання послуг патронату над дитиною з іншими видами діяльності, які перешкоджатимуть якісному виконанню своїх обов'язків. Патронатний вихователь має бути готовим негайно прийняти у своїй сім'ї дитину/дітей в СЖО (складні життєві обставини – обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно). Термін перебування під патронатом визначається потребами дитини та залежить від складності життєвих обставин, які спричинили її влаштування, але не має перевищувати 3 місяці. Практика показує, що в окремих випадках є потреба в подовженні термінів, але такі дії вчиняються виключно за рішенням органу опіки та піклування після перегляду справи дитини та її батьків (при цьому мають бути враховані психологічні особливості дитини та її думка, якщо вона досягла відповідного віку). Загальний термін перебування дитини в патронаті не повинен перевищувати 6 місяців.

У 2022 році постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня № 349 було затверджено зміни щодо соціального захисту дітей на період надзвичайного або воєнного стану [6]. Зокрема, визначено особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у т. ч. дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану:

- спрощена процедура подачі документів для особи, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, і виявила бажання взяти її під опіку, піклування;

- рішення про встановлення опіки/піклування над дитиною може бути прийняте за місцем проживання опікуна/піклувальника;

- у разі неможливості тимчасового влаштування дитини, зокрема через відсутність бажаючих сімей або служби у справах дітей за місцем виявлення дитини, таких дітей під супроводом можна направляти на територію, де можливо забезпечити їх безпеку і тимчасове влаштування;

- діти, залишені без батьківського піклування, тимчасово на період війни та протягом місяця після її закінчення можуть бути влаштовані до прийомної сім'ї чи до ДБСТ на умовах тимчасового влаштування (безоплатно) в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання. У разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомної сім'ї чи ДБСТ на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги.

Також, згідно із змінами у 2022 році, – стверджують науковці [1, с. 198], – до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя [7]:

- до сім'ї патронатного вихователя за необхідності та за згодою патронатного вихователя можуть бути влаштовані діти, які не є рідними братами та сестрами або такими, що виховувались в одній сім'ї. При цьому враховуються наявні житлові умови та згода патронатного вихователя, а кількість влаштованих дітей, які не є членами однієї сім'ї, не може перевищувати п'яти осіб;

- строк перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя визначає ССД з урахуванням обставин надзвичайного або воєнного стану (дитина може перебувати під патронатом до закінчення війни і протягом місяця після закінчення/скасування воєнного стану);

- дитина влаштовується у сім'ю патронатного вихователя за розпорядженням голови міської, селищної, сільської ради, у т. ч. за місцем знаходження патронатної сім'ї.

Певною соціальною інновацією й інструментом допомоги дитині, яка залишилася без батьківського піклування, стало тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у сім'ї громадян, що зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама» (@dytyna_ne_sama_bot) та подали заявку про бажання прийняти у своїй сім'ї таку дитину. Цей чат-бот створено з початку воєнних дій в Україні за ініціативи Уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України. Завдання чат-боту:

- популяризація сімейних форм виховання дітей для забезпечення догляду і виховання дітей в складних умовах воєнного часу в сімейному середовищі;

- відбір сімей, до яких будуть тимчасово влаштовані діти, які залишилися без батьківського піклування;

- консультування сімей (за потреби).

Значення впровадження такої соціальної інновації:

- широке інформаційне поле для небайдужих до долі дітей громадян;
- зміна алгоритму інформування та рекрутингу СФВ (від національного рівня до рівня громади);

- системний та комплексний підхід у роботі з сім'ями, які виявили бажання прийняти дитину у свою сім'ю;

- підвищення рівня батьківської компетентності щодо догляду, виховання, розвитку та спілкування з власними дітьми, популяризація відповідального батьківства;

- резерв для розвитку СФВ, патронату; тимчасового влаштування дитини/дітей, за потреби;

- створення бази даних «Родина для дитини» для служб у справах дітей і центрів соціальних служб, що дозволяє здійснювати моніторинг створення сімейних форм виховання, усиновлення, сімей патронатних вихователів.

Важливо зазначити, що тимчасове влаштування дитини, залишеної без батьківського піклування, у сім'ї громадян, які виявили бажання щодо тимчасового прихистку дитини, але не є її родичами чи близькими знайомими, в умовах війни відбувається у разі неможливості тимчасового влаштування дитини у сім'ї родичів, близьких знайомих дитини чи у сім'ї патронатних вихователів, прийомних батьків / батьків-вихователів.

Є низка вимог до сімей, які хочуть тимчасово прийняти у себе дитину. Зокрема, потрібно: перебувати на території України під час воєнного стану; мати можливість подбати про безпеку дитини; мати фінансову спроможність задовольнити потреби дитини; проживати подалі від стратегічних чи військових об'єктів; мати в помешканні місце для сну та відпочинку дитини. Сім'ї, у які тимчасово влаштована дитина, зобов'язані тісно співпрацювати зі службою у справах дітей упродовж усього періоду перебування дитини. Щоб уникнути помилок догляду і виховання тимчасово влаштованих дітей, у рамках проекту ЮНІСЕФ «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» у 2022 році розроблено і впроваджено програму експрес-навчання для сімей, які виявили бажання прихистити дитину, зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама» й заповнили відповідну анкету. Програма об'єднала вступний вебінар про загальні питання тимчасового влаштування, а також онлайн-заняття, на яких розглядаються питання: як підготувати сім'ю до прийому дитини; влаштування та адаптація дитини у новій сім'ї; особливості догляду та виховання тимчасово влаштованої дитини. Оскільки найкращим для захисту, розвитку і виховання дитини є її довготривале влаштування, учасники навчання спрямовуються на те, щоб у майбутньому стати прийомними батьками, усиновлювачами, патронатними вихователями, а також використати отримані знання для виховання і розвитку власних дітей.

Висновки. Ми розглянули сімейні форми влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні: усиновлення, опіка, піклування, патронат, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Таким чином, своєчасне виявлення дитини у СЖО і її влаштування в сімейне середовище утворює пріоритети державної політики щодо захисту дітей, підтримки сімей з дітьми, збагачує механізми підвищення батьківської компетентності, є чинником збереження здорового підростаючого покоління для майбутньої відбудови і розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол. : О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : Рік-У, 2023. 420 с.
2. Заїка В., Костенко С. Психологічні особливості переживання тривожності дітьми з сімей внутрішньо переміщених осіб із зони бойових дій. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 5–6 груд. 2023 р. / відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ШЕП,

2024. С. 240–242. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2024-1.pdf
3. Куторжевська Л. І., Куторжевська О. А. Виховання в інтернатних закладах освіти : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. 152 с.
  4. Літвінова О. В. Дослідження специфіки страхів молодших школярів як результат пережитих бойових дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 2. С. 89–94.
  5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII ; редакція від 01.01.2020, підстава 2671-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>
  6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 349. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-п#Text>
  7. Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2022 № 581. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-п#Text>
  8. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV ; редакція від 03.08.2023, підстава 3022-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Наталія Левченко

Центр надання соціальних послуг Щербанівської сільської ради

Полтавського району Полтавської області,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

natali29le@gmail.com

Науковий керівник: Лілія Кононенко

Постановка проблеми. Незважаючи на значимість соціальних організацій у вирішенні соціальних проблем та покращенні благополуччя суспільства, деякі з них стикаються з викликами та обмеженнями у впровадженні стратегічного менеджменту. Провідні проблеми полягають у

відсутності чіткого розуміння стратегічного менеджменту серед керівництва та працівників, недостатній управлінській культурі, обмежених фінансових ресурсах, а також відсутності адаптованих методик та інструментів для соціальних організацій.

Досягнення ефективності та стабільності в соціальних організаціях потребує розвинутої стратегічної платформи, яка дозволить їм адаптуватися до змін у соціальному середовищі та максимізувати свій соціальний вплив. Тому актуальною стає необхідність вивчення та розробки практичних стратегій, які враховуватимуть специфіку соціальних організацій та сприятимуть їхньому успішному функціонуванню і досягненню місії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в галузі стратегічного менеджменту у соціальній роботі вказують на зростаючу увагу до цієї теми в науковому та практичному середовищі, а саме дослідження Н. С. Бушуєва, В. Ю. Василенко, О. І. Кушнір, І. В. Ліганенко, О. Ю. Приходько, М. М. Тимошенко, О. В. Черниш та ін. Однак в сучасних умовах існує необхідність подальшого дослідження в галузі оцінки впливу стратегічного менеджменту на соціальну діяльність та на кінцеві результати.

Мета статті. Мета даного дослідження полягає у виявленні найбільш ефективних підходів до застосування стратегічного менеджменту в соціальних організаціях, розробці рекомендацій щодо впровадження стратегічного планування та управління в контексті соціальної діяльності. Такий аналіз дозволить визначити ключові фактори успіху та недоліки в застосуванні стратегічного менеджменту в соціальних організаціях та розробити стратегії для їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний менеджмент у сучасній соціальній роботі є важливою складовою для досягнення успіху та ефективності в цій галузі. Соціальні проблеми і виклики, з якими стикається суспільство сьогодні, стають все більш складними і вимагають системного підходу до їх вирішення. Стратегічне управління дозволяє соціальним працівникам та організаціям розробляти плани дій, які спрямовані на досягнення конкретних цілей та вирішення потреб своїх клієнтів та спільнот.

На думку М. Тимошенко, стратегічний менеджмент в соціальній роботі включає ряд ключових складових, які допомагають організаціям та працівникам здійснювати ефективну діяльність для досягнення своїх цілей і вирішення соціальних проблем [4, с. 110], розглянемо їх більш детально.

1. Аналіз потреб та ресурсів. Стратегічний менеджмент починається з ретельного аналізу потреб та ресурсів. Це означає вивчення соціальних, економічних, культурних та інших аспектів середовища, в якому працює організація. Аналіз дозволяє зрозуміти проблеми та потреби спільноти або групи людей, з якими працює соціальний працівник.

Соціальні організації, які працюють у галузі громадської діяльності, мають свої унікальні особливості. Вони здебільшого орієнтовані на вирішення соціальних проблем, ніж на отримання прибутку. Однак, як і будь-яка інша організація, вони також повинні розвиватися, вдосконалювати свою діяльність та забезпечувати ефективно використання ресурсів.

2. Визначення місії та цілей. Один з ключових аспектів стратегічного менеджменту у соціальних організаціях - це визначення їхньої місії та цілей. Місія організації визначає її суть, те, для чого вона існує. Цілі встановлюються для досягнення цієї місії. Важливо, щоб місія і цілі були чіткими, конкретними і реалістичними [4, с. 111]. Наприклад, соціальна організація, що займається підтримкою бездомних, може мати місію «Забезпечити достойне життя та можливість реінтеграції для бездомних осіб». Її цілі можуть включати збільшення кількості наданих притулків, покращення умов проживання та збільшення кількості пройдених навчальних курсів для саморозвитку.

3. Стратегії розвитку і дій. Стратегічний аналіз грає важливу роль у визначенні оптимального шляху досягнення цілей організації. Це може включати аналіз зовнішнього середовища (наприклад, соціальних та економічних тенденцій, законодавства), аналіз внутрішніх ресурсів та компетенцій організації, а також оцінку конкурентної ситуації. На основі цього аналізу формулюються стратегії розвитку, які найкращим чином відповідають потребам та можливостям організації. Ключовим аспектом стратегічного менеджменту є впровадження стратегій у життя. Це означає розробку планів дій, розподіл ресурсів та визначення відповідальних осіб. Зазвичай цей процес включає в себе розробку річних або тримісячних планів дій, визначення ключових показників ефективності (KPI) та системи моніторингу та оцінки результатів [3, с. 70].

4. Моніторинг та оцінка. Не менш важливим аспектом є впровадження системи контролю за стратегічними ініціативами. Це включає в себе періодичний аналіз прогресу в досягненні цілей, виявлення проблем та вжиття заходів для їх вирішення. Контроль допомагає забезпечити, щоб стратегія залишалася актуальною і ефективною, адаптуючись до змін у зовнішньому середовищі та внутрішніх умовах організації. Важливо постійно моніторити та оцінювати результати своєї діяльності. Це допомагає виявляти успішність стратегій та програм, а також вчасно коригувати їх у випадку необхідності. Постійний моніторинг дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів і досягнення поставлених цілей [2, с. 40].

5. Партнерство та співпраця. В сучасному світі рішення соціальних проблем часто вимагають спільних зусиль і співпраці з іншими громадськими організаціями, урядовими структурами, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами. Партнерство дозволяє поєднувати ресурси та зусилля для досягнення спільних цілей і максимізує вплив на соціальні проблеми [1, с. 15].

На нашу думку, наведені складові стратегічного менеджменту в соціальній роботі виявляються критичними для досягнення успіху в цій галузі. Аналіз потреб та ресурсів, визначення місії та цілей, розробка стратегій дій, моніторинг результатів та співпраця з партнерами - усі ці елементи допомагають організаціям та працівникам ефективно реагувати на потреби спільноти та досягати позитивних соціальних змін. Ретельне застосування цих складових дозволяє підвищити якість послуг і вплив на життя людей, змінюючи їхнє оточення на краще. А тому, відобразимо в табл. 1 ключові фактори успіху та невдач у використанні стратегічного менеджменту в соціальній роботі.

Отже, стратегічний менеджмент у соціальних організаціях є важливим інструментом, що допомагає їм досягати своїх місій та цілей у найбільш ефективний спосіб. Чітка визначена місія, стратегічний аналіз, розробка стратегій, впровадження та контроль – основні кроки у цьому процесі, які допомагають соціальним організаціям бути успішними у досягненні своїх соціальних цілей.

Таблиця 1

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ УСПІХУ ТА НЕДОЛІКИ В ЗАСТОСУВАННІ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Ключові фактори успіху	Недоліки	Стратегії подолання
Чітко визначена місія та візія	Нечітка місія та візія, відсутність розуміння цільової аудиторії та її потреб.	Проведення стратегічних сесій за участю всіх зацікавлених сторін, розробка чіткої та лаконічної місії та візії, визначення цільової аудиторії та її потреб.
Стратегічне планування	Відсутність стратегічного плану, нечіткі цілі та завдання, невизначені пріоритети.	Розробка комплексного стратегічного плану з чітко визначеними цілями, завданнями та пріоритетами, залучення до його розробки всіх зацікавлених сторін.
Ефективна система моніторингу та оцінки	Відсутність системи моніторингу та оцінки, неможливість відстежувати прогрес та результати реалізації стратегії.	Розробка системи моніторингу та оцінки, яка дозволяє відстежувати прогрес та результати реалізації стратегії, внесення необхідних коректив.
Управління людськими ресурсами	Неефективна система управління людськими ресурсами, низька мотивація та залученість співробітників.	Розробка та впровадження ефективної системи управління людськими ресурсами, яка дозволяє залучати, мотивувати та розвивати талановитих співробітників.
Співпраця та партнерство	Недостатнє співпраця з іншими організаціями та партнерами.	Розвиток співпраці з іншими організаціями та партнерами, участь у мережах та асоціаціях, залучення ресурсів та підтримки.

Інформація узагальнена автором за джерелами [1–4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження вказує на необхідність постійного аналізу потреб спільноти, чіткого визначення місії та цілей, розробки та впровадження стратегій, а також систематичного моніторингу та оцінки результатів. Подальше дослідження може спрямуватися на вивчення конкретних методик інтеграції стратегічного менеджменту у

практику соціальної роботи та оцінку їх ефективності в різних контекстах. Також важливо дослідити вплив зовнішніх факторів, таких як політика, економіка та культурні тенденції, на стратегічний менеджмент у соціальній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бушуєва Н. С., Черниш О. В. Менеджмент проєктів сталого розвитку неприбуткових організацій у ризиковому оточенні. *Управління розвитком складних систем.* 2023. № 55. С. 12–17. URL: <http://mdcs.knuba.edu.ua/article/view/291118/284699> 4
2. Василенко В. Ю. Стратегічне управління неприбутковими організаціями в період пост-кризового відновлення. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 19–20 груд. 2023 р. Львів : Львівський науковий форум, 2023. С. 39–41. URL: http://www.lviv-forum.inf.ua/save/2023/19-20.12/_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf 3
3. Ліганенко І. В., Приходько О. Ю., Кушнір О. І. Методичні підходи до формування антикризової стратегії розвитку неприбуткової організації. *Трансформаційна економіка.* 2023. № 5 (05). С. 69–74. URL: <https://transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/66/64> 2
4. Тимошенко М. М. Визначення стратегічних цілей розвитку лікувального закладу. *Technologies for the development of modern ideas and opinions regarding world trends* : proceedings the 32th International scientific and practical conference, Vancouver, Canada, August 15-18, 2023. International Science Group. 2023. С. 109–111. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2023/08/TECHNOLOGIES-FOR-THE-DEVELOPMENT-OF-MODERN-IDEAS-AND-OPINIONS-REGARDING-WORLD-TRENDS.pdf> 1

ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ

Оксана Луса

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
omlysa.fpsrso23m@kubg.edu.ua

Науковий керівник: *Вадим Лютий*

Постановка проблеми. Прояви агресії спостерігаються у значній кількості дітей, що є виразом їхньої безпосередньої реакції та імпульсивності. Розповсюдження насильства та жорстокості у засобах масової інформації та на екрані викликає занепокоєння серед батьків та педагогів. Багато досліджень показують, що агресивність, що склалася в дитинстві зберігається протягом життя людини. Цьому сприяють багато чинників: ставлення в сім'ї, телевізійні програми, фільми та мультфільми, а також комп'ютерні ігри, які впливають на ступінь агресивності дитини. Прояви агресивної поведінки є наслідком стресових ситуацій, в яких знаходяться діти, погіршенням стану здоров'я

батьків і дітей, несприятливою екологією, ситуацією невизначеності, прискоренням ритму життя, умов життя більшості населення у зв'язку з воєнними діями на території України. Проте, проблема профілактики агресивної поведінки дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, не отримала належної уваги, оскільки не розглядалася вченими як проблема. Важливо не просто подавити агресію в дитині, а навчити контролювати її, навчити відстоювати свої інтереси і захищати себе соціально прийнятними способами, при цьому, а не обмежуючи прав та інтересів інших людей.

Аналіз останніх досліджень. Проблема агресивності привертає увагу науковці. Вона досліджена в працях Р. Берона і Д. Річардсона, Ю. Андрєєва, Л. Берковиць, І. Василенко, Н. Гребінь, Ю. Кочанової, О. Ороса, Н. Савінової та ін. Питанням профілактики та подолання агресивних проявів у дітей приділяли увагу Н. Білоусова, С. Васьківська, Л. Галушко, В. Кириченко, В. Кобильченко, О. Кононко, Т. Мицкан, А. Сподобаєва та ін. В дослідженнях названих авторів представлені теоретичні моделі та обґрунтовані чинники агресивної поведінки дітей різних вікових груп, визначені зміст та запропоновані форми і методи профілактики агресивної поведінки дітей та корекції такої поведінки соціально-педагогічними засобами.

Мета статті: узагальнення підходів щодо визначення чинників агресивної поведінки дітей, котрі перебувають у складних життєвих ситуаціях та профілактики такої поведінки

Виклад основного матеріалу. Багато авторів, які займалися вивченням проблеми агресії, вказують на складність і неоднозначність визначення терміну «агресія». Дуже часто під ним розуміється безліч дій, починаючи від вербальних образ і закінчуючи світовими війнами. Походження слова «агресія» відбувається від латинського терміну «*agressio*», що перекладається як «напад» або «нападати». Агресія – це дія або сукупність дій людини, мотивом яких є завдання шкоди комусь або чомусь. Саме наявність мотиву є ключовим аспектом для психологічної класифікації дій людини як агресивних [3, с. 9].

Р. Берон і Д. Річардсон [7, с. 19], вказують, агресія, в будь-якій формі, це поведінка, що має на меті вчинити шкоду чи завдати збитків іншій людині, яка, в свою чергу, має підстави уникати такого поводження з собою. Наведене вище визначення включає такі положення:

1. Основною метою агресії є цілеспрямоване та навмисне вчинення шкоди іншій людині.

2. Під агресією слід розуміти тільки поведінку, основною метою якої є вчинення шкоди або збитків іншій людині.

3. Жертви агресії повинні мати мотивацію стосовно уникнення такого ставлення до себе, такої поведінки.

Отже, можна сказати, що агресія – це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи завдання шкоди іншій живій істоті, яка не бажає схожої поведінки відповідно до своїх інтересів. Тому агресію слід розглядати як модель поведінки, а не просто як емоцію або мотив. Не слід плутати агресію з негативними емоціями або встановленими мотивами.

Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми дитячої агресивності дає підстави зробити висновок, що це явище є багатограним і неоднозначним, формується протягом декількох років, починаючи з дитинства. Напади агресивності частіше всього трапляються у небажаних дітей, у кожній другій ситуації агресивність спричинена помилками виховання у сім'ї, а саме: гіпер- або гіпоопіка, авторитарний стиль батьківського виховання. Відсутність спілкування в родині також є причиною агресивності, чим діти хочуть привернути до себе увагу батьків. Також однією з головних причин дитячої агресивності є бажання володарювати над іншими. Науковці вказують, що існує залежність агресивності дошкільнят від структури сім'ї. Так, наприклад, дворічні діти, чиї батьки померли ще до їхнього народження та виховувалися матерями, більше агресивні, ніж ті, які мали обох батьків [4, с. 50].

Термін «профілактика» (від грец. *prophylaktikos* – запобіжний) широко використовується в різних галузях знань і взагалі розуміється як дії або механізми, спрямовані на недопущення певних відхилень. Профілактика характеризується своєчасними заходами, метою яких є уникнення можливих відхилень та сприяння нормальному функціонуванню. Її основою є розуміння психо-біологічних умов і психолого-педагогічних чинників, що можуть спричинити виникнення відхилень у соціальному становленні дитини. Ці аспекти виявляються через стан здоров'я, організацію життя та поведінку [5, с. 116].

Розуміння сутності профілактики агресивної поведінки дітей, розглянутої як соціально-педагогічну проблеми, важливо формувати через призму поняття «соціально-педагогічна діяльність». Згідно з визначенням українського теоретика А. Капської, соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги тим, хто зазнає складних життєвих обставин, за допомогою різноманітних форм підтримки – матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної. Таке розуміння важливе для усвідомлення шляхів та методів профілактики агресивної поведінки серед дітей та молоді, адже воно надає базовий фреймворк для розробки ефективних програм та підходів у сфері соціальної роботи та педагогіки [1, с. 18].

Значною мірою важливий є науковий підхід О. Кононко у визначенні прямого зв'язку соціально-педагогічної діяльності з процесом соціалізації особистості. Автор акцентує увагу на необхідності сприяти успішній соціалізації дитини. Тож, ґрунтуючись на цих концепціях, соціально-педагогічну діяльність ми розглядатимемо як спрямовану на підтримку успішної соціалізації дитини, її успішний розвиток та формування соціально прийняттого способу поведінки [2].

Аналіз наукових джерел дозволяє співвіднести соціально-педагогічну профілактику із формуванням ключових характеристик особистості, що сприяють позитивній соціалізації та гармонійним взаємовідносинам між людьми. Ми розглядаємо соціально-педагогічну профілактику агресивної поведінки дітей як набір індивідуальних або групових заходів, спрямованих на підтримку особистості дитини та її оточення з метою запобігання негативних агресивних тенденцій у поведінці молоді, виховання соціально корисних рис та

характеристик та компенсацію негативного впливу соціуму через переорієнтацію особистості у процесі навчання.

Для успішної психолого-педагогічної профілактики агресивної поведінки важливо навчити дітей навичкам позитивного спілкування, взаємодії з оточуючими та вмінню знаходити мирні альтернативи для вирішення конфліктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Агресивна поведінка дітей виникає на фоні соціальних проблем та порушень функціонування її сім'ї внаслідок недостатньої педагогічної уваги батьків або їхніх некоректних виховних дій, може загострюватись внаслідок надмірної конкуренції у виховних закладах та відсутності в них належної виховної роботи. Безпосередніми чинниками агресивної поведінки дітей можуть бути стан фрустрації, викликаного перебуванням у негативній соціальній ситуації та негативним тиском оточуючих, міжособистісними і міжгруповими конфліктами, відсутність життєвих навичок, зокрема необхідних для вирішення конфліктів, неусвідомлення власних життєвих перспектив. В ході профілактики чинники агресивної поведінки дітей мають бути виявлені й компенсовані, а дітей необхідно навчити реагуванню на складні ситуації. Перебування дитини та її сім'ї у складних життєвих обставинах вочевидь підвищує ризик її агресивної поведінки й ускладнює проведення з нею профілактичної роботи. Розробка та апробація форм і методів профілактики агресивної поведінки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є завданням наступних досліджень

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зупинись! Посміхнись! : метод. посіб. з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації / авт. кол. : Т. В. Журавель, К. В. Сергеева, О. Г. Шаровара. Київ : ФОП Буря, 2013. 124 с.
2. Кононко О. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання вміння її долати. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 80–85.
3. Кордунова Н. О. Особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Психогенез особистості: норма і девіація : зб. наук. ст. : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальні проблеми сучасної психології: здобутки і перспективи»*, м. Луцьк, 6 лют. 2015 р. / М-во освіти і науки України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ф-т психології; гол. ред. Я. Гошовський. Луцьк, 2015. Т. 1. С. 130–140. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10187?mode=full>
4. Литвиненко В. А. Застосування арт-терапії в корекційно-педагогічній роботі з дітьми дошкільного віку, які перебувають в умовах будинку дитини. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (75). Issue: 181. С. 49–52. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/ped_psy_vi_181_75.pdf
5. Мурадова В. І. Агресивна поведінка сучасних підлітків. *Молодий вчений*. 2016. № 15. С. 413–415.

6. Орос О. Б. Агресивна та насильницька поведінка серед дітей підліткового віку. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. № 2 (38). С. 90–96. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/152925/152026>
7. Baron R. A., Richardson D. R. Human aggression. 2nd ed. New York : Plenum Press, 1994. 419 p.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПОСТТРАЖДАЛИМИ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ: УСПІШНІ ПРАКТИКИ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Тетяна Лях, Анастас Бойко, Андрій Харітонов

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

t.liakh@kubg.edu.ua, ansbiiko@gmail.com, aykharitonov.fpsrso23m@kubg.edu.ua

Наразі існує потреба вивчення успішних практик взаємодії державних і громадських організацій щодо соціальної роботи з постраждалими від воєнних дій. У фокусі нашої уваги такі сьогодні такі практики:

1. Соціальна допомога внутрішньо переміщеним особам, які втратили роботу під час війни в Україні;
2. Підтримка громадян України для відновлення пошкодженого житла або купівлі нового житла замість зруйнованого.

Розглянемо тезово кожну з них.

У контексті першої практики – соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), які втратили роботу під час війни в Україні, зосередимось на ряді послуг:

1.1. Отримання статусу безробітного та скасування статусу безробітного. Ця послуга дозволяє в пару кліків легко й швидко оформити статус безробітного та допомогу або скасувати його [5].

Послугами можна скористатись на порталі Дія та у мобільному застосунку Дія. Понад 83 тисячі українців успішно скористались сервісом і отримали статус безробітного та допомогу, а понад 76 тисяч українців скасували статус безробітного. Користувачі оцінили послугу по отриманню статусу безробітного на порталі, під час опитування якості сервісу, на 9 балів із 10.

За стандартною формою можуть подати заяву всі громадяни, які втратили роботу. А спрощена процедура передбачена для тієї категорії осіб, які втратили роботу через війну. Нею можуть скористатися ВПО та особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або територіях, де ведуться (велися) бойові дії та не мають документів, необхідних для реєстрації [2]. Як тільки безробітний знайде роботу він може подати заяву на скасування статусу безробітного як на порталі так і в мобільному застосунку Дія.

1.2. Нова послуга на порталі Дія — підприємці отримують 6500 грн. за працевлаштованих внутрішньо переміщених осіб.

Багато людей залишилися без роботи та дому й вимушено переїхали до інших областей України. Тепер коли наймаєте на роботу українця, який

отримав довідку ВПО, ви можете отримати грошову компенсацію 6500 гривень за перший та другий місяць роботи людини. Як отримати компенсацію? Для цього необхідно: заповнити заявку (<https://diia.gov.ua/services/kompensaciya-zapracevlashtuvannya-vpo>) на порталі Дія; підписати її КЕПом. Після цього цю заяву буде відправлено до Державного центру зайнятості.

Критерії, за якими нараховується компенсація підприємцю:

- працевлаштували ВПО після 24.02.22, за умови, що переселенець отримав довідку теж після 24 лютого;
- виплачували їм зарплату не меншу від мінімальної;
- сплачували єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування;
- подавали податкову звітність за 4 квартал 2021 [2].

1.3. Компенсація за працевлаштування ВПО. На початку, ця послуга дозволяла отримати компенсацію за працевлаштування ВПО за 1-й та 2-й місяць його роботи. Всього ж від старту послуги, з 05.05.2022 року, було отримано більше, ніж 21 тис. заяв від роботодавців на отримання компенсації за працевлаштування майже 45 тис. співробітників з числа ВПО. Користувачі послуги під час оцінки якості надання послуги, оцінили її зручність на 10 із 10.

Наразі ж відбулися зміни у нормативних документах, що регулюють надання послуги [4], і відповідно до цих змін буде модернізуватись сама послуга на порталі Дія. Змінена сума компенсація, відтепер вона буде не сталою до дорівнювати офіційній мінімальній заробітній платі. Продовжена виплата за 3-й місяць працевлаштування звичайних ВПО та за 3, 4, 5 та 6 місяці ВПО, що мають інвалідність.

Серед працевлаштованих ВПО 46 % жінок та 54 % чоловіків. Найбільша кількість поданих заяв про працевлаштованих ВПО у Дніпровській області (2823), м. Києві (2582), Львівській (1672) та Харківській (1646) областях.

Зазначені послуги розроблені спільно Міністерством економіки, Державним центром зайнятості, Міністерством цифрової трансформації та за підтримки проєкту USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS».

У контексті підтримки громадян України для відновлення пошкодженого житла або купівлі нового житла замість зруйнованого варто згадати послугу *«Відновлення»*.

2.1. Здійснення відбудови – величезний виклик. Масштаб – мільйони квадратних метрів пошкодженого і зруйнованого майна. Немає жодної країни у світі, яка мала б схожий досвід. Усі ідеї та напрацювання – унікальні. Держава спільно з громадською організацією Фонд Євразія, яка є виконавцем проєкту МТД USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», почали працювати над відбудовою буквально в перший місяць вторгнення. Вже у березні 2022 року запустили сервіс в Дії – Повідомлення про пошкоджене майно. За цей час українці подали більше 670 тисяч повідомлень.

Хоча існує можливість також повідомити і через ЦНАП, проте саме подача через ресурси Дії зараз є основним джерелом інформації про те, що

житло людей постраждало. Це демонструє наскільки українці вже звикли і доверяють сервісам Дії та цифровізації.

Вся отримана інформація стала основою для запуску *Реєстру пошкодженого та знищеного майна*. Такий Реєстр – фундамент для цифровізації відбудови України. Адже спираючись на інформацію з реєстру держава: по-перше, розуміє збитки, по-друге, має можливість раціонально планувати процес відбудови, визначати пріоритети.

«Відновлення – це логічне продовження попередніх двох напрацювань. Цю комплексну послугу також розробили разом Мінцифри з Мінвідновлення і проектом TAPAS і запустили її у травні 2023 року, активну роль в програмі відіграють органи місцевого самоврядування, які оглядають житло і приймають рішення щодо компенсації по чітко визначеному механізму.

«Відновлення – це старт державного механізму для компенсації збитків громадянам. Ця програма відбувається повністю в цифровому форматі. Від подачі заяви до витрачання коштів через віртуальну банківську картку – весь процес цифровий [3].

На першому етапі українці могли подати заяву на отримання фінансової допомоги на ремонт пошкодженого житла. З 1 серпня 2023 року стартував новий етап програми «Відновлення – компенсація за зруйноване житло».

Громадські організації активно беруть участь у роботі комісії місцевого врядування, становлячи мінімум третину складу комісії відповідно до ПКМУ № 381 від 21.04.2023.

Таким чином, в послугі «Відновлення» активну роль відіграють як міжнародні, так і національні громадські організації, які виступають і партнерами держави, і джерелом контролю.

Послуга «Відновлення» розроблена Міністерством цифрової трансформації України та Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України за підтримки USAID / UK aid проекту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред. : О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>.
2. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Humanitas*. 2023. № 3. С. 15–22. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> (дата звернення: 02.05.2024).
3. «Відновлення. Програма допомоги від держави Для власників житла – пошкодженого або зруйнованого через бойові дії. *Дія*. URL: <https://erecovery.diiia.gov.ua/> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Лютий В., Дуля А. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 49–58. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7> (дата звернення: 02.05.2024).

5. Офіційно: «Портал Дія» – відтепер Єдиний державний вебпортал електронних послуг. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ofitsiyno-portal-diya-vidteper-ediniy-derzhavniy-vebportal-elektronnikh-poslug> (дата звернення: 02.05.2024).
6. Фонд Східна Європа. *East Europe Foundation*. URL: <https://eef.org.ua/en> (дата звернення: 02.05.2024).

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Єлизавета Обушна

Глобинський ліцей № 1 ім. В. Є. Курченка

Глобинської міської ради Полтавської області,

Полтавський національний педагогічний університету імені В. Г. Короленка

lizaobuhna@gmail.com

Науковий керівник: *Валентина Березан*

Постановка проблеми. Людина сьогодення значно відрізняється від своїх попередників в умовах стрімкої інформатизації та цифровізації суспільства у всіх його сферах. Нам треба вміти знаходити інформацію, аналізувати її, виокремлювати та передавати, отримувати та оперувати великою кількістю інформації, яка щодня надходить до нас різноманітними шляхами: через суспільство, соцмережі та інші інтернет-ресурси, які стали основною платформою для спілкування та джерелом інформації.

Чотири роки поспіль українська система освіти постає перед викликами, пов'язаними з необхідністю інтенсивно провадити дистанційне навчання в закладах освіти з огляду на карантинні заходи в умовах пандемії COVID-19 та військовий стан через повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Поряд з освітніми складнощами постають виклики також перед психологічною службою системи освіти, зокрема в роботі соціального педагога закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій науковців показує, що питання необхідності використання ресурсів віртуального середовища, застосування електронних засобів навчання, цифрових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної сфери досліджували: К. Бабенко, В. Березан, Л. Боднар, О. Буйницька, Л. Пахомова, О. Рацул та ін. Питанню використання у процесі дистанційної освіти в Україні цифрових технологій та ресурсів присвячені дослідження: О. Спіріної, В. Олійника, О. Пінчук, С. Литвинової, О. Цюняк та ін.

Мета статті – висвітлити можливості використання сучасних цифрових технологій та онлайн-ресурсів у різних напрямках роботи соціального педагога в закладах загальної середньої освіти в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Еволюція інтернету надала можливість розвитку технологій поширення знань, надавши змогу вчителям та учням використовувати електронні навчальні матеріали бібліотек, автоматичні системи тестування, засоби аудіо та відео зв'язку та безліч інших.

У 2020 році людство зіштовхнулося з необхідністю хоч тимчасово переходити на дистанційні форми навчання, що було обумовлено пандемією COVID-19. Уже у 2022 році система освіти України вимушено була знову переведена у формат онлайн навчання через агресивне військове вторгнення росії. Так утворилась і продовжує розвивається ціла дистанційна інфраструктура, що має значну кількість споживачів освітніх послуг і навчальних закладів, що надають такі послуги.

У кожному закладі загальної середньої освіти існує психологічна служба, до якої відносяться соціальний педагог та практичний психолог, покликані здійснювати психолого-педагогічний супровід освітнього процесу. Як зазначає Т. С. Острячко, завданням соціального педагога є організація взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу [2, с. 167]. Діяльність соціального педагога регламентується низкою нормативних документів: насамперед, законами «Про освіту» (2017) [4], «Про повну загальну середню освіту» (2020) [5], наказом Міністерства освіти і науки України «Положення про психологічну службу у системі освіти України» (2018) [3]. Процес цифровізації та трансформації освіти впливає на стиль та методологію роботи соціального педагога, сприяючи застосуванню нових інтерактивних форм і засобів професійної діяльності та оновленню психолого-педагогічного інструментарію. Одним із викликів для соціального педагога є готовність до цифрових реформ освітнього процесу, проєктування індивідуальної освітньої траєкторії та організації процесу педагогіки партнерства між учнями, вчителями та батьками [1, с. 189].

Відповідно до стандартів, визначених ЮНЕСКО, автори дослідження О. Власій, О. Дудка, Н Іваночко виокремлюють такі рівні цифрової компетентності соціальних педагогів:

- початківець (епізодично використовує цифрові технології у повсякденному житті та професійній діяльності);
  - інтегратор (систематично застосовує сервіси Інтернету у професії);
  - експерт (самостійно розробляє цифровий контент і впроваджує його)
- [1, с. 190].

Незважаючи на дистанційний або змішаний формат навчання, фахівці психологічної служби, зокрема, соціальні педагоги, продовжують здійснювати професійну діяльність з метою надання соціально-педагогічної допомоги та збереження психічного і фізичного здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Методом інтерв'ю було визначено, які основні методи та види роботи впроваджують соціальні педагоги м. Глобине Кременчуцького, району Полтавської області у своїй професійній діяльності.

Робота з профілактики та просвіти реалізується в годинах спілкування, тренінгових заняттях, бесідах, розповсюдженні інформаційних повідомлень, відео-роликів, буклетів. Для цього використовується платформа Google Classroom, сторінка соціального педагога на сайті закладу освіти і програми для відеозв'язку Zoom, Google Meet. На платформі Google Classroom зазвичай розміщуються відеоролики, інформаційні буклети, презентації. Учні можуть переглянути цю інформацію в будь-який зручний час і потім поділитися своїми думками чи задати питання в коментарях.

В умовах дистанційного навчання соціально-педагогічна діагностика здійснюється за рахунок онлайн-опитування. Найзручніший інструмент для створення анкет і опитувальників є Google Forms. У Google Forms можна переглянути відповіді респондентів в діаграмах, а також скачати їх на електронний пристрій (комп'ютер, ноутбук, планшет тощо) у форматі файлу Excel. У цьому випадку відповіді кожного респондента представлено на одному рядку, отримані результати записуються в загальну зведену таблицю по кожній цільовій групі окремо. Результати опитування зберігаються в Google Forms на Google диску і на електронному пристрої в форматі файлу Excel.

Оскільки дистанційний формат навчання та взаємодії достатньо поширений не лише в закладах освіти, а й в багатьох інших закладах та установах, зв'язки з громадськістю залишаються актуальною та важливою складовою роботи соціального педагога. Онлайн конференції та зустрічі, спільні дистанційні заходи для учнів зі Службою у справах дітей, ювенальною поліцією, службою зайнятості, лікарями відбуваються за допомогою Google Meet та з використанням ресурсів для інтерактивних завдань: Kahoot, Learning.apps, Jamboard, Padlet, Mentimeter. Обмін документами з відповідними службами також частково відбувається в цифровому форматі.

Консультації відбуваються в форматах аудіо- та відеозв'язку, листування в месенджерах (якщо тема обговорення дозволяє використання цього методу), а також функціонує «Скринька довіри» в форматі Google Forms.

З отриманих результатів можна зробити висновок, що соціальні педагоги володіють навичками використання цифрових інструментів у своїй професійній діяльності, здебільшого надають перевагу якимось постійним (комфортним для себе) сервісам і постійно ними користуються. Однак всі учасники опитування виявили бажання дізнатися більше про можливості професійного інструментарію соціального педагога в умовах цифровізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні освітній процес в Україні реалізується в дистанційному або змішаному форматі, це пов'язано з масштабними воєнними діями та ударами, що завдає кожного дня країна-терорист нашій державі. Наразі Інтернет-простір став необхідною складовою життя та професійної діяльності багатьох українців, і для того, щоб забезпечити гідний освітній процес, необхідно використовувати можливості віртуального простору.

Безумовно, дистанційний режим роботи не може повноцінно замінити реальне спілкування соціального педагога з учнями, батьками, педагогами, у нього є певні обмеження, він потребує виваженого підходу спеціаліста. У той же час він стає необхідною реальністю, адже дистанційне спілкування – це не тільки про формат навчання, але зміна епохи, оскільки як раніше, вже не буде. Застосування цифрових технологій розширює й оновлює роль фахівця психологічної служби, робить його наставником, консультантом, який повинен координувати, удосконалювати та підвищувати свою творчу активність і кваліфікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 185–204. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/802/654>
2. Острянюк Т. С. Організаційно-педагогічна діяльність соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі: теоретико-методологічний аспект. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 1 (9). С. 167–178. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/189>
3. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-IX ; редакція від 24.03.2024, підстава 3482-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-VIII ; редакція від 24.03.2024, підстава 3482-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Наталія Патока

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)

Виконавчого комітету Шевченківської районної у місті Полтаві ради,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

vasilicv364@gmail.com

Науковий керівник: Валентина Березан

Постановка проблеми. Соціальний захист є необхідною складовою державної політики, яка несе відповідальність за добробут, прогрес та безпеку своїх громадян. Проблема дослідження полягає в аналізі ефективності соціального захисту осіб похилого віку в Україні в умовах демографічних та економічних змін. Це включає оцінку функціонування пенсійної системи, доступ до медичних та соціальних послуг, а також рівень соціальної підтримки та інтеграції пенсіонерів у суспільство. Дослідження спрямоване на виявлення проблемних аспектів соціального захисту та розробку пропозицій щодо його подальшого удосконалення з метою підвищення якості життя пенсіонерів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі соціального захисту населення протягом різного періоду займались М. Бондар, І. Гайдамашко, В. Джуган, В. Полехіна, В. Рудяк. Незважаючи на ряд досліджень у галузі соціального захисту, система соціального захисту та соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити потреби та викликів, з якими зіштовхуються літні люди в країні, а також визначити ключові чинники, що впливають на якість їхнього життя. Результати дослідження мають надати базову інформацію для прийняття рішень на рівні державної політики та розробки програм, спрямованих на покращення умов життя людей похилого віку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основні права людини, які визнано та закріплено у міжнародних нормативних документах, включають соціальний захист та право на соціальне забезпечення. Необхідно враховувати, що соціальний захист є важливим чинником у поліпшенні життєвих умов, зменшенні бідності, підтримці інклюзивного розвитку та забезпеченні соціально-економічної стабільності. Однак низький рівень соціального захисту у різних країнах світу свідчить про те, що громадяни не можуть належним чином скористатися своїми правами на соціальний захист. Згідно з даними Міжнародної асоціації соціального забезпечення, приблизно 50 % населення світу мають доступ до різних форм соціального забезпечення, в той час як лише 20 % з них мають достатню охопленість цими програмами [5].

Попит на соціальний захист для осіб похилого віку є важливою складовою будь-якої суспільної системи. У зв'язку зі зростанням середньої тривалості життя та демографічними змінами, Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається з ростом чисельності людей похилого віку і, отже, з необхідністю забезпечення їхнього достатнього соціального захисту.

При вивченні проблем соціального захисту осіб похилого віку в Україні важливо відзначити основні недоліки сучасної системи соціального обслуговування, які виділяють В. Полехіна та І. Гайдамашко. Серед них зазначаються централізованість, фрагментарність та недоступність надання соціальних послуг, а також орієнтованість на стаціонарний догляд і відсутність індивідуального підходу. Ці проблеми ускладнюють процес інтеграції людей похилого віку у суспільство та не сприяють значному покращенню якості їхнього життя [3, с. 119].

Поняття централізованості означає, що управління та прийняття рішень у сфері надання соціальних послуг здійснюється з центрального рівня, а не на місцях, де проживають отримувачі цих послуг. Це може призводити до того, що потреби та специфіка кожного регіону, міста чи села не враховуються належним чином у процесі розробки та реалізації програм соціального захисту.

Фрагментарність вказує на розірваність та недостатню системність у наданні соціальних послуг. Це може означати, що різні аспекти соціального захисту (наприклад, медична допомога, житлові умови, психологічна підтримка тощо) не координуються між собою та надаються окремо, не враховуючи комплексної потреби клієнтів.

Недоступність може виникати через різні причини, включаючи недостатність фінансування, недостатню кількість кваліфікованих працівників, недостатню розвиненість інфраструктури, а також бюрократичні бар'єри для отримання певних видів підтримки.

Орієнтованість на стаціонарний догляд означає, що система соціального захисту надає перевагу стаціонарному догляду (наприклад, в домі для літніх

людей або лікарні), втрачаючи з огляду на можливість та переваги амбулаторного або домашнього догляду, які можуть бути більш прийнятними для багатьох клієнтів.

Також соціальні послуги надаються загальним шаблоном, не враховуючи індивідуальних потреб, умов та можливостей кожного клієнта. Відсутність індивідуального підходу може призводити до того, що певні групи отримувачів не отримують належної підтримки або не можуть скористатися доступними послугами в повному обсязі.

У праці В. Рудяк зазначено, що в даний момент соціальний захист осіб похилого віку залишається на низькому рівні і потребує удосконалення щодо надання соціального обслуговування, регулярної підтримки у різних аспектах, вирішення проблем з житлом тощо [4, с. 144]. Покращення соціального захисту для цієї вразливої групи населення повинно здійснюватися в тісній співпраці між центральними та місцевими органами влади, місцевим самоврядуванням і звичайними громадянами відповідно до міжнародних стандартів соціального захисту. Основні проблеми та напрями їхнього вирішення у сфері соціального захисту осіб похилого віку в Україні представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ НА НАПРЯМІВ ЇХНЬОГО ВИРІШЕННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Проблема	Напрямок вирішення
Низький рівень пенсійного забезпечення	Збільшення пенсійних виплат, індексація пенсій з урахуванням рівня інфляції, впровадження накопичувальної пенсійної системи.
Недосконалість системи соціального обслуговування	Розширення мережі територіальних центрів соціального обслуговування, підвищення якості соціальних послуг, розвиток альтернативних форм соціального обслуговування (догляд вдома, денні стаціонари).
Недостатня доступність медичної допомоги	Забезпечення доступності медичної допомоги для осіб похилого віку, в тому числі безкоштовних ліків, діагностичних досліджень та реабілітаційних заходів.
Вікова дискримінація	Запровадження заходів щодо боротьби з віковою дискримінацією на ринку праці, у сфері надання послуг та інших сферах життя.
Соціальна ізоляція	Створення умов для активної участі осіб похилого віку в житті суспільства, розвиток волонтерського руху, організація дозвілля та культурного життя.
Недосконалість законодавства	Вдосконалення законодавства щодо соціального захисту осіб похилого віку, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Інформація узагальнена автором за джерелами [1–4].

Отже, одним із ключових аспектів соціального захисту похилого населення в Україні є пенсійна система. Без належних корекцій, це може

привести до дефіциту в пенсійних фондах та погіршення умов життя пенсіонерів. Окрім пенсійної системи, соціальний захист включає в себе доступ до медичних послуг, житла, соціальних послуг та підтримки в щоденних потребах.

Також на сучасному етапі ключовою тенденцією розвитку системи соціального обслуговування осіб похилого віку є створення нового типу стаціонарних закладів, призначених для невеликої кількості підопічних. Діяльність цих закладів максимально наближена до європейських стандартів, спрямована на надання якісних соціальних послуг, усунення соціальної ізольованості та сприяння активній участі людей похилого віку в суспільному житті.

Одним із способів покращення соціального захисту літнього населення є підвищення ефективності управління, в тому числі шляхом зменшення бюрократичних перешкод та корупції у системі. Також важливо розвивати програми активного старіння, спрямовані на забезпечення активного та здорового способу життя для людей похилого віку, що сприятиме збереженню їхнього фізичного та психологічного здоров'я.

Крім того, потрібно звернути увагу на питання соціальної інтеграції та психологічної підтримки для літніх людей. Стимулювання участі у суспільному житті, забезпечення можливостей для розвитку та самореалізації можуть значно підвищити якість їхнього життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальний захист осіб похилого віку в Україні вимагає комплексного підходу та постійного вдосконалення. Покращення пенсійної системи, розвиток соціальних програм та підтримка активного старіння – це лише деякі з аспектів, які потрібно враховувати при розробці політики соціального захисту для людей похилого віку.

Для подальших досліджень важливо вивчити можливі шляхи вдосконалення системи соціального захисту осіб похилого віку в Україні. Це включає розгляд можливостей децентралізації влади та передачі повноважень на місцевий рівень, а також аналіз ефективності програм та послуг, спрямованих на підтримку цієї категорії населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976/934>
2. Джуган В. В., Джуган Р. І. Реалізація потреб людей похилого віку через формальні та неформальні мережі підтримки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 122–126. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/234918>
3. Полехіна В., Гайдамашко І. Вектори соціального захисту людей похилого віку. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. № 26 (129). С. 119–126.

4. Рудяк В. О. Проблемні питання у сфері соціального захисту осіб похилого віку в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 139–145. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/22.pdf
5. ISSA (International Social Security Association). 2024. URL: <https://www.issa.int/>

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Олена Рибалка

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
rybalkae94@gmail.com*

Збереження і відновлення ментального здоров'я населення України постало на сьогодні особливою проблемою. Ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя. Ознаками ментального здоров'я, вважають психологи ,є здатність любити, працювати, відпочивати, відновлюватись, керувати своїм емоційним станом, будувати адекватні стосунки з оточуючими, розвиватися і навчатися, успішно адаптуватися до нових умов життя, позитивно сприймати себе, уміння розв'язувати проблеми і сприймати те, що не можна змінити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженнями психічного здоров'я займались Г. І. Жара, С. П. Яланська, О. В. Бацилева, І. В. Пузь, Н. М. Атаманчук, Л. А. Попова, О. М. Кокун та ін.

На сьогодні основними факторами, що негативно впливають на стан ментального здоров'я стали військові дії, загибель рідних і близьких людей, втрата житла і роботи, еколого-економічна криза, стресові стани, панічні атаки, психоемоційна напруга, порушення безпеки життєдіяльності, невпевненість у завтрашньому дні.

Головними ознаками порушення ментального здоров'я за даними ВООЗ є: фізичні (порушення сну, больові відчуття у будь-якій частині тіла); емоційні (постійне відчуття страху, тривоги, журби); когнітивні (труднощі з чітким мисленням, порушення пам'яті, патологічні переконання; поведінкові (агресія, зловживання алкоголем чи наркотиками, неспроможність виконувати повсякденні функції); порушення харчування: надмірне вживання їжі, або відсутність бажання їжі; сильні перепади настрою; перцептивні (напр. пацієнту здається, що він бачить або чує, те чого не помічають інші). Насправді ознаки порушення дуже індивідуальні і відрізнити їх може тільки лікар [2].

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, екологічних, економічних. Ми більш детально розглянемо деякі соціальні фактори, які негативно впливають на стан ментального здоров'я.

До соціальних факторів які порушують стан ментального здоров'я відносяться конфлікти. Вони мають різні причини і характеристики.

Конфлікт визначається тим, що свідома поведінка однієї з сторін (особистості або групи) порушує інтереси іншої сторони. Конфлікт – це ситуація, яка завжди супроводжується негативними емоціями та поведінкою.

Причини виникнення конфлікту бувають дуже різноманітними. До них відноситься невічливість, недобррозичливість, байдужість, хитрощі, нечесність, лінощі та ін.

Конфлікти, які виникають між людьми, бувають конструктивними і деструктивними. Конструктивні ведуть до вирішення проблеми, яка спричинила конфлікт. Деструктивні ж не вирішують проблему і можуть продовжуватись тривалий час, погіршуючи стан здоров'я людини на всіх рівнях фізіологічному, гормональному і психологічному. Можуть виникати різні порушення в життєдіяльності організму і якщо тривалий час конфліктна ситуація не розв'язується то можуть виникати депресивні стани, неврози, неврастенії та порушення функцій серцево-судинної, ендокринної, травної та інших систем організму.

На сьогодні, у зв'язку з війною, у людей часто виникають кризові стани які можуть негативно позначатися на її можливостях, погіршувати працездатність та слугувати причиною виникнення психосоматичних розладів і порушень, які порушують стан ментального здоров'я.

Криза – це ситуація емоційного й розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу.

Якими б життєвими подіями не викликався криза (втрата близької людини, ситуація насильства, військові дії, природні катастрофи тощо.), вона зачіпає найбільш фундаментальні, життєво значущі потреби і цінності людини, стає домінантою його внутрішнього життя і супроводжується сильними емоційними переживаннями і як правило, не може не впливати на стан ментального здоров'я.

За змістом та характером психологічної проблеми, що спричинила життєву кризу, а також з позиції особистісних ролей (рольова теорія), виділяють наступні види життєвих криз:

1. Кризи становлення особистості (вікові кризи).
2. Кризи здоров'я (втрата здоров'я).
3. Термінальні (невідворотні) кризи (невиліковна хвороба, смертельний вирок суду та ін.).
4. Кризи значущих стосунків (смерть близької людини, вимушена розлука, розлучення, кризи кохання та ін.).
5. Кризи особистої автономії (позбавлення волі, фатальна залежність від інших людей та ін.).
6. Кризи самореалізації (втрата роботи, вихід на пенсію, банкрутство, втрата соціального статусу та ін.).
7. Кризи життєвих помилок (переживання внаслідок зради або злочину, втрата кошовної речі, кризи гріха та ін.).

Кризу підсилюють і несприятливі життєві обставини: минуле у неблагополучній родині, тяжке дитинство, насильство у родині, незадовільні

взаємини з близькими, втрата близьких людей, втрата роботи, суспільне відкидання, важке захворювання, руйнування життєвих планів, ідеалів [1].

Негативно впливають на стан ментального здоров'я такі соціальні фактори як алкоголізм і наркоманія які є значним соціальним лихом.

Стреси, панічні атаки, психоемоційна напруга сучасних людей, які виникають у зв'язку з війною в Україні, часто знімаються за допомогою алкоголю, або вживання різних наркотичних речовин, що призводить до погіршення стану ментального здоров'я. Кожна наркотична речовина специфічно діє на центральну нервову систему. В залежності від різновиду наркотичної речовини та її кількості в організмі людини можуть виникати різноманітні стани які проявляються заціпенінням, сном, гіпнотичним станом, галюцинаціями. Але є і речовини які стимулюють діяльність нервової системи людини, різко порушуючи її функції.

У людини яка вживає алкоголь чи наркотичні речовини виникає дратівливість, нестійкість емоційного стану, порушення сну і апетиту, знижується працездатність, частіше виникає втома, погіршуються стосунки в соціумі, вона не відчуває радості і задоволення від життя [3]. Всі ці симптоми є ознаками порушення стану ментального здоров'я

Отже, знаючи які фактори порушують стан ментального здоров'я кожна людина по можливості повинна їх уникати, зберігаючи своє ментальне здоров'я. Перевірити свій стан ментального здоров'я можна за такими ознаками: розуміння свого емоційного стану і вміння ним керувати; здатність будувати стосунки з іншими; відкритість до навчання і розвитку; позитивне ставлення до себе; можливість приймати незалежні рішення; вміння пристосовуватись до нових умов життя; активно долати поточні виклики; отримувати задоволення від життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кризова психологія. Конспект лекцій : навч. посіб. для студ. спец. 053 Психологія ден. та заоч. форм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, магістр / уклад. Н. М. Атаманчук. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. 142 с.
2. Ментальне здоров'я. *prozdorovia.in.ua*. URL: <https://www.google.com/amp/s/prozdorovia.in.ua/mentalne-zdorov-ia/amp/>
3. Пістун І. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. Суми : Вид-во «Університетська книга», 2000. 301 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Інна Романова, Ольга Коваленко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
inna.romanova@hnpri.edu.ua, kovalenko.o.yu@gmail.com*

Постановка проблеми. На тлі соціальної ізоляваності, зумовленої пандемією COVID-19 і війною в Україні, протягом останніх п'яти років збільшився час, який підлітки проводять у віртуальному середовищі, блукаючи в соціальних мережах, серфінгуючи в інтернеті, граючи у відеоігри. Така поведінка викликає звикання, що збільшує ризик розвитку комп'ютерної або цифрової адикції. Всесвітньою організацією охорони здоров'я в 2018 році ігрову інтернет залежність було додано до списку хвороб. В Україні протягом останнього року активізувалась робота щодо профілактики ігрової залежності. Зокрема, розробляється Стандарт соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб від ігрової залежності; ГС «Центр відповідальної гри» (RGC) під егідою МОЗ проведено перше в Україні національне дослідження щодо ігрової залежності; Інститутом судової психіатрії МОЗ України, на замовлення RGC, розроблено протокол лікування лудоманії; 20 квітня 2024 року Президент України підписав указ про введення в дію рішення РНБО про протидію негативним наслідкам від азартних ігор. Окрім цього, Міністерством освіти і науки України разом з громадськими організаціями (Ла Страда, Український фонд «Благополуччя дітей», тощо) проводиться плідна робота щодо профілактики безпеки дітей в інтернеті, запобіганню кібербулінгу, залученості до небезпечних цифрових квестів учнів.

Однак, інтернет стає провідним фактором, що впливає на соціалізацію людини, зокрема дітей та підлітків, які ще не набули досвіду протидії зовнішнім негативним чинникам та внутрішнім імпульсам, не розвили в собі критичного мислення. Тому, досить часто, захоплення гаджетами та комп'ютером перетворюються в комп'ютерну залежність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження підтверджують факт зростання загальної кількості дітей і молоді в світі, що проводять час у віртуальному середовищі. У багатьох країнах інтернет-залежність стала серйозною проблемою для психічного здоров'я. Так, соціологічні дослідження в країнах Близького Сходу виявили поширеність розладів, пов'язаних з використанням Інтернету, на рівні 6,0 % серед 12–41-річних [4]. Національним центром наркоманії та психічного здоров'я Канади опитуванням учнів 7–12 класів було виявлено, що 20 % учнів проводять 5 годин і більше щодня в соціальних мережах, 23 % грають у відеоігри майже щодня, а 30 % використовують різні електронні пристрої. Приблизно 5 % цих учнів повідомили про ознаки залежності [6].

Небезпечним фактором інтернет залежності є її швидкий темп поширення, який на відміну від інших видів адикцій, за спостереженнями формується в термін впродовж одного місяця [3].

Ситуація щодо цифрового звикання підлітків погіршується у зв'язку з дистанційним навчанням частини учнів, як в Україні так і за кордоном.

Мета статті. Профілактика комп'ютерної залежності в закладах освіти має носити системний характер, що зумовлює необхідність пошуку форм та методів попередження та подолання комп'ютерної адикції.

Виклад основного матеріалу. Необхідність проведення профілактики комп'ютерної адикції учнів у закладах освіти визнана різними країнами. Зокрема, у Південній Кореї профілактики інтернет адикції стала обов'язковою за законом [5], причому на всіх рівнях освіти за підтримки місцевих та центральних органів влади.

В Україні останнім часом соціально-педагогічна робота з профілактики комп'ютерної залежності підлітків потребує більшої уваги. Це зумовлено, у першу чергу тим, що в школах робота ведеться здебільшого епізодично, в умовах дистанційного навчання зникла можливість спостерігати за змінами в поведінці учня і втрачена можливість оперативного реагування на ситуацію, коли захоплення комп'ютером переростає в комп'ютерну залежність. І хоча первинна профілактика ведеться, незважаючи на дистанційне навчання, у тім батьки чи опікуни не завжди помічають характерні симптоми зміни поведінки. Тому все більше учнів проявляють схильність до інтернет залежності.

При проведенні заходів з вторинної профілактики соціальному педагогу потрібно враховувати різні чинники, зокрема причини виникнення залежності для кожного конкретного учня, стадію залежності на якій він перебуває, чинники які можуть сприяти подоланню залежності, та обирати ті форми й методи, які більш ефективні для кожного випадку залежності.

О. А. Гузьман, Н. О. Ляшенко [1], розглядаючи чинники та наслідки виникнення комп'ютерної залежності неповнолітніх, зокрема визначають: 1) надмірну захопленість підлітками пошуком інформації; 2) непомірне онлайн спілкування з друзями; 3) комп'ютерну ігроманію. На думку науковців, особлива небезпека стати залежним від Інтернету підстерігає тих, для кого комп'ютерні мережі стають основним засобом комунікації зі світом. Небезпечним є неконтрольований доступ до небезпечної для психіки підлітків інформації (матеріали антигуманного та порнографічного змісту, пропаганда насилля та наркотиків). Це може призвести до дефектів самосвідомості, засвоєння соціально-небезпечної інформації, недостовірних фактів. На ґрунті цієї інформації можуть бути засвоєні девіантні моделі поведінки. Залежність від соціальних мереж викликана бажанням спілкуватися з великою кількістю знайомих та незнайомих за допомогою Інтернету. Позбавитися від такої залежності дуже складно. Ще одною небезпекою є те, що в цих мережах можливо спілкування з кіберзлочинцями, психічнохворими людьми. До груп ризику належать саме підлітки, тому що в них найбільш актуальною є потреба в самоствердженні, спілкуванні з однолітками, пошуку нових емоцій, демонстрації себе, та разом з цим недосвідченість, бажання ризикувати.

Комп'ютерна адикція може викликати незворотні наслідки для підлітків, такі як втрата інтересів не пов'язаних з комп'ютерною діяльністю, зміна цінностей та мотивів, розлад особистості, надмірні фінансові витрати з

сімейного бюджету спрямовані на об'єкт адикції, надмірна агресивна невмотивована поведінка, втрата соціальних зв'язків з сім'єю та оточуючими, соматичні розлади, тощо.

Характерними ознаками комп'ютерної залежності є: постійна фіксація на об'єкті своєї зацікавленості (соціальних мережах, комп'ютерних іграх, веб-сайтах, тощо), що допомагає підліткам втекти від реальних проблем, відчувати себе більш самодостатніми, отримувати ілюзію відчуття безпеки та задоволення; деструктивна поведінка, що супроводжується негативними наслідками; підвищена емоційність та неконтрольованість.

Найпоширенішими чинниками виникнення чи поглиблення інтернет залежності є відсутність розуміння, підтримки та взаємоповаги з боку батьків; гіперопіка чи гіпоопіка виховання; наявність конфліктів у сім'ї; негативні приклади адиктивної поведінки серед оточуючих; мода та заохочення підлітків у неформальному колі до поведінки, що викликає залежність; пропагування в медіа зразків адиктивної поведінки [2, с. 228].

Аналіз наукової літератури свідчить, що в боротьбі з подоланням наслідків ігрової залежності у дітей та підлітків найбільш поширеною є когнітивно-поведінкова терапія та заходи по зміцненню сімейних стосунків [7].

Вторинна профілактика здійснюється в груповій та індивідуальній формі. Вона передбачає допомогу в усвідомленні підлітками наявної проблеми та поверненню самоконтролю при роботі з комп'ютером чи гаджетом, бо основна мета вторинної профілактики не заборона активностей, пов'язаних з причиною адикції, а усвідомлення учасниками виховного процесу ризиків та наслідків неконтрольованого використання засобів, що можуть привести до деструкції особистості [2, с. 231].

Досвід здійснення профілактики комп'ютерної адикції підлітків у діяльності психолого-медико-педагогічної служби Харківського фахового коледжу технологій та дизайну свідчить, що найскладнішим є діагностування й усвідомленням самим учнем і батьками наявної залежності, оскільки в умовах дистанційного навчання працівники коледжу не можуть безпосередньо спостерігати за змінами в поведінці учнів. За таких умов тільки комплексний підхід у роботі з підлітками і родинним оточенням може принести бажані результати. Зокрема, у роботі з родиною необхідно формувати не тільки культуру поведінки у цифровому середовищі, але й культуру використання цифрового середовища. Окрім консультативних бесід з батьками, корисним інструментом виявились груп взаємодопомоги, спільне з учнем і батьками планування часу дитини на різні види активностей, залучення до гуртків, сприяння в організації дозвіллевої діяльності родини, розширення комунікативних зв'язків підлітків, збільшення занять спортом, запровадження практичних і творчих занять, що не потребують пошуку інформації в інтернеті, тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У світі спостерігається тенденція до збільшення кількості інтернет залежних підлітків. Ситуація щодо формування комп'ютерної залежності в Україні погіршується на тлі війни. У сучасних умовах дистанційної освіти в Харківському регіоні

соціально-педагогічна діяльність з профілактики комп'ютерної залежності підлітків ускладнюється дистанційним форматом взаємодії з учнями й батьками, що унеможлиблює безпосереднє діагностування проблеми психологічною службою закладу освіти. Тільки комплексний підхід у роботі з підлітками і родинним оточенням з формування не тільки культуру поведінки у цифровому середовищі, але й культуру використання цифрового середовища може покращити наявну ситуацію й запобігти небажаним наслідкам взаємодії з віртуальним середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків. *Кафедра соціології і публічного управління. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*. URL: <https://web.kpi.kharkov.ua/sp/guzman-o-a-lyashenko-n-o-komp-yuterna-zalezhnist-pidlitkiv/>
2. Лютий В. П. Профілактика соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. Вип. 16. Кн. 2. С. 222–231.
3. Посохова В. В. Соціально-психологічні особливості формування життєвих планів Інтернет-залежної молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 155 с.
4. Cheng C., Li A. Y. L. Internet addiction prevalence and quality of (real) life: A meta-analysis of 31 nations across seven world regions. *Cyberpsychol. Behav. Soc. Netw.* 2014. № 17. P. 755–760.
5. Cho C. South Korea's efforts to prevent internet addiction. *The Cambridge Handbook of International Prevention Science*. Cambridge: Cambridge University Press; 2016. P. 551–571.
6. Hawi N. S., Samaha M., Griffiths M. D. The digital addiction scale for children: Development and validation. *Cyberpsychol. Behav. Soc. Netw.* 2019. № 22. P. 771–778.
7. Keya D., Hui L. Digital Addiction Intervention for Children and Adolescents: A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. № 20. P. 4777. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph20064777>.

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ З МАС-МЕДІА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

Антон Синуця

Creators Media Group,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

a.v.synutsia@npu.edu.ua

Науковий керівник: Оксана Міхеєва

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується швидким розвитком інформаційних технологій, які змінюють звичні методи комунікації. Мас-медіа відіграють значущу роль у формуванні громадської думки і соціальних настроїв. У цьому контексті соціальні працівники, як важливі агенти соціальних змін, стикаються з необхідністю адаптації своїх методів роботи та використання нових інформаційних технологій у практичній діяльності. Інтеграція мас-медіа у професійну діяльність соціальних працівників може покращити результати соціальної роботи, забезпечуючи широке охоплення та залученість громадськості.

Відсутність єдиних стандартів і досліджень, які б детально аналізували взаємодію соціальних працівників з мас-медіа в різних культурних і соціальних контекстах, створює прогалини в практичних знаннях, які могли б сприяти більш ефективному їх використанню. Крім того, не в повній мірі вивчена роль мас-медіа у вирішенні конкретних соціальних проблем та їх вплив на становище вразливих груп.

Актуальність дослідження визначається потребою глибшого розуміння цієї взаємодії, її потенційних переваг і ризиків, а також розробки ефективних стратегій і рекомендацій для соціальних працівників, щоб максимально використати потенціал мас-медіа у соціальній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд останніх досліджень показує, що інтеграція мас-медіа в практику соціальної роботи є важливим аспектом для підвищення ефективності та охоплення соціальних ініціатив. І. К. Покуліта та М. О. Колотило акцентують увагу на необхідності використання медіа як інструменту для залучення громадськості та підвищення її обізнаності щодо соціальних питань. Згідно з Концепцією впровадження медіаосвіти в Україні, систематичне включення медіаосвіти може значно підсилити соціальну роботу, надаючи працівникам інструменти для кращого розуміння та використання медійних ресурсів.

В роботі Г. С. Мільчевської (2019) підкреслюється важливість медіаграмотності у професійній підготовці соціальних працівників, що допомагає їм ефективніше взаємодіяти з мас-медіа.

У своєму дослідженні Чан Чітат зосереджується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в соціальній роботі з молоддю, аналізуючи як цифрові інструменти можуть покращити доступність та залученість молоді до соціальної роботи та вирішення соціальних проблем. ІКТ

надають можливості соціальним працівникам охоплювати ширшу аудиторію та адаптувати свої методи до потреб окремих осіб чи груп.

Мета статті. Мета статті полягає в порівняльному аналізі міжнародного та вітчизняного досвіду взаємодії соціальних працівників з мас-медіа та її впливу на розвиток сучасної соціальної роботи. Стаття має на меті характеристику залучення медіа в соціальну роботу для підвищення обізнаності громадськості про соціальні проблеми та їх вирішення, діяльність соціальних установ та можливості отримання різних соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної соціальної роботи тісно пов'язаний з інтеграцією мас-медіа як засобу взаємодії з громадськістю та організаціями. Взаємодія соціальних працівників з мас-медіа відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та мобілізації ресурсів громади для вирішення соціальних проблем. У цьому контексті зарубіжний та вітчизняний досвід використання медіа розкриває різні підходи до медіакомунікації та її вплив на ефективність соціальної роботи.

Соціальні працівники закордонних країн використовують мас-медіа для розширення меж своєї діяльності, залучення міжнародних донорів та глобальної спільноти до локальних ініціатив [5, с. 88]. Це дозволяє не тільки посилити вплив соціальних програм на рівні держави, але й створити мережу підтримки на міжнародному рівні.

В Україні, згідно з дослідженням І. К. Покулітої та М. О. Колотило, соціальні працівники все більше використовують соціальні медіа та онлайн-платформи для ведення інформаційних кампаній та навчальних програм, які сприяють підвищенню обізнаності громадян з актуальних соціальних питань [4, с. 50]. Це включає використання медіа для боротьби зі стигматизацією окремих груп населення та підвищення рівня інформованості про соціальні права та послуги.

Співпраця соціальних працівників з мас-медіа також відкриває нові можливості для соціальної роботи в контексті медіаосвіти. Концепція медіаосвіти, схвалена НАПН України, акцентує увагу на важливості підготовки соціальних працівників до ефективного використання медіа-ресурсів для освітніх та просвітницьких цілей [2, с. 5]. Це передбачає навчання соціальних працівників основам медіаграмотності та способам використання медіа як інструменту впливу на соціальну політику.

Враховуючи широкі можливості взаємодії фахівців соціальної сфери з мас-медіа, стає зрозумілою необхідність детальнішого дослідження та розробки стратегій використання мас-медіа у соціальній роботі. Це має містити аналіз ризиків та переваг, асоційованих з медіакомунікаціями, з метою оптимізації їхнього впливу на соціальну зміну.

З огляду на зростаючу роль медіа в суспільстві, соціальні працівники повинні бути обізнаними з потенційними наслідками медіавпливу на вразливі групи та здатними керувати цим впливом таким чином, щоб підтримувати своїх отримувачів послуг і захищати їхні інтереси.

Використання медіа соціальними працівниками може значно розширити їхні можливості для впливу на політичні рішення та соціальні зміни. Через

активне використання онлайн-платформ і соціальних мереж, соціальні працівники можуть організовувати кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності про конкретні питання, залучати громадськість до активної участі у соціальних проєктах, а також надавати пряму підтримку тим, хто її потребує. Медіа може служити платформою для відслідковування зворотного зв'язку від отримувачів послуг та громади, що є ключовим для оцінювання та покращення якості соціальних послуг [4, с. 67].

Важливим аспектом є розвиток навичок критичного сприйняття медіаконтенту та здатності адекватно реагувати на дезінформацію [1, с. 19]. Розуміння цих аспектів допоможе соціальним працівникам використовувати мас-медіа як ефективний інструмент, зберігаючи при цьому професійні стандарти і етичні норми.

Міжнародний досвід демонструє, що в країнах з розвинутою медіасферою соціальні працівники вже мають певний успіх у використанні медіа для мобілізації ресурсів та впливу на соціальну політику, що сприяє широкомасштабним соціальним змінам [5, с. 90]. На відміну від цього, у країнах з обмеженими медійними ресурсами або контрольованою медіа сферою, соціальні працівники стикаються з більшими викликами у своїх спробах використати медіа для соціальних ініціатив.

Висновки та перспективи дослідження. Використання медійних ресурсів соціальними працівниками дозволяє не тільки ефективно інформувати громадськість і мобілізувати ресурси для вирішення соціальних проблем, але й відіграє значну роль у формуванні громадської думки та соціально-політичних рішень.

Медіа як інструмент соціальної роботи вимагає від фахівців не тільки знань і навичок у галузі медіакомунікації, але й глибокого розуміння етичних аспектів, пов'язаних з конфіденційністю, правом на приватність та потенціалом для дезінформації. Розвиток медіаграмотності серед соціальних працівників є ключовим для забезпечення, що використання медіа сприяє соціальному благу і захищає права та інтереси вразливих груп.

Інтеграція зарубіжного та вітчизняного досвіду використання мас-медіа у соціальній роботі може принести значні переваги. Зарубіжний досвід часто характеризується високим рівнем інновацій та використанням передових технологій, що може допомогти у впровадженні більш ефективних методів комунікації та інформування громадськості.

Водночас, вітчизняний досвід надає глибоке розуміння місцевих контекстів та соціальних потреб. Знання місцевих особливостей дозволяє адаптувати зарубіжні практики таким чином, щоб вони були прийнятними та ефективними в українських умовах. Врахування культурних та соціальних особливостей є критично важливим для забезпечення того, що медіастратегії не викликають негативних реакцій чи відторгнення від цільових аудиторій.

Прикладом успішної інтеграції може служити використання соціальних медіа для ведення діалогу з громадськістю, як це роблять у багатьох зарубіжних країнах. Українські соціальні працівники можуть застосувати подібні підходи для підвищення ефективності своїх інформаційних кампаній, використовуючи

соціальні платформи (Facebook, Twitter та Instagram) для швидкого та відкритого обговорення важливих соціальних питань, а також для надання допомоги і підтримки онлайн.

Перспективи подальших досліджень у цій області пов'язані з необхідністю розробки більш деталізованих методик використання мас-медіа в соціальній роботі. Важливо також зосередитись на порівняльному аналізі міжнародного та вітчизняного досвіду, щоб визначити найефективніші стратегії та підходи, які можна адаптувати для місцевих умов.

Таким чином, подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення інтеграції медіа в соціальну роботу, що забезпечить більшу прозорість, залученість широкого кола громадськості та покращення якості надання соціальних послуг та вирішення нагальних соціальних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко О. В. Засоби масової інформації як особливий чинник формування здорового способу життя особистості. *Соціальний працівник*. 2005. Вересень. С. 14–18.
2. Мільчевська Г. С. Медіаграмотність у підготовці фахівців соціальної сфери. *Проблеми освіти* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 93. С. 235–246. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8749/>
3. Міхеєва О. Ю. Соціальна педагогіка : курс лекцій. Київ : Компринт, 2022. 558 с.
4. Покулита І. К. Медіапрактики у соціальній роботі : підручник. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. 192 с.
5. Chan C. ICT-supported social work interventions with youth: A critical review. *Journal of Social Work*. 2016. Vol. 18. Issue 4. 16 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/303746189_ICT-supported_social_work_interventions_with_youth_A_critical_review

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СФЕРІ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Лілія Терещенко

*Миргородський фаховий коледж імені Миколи Гоголя Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
tereshenk@gmail.com*

Науковий керівник: *Наталія Сайко*

У період повномасштабної війни ми не повинні забувати про молодь, про її дозвілля, адже воно дозволяє зняти стрес, психологічно розвантажитись. У зв'язку з цим зростає роль соціального педагога, як на етапі організації дозвілля, так і в процесі діяльності.

Метою статті є розгляд основних напрямів роботи соціального педагога у сфері молодіжного дозвілля та визначення шляхів їх реалізації.

У сучасних педагогічних дослідженнях дозвілля розглядається як можливість людини займатися у вільний час різноманітною діяльністю за своїм уподобанням. Дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, з метою отримання задоволення. Вільний час є одним з важливих засобів формування особистості молодшої людини.

Основними напрямками роботи соціального педагога у сфері дозвілля молоді є: культурно-дозвіллевий і рекреаційний, соціально-профілактичний, спортивно-оздоровчий [2, с. 189].

1. Рекреаційний та культурно-дозвіллевий напрям передбачає організацію змістовного дозвілля молоді, спрямований на зняття виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини; розвиток творчого й духовного потенціалу молоді в інтересах її становлення й самореалізації. Форми реалізації цього напрямку можна поділити на:

- пасивні, як найпростіший рівень дозвілля, не мають перспективних цілей, побути у спокої, психологічно розслабитися;
- розважальні, що включають в себе такі форми роботи, як прогулянки, видовищні шоу, відвідування театрів, ігри, концерти, художні видовища, свята, туристично-екскурсійні заходи. Роль соціального педагога зводиться в більшості зводиться до функцій аніматора або керівника;
- пізнавальні та творчі, в якості яких виступають виставки, творчі вечори, участь у хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих віталень, художніх салонів, що забезпечує не просто відпочинок та розваги людини, а й самовдосконалення у вільний час.

Соціальний педагог відіграє суттєву роль як на етапі організації такої форми дозвілля, так і в процесі діяльності (підтримка інтересу, нейтралізація негативних ситуацій), і після закінчення події (діагностика та коригування результатів).

2. Соціально-профілактичний, спрямований на створення умов для інтеграції особистості в соціум, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі. Яскраво виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії, вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції, походи, екскурсії.

Роль соціального педагога полягає в мотивації на певну дію молоді, допомогу в організації, підтримці інтересу, вчасну діагностику та копіювання небажаних конфліктних ситуацій.

3. Спортивно-оздоровчий. Головним завданням цього напрямку діяльності є зміцнення здоров'я молоді, формування та розвиток фізичної культури, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, трансформація нездорової агресії у дух спортивного змагання та здорової конкуренції. Проявляється у таких формах роботи, як спортивні змагання, туристичні заходи, спортивні та туристичні гуртки, секції, клуби.

Роль соціального педагога полягає у пропаганді і підтримці здорового способу життя та поточної мотивації для продовження певної дозвіллевої діяльності.

Оптимальне поєднання різних напрямів соціальної роботи передбачає залучення молоді до розважально-ігрових, видовищних, просвітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм дозвіллевої діяльності [1, с. 78].

Отже, дозвіллева діяльність відіграє суттєву роль у розвитку особистості, відновленню її психічних та фізичних сил та соціалізації.

Завдання соціального педагога в тому, щоб допомогти молодій людині, поєднавши цей процес з профілактикою асоціальності та зростанням індивідуального рівня освіти та духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олійник К. С. Основні напрями роботи соціального педагога у сфері молодіжного дозвілля. *Науковий огляд*. 2015. № 5 (15). С. 76–79.
2. Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 1 (278). С. 188–193.
3. Шевченко Т. С. Проблеми культурно-дозвіллевої практики в умовах війни. *Молодий вчений*. 2022. № 7 (107). С. 54–57. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5389>

ДІЯЛЬНІСТЬ МУСУЛЬМАНСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ахмед Хасан

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
charivnysweet@gmail.com*

Науковий керівник: *Валентина Березан*

Постановка проблеми. Мусульманські інституції в Україні відіграють значну роль у забезпеченні соціальної підтримки, інтеграції мусульманських громад та зміцненні міжконфесійних зв'язків. Їх діяльність охоплює широкий спектр напрямів діяльності, включаючи надання гуманітарної допомоги, освітні програми, правову підтримку та організацію культурних заходів. У цьому контексті, мусульманські інституції здійснюють важливу соціальну місію, допомагаючи своїм членам адаптуватися до нових умов життя та зберігати культурну ідентичність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна, як багатонаціональна країна, приймає іноземців з усього світу. Мусульманські інституції в Україні надають підтримку своїм співвітчизникам у процесі адаптації до нового середовища та культури. Це сприяє зміцненню соціальної згуртованості та толерантності в українському суспільстві. Дослідження та публікації на цю тему є достатньо обмеженими. Це створює прогалину в знаннях та ускладнює розуміння впливу мусульманських інституцій на соціальний розвиток країни.

Тому вважаємо важливим розглянути цей аспект українського громадянського суспільства у нашому дослідженні.

Мета статті – проаналізувати діяльність мусульманських інституцій в Україні в контексті соціальної роботи та визначити їхню роль у процесі інтеграції та підтримки мусульманської громади в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Мусульманські громади в Україні стикаються з низкою викликів, включаючи соціальну ізоляцію, мовні бар'єри, правові труднощі та обмежений доступ до соціальних послуг. У таких умовах діяльність мусульманських інституцій стає критично важливою для забезпечення соціальної підтримки, захисту прав та інтеграції цих громад в українське суспільство.

Проаналізувавши діяльність мусульманських інституцій з відкритих джерел (сайти організацій, статті про них, звіти про діяльність та ін.), можемо визначити основні напрями їхньої діяльності в Україні.

1. Соціальна підтримка та гуманітарна допомога. Мусульманські інституції активно займаються наданням гуманітарної допомоги найбільш вразливим категоріям населення, включаючи біженців, мігрантів та малозабезпечених. Вони організують розподіл продовольчих наборів, одягу, медичних товарів та інших необхідних речей.

Одним із прикладів є діяльність Всеукраїнської Асоціації громадських організацій «Альрайд», яка регулярно проводить благодійні акції, зокрема роздачу продуктових наборів під час священного місяця Рамадан. Ця ініціатива допомагає підтримувати соціально незахищені верстви населення та зміцнювати взаємодію між мусульманськими громадами та місцевими жителями [1]. Духовне управління мусульман України «Умма» також підтримує місцеві громади, надаючи гуманітарну допомогу вимушеним переселенцям, малозабезпеченим, багатодітним мусульманським сім'ям, самотнім людям похилого віку [2].

2. Освітні програми та культурна інтеграція. Мусульманські інституції в Україні активно сприяють освітній діяльності, забезпечуючи доступ до знань та культурної спадщини ісламу. Вони організують курси з вивчення арабської мови, ісламської культури та релігійних дисциплін. Такі освітні програми сприяють збереженню культурної ідентичності мусульманських громад та їхній інтеграції в українське суспільство.

Ісламські культурні центри, такі як Ісламський культурний центр м. Київ, проводять лекції, семінари та культурні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності про іслам серед українського населення. Це сприяє зниженню міжкультурних бар'єрів та формуванню толерантного ставлення до мусульман [3].

3. Правова допомога та захист прав. Мусульманські інституції надають правову підтримку мусульманським громадам, допомагаючи їм захищати свої права та інтереси. Вони організують юридичні консультації, допомагають у вирішенні правових спорів та надають підтримку в оформленні документів.

Центр правової допомоги при Духовному управлінні мусульман України здійснює юридичний супровід мусульманських громад, допомагаючи їм у

питаннях, пов'язаних із релігійною діяльністю, правами на землю для будівництва мечетей, а також захистом від дискримінації [6].

4. Зміцнення громадських зв'язків та співпраця. Мусульманські інституції активно співпрацюють з іншими релігійними та громадськими організаціями в Україні, сприяючи зміцненню міжконфесійних зв'язків та розвитку толерантності. Вони беруть участь у спільних проєктах, спрямованих на підвищення соціальної згуртованості та вирішення спільних проблем.

Наприклад, Духовне управління мусульман України «Умма» співпрацює з Українською греко-католицькою церквою та іншими релігійними спільнотами у реалізації соціальних проєктів, спрямованих на допомогу біженцям та внутрішньо переміщеним особам. Такі ініціативи сприяють розвитку культури миру та взаємоповаги в українському суспільстві [5].

Крім цього, сьогодні мусульманські інституції активно підтримують українських військових, зокрема організують зустрічі із капеланами ЗСУ та їхніми помічниками, які спрямовані на підвищення кваліфікації капеланів, адже «саме на їхніх плечах лежить важлива місія: підтримка військових, їхніх родин та душпастирська опіка» [4].

Мусульманські інституції в Україні стикаються з низкою викликів, включаючи обмежені фінансові ресурси, складнощі у правовому регулюванні релігійної діяльності та необхідність подолання стереотипів та упереджень. Проте їхня діяльність має великий потенціал для подальшого розвитку.

Перспективними напрямками є розширення освітніх програм, активізація правової підтримки та зміцнення співпраці з іншими громадськими організаціями. Важливим завданням є також підвищення обізнаності українського населення про іслам та мусульманську культуру, що сприятиме зниженню міжкультурних бар'єрів.

Висновки. Мусульманські інституції в Україні відіграють важливу роль у соціальній роботі, забезпечуючи підтримку та інтеграцію мусульманських громад. Вони надають гуманітарну допомогу, організують освітні та культурні програми, забезпечують правову підтримку та сприяють зміцненню міжконфесійних зв'язків. Їхня діяльність сприяє розвитку толерантного та згуртованого суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всеукраїнська Асоціація громадських організацій «Альраїд». *Конгрес мусульман України*. URL: <https://www.arraid.org/ua/about%20as>
2. ДУМУ «Умма» роздало 60 продуктових наборів нужденним. *Духовне управління мусульман України «Умма»*. 2024. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/3290>
3. Ісламський культурний центр м. Київ. *Іслам в Україні*. URL: <https://islam.in.ua/ua/islamskiy-kulturniy-centr-m-kiyiv>
4. «Не тільки зброєю, а й силою віри» – у Київській мечеті зустріли помічників військових капеланів ЗСУ. *Духовне управління мусульман України «Умма»*. 2024. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/3304>

5. Новини. *Духовне управління мусульман України «Умма»*. 2024. URL: <https://umma.in.ua/ua/news>
6. Сфери діяльності. *Духовне управління мусульман України «Умма»*. URL: <https://umma.in.ua/ua/sfery-diyalnosti>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЮНОГО МАТЕРИНСТВА

Світлана Чернявська

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

svitlankac52@gmail.com

Науковий керівник: Олена Коломієць

Постановка проблеми: На сьогоднішній день актуальними соціальними проблемами залишаються рання вагітність і аборти, юне материнство, соціальне сирітство внаслідок відмови неповнолітніх батьків від дітей. За даними UNICEF дівчата починають статеве життя в 15 років, Міністерства охорони здоров'я України – лише у 2018 році 118 дівчат віком до 14 років стали матерями, а понад 5700 народили у віці від 15 до 17 років. Юне материнство має низку ризиків та негативних наслідків як для юної матері (її самореалізації), її близького оточення, суспільства в цілому.

Тому важливого значення набуває соціальна робота з попередження юного материнства у підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень. Проблему юного материнства як форму девіантної поведінки у жінок вивчали А. Коломієць (2021), В. Оверчук (2021). В. Шахрай (2022) вивчала ціннісне ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць, стан та методи його формування. Я. Ніжицька (2022) вивчала особливості попередження підліткової вагітності. Проблеми «одинокого материнства» висвітлено у роботі О. Замашкіної (2021). Проблематику сексуальної освіти розглянуто у працях С. Вдовиченко (2023), І. Устенко (2023), І. Філяк (2023) та О. Черевко (2022). І. Братусь (2007) описала систему соціально-педагогічної роботи з юними матерями.

Мета статті – проаналізувати особливості соціальної роботи з попередження юного материнства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні виклики воєнного часу відволікають увагу від такої соціальної проблеми як юне материнство. Проте, кожного року близько 4 % жінок в Україні народжують дітей до 20 років.

У науковій літературі «материнство» розглядається як «функція жіночого організму, призначення народжувати дітей, забезпечувати їх турботою та ефективно здійснювати виховний вплив з метою повноцінного розвитку особистості» [7]. Дослідниця аналізує два аспекти цього феномену: біологічний (можливість жіночого організму продовжити рід) та соціальний (ставлення та прагнення жінки до материнства). Останній формується у певних соціокультурних умовах на основі цінностей, традицій, стереотипів, що передаються через родину, найближче оточення та інші соціальні інститути (школа, ЗМІ, соціальні мережі та ін.).

Американський психолог Ерік Еріксон визначає, що юність (від 12–13 до 19–20 років) – як найбільш критичний період у психосоціальному розвитку людини. Вже не діти, але ще не дорослі, підлітки стикаються з новими соціальними ролями та вимогами. Саме в підлітковому віці дівчата та хлопці починають досліджувати себе та протилежну стать, а також починають сексуальні стосунки, наслідком яких є небажана вагітність та не усвідомлення відповідальності за народження дитини.

Поняття «юне материнство» стало предметом вивчення у багатьох наукових працях. Враховуючи вікову періодизацію юнацького віку: рання юність (14,5–17 років) та старший юнацький вік (18–25 років), до юних матерів відносять жінок віком від 12–15 років (О. Брюхіна) до 21 року (І. Братусь, І. Зверева).

І. Братусь зазначає, що юне материнство – це соціально-культурний феномен, зміст якого полягає у виношуванні, народженні, догляді та вихованні дитини матерями юного віку [1].

Науковці визначають низку причини юної вагітності, серед яких [2, 5]:

- популяризація вільних та незахищених статевих зв'язків в засобах масової інформації як норми сучасного життя;
- соціально-психологічна дезадаптованість, обумовлена особливостями підліткового віку;
- невміння відстоювати власні кордони: дівчата нерідко стають постраждалими від небажаного статевого акту, що може призвести до юної вагітності;
- згвалтування (часто гвалтівниками виступають саме знайомі та друзі дівчини), під час якого не використовують контрацептивні засоби;
- табування теми статевих стосунків в родині;
- низький рівень статевого виховання та сексуальної освіти в закладах загальної середньої освіти;
- протест проти батьківських методів виховання («запланована» вагітність);
- товариські зв'язки неповнолітньої з особою / групою девіантної поведінки (аморальна поведінка, алкоголь, наркотики).

Юне материнство має ряд негативних наслідків [4], до яких відносять:

- демографічні (юне материнство змінює структуру населення, впливає на рівень народжуваності);
- соціальні (соціальне виключення юних матерів, психологічні проблеми та обмеження у здобутті освіти та розвитку кар'єри, соціальне сирітство);
- здоров'я та благополуччя (погіршення здоров'я юних матерів та їхніх дітей);
- економічні (бідність, малозабезпеченість юних матерів через відсутність власних ресурсів на забезпечення матері та дитини).

Зважаючи на негативні наслідки юного материнства соціальна робота з попередження даної проблеми набуває важливого значення.

Серед напрямів соціальної роботи з попередження юного материнства виділяють:

– робота (консультування, соціальна підтримка, соціальний супровід та ін.) з неблагополучними сім'ями (сім'ями у кризі та складних життєвих обставинах);

– здійснення соціальної профілактики юного материнства у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти через здійснення статевого виховання, сексуальної освіти та формування усвідомленого батьківства як для дівчат, так і для хлопців.

Основними ефективними формами даної роботи є: тренінги, міні-лекції та кіно-лекторії, зустрічі із медиками (гінекологами, сексопатологами, урологами), форум-театр та ін.

Одна з інтерактивних форм соціальної роботи з попередження юного материнства є форум-театр. Методика проведення його для попередження юного материнства передбачає декілька етапів [3]:

– ведучий форум-театру пропонує учням зіграти життєву ситуацію, пов'язану з проблемою юного материнства і запропонувати власний варіант її розв'язання;

– обговорення теми юного материнства, її наслідків для суспільства і особистості з метою усвідомлення групою даної проблеми;

– повторне програвання вистави з можливими варіантами покращення шляхів вирішення ситуації. На цьому етапі учасники можуть обирати інші ролі.

Для підвищення ефективності цієї форми роботи у програму форум-театру варто додати інформаційну складову про здорові стосунки, власні кордони, вміння казати «НІ» та про безпечний секс.

Висновки і перспективи подальших досліджень: Отже, юне материнство залишається актуальною соціальною проблемою, яка потребує уваги та дієвих заходів. Попередити проблему значно легше, ніж вирішувати її наслідки.

Ефективності соціальної роботи з попередження юного материнства сприятиме комплексний підхід до розв'язання проблеми:

впровадження в закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти превентивних програм з статевого виховання та усвідомленого батьківства для дівчат та хлопців підліткового віку;

соціальна робота центрів соціальних служб, служб у справах дітей з сім'ями, що знаходяться в складних життєвих обставинах або у кризі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 229 с.
2. Коваленко Я. М. Профілактика юного материнства в загальноосвітній школі. 2014. URL: https://www.rusnauka.com/13_EISN_2014/Pedagogica/6_168020.doc.htm (дата звернення: 07.03.2024).
3. Левчук І. Форум-театр як одна із інноваційних арт-терапевтичних методик в соціальній роботі. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за

матеріалами X Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 92–96. URL:

<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22844/1/SocialWork2021.pdf>

(дата звернення: 09.03.2024)

4. Ніжинська Я. А. Програми попередження підліткової вагітності : кваліфікац. робота, осв. ступінь – бакалавр. Київ, 2022. 51 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a713c541-57fa-49f6-ac91-b65646fada9a/content> (дата звернення: 05.03.2024)
5. Підліткова вагітність. URL: http://4ua.co.ua/sociology/sb2bc79b5d43a89421306d27_0.html (дата звернення: 02.03.2024).
6. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
7. Федюшкіна К. А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти : дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.05. / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. 315 с.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

Катерина Чуб

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
katerinakalinich1@gmail.com*

Науковий керівник: *Наталія Сайко*

Основним завданням освіти в Україні є виховання достойного громадянина, формування соціально-зрілої, працелюбної, творчої особистості.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що формування у дошкільників навичок соціально-громадянської компетентності, вміння орієнтуватися у світі людських взаємин, готовність до посильної участі у соціальних подіях. Готовність співпереживати та співчувати іншим відбувається завдяки спілкуванню з дорослими, як носіями суспільного досвіду, тому в дитини і з'являється інтерес до взаємодії, оцінювати власні можливості поважати бажання та інтереси інших людей [5].

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про те, що проблема формування соціальної компетентності у дошкільників у процесі гри, дедалі більше набуває особливої актуальності. Особливості впливу гри на дітей досліджувало багато науковців: Я. А. Коменський, С. В. Русова, В. В. Сухомлинський, А. С. Макаренко, І. Рогальська-Яблонська, І. Бех, А. Богуш та ін.

Особливий інтерес у дослідженнях до сутності процесу соціалізації дітей раннього дошкільного віку та створення для них сприятливих якісних та ефективних умов соціалізації на основі гри.

Мета статті: висвітлення ролі гри в соціалізації дитини раннього дошкільного віку.

Раннє дошкільне дитинство-короткий (від 1 до 3 років), але важливий, унікальний період життя людини. Дитина не спроможна самостійно задовольнити життєві потреби, тому взаємодія з дорослим-необхідна умова забезпечення її зростання і розвитку. В ці роки дитина отримує початкові знання про навколишнє життя, у неї починає формуватися певне відношення до людей, до праці, виробляються навички і звички правильної поведінки. Складається характер. Дитина володіє своїми специфічними людськими правами, проголошеними в Декларації про права дитини. У числі інших життєвих і соціальних прав там є і право дитини на гру – найголовніша умова психічного, соціального, фізичного розвитку. Відомий педагог А. С. Макаренко так характеризував роль дитячих ігор: «Гра має велике значення в житті дитини, має таке ж значення, як у дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така багато в чому вона буде у роботі. Тому виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі ...» [2, с. 328].

Гра – це найбільш ефективна форма соціалізації дитини, в якій закладаються основи майбутньої особистості. Дитинство без гри і поза грою ненормально. Позбавлення дитини ігрової практики – це позбавлення його головного джерела розвитку: імпульсів творчості, ознак і прикмет соціальної практики, багатства і мікроклімату колективних відносин, активізації процесу пізнання світу.

Згідно Й. Хейзінга, гра в чистому вигляді – це своєрідна академія життя дошкільника, де відбувається виховання і розвиток його культури. У грі дитина втілює, творчо переробляючи і узагальнюючи все те, що він дізнався від дорослих, з книг, телепередач, власного досвіду і що забезпечує зв'язок поколінь і засвоєння культури суспільства.

«У грі дитина-творець і суб'єкт власної діяльності. Саме у грі формується розум і почуття, здатність до творчості у предметній сфері та спілкуванні. Гра є універсальним засобом формування взаємин дорослих з дитиною і дітей між собою» [8].

Розкриття поняття гри філософами, просвітителями, істориками, педагогами і психологами різних наукових шкіл можна відокремити ряд загальних положень, які відображають сутність феномену гри:

1) гра – багатогранне поняття. Вона означає заняття, відпочинок, розвагу, забаву, потіху, втіху, змагання, вправи, тренінг, в процесі яких виховні вимоги дорослих до дітей стають їх вимогами до самих себе, значить, активним засобом виховання та самовиховання;

2) ігри дітей – вільна, природна форма прояву їх діяльності, у якій усвідомлюється, вивчається навколишній світ;

3) гра вбирає в себе багато інших видів діяльності. Виступає в житті дитини багатогранним явищем;

4) гра – перша сходинка діяльності дитини-дошкільника, початкова школа його поведінки, нормативна і рівноправна діяльність, яка змінює свої цілі в міру дорослішання;

5) гра є потребою зростаючої дитини: її психіки, інтелекту, біологічного фонду;

6) гра – специфічний, суто дитячий світ життя дитини. Гра – це розвиток. Діти грають, тому що розвиваються, і розвиваються тому що грають.

7) гра – шлях пошуку дитиною себе в колективах співтоваришів, у цілому в суспільстві, людстві, у Всесвіті, вихід на соціальний досвід, культуру минулого, сьогодення й майбутнього, повторення соціальної практики, доступної розумінню;

8) гра – свобода саморозкриття, саморозвитку з опорою на підсвідомість, розум і творчість. Продукт гри – насолода її процесом, кінцевий результат – розвиток здібностей;

9) гра – головна сфера спілкування дітей; у ній розв’язуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби, товариства. У грі пізнається і набувається соціальний досвід взаємин людей;

10) гра соціальна за своєю природою, відображає модель поведінки.

Оскільки дитяча гра – явище універсальне і діти в іграх копіюють навколишнє життя. Науковці виділяють наступні функції: навчальна функція дозволяє вирішити конкретні завдання виховання і навчання, які спрямовані на засвоєння певного програмного матеріалу і правил, яких повинні дотримуватися граючись; розважальна функція сприяє підвищенню емоційно-позитивного тону, розвитку рухової активності, живить розум дитини несподіваними та яскравими враженнями, створює сприятливий ґрунт для встановлення емоційного контакту між дорослим і дитиною; комунікативна функція полягає в розвитку потреби обмінюватися з однолітками знаннями, вміннями у процесі ігор, спілкуватися з ними і встановлювати на цій основі дружні взаємини, виявляти мовну активність; виховна функція допомагає виявити індивідуальні особливості дітей, дозволяє усунути небажані прояви в характері своїх вихованців; розвиваюча функція полягає у розвитку дитини, корекції того, що в ньому закладено і виявлено; релаксаційна функція полягає у відновленні фізичних і духовних сил дитини; психологічна функція полягає у розвитку творчих здібностей дітей.

Маючи таке розмаїття функцій, гра заслуговує того, щоб її включати в навчальний і виховний процеси, бо вона зберігає і передає у спадок величезну гаму духовних, емоційних цінностей людських проявів.

Протягом дошкільного дитинства форми і види ігор змінюються і ускладнюються. Для дітей раннього дошкільного віку характерні предметно-маніпулятивні гра – це система дослідницьких дій, маніпуляцій дитини з предметами, спрямована на вивчення їх функціонального призначення.

Впродовж всього вікового періоду спостерігається певна динаміка предметно-маніпулятивної діяльності переддошкільника:

- стадія предметної дії. Зразком оволодіння дії стає дорослий. Наслідуючи дії дорослого, малюк п’є з чашечки, намагається їсти ложкою, годує ляльку, заколисує ведмедика тощо;

- стадія узагальненої дії. На 2 році життя дитина починає довільно наслідувати й такі дії, які їй спеціально не показують, але які вона сама бачить

у навколишньому житті. Копіюючи батьків, дитина пробує підмітати віником, стукати молотком, висувати шухляду, вмикати телевізор тощо. Відбувається перенесення способів виконання дій на інші предмети цієї ж групи, узагальнення дій;

- стадія ігрової дії. З 2 року життя – перенесення засвоєваних дій із справжніх предметів на іграшкові, а також у іншу, символічну ситуацію. Це стає підґрунтям для сюжетної гри. Так, дитина підносить до рота іграшкову ложечку чи чашку, або ж імітує годування ляльки.

Потужним механізмом навчання дитини раннього віку є наслідування – спосіб соціалізації дитини, що виявляється як відтворення нею в своїй поведінці дій дорослого. Нерозуміння деякими батьками, педагогами розвиваючої цінності гри передусім як діяльності самостійної та самодіяльної веде до різкого зниження інтелектуальної активності дітей. Саме гра є засобами підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морально-етичного виховання.

У грі дитина активно пізнає навколишній світ, стосунки між людьми, правила і норми поведінки, усвідомлює свої можливості, взаємозв'язки з іншими тощо.

Недарма Василь Сухомлинський порівнював гру з великим світлим вікном, через яке в духовний світ дитини вливається живильний потік уявлень, понять про навколишній світ [7, с. 232].

Якщо у реальному житті дошкільники здебільшого орієнтовані на спілкування з дорослими, то у грі вони взаємодіють насамперед одне з одним. На поведінку дошкільників впливає як партнер по грі – його ставлення до ігрового завдання, інших учасників, так і сама ігрова діяльність, яка потребує від дітей спрямованості одне на одного й актуалізує у них морально-етичні норми взаємодії. Взаємодія з однолітками є одним з важливих чинників для формування морально-етичних рис особистості, оскільки така взаємодія не лише сповнює життя дітей новими враженнями, але й є джерелом їхнього власного соціального досвіду. Вона впливає на розвиток подальших стосунків малюків з людьми, які їх оточують. Так, уже з двох років діти вступають у соціальні стосунки між собою: спілкуються одне з одним на зрозумілій для них мові слів і жестів, діляться іграшками, проявляють співчуття, якщо товариш упав або забився тощо. Разом з тим, діти раннього віку граються поряд, бо ще не вміють гратися разом. Намагання вступити у взаємодію з ровесниками часто закінчуються невдачею: діти штовхаються, смикають одне одного за волосся, відбирають іграшки. Це зрозуміло, адже малюки ще не вміють погоджувати свої дії з дітьми інших. Але якщо навіть одна дитина починає виконувати елементарні ігрові дії, наслідуючи дорослих, то й інші діти починають цікавитися ними.

Спілкуючись з дорослим чи граючи з ровесниками, переддошкільник локалізує свої тілесні і психічні стани в самому собі, відділяючи «Я» від «не Я». Внаслідок цього поступово складається її уявлення про себе, виникають зачатки самосвідомості, яка виявляється у тому, що в цьому віці дитина вже добре впізнає себе у дзеркалі, на фото. Замість висловлень про себе у третій

особі і ніби зі сторони, вона все частіше вживає займенник «Я». Ці зміни свідчать про появу психічного новоутворення віку – самосприймання.

У ранньому дитинстві соціальне утвердження залежить від рівня когнітивного (пізнавального) розвитку. У цьому віці дитина виявляє форми поведінки, що свідчать про перші прояви самопізнання (процесу, який ґрунтується на самоспостереженні та ставленні інших людей) своїх дій, станів. Дворічні малюки починають підпорядковувати поведінку інших людей своїм потребами, пов'язаним з особистісним розвитком.

Про формування самосвідомості дитина на другому році життя свідчить її здатність пізнання себе у дзеркалі, на фото, активно використовувати займенник «Я». Замість висловлень про себе у третій особі і ніби зі сторони, вона все частіше вживає займенник «Я». Дитина відділяє «Я» від «не Я», засвоює ім'я та стать. Ідентифікує себе з власним ім'ям, виявляє особливий інтерес до людей, які мають таке ж ім'я. Ці зміни свідчать про появу психічного новоутворення віку – самосприймання.

Сприймання зовнішнього світу – егоцентричне. Дитина вважає, що всі бачать світ так само, як і вона. Формула сприймання: «Я – центр всесвіту».

Таким чином, можна зробити висновки, що особливостями соціалізації дітей дошкільного віку є психологічні новоутворення, пов'язані з віковими кризами та умовами соціального середовища. Гра займає вагомe місце в соціалізації дитини дошкільного віку та сприяє формуванню соціальної зрілості. Адже гра є соціальною за змістом, природою, походженням, тобто виникає з умов життя дитини в суспільстві. У грі дошкільники вчаться взаємодіяти зі світом, наслідуючи те, що вони бачать довкола себе. Для них – це реальність. Справжній, а не вигаданий світ. Методично правильно спланована і організована гра забезпечує позитивні результати в соціалізації дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. *Адреса досвіду НВК «Надія»* : зб. наук. пр., присвяч. 10-річчю НВК «Надія». Одеса : ПНЦ АПНУ, 2003. С. 3–24.2
2. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ : Радянська школа, 1980. 327 с.3
3. Мельник Н. І. Соціалізація дітей дошкільного віку на засадах групової взаємодії у різновікових групах. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 5 (48). С. 17–20. URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2016/5/06.pdf> 4
4. Мороз С. В. Роль гри в соціалізації дитини дошкільного віку. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава : ФОП Цьома С. П., 2019. Вип. 3. С. 130–134. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15519/1/29.pdf> 5
5. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. *Верховна Рада України*.

Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> 1

6. Рогальська-Яблонська І. П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 37. Т. 1. С. 351–356. 6
7. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ : Радянська школа, 1966. 232 с. 7
8. Huizinga J. Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture. Boston : Beacon Press, 1971. 220 p. 8

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙСЬКОВИМ СТАНОМ

Дарина Шантала

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
darinasaptala@gmail.com

Науковий керівник: Наталія Сайко

Постановка проблеми. Насильство в сім'ї є актуальною проблемою. Попри повномасштабну війну, розпочату рф на території України 24 лютого 2022 року, проблема домашнього насильства не стала менш важливою. Війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми людей, які були й до цього. Зокрема це стосується насильства в сім'ях. Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, знайти вихід важче – вони часто обмежені у пересуванні; їм немає в кого попросити про допомогу, вони ще більш залежні від кривдника фізично й матеріально [5].

Згідно з аналітичним висновком ЮРФЕМ, ситуації збройного конфлікту, період постконфліктного врегулювання та випадки вимушеного переселення можуть посилювати масштаби та інтенсивність вже наявних форм насильства, а також призводить до появи його нових форм. За словами юристки міжнародної правозахисної організації «Ла Страда Україна» Дарії Пильо, з початком вторгнення Росії кількість дзвінків на гарячу лінію із запобігання домашньому насильству зменшилася. Але це не означає, що зменшилася кількість таких випадків. Навпаки, домашнє насильство загострюється під час війни в родинах, де воно було й до того, і може виникнути на тлі конфліктів та загальної напруженості там, де його раніше не було.

«Причин зменшення кількості дзвінків багато, – розповідає Дарія. – Через воєнний стан люди налякані, часто не вірять, що їхній дзвінок може щось змінити, думають, що краще терпіти. В деяких регіонах немає фізичної можливості зробити дзвінок, та й поліція і суди не працюють так, як раніше. Поліція задіяна в охороні громадського порядку й не виїздить зараз на випадки домашнього насильства, а суди не розглядають такі справи».

Психолог Громадського Руху «Віра, Надія, Любов» Микита Пермяков у своєму інтерв'ю для Української Гельсінської Спілки з прав людини розповів, що проблема не стала менш гострою, ніж раніше, якраз навпаки: «Сьогодні з боку внутрішньо переміщених осіб є багато запитів про погіршення стосунків у сім'ях. Однак, коли ми говоримо про домашнє насильство, ми повинні розуміти, що це не лише фізичне насильство, а й психологічне, економічне і т.д. Щодо “авторів” насильства, то зазвичай його вчиняють саме чоловіки. У зв'язку з війною багато чоловіків втратили роботу, змінили сферу діяльності, і це вплинуло й на стосунки в родинах. На одному з заходів працівники правоохоронних органів зауважили, що повідомлень та заяв про вчинення домашнього насильства в період війни стало набагато більше. На жаль, сьогодні це наш другий невидимий фронт» [1].

Ця інформація також підтверджується зібраною Полтавської приймальною УГСПЛ статистикою звернень та повідомлень щодо вчинення домашнього насильства. Так, серед відділів Національної поліції Полтавської області за період з 01.06.2023 по 04.01.2024 року було зареєстровано 12 230 звернень щодо факту вчинення домашнього насильства. Якщо говорити про сім'ю – це пригніченість, коли хтось із подружжя – жінка чи чоловік – відчуває, що їх обмежують, що їхні права або точка зору не враховуються, що в них стає все менше вільного часу, а рутинна робота стає своєрідним примусом. Дуже часто потерпілі закриваються в собі та не мають бажання спілкуватися. Важливим моментом є довіра. Такою може стати близька людина: родичі, подруга або друг. Важливо не тиснути на людину, а дати можливість виговоритися. Якщо людина не розповідає всіх подробиць, не треба її примушувати. Настане момент, коли вона сама зможе цим поділитися. Найголовніше - мати довірливі стосунки з постраждалою особою.

Насильство проявляються не лише у фізичній формі. Йдеться про моральний виклад основного матеріалу. Домашнє (побутове) насильство (англ. Domestic violence чи domestic abuse), або сімейне насильство (family violence) – це насильство чи інше жорстоке поводження однієї людини (людей) над іншою (іншими) у рамці побутових відносин, таких як шлюб чи співжиття. Воно може називатися насильством з боку інтимного партнера, коли здійснюється чоловіком (дружиною) чи інтимним партнером(кою), мати місце як у гетеросексуальних, так і в одностатевих стосунках, між людьми, що перебувають у дійсному шлюбі/стосунках чи що перебували в таких раніше. Домашнє насильство також включає насильство щодо дітей, батьків, старших родичок чи родичів та інші насильницькі акти між членами родини. В сучасному світі все більше жінок потерпають від домашнього насильства. «Сімейне насильство» (family violence) є ширшим за обидва зазначені терміном, воно використовується, щоб включити насильство над дітьми, людьми похилого віку та інші насильницькі акти між членами родини. [2]

У 1993 році ООН у Декларації про усунення насильства проти жінок визначила домашнє насильство як: «Фізичне, сексуальне та психологічне насильство, що відбувається в родині, включаючи побиття, сексуальні зловживання над дітьми жіночої статі удома, насильство, пов'язане з посагом,

подружні зґвалтування, «жіноче обрізання» та інші шкідливі для жінок традиційні практики, неподружнє насильство та насильство, пов'язане з експлуатацією». Форми домашнього насилля Домашнє насильство набуває численних форм, включно з фізичним, сексуальним, репродуктивним, економічним, психологічним, емоційним, вербальним та релігійним» [5].

- Фізичне насильство — умисне нанесення побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до травмування, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди честі та гідності, в окремих випадках, до смерті постраждалого.

- Економічне насильство — форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

- Зґвалтування — форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

- Сексуальне насильство — вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

- Психологічне насильство — форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Домашнього насилля набуває все більшої концептуалізації найчастішими формами прояву насильства є фізичне, сексуальне, емоційне та психологічне. Гендерне насильство за своєю структурою є доволі багатоаспектним соціальним феноменом, яке зачіпає практично всі сфери життя: політичну, економічну та сімейну. Подолання проблеми насильства можливе шляхом запровадження належної державної політики, розробки теоретико-методологічних засад дослідження цього явища, для того, щоб ця проблема була викорінена з суспільного життя, треба продовжувати концептуалізувати поняття насильства, вимірювати кількість випадків повторення насильства, окреслювати які стосунки вважаються аб'юзивними [4].

На основі цього можливо розробити функціональний апарат допомоги та підтримки для жінок. Подолання насильства буде можливим, якщо буде зменшення дискримінації жінок, адже і досі продовжують існувати стереотипи

гендерної ідентичності, міжособистісних відносин, на системному та структурному рівнях, яка у свою чергу впливає на розвиток суспільних відносин [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боряк О. Злочини і правопорушення в сфері статевого життя за архівними документами XVIII–XIX століть (випадки згвалтувань і проституції). *Етнографія статевого життя й тілесності*. Київ: Центр культурно-антропологічних студій, ПАТ «ВІПОЛ», 2013. С. 68–80.
2. Жінки і чоловіки в Україні. Статистичний збірник / за ред. О. О. Кармазіної. Київ: Державна служба статистики України, 2015.
3. Стоп насильству! *Школа Рівних Можливостей*. 2016. URL: <https://gender-ua.org/projects-stop-nasilstvu-2016>
4. Шевченко Ю. Домашнє насильство під час блекауту: які ознаки і куди звертатися, щоб захистити себе та тих хто поряд. *ТСН. Ексклюзив ТСН*. 2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/domashnye-nasilstvo-u-blekauti-yaki-oznaki-i-kudi-zvertatisya-schob-zahistiti-sebe-ta-tih-hto-poryad-2213773.html>
5. Юристи б'ють на сполох: під час війни зростає домашнє насильство. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2022. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yurysty-b-iut-na-spolokh-pid-chas-viyny-zrostaie-domashnie-nasylstvo/>

ВПРОВАДЖЕННЯ ПІДХОДУ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАДАННЯ ПОСЛУГ ПРЕДСТАВНИКАМ КЛЮЧОВИХ ГРУП ІНФІКУВАННЯ ВІЛ В УКРАЇНІ

Інна Шваб, Вадим Лютий

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
iashvab.fpsrso23m@kubg.edu.ua, v.liutyi@kubg.edu.ua*

Постановка проблеми. Вірус імунодефіциту людини (ВІЛ), є однією з найбільших глобальних соціальних проблем у світі. Україна залишається однією з країн, де продовжує зростати кількість нових випадків інфікування ВІЛ та смертей від СНІДу. З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України ситуація щодо контролю над ВІЛ-інфекцією погіршилася через втрату актуальних даних щодо кількості людей, які живуть з ВІЛ, через міграційні процеси, труднощі в залученні до тестування населення та складність надання ВІЛ-послуг через постійні ракетні атаки. Все це відобразилося у зниженні виявлення нових випадків ВІЛ, зменшенні кількості людей, котрі отримують антиретровірусну терапію (АРТ) та, як наслідок, зростання смертності від хвороб, зумовлених ВІЛ-інфекцією. За таких умов для досягнення цілей профілактики ВІЛ необхідно використовувати найбільш ефективні стратегії залучення людей до тестування на ВІЛ і надання соціальної підтримки особам, які живуть з ВІЛ (ЛЖВ), та ключовим групам інфікування ВІЛ.

Аналіз останніх досліджень. Особливості розвитку епідемії ВІЛ в Україні, поведінка ключових груп епідемії ВІЛ та їхню роль в цьому, зміст та методи профілактики ВІЛ в середовищі ключових груп досліджували О. Балакірева, О. Ковтун, А. Токар, А. Прохорова, Я. Сазонова, М. Касянчук, Т. Кірьязова, О. Трофименко, М. Варбан, Т. Салюк, І. Шваб та ін. Особливості діяльності неурядових організацій в галузі профілактики ВІЛ вивчали І. Волосевич, О. Ковтун, О. Максименко, Т. Мотузка, Т. Яблоновська та ін. У роботах названих авторів представлені чинники інфікування ВІЛ представників ключових груп, зміст та форми надання їм соціальних послуг та критерії оцінювання їхньої ефективності. Проте проблема адаптації існуючих моделей профілактики ВІЛ в Україні, в тому числі в умовах війни, залишається відкритою. Одним із варіантів такої адаптації є впровадження диференційованого підходу надання профілактичних послуг представникам ключових груп епідемії ВІЛ.

Мета статті: розкрити особливості та можливості впровадження підходу диференційованого надання послуг представникам ключових груп інфікування ВІЛ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Підхід диференційованого надання послуг (ДНП) базується на клієнтоорієнтованому підході та передбачає адаптацію послуг і способу їх надання під потреби окремого отримувача та контекст надання послуги. Підхід ДНП було розроблено Міжнародним товариством боротьби зі СНІДом (AIDS) з фокусом на потребу у диференційованих підходах до забезпечення лікування ВІЛ. Підхід ДНП базується на наступних основних принципах: клієнто орієнтований підхід, зменшення стигми, дискримінації та повага прав людини, залучення спільнот до надання послуг, включення психосоціальної підтримки до пакету послуг та доцільності впровадження ДНП підходу [1]. Застосування даних принципів робить підхід ДНП найкращим для впровадження профілактичних послуг серед ключових груп епідемії ВІЛ.

Ключовими групами інфікування ВІЛ (епідемії ВІЛ) вважаються соціальні групи, для яких існують епідеміологічні дані та свідчення про збільшений ризик інфікування ВІЛ через певні об'єктивні фактори, або для яких існують обґрунтовані припущення фахівців щодо високого ризику інфікування ВІЛ. В даний момент до ключових груп відносять людей, які вживають наркотики за допомогою ін'єкцій, осіб, які надають сексуальні послуги за винагороду та чоловіків, які практикують одностатеві сексуальні контакти.

Криміналізація, стигма та дискримінація можуть бути найбільшою перепорою для доступу ключових груп до послуг. Ризик бути кримінально або адміністративно покараним або зазнати дискримінації у випадку порушення конфіденційності, стереотипно негативного ставлення та морального осуду надавачами послуг або іншими людьми, відмови у наданні соціальних чи медичних послуг у випадку виявлення позитивного ВІЛ-статусу примушує представників ключових груп уникати тестування на ВІЛ та звернення за профілактичними послугами або приховувати свою належність до таких груп. За даними дослідження індексу стигми, проведеного у 2020 році в Україні,

люди, які живуть з ВІЛ та належать до числа ключових груп, мають подвійну стигму: пов'язану з ВІЛ та приналежністю до певної ключової групи [3]. Застосування підходу ДНП усуває стигматизацію і дискримінацію представників ключових груп і таким чином забезпечує умови доступності і прийнятності для них профілактичних послуг. Це досягається завдяки розробці альтернативних моделей диференційованого надання послуг – окремих варіантів організації надання профілактичних послуг різним ключовим групам, що враховують місцеву специфіку, і різних варіантів (шляхів) отримання послуги окремими представниками ключових груп відповідно до їхніх індивідуальних особливостей, умов та стилю життя. Варіанти включають як набір самих профілактичних послуг, що можуть суттєво відрізнятися для різних ключових груп і обираються індивідуально для кожного отримувача, так процесу залучення (входження) до послуг, оцінки потреб, форм надання, застосування окремих програм, змісту психосоціальної підтримки.

Впровадження моделей ДНП можна розглянути на прикладі послуг тестування на ВІЛ. Будь-яка модель ДНП модель тестування на ВІЛ повинна включати детальний опис трьох ключових елементів: стратегія залучення до тестування, тестування та заходи залучення до лікування [1].

Для залучення ключових груп до тестування можуть застосовуватися різні моделі. Наприклад, залучення може відбуватися через поширення в ЗМІ та через електронні соціальні мережі та різноманітні групи інформації про послуги з тестування, місця та часу їх надання. Інформація може поширюватися через соціальні мережі, із залученням т.з «послів тестування», які за принципом рівний рівному можуть поширювати інформацію через знайомих і супроводжувати їх на тестування. Індексне тестування передбачає залучення до тестування індексних партнерів осіб, у яких виявлено ВІЛ, за допомогою самостійного залучення партнерів клієнта ЛЖВ або за допомогою надавача послуг.

Тестування на ВІЛ може відбуватися на рівні медичного закладу або іншого місця, де можуть бути охоплені представники ключових груп (наприклад місця позбавлення волі), будь-якому сайті НУО, на рівні спільноти через аутріч тестування, на дому у клієнтів тощо. Одним із інноваційних ефективних підходів залучення людей з ризикованою поведінкою до тестування, є самотестування, рекомендоване ВООЗ до застосування.

Забезпечення залучення осіб, у яких виявлено ВІЛ, до лікування є ключовим завданням в каскаді послуг з ВІЛ. Це може відбуватися шляхом перенаправлення, супроводу, застосування мотиваційних пакетів для контакту з медичним закладом та почату лікування, призначення АРТ в день постановки діагнозу, пропозиції інших послуг, яких потребує ЛЖВ, а також відслідковування утримання клієнта в лікуванні та його прихильності.

Для розробки ДНП моделі і забезпечення клієнтоорієнтованого підходу до тестування потрібно розуміти, де клієнт перебуває в межах зазначених трьох компонентів ДНП моделі тестування на ВІЛ, чи має клієнт особливі клінічні характеристики, належить до певної ключової групи та яким є середовище/контекст, де він мешкає, та яке визначає підходи до розробки

певної моделі ДНП. Наприклад, в умовах карантину через Covid-19 НУО в Україні збільшили обсяги дистанційних послуг і почали розсилати т.з «Безпечні бокси» з тестами для самотестування, засобами профілактики та інформаційними матеріалами щодо профілактики ВІЛ. З початком війни через страх отримати повістку в армію клієнти-чоловіки перестали відвідувати точки аутріч-маршрутів і, щоб досягти клієнтів, НУО частіше здійснюють тестування на дому у клієнтів або в інших безпечних місцях.

Для розробки ДНП моделі тестування на ВІЛ у відповідності до наведеної схеми на ВІЛ потрібно провести ряд підготовчих робіт. Зокрема, Міжнародним товариством боротьби зі СНІДом в рамках ініціативи ДНП (Differentiated service delivery) для розробки диференційованого підходу до тестування на ВІЛ рекомендовано здійснити наступні 6 кроків: провести ситуаційний аналіз, визначити бар'єри в наданні та отриманні послуг, визначити ключові групи, яким буде надаватись послуга, розробити або адаптувати ДНП модель тестування, враховуючи елементи залучення до тестування, тестування та залучення до медичних послуг, визначити, які ДНП підходи застосовуватимуться, оцінити результати впровадження ДНП моделей та вирішити, які ДНП моделі потрібні в подальшому [2].

У рамках проекту «Інновації для подолання епідемії ВІЛ» 17 партнерськими НУО розроблено та впроваджено 51 ДНП модель тестування на ВІЛ для ключових груп. Моделі переглядаються та адаптуються на квартальній основі. Наразі дослідження ще не завершене, проте за його результатами будуть представлені найкращі моделі для впровадження НУО України та рекомендації щодо розробки або адаптації таких моделей в конкретних умовах діяльності певної організації з представниками певної ключової групи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах швидких темпів поширення ВІЛ в Україні та значної вірогідності погіршення епідеміологічної ситуації на фоні війни, динамічних змін соціальної ситуації у наслідок війни, значного поширення в Українському суспільстві негативних стереотипів щодо ЛЖВ та ключових груп епідемії ВІЛ впровадження підходу диференційованого надання послуг має забезпечити найкращі результати профілактики ВІЛ. В Україні наявний значний досвід реалізації профілактичних проектів, базованих на різних методологічних підходах до профілактики ВІЛ та таких, що передбачали комплексне застосування різних моделей профілактики серед представників ключових груп, є громадські організації, що мають досвід впровадження профілактичних проектів та надання послуг ключовим групам епідемії ВІЛ і відповідний кадровий потенціал. Це створює належні умови для застосування підходу ДНП. З іншого боку, невизнання в Україні профілактичних послуг для ключових груп як комплексних спеціалізованих соціальних послуг та відсутність відповідних стандартів, які б дозволяли реалізовувати різні моделі ДНП, обмежує можливості для впровадження підходу та його підтримки з боку держави. Наукове дослідження досвіду застосування підходу ДНП та окремих його

моделей дозволить довести ефективність таких практик і сприятиме їх інституалізації в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підхід до диференційованого надання послуг для ключових груп населення в Україні: практ. рекомендації. Версія 2 / авт.-упоряд.: О. Виноградова, О. Проценко, О. Петраш, Д. Шевчук, Я. Зелінський, В. Курпіта, D. Darrow de Mora, О. Воропай, О. Щерба, А. Приходько, О. Червак. Київ: Проєкт USAID «Інновації для подолання епідемії ВІЛ», 2023. 45 с.
2. Differentiated service delivery for HIV: A Decision Framework for HIV testing services. Mobilizing, testing, linking. 68 p. URL: <https://differentiatedservicedelivery.org/wp-content/uploads/dsd-for-hiv-a-decision-framework-for-hiv-testing-services.pdf> (дата звернення: 24.04.2024)
3. The People Living with HIV Stigma Index. Ukraine. *stigmaindex.org*. 2021. URL: <https://www.stigmaindex.org/country-report/ukraine/> (дата звернення: 24.04.2024)

СТОРИТЕЛІНГ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Ірина Шеплякова, Влада Маслова

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
iryna.shepliakova@hnpri.edu.ua, vlada260804@gmail.com*

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства поширення в найрізноманітніших сферах людської діяльності (медіа, бізнесі, політиці, освіті, міжособистісній комунікації тощо) набуває сторітелінг – мистецтво розповідати історії (письмово, усно, з використанням засобів візуалізації (відео, фото, меми, інфографіка)). При цьому мета сторітелінгу – не просто розповісти історію, а ефективно донести «інформацію до аудиторії, мотивувати людину на вчинок, досягти найвищих результатів діяльності» [7, с. 146]. У визначеному контексті актуальним вбачається дослідження доцільності використання методу сторітелінгу в практиці соціально-виховної роботи, зокрема з учнівською молоддю в закладах професійно-технічної освіти (надалі – ЗПТО), задля підвищення її ефективності та результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методи соціально-виховної (соціально-педагогічної) роботи, зокрема в закладах освіти, є предметом наукових розвідок багатьох учених, серед яких Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Р. Вайнола, М. Васильєва, Н. Заверико, Н. Максимовська, Л. Манчуленко, В. Поліщук, А. Рижанова, Н. Рудкевич, Н. Сайко, Н. Сейко та інші. Теоретико-методичні аспекти використання методу сторітелінгу розкрито в працях закордонних (С. Аннет, Д. Армстронг, К. Іган, Дж. Готтман, Д. Герман, Р. Маккі, Д. Пінк, М. Россітер, Дж. Трубі, Д. Хатченс та ін.) та вітчизняних

(Г. Гич, А. Житницька, М. Лівін, Ю. Маковецька-Гудзь, Л. Кайдалова, Н. Калюжка, І. Побідаш, О. П'ятецька, Н. Самойленко, М. Шморгун та ін.) учених.

При цьому з'ясовано, що сторітелінг (калька з англійської мови (Storytelling), у дослівному перекладі – «story» – історія; «telling» – розповідати) почали активно застосовувати в різних суспільних сферах (бізнесі, ЗМІ, освіті тощо) у 90-х рр. ХХ ст. в Америці завдяки Д. Армстронгу (генеральному директору та президенту Armstrong Global Holdings), який у книзі «Managing by Storying Around: A New Method of Leadership» презентував власний позитивний досвід застосування технології сторітелінгу в компаніях для наснаження, мотивування працівників, ефективного формування в них нових способів мислення тощо. Вплив сторітелінгу на поведінку людини, її мислення, емоції, на сприйняття та розуміння нею інформації, формування ставлення до навколишнього світу також досліджували Д. Герман, Д. Пінк, Дж. Готтман. У працях С. Аннет визначено особливості сторітелінгу, його типологію, структуру, схарактеризовано підходи щодо створення історій, проаналізовано вплив розповіді на емоції та мотивацію слухача. Започаткування за кордоном практики впровадження сторітелінгу в освітні галузі найчастіше пов'язують з виходом у світ книги К. Ігана «Teaching as Story Telling: An Alternative Approach to Teaching and Curriculum in the Elementary School», у якій цей метод презентовано як альтернативний підхід до організації навчання, зокрема в закладах початкової освіти. Можливості використання методу сторітелінгу в освіті дорослих (зокрема й студентів закладів вищої освіти) розкрито в працях Дж. Е. Біррена, М. Россітер, Е. Робертсон, Г. Франценбурга.

Також встановлено, що для вітчизняної освітньої галузі сторітелінг є відносно новим поняттям, дискусія щодо потенціалу використання якого поживалася останніми роками. Зокрема, сторітелінг розглядається в контексті дошкільної освіти (К. Крутій, Л. Зданевич, І. Черешнюк); як метод навчання в закладах початкової освіти (І. Большакова, Н. Калюжка, Н. Самойленко, М. Шморгун); у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців (А. Житницька, Л. Кайдалова, М. Лівін, Ю. Маковецька-Гудзь, С. Немченко О. П'ятецька); у контексті вивчення окремих навчальних дисциплін (Г. Гич, К. Симоненко); як окрема технологія (зокрема неформального навчання (Н. Гущина), цифрова технологія освіти дорослих (Л. Панченко) тощо). Проте дослідження щодо застосування сторітелінгу як методу соціально-виховної роботи з учнівською молоддю у ЗПТО, наразі відсутні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності використання методу сторітелінгу в соціально-виховній роботі з учнівською молоддю у ЗПТО.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу джерельної бази [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] встановлено, що під сторітелінгом розуміють «спосіб передачі інформації через розповідання історій» [3, с. 92]; «спосіб впливу на людину через вмиле розповідання історій» [1, с. 189]; «прийом, сутність якого полягає у вибудовуванні промовцем перед аудиторією сюжетної оповіді» [1, с. 189]; «уміння впливати на людину шляхом умілого розповідання історій; трансляцію сюжетної історії» [1, с. 189]; «метод, який дозволяє організувати

взаємодію між оповідачем та слухачами» [2, с. 93]. Очевидним є той факт, що (попри певні змістові, стилістичні відмінності наведених авторських визначень аналізованого поняття) в основі кожного з них – розповідь історії. Але не просто історії, а, як зазначає Г. Гич, «історії зі «змістом»» (тобто «сюжетно пов'язаної розповіді, що є виразом думки людини щодо подій цієї історії» [1, с. 189]). Безумовно, розповідь (як «метод усного викладу інформації під час монологічного повідомлення фактів, подій, явищ, висновків» [3, с. 137]) є широко використовуваним інструментом, зокрема й у соціально-виховній роботі з учнівською молоддю у ЗПТО. Але сторітелінг від звичного (традиційного) викладу фактів вирізняє наявність у його структурі таких обов'язкових елементів історії, як «персонаж, інтрига та сюжет» [4, с. 95].

При цьому для історії важливо: *по-перше*, щоб персонаж був близьким до аудиторії, яка могла б співпереживати йому й легше уявити себе на його місці (це допомагає реалізувати одне із провідних завдань сторітелінгу – зробити слухача активним учасником історії); *по-друге*, щоб інтрига утримувала увагу аудиторії, змушуючи слухати історію до кінця (водночас не бути занадто затягнутою, щоб не втомити слухачів); *по-третє*, щоб наявним був сюжет (побудований класично: зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка). На думку І. Побідаш [6], ознаками історії з точки зору сторітелінгу є: актуальність, своєчасність, доречність, правдивість та реалістичність, зрозумілість та простота, опора на особистий досвід, емоційність, щирість, новизна, ємність, динамічність, грамотність, винятковість, сфокусованість на одному об'єкті, темі, проблемі. За Л. Кайдалової, орієнтовну структуру сторітелінгу складають: «вступ; контент (наповнення, зміст); кульмінація; завершальний етап (висновки, резюме, поради та рекомендації, зворотний зв'язок)» [3, с. 138].

У працях А. Житницької [2] узагальнено інформацію про різновиди сторітелінгу (виділені залежно від сфери його використання): особистий; корпоративний; рекламний; традиційний; цифровий; мережевий («електронна версія сторітелінгу в мережі Інтернет, часто у вигляді мультимедійної історії з використанням тексту, візуалізації, мови емодзі тощо» [2, с. 89]). У наукових студиях О. П'ятецької обґрунтовано ще один різновид цього методу – «сторітелінг прямої дії» (як «привернення уваги читацької аудиторії до актуальних проблем сьогодення, опис актуальних цікавинок, вплив на емоції та поведінку користувачів соцмереж через вербальні й невербальні засоби» [2, с. 89]). У дослідженні Л. Кайдалової [3] розглянуто теоретико-методичні аспекти педагогічного сторітелінгу (як «одного із ефективних методів донесення інформації до аудиторії шляхом розповіді (переказування) історій з реальними або вигаданими персонажами» [3, с. 137]). У навчальному посібнику М. Шморгун [7] представлено авторське трактування різновидів сторітелінгу (культурний, соціальний, сімейний, містичний (визначений як – «незрозумілий»), дружній, особистий), до яких віднесено також міфи і легенди. Окрім того, у працях А. Житницької [2], М. Шморгун [7] зазначено, що сторітелінг може бути пасивним («оповідач самотійно презентує задалегідь підготовлену історію, а слухачі сприймають її та можуть ставити уточнювальні питання» [2, с. 95]) і активним («слухачі задіяні як співоповідачі» [2, с. 95]).

На основі узагальнення різних підходів з'ясовано, що основними функціями сторітелінгу в освітньому процесі є: освітня (формування загальних і спеціальних компетентностей; світогляду; розвиток розумово-пізнавальних здібностей, просоціальних якостей); мотиваційно-переконувальна (пропагандистська) (навіювання, надихання, зацікавлення; залучення на свою позицію, вплив на суспільну думку задля формування ставлення на користь спільної справи (переконання для участі в складному проєкті, підтримки ініціативи), зміна поглядів, установок); об'єднувальна (розвиток колективної культури, спільної ідентичності соціальної групи, дружніх, колективних стосунків); комунікативна (підвищення ефективності спілкування на різних рівнях); наставницька (співпраця більш досвідчених з менш досвідченими); інформаційна (надання науково обґрунтованої інформації); діагностична («виявлення рівня обізнаності слухачів з обговорюваної теми, їхнього життєвого та емпіричного досвіду» [4, с. 94]).

Отже, використання методу сторітелінгу дозволяє доступно, цікаво, емоційно, динамічно розповісти слухачам необхідну інформацію. Водночас це сприяє «формуванню в здобувачів орієнтовної основи поведінки в мовних ситуаціях» [5, с. 10], що, своєю чергою, уможлиблює розвиток «впевненості у володінні прийомами, заснованими на особистому досвіді (зокрема досвіді вираження власної позиції в спілкуванні), адекватної самооцінки «продуктів спілкування», уміння презентувати себе» [5, с. 10]. При цьому суттєвою перевагою методу сторітелінгу є його універсальність, адже він може застосовуватися як в процесі навчання, так і у виховній роботі.

На основі проведеного аналізу наукових праць та з урахуванням власного досвіду вважаємо, що сторітелінг є ефективним методом соціально-виховної роботи з учнівською молоддю у ЗПТО. Адже використання цього методу дозволяє створити сприятливу атмосферу для спілкування та взаємодії, стимулює творчість, розвиток емпатії та соціальних навичок учнівської молоді. Через розповіді можна формувати обізнаність щодо важливих соціальних питань, ціннісно спрямовувати, проводити рефлексію. При цьому урізноманітнення інструментарію соціально-виховної роботи в ЗПТО методом сторітелінгу, на нашу думку, сприятиме:

- підвищенню мотивації учнівської молоді до навчання, її самооцінки, формуванню в учнів критичного мислення, здатності до аналізу та синтезу інформації, розвитку їхньої особистості. Адже, як зазначалося, в основі методу – розповідь історій, які є відображенням реальних життєвих ситуацій. Це допомагає учням краще зрозуміти світ навколо себе, розвиває їхній емоційний та соціальний інтелект. Також перевагою сторітелінгу є можливість залучення учнів до активної участі в процесі, що сприяє їхньому особистісному зростанню;

- покращенню комунікативних навичок учнівської молоді, розвитку їхнього уміння слухати та висловлювати свої думки. Цей метод дозволяє створити спільні історії, які об'єднують учасників групи, сприяючи побудові довіри та співпраці;

– розвитку творчого мислення учнів через створення стимулюючого соціально-виховного середовища, у якому учні можуть вільно виражати свої ідеї та думки, розвивати свою уяву та креативність;

– формуванню в учнів навичок взаємодії, співпраці та вирішення проблем у групі, що є важливим для їхнього подальшого успіху як в процесі здобуття освіти, так і в майбутньому житті. Метод може бути використаний для вирішення конфліктних ситуацій, покращення взаємин між учнями.

Зауважимо, що сторітеллінг є ефективним не тільки в формі усного мовлення («оповідач-слухачі»), але й театралізованого дійства (play-back театр), рольових ігор, тренінгів. Окрім того, для підвищення інтересу здобувачів (особливо в умовах дистанційного формату проведення соціально-виховних заходів) використовують цифровий сторітеллінг – цифрові історії (котрі містять графіку, аудіо- або відеозаписи тощо), створюючи їх за допомогою інструментів різноманітних програм та платформ (зокрема ZooBurst; Narrable; Storify; PowToon; Moovly; GoAnimate та інших). Ба більше: учнівській молоді можна запропонувати обрати, створити та презентувати власну цифрову історію, що (серед іншого) сприятиме й розвитку в них навичок використання Інтернет-сервісів та інструментів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сторітеллінг є актуальним інструментом передавання інформації та досягнення (і підвищення) результативності діяльності. Саме тому необхідним є поширення практики використання цього методу в соціально-виховній роботі з учнівською молоддю в ЗПТО задля підвищення її ефективності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо застосування сторітеллінгу в соціально-виховній роботі з учнівською молоддю в ЗПТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гич Г. М. Сторітеллінг як інноваційна методика формування мовної компетентності учнів ЗНЗ. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2015. № 4 (51). С. 188–191.
2. Житницька А. А. Сторітеллінг як метод формування гнучких навичок комунікації майбутніх учителів іноземних мов. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. Вип. 52. С. 85–94.
3. Кайдалова Л. Г. Педагогічний сторітеллінг у підготовці майбутніх фахівців охорони здоров'я. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 136–139.
4. Калюжка Н., Самойленко Н. Сторітеллінг як один із методів підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного класу. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський*, 2019. Вип. 26 (1-2019). Ч. 1. С. 92–98.
5. Маковецька-Гудзь Ю. А. Storytelling у педагогічній практиці вчителя. *Pedagogika. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki : zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej naukowopraktycznej* (Warszawa, 30.03.2017 – 31.03.2017). Warszawa : «Diamond trading tour», 2017. С. 9–13.

6. Побідаш І. Л. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1 (7). С. 144–150. URL: <http://surl.li/sytyz> (дата звернення: 25.04.2024).
7. Шморгун М. STORITELLING (сторітелінг) як ефективний метод формування комунікативної компетентності молодших школярів: навч. посіб. Борщів : [б. в.], 2021. 28 с. URL: <http://surl.li/sytif> (дата звернення: 25.04.2024).

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ УПРОДОВЖ ТА ПІСЛЯ ЛІКУВАННЯ ОНКОЛОГІЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ

Євгенія Юревич

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

yuyurevych.fpsrso23m@kubg.edu.ua

Науковий керівник: Жанна Петрочко

За час лікування від онкологічних захворювань та подальшого спостереження протягом п'яти років після одужання діти проходять велику кількість медичних процедур. Болючі процедури, такі як забір крові, щеплення чи стоматологічне лікування, особливо сприймаються дітьми як екстремальні втручання. У своїх дослідженнях Л. Корж відзначає, що найстрашнішою болючою частиною лікування діти вважають голки та процедури, в яких вони використовуються [2]. Натомість А. Н. Євдокимова та О. Раткогло підкреслюють, що психосоціальні наслідки онкологічного захворювання найбільш серйозні в порівнянні з іншими захворюваннями [1].

Дослідження показують, що госпіталізація та медичні процедури впливають на дітей значно сильніше, ніж на дорослих, оскільки дитина не завжди може повністю оцінити користь від медичних втручань. Мислення дитини (приблизно до початку підліткового віку) залишається достатньо конкретним, наочним та більш ситуативним. При оцінці ситуації та адаптації до неї діти в основному керуються емоціями та відчуттями. Вони добре запам'ятовують усі деталі болючих медичних процедур і при повторних процедурах реакція стресу з'являється в них ще на етапі обробки шкіри перед процедурою.

Важливим аспектом є сприйняття дитиною болю. Часто діти асоціюють біль з покаранням або насильством, що спричиняє виникнення вини за власне погане самопочуття та зменшення самооцінки. Відсутність можливості контролювати ситуацію, постійний дискомфорт і біль змушують дитину відчувати себе беззахисною, що відбивається на її поведінці та емоційному стані.

Різноманітність реакцій на стрес у дітей варіюється в залежності від їхнього віку та індивідуальної чутливості. Молодші діти можуть реагувати істериками, відмовою від їжі або проблемами із сном, тоді як старші діти можуть виявляти тривожність через надмірне занепокоєння або навіть агресивну поведінку. Ці реакції створюють додаткові перешкоди для

ефективного лікування та одужання, оскільки дитина переживає не тільки фізичний, але й емоційний дискомфорт [5].

Значну роль у підтримці дітей під час лікування від онкологічних захворювань та подальшого спостереження відіграють ігрові методи. Вони не лише є засобом зниження стресу та тривоги, а й способом покращення загального стану дитини, її адаптації до лікарняного середовища та залученості до процесу лікування.

Ігрові активності дають дітям можливість виражати свої емоції, занепокоєння та страхи в безпечному та контрольованому середовищі. Вони допомагають переключити увагу дитини з болю та дискомфорту, що супроводжують хворобу та лікування, на процес гри.

Через ігрову діяльність діти можуть краще зрозуміти свої медичні процедури, що допомагає знизити їхню тривожність під час подальшого проведення реальних процедур. Граючи, діти вивчають навколишнє середовище, знайомляться з процедурами і, як результат, почувуються безпечніше. Також дослідження показують, що систематичне використання ігор може значно зменшити депресивні симптоми у дітей, покращити їхнє ставлення до хвороби та лікування, що позитивно впливає на ефективність лікування. Наприклад, у дослідженні А. Artilheiro та колег було виявлено, що ігрові сесії, що проводилися з дітьми, які отримували амбулаторну хіміотерапію, підвищили їхню довіру до медичних працівників та зменшили вираження тривоги та страху [3].

Окрім психологічних переваг, ігротерапія також сприяє соціальному та емоційному розвитку дітей. Ігри, особливо ті, що включають рольові моделі та симуляцію, дозволяють дітям експериментувати з різними соціальними ролями та вчать краще взаємодіяти з іншими, в т. ч. однолітками, батьками та медичним персоналом [5].

Ігри з медичними інструментами, такі як стетоскопи чи шприци, надають дітям знання про медичне обладнання та ролі медичних працівників. Зокрема, таке обладнання, як стетоскопи, термометри, стає доступним для дітей, що сприяє їх фізичному, емоційному, ментальному, соціальному, інтелектуальному та креативному розвитку. В ролі лікарів діти використовують ляльки як пацієнтів, переадресовуючи свої тривожні почуття. Це допомагає знизити страхи, що можуть виникати під час медичних процедур, і забезпечує звикання до медичного середовища [6].

Дослідження показують, що «медична» гра може значно зменшити тривогу дитини під час лікарняних процедур. В іграх, де діти виконують роль лікарів, вони можуть оглядати ляльку за допомогою стетоскопа або уявно робити ін'єкції, що дозволяє їм краще зрозуміти і прийняти медичні дії, які з ними проводять. Це дає змогу не тільки підвищити їхню увагу та розуміння медичних процедур, але й покращує загальне сприйняття лікування [3].

Дослідження ефективності використання гри «Лікарня для плюшевих ведмедиків» показала позитивний вплив на здоров'я та добробут дітей, зниження тривоги та страху. В цій рольовій грі діти приносять свої м'які

іграшки та виступають у ролі батьків для «хворих» ведмедиків у вигаданій лікарні або клініці [4].

«Медична» гра, що відбувається під час лікарняного перебування, включає різноманітні активності Вони дозволяють дітям відігравати активну роль, замість того, щоб залишатися пасивними учасниками свого лікування. Ігрова діяльність не лише покращує індивідуальне сприйняття дитиною її лікування, але й активізує її внутрішні ресурси для подолання труднощів, що є важливим аспектом в контексті довготривалої госпіталізації та інтенсивного лікування. Відтак, ігротерапія є ефективним засобом не тільки для подолання психологічних і емоційних викликів, пов'язаних з хворобою та лікуванням, але й для забезпечення дитині відчуття контролю, покращення її сприйняття медичного догляду, і як наслідок, підтримки її загального благополуччя та віри у одужання.

Крім «медичних» ігор для покращення емоційного стану дитини використовують й інші види ігор: головоломки, розмальовки та малювання, складання орігамі, ліплення з глини та інші ігри на розвиток дрібної моторики [5].

Загалом «медичні» ігри та інші ігрові методи широко поширені в різних країнах світу: США, Канаді, Великобританії, Австралії, Німеччині, Японії та ін. У Великобританії, наприклад, кваліфіковані спеціалісти створюють і за погодженням з лікарем упроваджують персоналізовані ігрові плани, які допомагають дітям краще розуміти медичні процедури та лікування, знижують потребу в медикації для заспокоєння і створюють більш дитиноцентричну атмосферу в лікарнях.

В Україні ця практика поки що не так поширена як у інших країнах, але великі організації, що підтримують дітей з онкологічними захворюваннями, активно вивчають міжнародний досвід із метою впровадження подібних ініціатив в Україні. Активне використання ігрових методик є однією з особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей з онкологічними захворюваннями. Доведена ефективність таких методик робить їх невід'ємною та важливою частиною ефективного лікування дітей з онкологічними захворюваннями в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євдокимова Н. О., Раткогло О. М. Психологічний статус онкохворої людини. *Актуальні пролеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2020. Т. X. Вип. 34. С. 74–83. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i34/10.pdf>
2. Корж Л. Б. Особливості переживань, сприйняття та пам'яті дітей про болючі медичні процедури. *Multidisciplinary academic research and innovation* : proceedings the XXVII International Science Conference, Amsterdam, Netherlands, May 25–28, 2021. International Science Group. 2021. P. 574–578. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/05/XXVII-Conference-May-25-28-2021.pdf>

3. Godino-Iáñez M. J., Martos-Cabrera M. B., Suleiman-Martos N., Gomes-Urquiza J. L. Play therapy as an intervention in hospitalized children: a systematic review. *Healthcare*. 2020. Vol. 8. No. 3. P. 239. URL: https://www.researchgate.net/publication/343309949_Play_Therapy_as_an_Intervention_in_Hospitalized_Children_A_Systematic_Review
4. Paul M., Das N., Sahoo P. Effectiveness of play therapy during hospitalization in reducing anxiety among 6-12 years children in the selected tertiary hospital at Bhubaneswar. *Journal of advanced research in psychology & psychotherapy*. 2020. Vol. 3. No. 3&4. P. 8–14. URL: <https://medical.advancedresearchpublications.com/index.php/Psychology-Psychotherapy/article/view/441/425>
5. Salsabila P., Anggraini I., Alifatin A., Aini N. Play Therapy to Reduce Anxiety in Children During Hospitalization: A Literature Review. *The International Conference of Medicine and Health (ICMEDH)*. *KnE Medicine*. 2022. Vol. 2. No 3. P. 765–773. URL: <https://knepublishing.com/index.php/KnE-Medicine/article/view/11932>
6. Suparno S., Estiani M., Aisyah A., Saputri K. Application Of Medical Play To Reduce The Level Of Hospitalization Anxiety In Preschool Children. *Journal of Maternal and Child Health Sciences (JMCHS)*. 2023. Vol. 3. No. 1. P. 291–301. URL: https://www.researchgate.net/publication/372197388_Application_Of_Medical_Play_To_Reduce_The_Level_Of_Hospitalization_Anxiety_In_Preschool_Children

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Анжела Войнаровська

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
anzhelka.voinarovska@gmail.com*

Науковий керівник: *Галина Котломанітова*

Постановка проблеми. В сучасному освітньому просторі України активно розробляються шляхи інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Не зважаючи на те, що процес створення інклюзивного середовища відбувається досить давно, і сьогодні ми маємо дещо формалізований підхід до інтеграційного процесу – в першочергову площину ставиться матеріально-технічне оснащення навчальних закладів, тоді як особливостями роботи з такими дітьми і в освітньому просторі має стати впровадження мультидисциплінарного підходу, а також ведення якісного психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних досліджень на увагу заслуговують праці С. Трикоз, Г. Блеч, які вивчали загальний розвиток дітей з особливими освітніми потребами; наукові розвідки О. Романової, що досліджувала питання включення дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище; особливості психокорекції поведінки дітей з особливими освітніми потребами засобами арттерапії, які вивчав С. Березка.

Мета статті – розкриття особливостей інтеграції в освітнє середовище дітей з особливими освітніми потребами соціально-педагогічними засобами.

Виклад основного матеріалу. Оновлене законодавство України в галузі освіти забезпечує правові засади подальшого розвитку системи освіти в частині створення умов для навчання, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство дітей з особливими освітніми потребами. Поруч з цим, державна політика у сфері освіти формується таким чином, щоб задовольнити всі освітні потреби дітей з особливими освітніми потребами, сприяти розвитку освітніх систем і разом з тим стати складовою нової соціальної та економічної політики. А це, у свою чергу, вимагає становлення нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, проведення кардинальних реформ в існуючій системі освіти, які б гарантували рівність можливостей для всіх дітей та молодих людей на доступ до дошкільної, шкільної, професійної та вищої освіти [4, с. 93].

Отже, аналізуючи стан інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній простір України варто зазначити, що поширення цього процесу значною мірою гальмується через банальну неготовність більшості загальноосвітніх шкіл та навчальних закладів інших ланок освіти прийняти учнів з особливими освітніми потребами. Йдеться, насамперед, про відсутність у навчальних закладах архітектурної доступності, нестача сучасного корекційно-реабілітаційного обладнання, невизначеність із фінансуванням корекційних педагогів, недостатню кількість спеціальних автобусів, пристосованих для перевезення учнів з особливими освітніми потребами тощо [2, с. 52].

Упродовж останніх десятиліть освітньо-виховний простір України характеризується тенденцією до розвитку та урізноманітнення діяльності традиційних навчальних інституцій, збагаченні й розширенні їх функцій, технологій роботи, а також у створенні інноваційних педагогічних систем, що відіграють важливу роль у наданні якісних освітніх послуг для всіх категорій населення. Педагогічна реальність, визначальним чинником якої є стан національної системи освіти й виховання, покликана до життя створення інноваційної моделі інноваційної освіти, як педагогічної системи, головною ознакою якої є максимальне забезпечення особистісно орієнтованого підходу у навчанні й вихованні дітей з метою їх саморозвитку й самовдосконалення [4, с. 95].

Особливі освітні потреби дітей виявляються по різному, що вимагає наявності різноманітних форм організації навчання – від глибоко диференційованого (абілітаційного) до інклюзивного. Навіть коли дитина з особливими освітніми потребами навчається не в спеціальній установі, а в умовах інтеграції – це повинно бути спеціальне навчання. Тільки так можна добитися успішної адаптації дитини до школи та отримання нею освіти, що буде однією з умов її адаптації та інтеграції в подальшому дорослому житті [5, с. 37].

Аналіз досвіду розвитку інклюзії в Україні та світі дозволяє виділити такі проблеми для ефективного впровадження інклюзивної освіти:

- недостатність або повна відсутність фінансової забезпеченості цього напрямку (перші спроби впровадження інклюзії в Україні було здійснено в більшості силами організацій та за рахунок об'єднань батьків дітей з особливими освітніми потребами);

- відсутність або недостатність адекватного асортименту освітніх послуг, а також відсутність або невідповідність інклюзивного дизайну шкільних будівель для якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами;

- насильницький характер протікання інтеграційних процесів, відсутність гнучкої системи для отримання гарантованого переліку освітніх, психологічних, соціально-педагогічних та корекційних послуг наданих навчальним закладом;

- неготовність та небажання суспільства (у своїй більшості) до інклюзивних процесів, до щоденної взаємодії та співпраці з людьми з інвалідністю на рівних [3, с. 69].

Тому, одним з напрямів соціально-педагогічної роботи у суспільстві, а зокрема в умовах закладу загальної освіти, має стати широка просвітницька робота щодо формування інклюзивної компетентності населення та формування толерантності та поваги до дітей з особливими освітніми потребами. З цією метою необхідно визначитися з обґрунтуванням цілісного комплексу умов, необхідних і достатніх для формування доступної якісної освіти в умовах важкодоступного та віддаленого регіону, в рахування яких дозволить визначити основні напрямки розвитку та становлення інклюзивної освіти. До таких умов можна віднести:

- діагностика стану здоров'я та фізичних можливостей дітей;
- дієвий контроль за ходом впровадження інтеграції дітей з особливими освітніми потребами;
- ієрархічна організація і розподіл повноважень у міжвідомчій взаємодії;
- матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення організації інклюзивного навчання у школах;
- інформаційний супровід діяльності освітніх закладів з інклюзією;
- оновлення стратегії і тактики взаємодії педагогів з батьками, зміна її векторів та акцентів, залежно від потреб регіону [2, с. 57].

Сучасна соціально-педагогічна наука використовує широкий спектр психолого-педагогічних форм, методів та засобів, які сприяють інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Соціальні працівники, практичні психологи, вчителі-дефектологи для забезпечення навчання та отримання успішних результатів під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами часто використовують ігрові технології, казкотерапію, відвідування театрів, музеїв, галерей, різні спортивні і культурно-просвітні заходи, які стають ефективними засобами в інтеграції дітей цієї категорії в освітній простір. Саме тому використання ігрових та арттерапевтичних технологій набуває особливого значення, оскільки вони дозволяють поєднувати елементи творчої, дослідницької та пізнавальної діяльності в процесі інтеграції дітей з особливими освітніми потребами [1, с. 141].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, державна освітня політика України наразі зазнає активних реформувань та доповнень відповідно до вимог часу, впливу на систему освіти зовнішніх та внутрішніх, об'єктивних та суб'єктивних чинників, так як освітня політика є складовою внутрішньої політики держави, інструментом забезпечення фундаментальних прав і свобод особистості, підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, рівня культури громадян. Тому основним завданням інтеграції дітей з особливими освітніми потребами і освітнє середовище стає забезпечення повноцінного й гідного їх життя, адаптація в освітній простір загальноосвітньої школи, безпосередня посильна участь у житті суспільства, включення в соціальні відносини. Подальші наукові розвідки спрямовуємо на дослідження проблеми підготовки фахівців до

реалізації інтеграційного процесу дітей з особливими освітніми потребами у освітній простір навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березка С. В. Особливості психокорекції поведінкових розладів дітей з порушенням інтелектуального розвитку засобами арттерапії : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2019. 291 с. 2
2. Глушенко К. О., Гладких Н. В. Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з комплексними порушеннями розвитку в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 26. С. 52–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_13_3
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : ЦППО АПН України, 2007. 128 с. 4
4. Хіля А. В. Актуальні проблеми організації навчально-виховного процесу у школі у контексті реалізації ідей інклюзивної освіти. *Традиції та інновації в практиці початкової школи* : зб. наук. пр. Сімферополь : КІПУ, 2012. С. 93–97. 5
5. Chervinska I. The educational space as a sphere of interaction school, family and civil society. *Scientific bulletin of Chetm. Section of Pedagogy* / редакція : przewodniczacy P. Mazur. 2016. No. 1. P. 37–43. 1

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗИ: СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА РЕСУРСИ

Анастасія Громова

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
gromovaa@gsuite.pnpu.edu.ua

Постановка проблеми. У сучасному світі, особливо в умовах кризи, процес соціальної адаптації може стати важкою задачею для багатьох людей. Психологічні аспекти цього процесу вимагають уваги та дослідження з метою розробки ефективних стратегій психологічної підтримки та використання наявних ресурсів для полегшення адаптації до нових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему адаптації досліджували такі вчені, як: К. Безверха, А. Коваленко, Д. Мельничук, О. Ткачишина, Т. Шибутані. Соціально-психологічну адаптацію досліджували Г. Андрєєва, О. Блинова, Н. Завацька, Т. Кабаченко, В. Кислий, І. Кон, Н. Мазіна, О. Макарова, А. Налчаджян, О. Сафін, Т. Титаренко, Г. Циганенко, М. Ярошевський. Так, О. Блинова досліджувала взаємозв'язок між адаптацією та психологічним благополуччям мігрантів. Т. Титаренко зосереджував увагу на порушенні адаптації та її соціально-психологічній профілактиці. Важливість соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб було висвітлено в роботах О. Чуйко.

Мета. Ця дослідницька робота спрямована на аналіз психологічних аспектів соціальної адаптації в умовах кризи та розробку ефективних стратегій психологічної підтримки. Метою є виявлення факторів, які впливають на процес адаптації, та визначення способів максимізації ресурсів та засобів для полегшення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Криза (від грец. *kreses* – рішення, поворотний пункт, результат) у психології визначається як важкий стан, викликаний будь-якою причиною або як різка зміна статусів персонального життя. Синоніми поняття «криза» в психологічній літературі є «критичний період» (Т. Шибутані), «перелом», «перехід» (Г. Шихі), «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «розрив» (Л. Виготський), «критична ситуація» (Ф. Василюк).

Кризовою ситуацією називають те, коли на перешкоді людини у реалізації життєвих цілей, прагнень та бажань виникають перешкоди, і ця людина не в змозі впоратися за допомогою звичайних механізмів та засобів.

При спробі опанувати та справитися із стресовим станом на фоні кризи людина переживає фізичне та психологічне перенавантаження, що в свою чергу з емоційної сторони може призвести або до адаптації до кризової ситуації, або до зниження показників життєвих функцій. Так як кожна людина – індивідуальна, то й однакова ситуація для однієї людини може бути стресовою, а для іншої викликати кризу.

Таким чином можна зазначити, що криза – це певна індивідуальна реакція особистості на ситуацію, що вимагає від неї змінювати свій звичайний спосіб життя, мислення, ставлення до себе та навколишнього світу.

Стресовими можна назвати саме ті події, які створюють потенційну або реальну загрозу, рішення якою залежить від пошуку нових, ще не наявних в досвіді людини способів адаптації.

Поняття «адаптація» в перекладі з латинського слова «*adaptatio*» можна визначити як пристосування організму до змінливих умов середовища. А саме це пристосування людини до умов суспільства відповідно до його вимог та власних потреб, мотивів і інтересів.

Психологічна адаптація – це багатоаспектне, різнопланове явище, яке включає сукупність властивостей індивіда, психіку людини, її індивідуальні особливості для активізації процесу соціального, соціально-психологічного та професійно-діяльнісного пристосування до нових умов природного і соціального середовища; це система заходів, спрямованих на формування поведінкових та психологічних процесів, які дозволяють людині адекватно реагувати на зміни у навколишньому середовищі для узгодження індивідуальних цінностей, переконань та суспільних норм [1].

В біології поняття адаптації використовується для позначення рівня виживання особин і популяцій, а також для опису співорганізації органів та частин тіла. Біологічна адаптація є анатомічною структурою, фізіологічним явищем або реакцією в поведінці організму, що розвивається протягом еволюції так, що сприяє довготривалому репродуктивному успіху даного організму [3].

Адаптацію можна трактувати як певний шлях, за допомогою якого соціальні системи пристосовуються до змінних умов середовища.

Г. Сельє вказував, що в не залежності від природи стресу відбувається фізіологічна адаптативна реакція організму на стрес, після чого відбувається сам процес адаптації, якщо ж захисна реакція є тривалою, то вона виснажує фізіологічні ресурси організму, виникає хвороба і після цього організм гине.

Отже розглянемо копінг-ресурси, вони являють собою відносно стабільні особистісні характеристики, що забезпечують психологічний фон для подолання стресу й сприятливого розвитку копінг-стратегій [4].

На початку треба визначити ресурси особистості, які допоможуть у подоланні кризової ситуації. Для подолання криз повинен бути достатній рівень мобілізації психологічних ресурсів.

У своїй праці дослідження життєвих криз Т. М. Титаренко визначає наступні найбільш поширені стратегії опанування або подолання [5].

- дистракція – відволікання, переключення своєї уваги на щось інше для зняття напруження, зайвої тривоги, поглинання страждання;
- релаксація, тобто розслаблення, що також допомагає переключити увагу, змінити масштаби у власному життєвому світі;
- перевизначення ситуації, нове її тлумачення. Людина робить спробу побачити свої проблеми в іншому світлі, щоб зробити ситуацію суб'єктивно прийнятною для себе, не такою гострою;
- прийняття – погодження з тим, що проблема дійсно є, хоча поки що нічого не можна зробити для її розв'язання;
- емоційне відреагування, прояв почуттів у відповідь на ситуацію, яка склалася. Адже людині треба посумувати, поскаржитись, заглибитись в образ, виплеснути свій гнів, щоб пережити катарсис і мати змогу раціональніше розв'язувати складну ситуацію;
- пошук підтримки, коли людина самотійно звертається до рідних, друзів, знайомих, щоб поділитися своїми проблемами, це з однієї сторони допомагає заспокоїтись, емоційно розрядитись, а з іншої – це пошук альтернативних шляхів вирішення ситуації, отримання якнайбільше інформації про проблему, що виникла. Багато хто з оточуючих вже переживали щось подібне, і можна скористатися цим досвідом та використати його. Пораду ж можна отримати безпосередньо від того, хто особисто побував у схожій ситуації, від консультанта або з літератури, мережі інтернет (зараз існує дуже велика кількість різноманітних джерел, які пропонують загалом ефективні засоби самотійного розв'язання важливих життєвих ситуацій та самодопомоги);
- пряма дія, що спрямована на вирішення болючої проблеми, або хоча б збирання конкретної інформації про можливість такої дії.

Основне що можна виділити, що пошук та залучення підтримки є основою для проживання кризи, а також криза дає можливість людині проаналізувати своє життя, ставлення до себе та оточуючого її світу, та для активного розвитку в подальшому.

Стратегіями психологічної підтримки можна виокреми загальне поглиблення соціуму стосовно питань стресу, адаптації та психологічного саморозвитку. Організація груп психологічної підтримки. Основним є проведення індивідуальних психологічних консультацій із використанням методів із різних напрямів психотерапії. Закцентувати увагу на розвиток навичок ефективної саморегуляції, для розуміння та контролю власного емоційного стану та адаптації до змін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Кризовою ситуацією називають те, коли на перешкоді людини у реалізації життєвих цілей, прагнень та бажань виникають перешкоди, і ця людина не в змозі впоратися за допомогою звичайних механізмів та засобів.

Важливо пам'ятати, що одна і та сама подія, для однієї людини буде стресовою ситуацією, а для іншої кризовою.

Тоді на допомогу приходить адаптивна спроможність, яка допомагає справитися із кризовою ситуацією. А саме вона полягає в пошуку ресурсів в середині самої людини.

Також є певні поширені стратегії опанування або подолання життєвих криз, такі як: дистракція, релаксація, перевизначення ситуації, нове її тлумачення, прийняття, емоційне відреагування, пошук підтримки та пряма дія, що спрямована на вирішення болючої проблеми.

Перспективами дослідження можна окреслити пошук ефективних та різноманітних стратегій опанування та психологічної підтримки у адаптації особистості до кризової ситуації, та допомога особистості в пошуку ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белоусова К. А. Психологічні чинники адаптації тимчасово переміщених осіб до нових умов життєдіяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 1255–1268.
2. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Кучеренко С. М., Хоменко Н. М. Організаційні особливості соціальнопсихологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, до умов мирного життя. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. пр. Харків : НУЦЗУ, 2017. Вип. 21. С. 66–74.
4. Пілецька Л. С. Роль психологічних ресурсів особистості у виборі продуктивних стратегій реагування в кризових ситуаціях. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22–23 лютого 2024 р. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 76–78.
5. Психологія життєвої кризи / за ред. Т. М. Титаренко. Київ : Агропромвидав України, 1998. 223 с.
6. Соловей-Лагода О. А. Психологічна криза особистості та способи її подолання. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3 (31). С. 1369–1381.

ЕКСКУРСІЙНА РОБОТА В ПОЛТАВСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ В. Г. КОРОЛЕНКА ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІДВІДУВАЧІВ

Світлана Ємець

*Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка
korolenko-museum@ukr.net*

Постановка проблеми. Реабілітація – комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок змін стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації та ін., які супроводжуються стійкими розладами функцій організму (інвалідністю), захворюванням на алкоголізм, наркозалежністю, втратою соціального статусу, роботи, житла, близьких людей і тяжкими переживаннями таких втрат, скоєнням злочинів тощо, – стверджують науковці [1, с. 168–169]. Через повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на території України було введено воєнний стан – це вплинуло на всі сфери суспільних відносин населення України, – говорить Сергій Забора [3, с. 332–333]. Багато сімей змушені залишити свою домівку через активні бойові дії на території, де вони раніше проживали. Фактичний від'їзд з обжитого раніше місця призводить до розриву вже сталих соціальних зв'язків, викликає проблему дезадаптації на новому місці, збільшується ряд соціально вразливих категорій населення, яким необхідно на місцях впроваджувати заходи, спрямовані на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні «Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді» науковці О. Л. Караман, Я. І. Юрків дають поняття «вразливі категорії населення», перераховують чинники соціальної вразливості, наводять категорії громадян, які відносяться до вразливих категорій населення [2]. Особливо вразливим до травматизації через втрату звичних умов життя та соціальних зв'язків залишаються діти: психологічний стан дитини обтяжується травматичними подіями, свідком яких вона стали, це можуть бути як артилерійські обстріли, так і смерть близької людини. Так, через повномасштабне вторгнення рашистів та воєнні дії до категорії знедолених дітей додалися діти, батьки яких – учасники АТО; діти, батьки яких учасники ООС; діти, один з батьків яких загинув (пропав безвісти) під час бойових дій або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, а також внаслідок захворювання та діти, сім'ї яких проживають у населених пунктах на лінії зіткнення. Проблему виникнення тривожності у дітей-переселенців описує Л. Цибулько [7], яка стверджує, що вони зустрічаються з невизначеністю зміною стилю життя, необхідністю пристосуватися до нової школи, відсутністю впевненості у завтрашньому дні, тощо. Прояви тривоги дітей із сімей вимушених переселенців, на думку

І. М. Трубавіної [6], пов'язані з вираженою життєвою невизначеністю, наявністю гнітючого психологічного відчуття – «ми біженці», безпорадності, низької самооцінки або агресії, тривоги за майбутнє, очікування поганого, страху перед змінами, відчуття безпорадності і незахищеності. Соціальна допомога, соціальний захист, допомога в реабілітації вразливих категорій населення в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну – це не лише вид соціальної роботи чи різновид професійної діяльності, це громадянський обов'язок кожного члена суспільства, хто має змогу надати допомогу, підтримати.

Тому **метою** нашої статті є описати екскурсійну роботу в Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка як сучасну технологію реабілітації відвідувачів.

Виклад основного матеріалу. Володимир Галактіонович Короленко – видатний письменник-демократ зі світовим іменем, гуманіст, великий син України, прогресивний громадський діяч і правозахисник. Він жив і творив на покордонні ХІХ і ХХ століття. Короленко став для прогресивного людства безсмертним і величним символом невтомного борця за громадянські права і свободи, за соціальну справедливість, за утвердження в суспільстві ідеалів демократії. Для нас Короленко – понадчасовий навчитель і просвітитель, компас і барометр на всі часи [4]. А твори письменника «Сліпий музикант» та «Діти підземелля» – хрестоматійні твори для майбутніх фахівців соціальної сфери.

Екскурсійна робота а Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка – не просто ознайомлення відвідувачів з музейними кімнатами та експонатами, які там знаходяться: музейний простір – середовище, де сьогодні втілюється сучасна технологія реабілітації відвідувачів, а саме: *музейна середа для ВПО; театралізовані екскурсії як технологія реабілітації відвідувачів*. Співробітники Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка спільно з колегами з Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського – Артемом Морозом (в ролі Короленка) та Ларисою Лобінцевою (в ролі дружини Короленка – Євдокії Семенівни) – в рамках нового проєкту «Літературна вітальня» представили театралізовану постановку на тему «Дачне життя в Хатках». На березі річки Псел, де притулилося село Малий Перевіз, а у просторіччі – Хатки, у 1903-му році родина Короленків побудувала дачу, де проводила майже усі літні сезони – з ранньої весни до пізньої осені. До них приїздили численні гості – родичі і друзі. У постановці, створеній на матеріалі документальних джерел, прозвучали спогади сучасників Короленка, так чи інакше пов'язані з цією місциною, зокрема, Володимира Беренштама, Віктора Оголевця, Володимира Селіхова, Абрама Дермана. Дійство відбувалося на подвір'ї Короленківської садиби. Глядачами були студенти Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Інша *театралізована екскурсія як технологія реабілітації відвідувачів* – за публікацією «Роман із присмаком моралі» [5]. Кожна людина повинна бути щасливою і, здається, цьому сприяє любов. Любов було і в житті Короленка. До матері, сестер, братів, дружини, дітей, а ще до однієї жінки – Тетяни

Богданович. Цей життєвий сюжет і посприяв народженню книги «Роман із присмаком моралі». Розійшлося 2 видання 2018 та 2019 року. Книга торкнулася колись забороненої теми – особистих стосунків письменника – класика кінця XIX – початку XX століття Володимира Короленка із Тетяною Олександрівною Богданович, журналісткою, письменницею, автором історичних романів для юнацтва, жінкою, що була на 19 років молодшою за нього. Пішли у вічність герої цієї чудової життєвої історії, полишивши в душі світлий щем і жаль: такі талановиті красиві люди жили, творили, любили, будували стосунки на засадах високої моралі, добра і глибокої взаємоповаги, служили високим ідеалам, сподівалися на краще майбутнє і робили все, що могли для блага інших. Після них залишилися їхні творчі здобутки: книги, нариси, ідеї, спогади, вони були кращими представниками свого часу. Ця розповідь про життя непересічних особистостей дає можливість визначитися для чого ми живемо – для творчості, духовного зростання й служіння людям у найвищому сенсі цього слова, або ж для того, щоб їсти, пити, спати та задовольняти свої найнагальніші потреби. Кожен вирішує сам.

Чи маємо ми право засуджувати наших героїв за цей роман, за зраду (Короленка – дружині, Богданович – тітоньці Дуні, із котрою вона була знайома з підліткового віку)? Не нам засуджувати їх (обговорювати їхній роман –інша справа), адже навіть дружина Короленка їх не засуджувала, а вона найбільш постраждала сторона в цій історії. У фондах музею також зберігається зачитана до дір (підклеєна давним давно, мабуть, самим Володимиром Галактіоновичем або його дружиною чи доньками) книга «Нариси з минулого і теперішнього Японії. Уклала Т. Богданович» із відвертим автографом: «*Дорогому Володимиру Галактіоновичу від щиро люблячої. Підпис (Т. Богданович) і дата – 27 січня 1905.*

20 березня 2024 року у виставковому залі Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка розпочинає діяти етнографічна виставка з фондової збірки Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського «Весняне сонце землю розбудило». Як *технологія реабілітації відвідувачів* вона присвячена вираженню давніх традицій відзначення початку весни у побутових предметах та прикладному мистецтві українців.

Для широкого загалу єдиним святковим комплексом весняних обрядових дійств є Великодні свята, Благовіщення, вхід Ісуса Христа в Єрусалим або, як його звать у народі, Вербна неділя та Воскресіння Хрестове. До цього переліку можна також додати відомі майже кожному прадавні ігрові форми зустрічі весни – веснянки та гаївки.

Як *технологія реабілітації відвідувачів* у Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка за музейним проєктом «Дитинство не поставиш на паузу» вже традиційно відбуваються дружні зустрічі, присвячені Всесвітньому дню людини з синдромом Дауна: «Усмішка дитини бажає МИРУ в Україні». Учасники заходу – діти та батьки з громадської організації «Полтава Даун Синдром», Волонтерський загін «Турбота», студенти Полтавського базового медичного фахового коледжу, студенти-волонтери ПДМУ. Для сонячних дітей було підготовлено осінній майстер-клас, на якому діти змогли

проявити себе як творчі особистості. До дітей на свято завітали лялька Лол та пухнастий Котик (аніматори «Островока пригод», які вже не вперше на безоплатній основі в цей нелегкий час для кожного українця дарують радість дітлахам, приближаючи нас до перемоги). Величезна вдячність за шоу мильних бульбашок та чудову розважальну програму з аніматорами, які грали в руханки, танцювали, веселили всіх під супровід сучасних українських хітів.

Наступна технологія реабілітації відвідувачів – проведення науково-пізнавальної гри-квесту «Скарби Короленківської садиби»: за підтримки благодійного фонду «Карітас Полтава» учні Малоперещепинського ліцею імені М. А. Клименка Новосанжарської селищної ради Полтавської області завітали до музею. Організатори розповіли, що за проектом «Освіта не може чекати» для здобувачів освіти організовано транспорт, екскурсії, солодощі до чаю, подарунки та ще багато сюрпризів від яких отримують неймовірні враження. Для дітей важливо навчатися, подорожувати та спілкуватися з друзями. Діти, які завітали до музею, продемонстрували командний дух та дружній настрій. Мета проекту – психосоціальна підтримка учнів, батьків/опікунів та вчителів під час повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Цікаво проходять перегляди фотовиставок Сергія Назаркіна: «Сповідь лісу», фотовиставка, присвячена 300-річчю від дня народження Григорія Савича Сковороди та ін. Фотохудожник Сергій Олександрович Назаркін – член Національної спілки фотохудожників України, очолює Полтавську обласну організацію фотохудожників, лауреат конкурсу «Європресфото». Працював фотокореспондентом газет «Вечірня Полтава», «Полтавський вісник», «Зоря Полтавщини». Неодноразово відкривалися в Полтаві персональні фотовиставки художника з 1990 років. С. О. Назаркін – куратор низки фотовиставок у Полтаві, член журі Міжнародного фотоконкурсу «Гончарні візії» (смт Опішня Полтавської обл.), голова журі фотовиставки молодих фотографів «Погляд на місто». Світлини автора були використано в оформленні книг та альбомів полтавського видавництва «Дивосвіт». На презентації фотовиставки Сергія Назаркіна музичні номери подарували викладачі фортепіанного відділу Полтавської дитячої музичної школи № 1 ім. П. І. Майбороди Матвієнко Олена Валентинівна та Манеєва Жанна Миколаївна, а тріо бандуристок Наталія Михайлівна Білієвська, Олена Миколаївна Коновал та Тетяна Юріївна Бойко вразили присутніх високою майстерністю виконання. Високу оцінку роботам Сергія Олександровича дав Заслужений діяч Мистецтв України, Народний артист України Герман Юрійович Юрченко.

Відзначаючи День художника, відвідувачі музею знайомляться з книгою Л. Ольховської «*Я любив малювати*» *Володимир Короленко*»: хист до малювання видатний письменник В. Г. Короленко успадкував від батька. В студентські роки природне обдарування для майбутнього письменника було джерелом заробітку, пізніше журналіст Короленко постійно носив з собою олівець і записничок та робив замальовки, кількома штрихами закарбовував миті, не упустивши важливі деталі, щоб пізніше оформити словесно репортажі з місця подій. Відвідувачі музею та гості дізнаються також, що В. Г. Короленко

був знайомий з відомими художниками І. Рєпіним, І. Галкіним, В. Сухановим, І. Пархоменком.

Поважна аудиторія відвідувачів музею – діти з особливими освітніми потребами, для яких екскурсиводи під час проведення екскурсії створюють інклюзивне середовище – сукупність умов, способів і засобів реалізації інформації для розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Цікаво проходять в садибі гра-квест, коли діти шукають короленківський скарб; майстер-класи з виготовлення ялинкових прикрас (балерини, клоуна) з підручних матеріалів (паперу, кольорових стрічок, фольги, ниток, блискіток тощо). Атмосферу родинного затишку створюють працівники музею під час костюмованих новорічних свят, свята Різдва (біля красуні-ялинки діти відгадують загадки, водять хоровод, співають пісні, розказують вірші – за що по-короленківськи одержують подарунки), свята Масляної (діти водять хоровод, закликаючи Весну, казкова Весна не може за допомогою мобільного телефона запросити Вітер, бо розрядилася батарея – то діти самі його гучно запрошують, потім усі смакують млинцями – традиційною стравою Масляної і, звичайно, короленківським трав'яним чаєм).

Менеджери музейної справи Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка для реабілітації відвідувачів використовують подвір'я (гостей музею зустрічає кущ калини), на садибі ростуть кущі кизилу, посаджені письменником. Навіть гості міста знають про традиції та родинні свята Короленків: про короленківську ялинку, про короленківський запашний чай.

Висновок. Таким чином, у Полтавському літературно-меморіальному музеї В. Г. Короленка екскурсійна робота як сучасна технологія реабілітації відвідувачів постійно вдосконалюється, набуває нових видів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. 2-е вид. Київ – Сімферополь : Універсум, 2013. 436 с.
2. Караман О. Л., Юрків Я. І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. Вісник *Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 6 (329). Жовтень. Ч. 1. С. 5–15.
3. Забора С. Психологічна реабілітація військових засобами декоративно-прикладного мистецтва у музейному просторі. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 17–18 травня 2023 р. / ред. кол. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ШЕП, 2023. С. 332–334.
4. Наукові записки Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка. Полтава : Дивосвіт, 2013. Вип. 2. 192 с.
5. Ольховська Л. В. Роман із присмаком моралі. Полтава : Дивосвіт, 2018. 104 с.
6. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на*

Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342.

7. Цибулько Л. Соціально-педагогічна робота з дітьми, вимушеними переселенцями, із зони воєнного конфлікту в спеціально створених містечках. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* : зб. наук. пр. Слов'янськ, 2016. Вип 4. С. 167–178. URL: <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/arkhivvipuskiv/za-2016-rik/vipusk-4-2016/324-suchasni-zasobi-navchannya-inozemnojimovi-v-pochatkovij-shkoli-18>

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

Андрій Запитецький

Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

a.o.zapitetskyi@udu.edu.ua

Науковий керівник: Оксана Міхеєва

Постановка проблеми. В умовах сьогодення важливим напрямом соціальної роботи є здійснення соціальної реабілітації. Даний напрям є актуальним та зумовив появу значної кількості інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрів, діяльність яких спрямована на соціальну підтримку та інтеграцію осіб з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання вивчало ряд науковців та практиків соціальної роботи, а саме: Ю. Бريدніков, А. Капська, О. Кравченко, Н. Коляда, Л. Науменко тощо. Відповідно до українського законодавства одним із видів реабілітації визначено соціальну реабілітацію [5].

Мета статті. Характеристика особливостей соціальної реабілітації в умовах Центру для осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Виклад основного матеріалу. Проблеми соціалізації та інтеграції осіб з інвалідністю внаслідок війни вимагають удосконалення реабілітаційної роботи. Останні дослідження привертають увагу науковців і практиків до основних аспектів реабілітаційної роботи, а особливо соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» реабілітація осіб з інвалідністю визначено, як систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами [5].

У даному законі подано і визначення соціальної реабілітації, яку визначено як систему заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби в забезпеченні допоміжними засобами реабілітації [5].

Відповідно до Типової програми реабілітації інвалідів, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1686, соціальна реабілітація передбачає пристосування меблів, установа обладнання для адаптації житлових приміщень; навчання основних соціальних навичок; соціально-побутовий патронаж; працетерапію [2].

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю внаслідок війни є складним і багатограним процесом, який спрямований на допомогу цим особам у відновленні повноцінного життя, інтеграції в суспільство та підтримці їхньої автономії. Особливості цього процесу в умовах реабілітаційного центру можуть бути розглянуті з різних аспектів та носять комплексний характер.

В умовах реабілітаційних центрів забезпечується медичний аспект. Реабілітаційні центри надають спеціалізовані медичні послуги для відновлення фізичного та психічного здоров'я. Це може включати фізіотерапію, ерготерапію, психологічну підтримку та інші медичні процедури, спрямовані на покращення фізичного стану та психологічної стабільності особи з інвалідністю.

Також в межах реабілітаційного центру забезпечується психологічний аспект реабілітації. Особи з інвалідністю внаслідок війни часто стикаються з травматичними подіями, що впливають на їхній психічний стан. Реабілітаційні центри забезпечують професійну психологічну допомогу, зосереджуючись на подоланні травми, розвитку стійкості та підтримці емоційного балансу такої особи.

Не менш важливим напрямом роботи реабілітаційних центрів є соціальна реабілітація. Соціальна реабілітація передбачає допомогу в інтеграції в суспільство. Реабілітаційні центри сприяють навчанню соціальних навичок, підтримці контактів із сім'єю та друзями, а також роботі в групах для розвитку комунікаційних навичок і взаємодії з іншими людьми.

Важливим є професійним напрям діяльності реабілітаційних центрів. Реабілітаційні центри можуть надавати підтримку у професійному розвитку, включаючи навчання новим навичкам, консультування щодо кар'єри та допомогу в працевлаштуванні. Це важливий крок у відновленні незалежності та активної участі особи з інвалідністю в суспільному житті.

Особи з інвалідністю внаслідок війни можуть потребувати юридичної допомоги для захисту своїх прав та забезпечення пільг. Тому реабілітаційні центри часто співпрацюють з юристами, щоб надавати таку допомогу [1, с. 109].

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю є процесом, спрямованим на відновлення та зміцнення соціальних навичок, психологічного благополуччя, а також підвищення здатності до незалежного життя і участі в суспільстві. Це

багатогранний підхід, що об'єднує різні аспекти допомоги людям з інвалідністю, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей.

У межах реабілітаційного центру здійснюється психологічний напрям, що передбачає роботу з психологами і психотерапевтами, що допомагають людям з інвалідністю подолати емоційні та психічні труднощі, які можуть виникати внаслідок травм чи захворювань. Це може включати терапію, групову роботу, підтримку в подоланні страхів і тривоги.

Важливим аспектом роботи реабілітаційних центрів є здійснення соціальної адаптації. Цей аспект зосереджений на допомозі особам з інвалідністю у взаємодії з оточенням, розвитку соціальних навичок, налагодженні відносин з іншими людьми, а також участі їх в громадському житті. Це також може включати навчання незалежності в побуті та взаємодії з соціальними інституціями.

Забезпечення професійної реабілітації теж включене в аспекти роботи реабілітаційних центрів. Важливим елементом соціальної реабілітації є допомога в професійному розвитку, навчання новим навичкам, сприяння працевлаштуванню та розвитку кар'єри. Реабілітаційні центри часто співпрацюють із професійними тренерами, щоб надати відповідне навчання і консультування.

Соціальна реабілітація включає допомогу в отриманні прав та пільг, які належать особам з інвалідністю. Це може бути пов'язано з правовими питаннями, які стосуються соціального забезпечення, пільг, працевлаштування, освіти тощо.

Реабілітація також включає роботу з родинами та громадами, допомагаючи їм краще розуміти потреби осіб з інвалідністю та надавати їм підтримку. Це може бути навчання родичів, організація заходів у громаді, сприяння розвитку мережі підтримки, розвиток освітніх та соціальних програм, сімейну терапію.

Соціальна реабілітація є важливим інструментом для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, сприяючи їхній автономії, незалежності, а також підвищенню якості життя. Її специфіка полягає в індивідуальному підході та орієнтації на потреби кожної людини, забезпечуючи багаторівневу підтримку та створюючи умови для особистого зростання і розвитку.

У сукупності, соціальна реабілітація в реабілітаційних центрах створює комплексну систему підтримки, яка допомагає особам з інвалідністю внаслідок війни відновити життя, повернути самостійність та знайти нові можливості для особистого та професійного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У висновках про сферу соціальної реабілітації варто підкреслити важливість комплексного підходу та індивідуалізації, а також окреслити перспективи подальших досліджень, які допоможуть покращити процес реабілітації та результати для осіб з інвалідністю. Загалом, перспективи подальших досліджень у сфері соціальної реабілітації спрямовані на покращення якості життя осіб з інвалідністю та забезпечення їхньої повної інтеграції в суспільство. Ефективна

соціальна реабілітація має враховувати багатогранність потреб і можливостей людей, застосовуючи комплексний та індивідуалізований підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація як сфера професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_31 (дата звернення: 20.04.2024)
2. Державна типова програма реабілітації інвалідів. *Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/58079892> (дата звернення: 20.04.2024)
3. Кравченко О. Соціально-психологічна реабілітація студентської молоді як завдання закладу вищої освіти. *Partnerships for Social Change: 20 Years of Experience : Proceedings of International Scientific and Practical Conference, Devoted to the 20th Anniversary of Canada-Ukraine “Reforming Social Services” Project (1999–2003), Lviv, 24–26 October, 2019*. Lviv, 2019. С. 38–41. URL: https://static.wixstatic.com/ugd/6235c0_8b17b6b9f6364b7e9d9c588b0a8230c9.pdf
4. Міхеєва О. Ю. Соціальна педагогіка : курс лекцій. Київ : Компринт, 2022. 558 с.
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : редакція від 01.010.2024, підстава 3460-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 21.04.2024).

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ЯК ЗАКЛАДУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Аліна Мак

*Комунальний заклад «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей»
Полтавської обласної ради,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
alinamak1508@gmail.com*

Науковий керівник: *Галина Котломанітова*

Постановка проблеми. Повномаштабне вторгнення рф в Україну стало викликом для всіх сфер – не витятком стала і соціальна, яка опікується вразливими, малозахищеними та незахищеними категоріями населення. В умовах соціально-політичних перетворень та ведення на території України військових дій, проблема сирітства та захисту прав дітей є однією з ключових проблем суспільства. Збільшилась чисельність дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, які потребують соціально-

психологічної реабілітації, щоб подолати негативні аспекти соціалізації. Одним із ключових інструментів у вирішенні цієї проблеми є організація діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Ці центри створюються з метою надання комплексної підтримки та допомоги дітям, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів та повоєнного періоду. Організація їхньої діяльності в умовах воєнного та повоєнного стану вимагає глибокого розуміння психологічних, соціальних та медичних аспектів реабілітації, а також врахування специфічних викликів, що виникають у зазначених умовах.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні та практичні аспекти ведення випадку як методу та технології роботи з дитиною та сім'єю, що опинилися в складних життєвих обставинах, досліджували О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, З. Кияниця, О. Мороз, М. Сидорчук, І. Трубавіна. Особливості ведення випадку фахівцями центрів соціально-психологічної реабілітації висвітлювали у працях Л. Гурковська, Т. Журавель, І. Петрочко та ін.

Мета статті – охарактеризувати діяльність Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради як закладу соціального захисту дітей в нинішніх умовах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Статуту Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради, затвердженого наказом Управління майном обласної ради від 28.04.2021 № 46 Центр – це заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Основними завданнями Центру є здійснення соціального захисту, прийнятих до Центру, проведення соціально-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, сприяння поверненню дитини до біологічної сім'ї, сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки. Статут викладено у новій редакції на виконання п. 8 рішення пленарного засідання другої сесії Полтавської обласної ради восьмого скликання від 29 грудня 2020 року № 78 «Про реорганізацію Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради шляхом приєднання до Гадяцького дитячого будинку Полтавської обласної ради та перепрофілювання і зміну найменування Гадяцького дитячого будинку Полтавської обласної ради». Наказом Центру від 01.05.2021 № 3 затверджено Положення про відокремлений структурний підрозділ – Полтавське відділення Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради далі – Відділення). Центр розрахований на 60 вихованців.

Станом на жовтень 2023 року у Центрі проживали 11 дітей, з них 2 дітей з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, 2 дітей-сиріт та 7 дітей, позбавлених батьківського піклування. Крім того, 34 вихованці Центру на підставі наказу Полтавської обласної військової адміністрації від 04.03.2022 № 5 «Про виїзд дітей за межі України» тимчасово переміщені (евакуйовані) за

межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні та перебувають у Республіці Польща [3; 4].

Діяльність Центру ґрунтується на принципах гуманності, демократичності, поваги до особистості. Центр під час покладених на нього завдань взаємодіє з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, центрами соціальних служб, органами і закладами охорони здоров'я, органами управління освітою і навчальними закладами, правоохоронними органами, а також з підприємствами, установами, організаціями, громадянами та їх об'єднаннями. Центр провадить свою діяльність за такими напрямками, а саме: соціально-психологічне діагностування; соціальна, психологічна, педагогічна реабілітація; адаптація до сімейного оточення; соціально-медична реабілітація та оздоровлення; правове забезпечення [3; 4].

До Центру приймаються діти з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх за допомогою власних можливостей, якщо батьки з власних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною, ухиляються від виконання батьківських обов'язків, вживають алкоголь, наркотичні засоби; діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, які їх замінюють; діти, які зазнали будь-якої форми насильства, зокрема домашнього насильства, та діти, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі (у разі неможливості проживання дитини з батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно неї або за її участю та за умови відсутності контакту між постраждалою від домашнього насильства дитиною та дитиною, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі), крім тих, які вчинили домашнє насильство у вигляді актів насильства кримінального характеру, діти, які постраждали від торгівлі дітьми; безпритульні діти [3; 4].

Діти можуть перебувати у Центрі протягом часу, необхідного для їх реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування. Строк перебування дітей у Центрі визначається комісією Центру за погодженням з відповідною службою у справах дітей. Дітей, зарахованих до груп тривалого (стаціонарного) перебування, можуть відвідувати їх батьки або особи, які їх замінюють, родичі (за погодженням з керівництвом Центру та службою у справах дітей) [3; 4].

Прийняття дітей до Центру здійснюється цілодобово за направленням відповідної служби у справах дітей; згідно з актом уповноважених підрозділів органів Національної поліції; за особистим зверненням дитини [3; 4].

До Центру не приймаються діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі, із симптомами хвороби в гострому періоді або в період загострення хронічних захворювань, а також ті, що вчинили правопорушення (у тому числі домашнє насильство у вигляді актів насильства кримінального характеру) і стосовно них є відомості про прийняте компетентними органами чи посадовими особами рішення про затримання, арешт або поміщення до приймальника-розподільника для дітей [3; 4].

Рішення про вибуття дітей з Центру приймається відповідною службою у справах дітей. Підставою для вибуття є: завершення курсу реабілітації і повернення дитини на виховання до батьків (одного з них) або осіб, що їх замінюють; усиновлення дитини; влаштування під опіку, піклування, до прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу; повернення або влаштування дитини до закладу інтернатного типу; досягнення дитиною повноліття [2, с. 61; 3; 4].

Основний напрямок роботи фахівців у Центрі соціально-психологічної реабілітації дітей є соціалізація дитини. Діти, які знаходяться у Центрі соціально-психологічної реабілітації, стикаються з комплексом психолого-педагогічних проблем, а також проблем, пов'язаних зі станом здоров'я. Головним завданням роботи фахівців Центру є: визначення основних етапів, змісту та механізму впровадження соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації у закладах соціального захисту дітей з метою подолання або мінімізації складних життєвих обставин дітей, зокрема, шляхом формування у них необхідних життєвих компетенцій. У вирішенні цих проблем провідна роль належить вихователям, практичним психологам, медичним працівникам та потребує комплексного підходу, який поєднує педагогічну, психологічну, соціальну, медичну реабілітацію та здійснення соціально-правового захисту вихованців. Тривалість надання всіх необхідних послуг визначається індивідуально з урахуванням соціально-психологічних особливостей дитини, рівня задоволення її потреб, ступеня впливу складних життєвих обставин на дитину та її сім'ю [1, с. 75; 2, с. 254].

Висновки. Діяльність Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради регулюється законодавством Міністерства соціальної політики України, підкріплюється необхідними правовими актами та нормативними документами, відповідає усім діючим нормам. Особливістю надання соціальної послуги «соціально-психологічної реабілітації дітей» в умовах воєнного часу є соціальний захист і спрямованість на ресоціалізацію шляхом створення умов нормального фізичного, психологічного і соціального розвитку вихованців Центру.

Перспективи подальших досліджень. Діяльність центрів соціально-психологічної реабілітації дітей залишається актуальною, оскільки здоров'я та психологічний стан дітей вимагають постійної уваги та підтримки, з метою подолання або мінімізації складних життєвих обставин дітей, зокрема, шляхом формування у них необхідних життєвих компетенцій. Потребує подальшого вивчення, аналізу та практичної апробації наступна проблематика: ефективних методів та підходів для покращення якості послуг психологічної та соціальної реабілітації дітей; співпраця з фахівцями щодо розробки ефективних методик та програм реабілітації, а також співпраця з місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими партнерами для забезпечення комплексної підтримки дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посіб. / О. В. Безпалько, Л. П. Бурковська, Т. В. Журавель та ін. ; за ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петровича. Київ : Видавничий дім «КАЛИТА», 2010. 376 с.
2. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : Компринт, 2023. 449 с.
3. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 р. № 87 : редакція від 28.04.2021, підстава 348-2021-п. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF#Text>
4. Статут Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради (нова редакція). Затвердженого наказом Управління майном обласної ради від 28.04.2021 № 46. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/22547644/

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Людмила Макар, Марина Долобовська

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
l.makar@hnpu.edu.ua, minmarina1993@gmail.com*

Постановка проблеми. Проблема соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти в силу свого міждисциплінарного характеру є загальним предметним полем різних наук, таких як: соціологія, педагогіка, психологія, антропологія і медицина. Протягом останніх двох десятиріч у світі відзначається не лише посилення науково-теоретичної уваги до проблем дитячої інвалідності, але і формування низки концепцій, що обґрунтовують необхідність формування повноцінної особистості дитини з інвалідністю.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти в рамках існуючих нормативів організувати складно, адже для них не створено умови, адекватні особливостям їхнього розвитку, не організована соціально-психологічна підтримка на кожному етапі їхньої освіти. Так, стає очевидним, що найбільш значущі труднощі у цієї категорії учнів викликає проблема їх соціальної адаптації та інтеграції в соціум, адже наявність захворювання здійснює специфічний вплив на психічний розвиток дітей, знижує їхню конкурентоздатність і ускладнює процес соціальної адаптації в освітньому середовищі.

Таким чином, стає актуальною проблема організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, їх соціальної адаптації у закладах загальної середньої освіти, їх соціального розвитку та інтеграції у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами розглядалися багатьма вченими, зокрема Л. Коваль, І. Луценко, В. Ляховою, К. Пінюгіною та іншими. Проблеми залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах загальної середньої освіти вивчали такі вітчизняні вчені, як: В. Андрущенко, В. Бондарь, Т. Ілляшенко та інші.

Проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, а також питання професійної підготовки фахівців до роботи з цією категорією дітей в умовах інклюзивної освіти, досліджували такі науковці, як: О. Горбатюк, Н. Лалак, Т. Лорман, В. Шищенко, Ю. Шумилівська та ін.

Зростаючий науковий інтерес дослідників свідчить про актуальність проблеми соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Мета статті полягає у висвітленні основних проблем і особливостей соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти, а також у наголошенні на важливості врахування індивідуально-типологічних характеристик дітей з особливими освітніми потребами в означеному процесі.

Виклад основного матеріалу. Соціальна адаптація людини з обмеженими можливостями, на думку А. Капської, вбирає в себе декілька складових, які відображають суть адаптації особи, групи, сім'ї в різних сферах життєдіяльності: соціально-економічній, соціально-психологічній, соціокультурній [5, с. 107–108].

У дисертаційному дослідженні О. Василенко зазначається, що в соціально-педагогічному контексті поняття «адаптація осіб з особливими потребами до навчання в освітньому середовищі», визначено як процес і результат активного пристосування дитини з особливими потребами до шкільного життя та система педагогічних заходів, спрямованих на попередження і подолання проблем, які виникають у конкретній особистості чи групи (дітей з особливими потребами) на певних етапах її (їх) соціального становлення [2, с. 31].

Адаптація змінює характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання, вона дає змогу розширити обсяг методів навчання та виховання, врахувати вікові потреби учнів, їхні інтереси та різноманітність. Також, соціальна адаптація покликана допомогти окремим учням компенсувати їхні фізичні, інтелектуальні або поведінкові відмінності і труднощі. Адаптація здійснюється, щоб надати дітям рівні можливості для участі у процесі навчання та виховання у школі [6].

Соціальна адаптація – це засіб захисту особистості, за допомогою якого послаблюються або усуваються внутрішня психологічна напруга, тривожність, дестабілізаційні стани, що виникли у людини при взаємодії її з іншими людьми та суспільством в цілому.

Чисельні дослідження говорять про труднощі адаптації до комплексу факторів, специфічних для закладів загальної середньої освіти. На сьогоднішній день не в повній мірі чітко осмисленими і сформульованими є критерії

адаптованості дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, відсутні ефективні технології супроводу, при яких процес адаптації відбувався б ефективніше. В існуючих умовах закладів загальної середньої освіти адаптаційні можливості дітей з інвалідністю, з обмеженими можливостями суттєво відрізняються від їх здорових однолітків. Успішність або неуспішність адаптації дітей з інвалідністю обумовлена цілою низкою факторів, які можна поділити на внутрішні (вид інвалідності; психофізіологічні особливості учнів; характеристики пізнавальної сфери; особистісні риси; ставлення до інвалідності самого суб'єкта освітнього процесу) і зовнішні (фактори середовища), що включають наявність або відсутність безбар'єрного середовища у закладі загальної середньої освіти; наявність або відсутність оснащення освітнього процесу спеціальними технічними засобами; соціально-психологічні умови освітнього процесу; умови навчання, адекватні індивідуальним особливостям; наявність або відсутність індивідуального підходу до «особливого» учня.

Діти з особливими освітніми потребами завжди мають труднощі в адаптації до навчання та колективу однолітків. Це виявляється, перш за все, в тому, що учні часто акцентують увагу на особливостях зовнішнього вигляду і поведінки таких однолітків, можуть вступати у конфлікти. З іншого боку, поведінкові звички дитини з особливими освітніми потребами можуть бути обмеженими, а соціальні навички розвиненими недостатньо.

На думку практиків, ще однією з труднощів є неготовність педагогічних працівників навчати дитину з проблемами фізичного або ментального здоров'я нарівні із здоровими учнями. Основним психологічним бар'єром є страх перед невідомим, страх шкоди інклюзії для інших учасників освітнього процесу, професійна невпевненість вчителя, психологічна неготовність до роботи з «особливими» дітьми.

Всі означені особливості свідчать про те, що сучасними закладами загальної середньої освіти недостатньо відпрацьовані системи соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Сучасне тлумачення поняття «супровід» надається у психологічному словнику як «...галузь практичного застосування психології, орієнтованої на підвищення соціально-психологічної компетентності осіб та надання психологічної допомоги окремим особам або організаціям» [4, с. 346].

Крім того, що супровід є системою, він є процесом, тобто, соціально організованою взаємодією команди фахівців та дитини. Взаємодія реалізується через зміст освіти, з використанням засобів навчання, виховання, розвитку та реабілітації з метою вирішення завдань освіти та суспільства, задоволення потреб особистості, її розвитку, саморозвитку, майбутнього професійного самовизначення [3, с. 12–15].

Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти має бути спрямованим на створення сприятливих умов для включення дітей з обмеженими можливостями у соціум їх здорових однолітків; на формування досвіду

толерантності і позитивної соціальної перцепції суб'єктів освітнього процесу, з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей.

Індивідуально-типологічні особливості дітей з особливими освітніми потребами вказують на основні характеристики, що ускладнюють їхню адаптацію в середовищі закладу загальної середньої освіти: знижена самооцінка; емоційний дискомфорт, що виявляється у високому рівні тривожності; негативне ставлення до себе, що призводить до негативних соціальних установок по відношенню до себе з боку інших людей.

Соціально-психологічні фактори адаптації дітей з особливими освітніми потребами в середовищі закладів загальної середньої освіти включають в себе особистісні фактори (тривожність особистості, прийняття себе, внутрішній комфорт, активне вирішення проблем, самокерування), а також фактор соціальних установок на отримання освіти в закладі загальної середньої освіти, що визначають толерантність педагогічних працівників, однолітків і батьків однолітків.

Предметом соціально-педагогічної підтримки є визначення спільно з дитиною її інтересів, здібностей, особливості мети та мотивації навчання. Якщо ж мова йде про дитину з особливими освітніми потребами, то слід враховувати також її сильні сторони та компенсаторні механізми. Роль педагогів полягає в можливості допомогти дитині з визначення власних можливостей, прийняттям рішень, пошуком шляхів подолання проблем, які заважають самотійному досягненню бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні з однолітками, виборі майбутніх планів та способу життя [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Слід враховувати, що діти з особливими освітніми потребами істотно відрізняються від здорових однолітків своїми адаптаційними можливостями. Це виявляється, перш за все, в особливостях адаптації таких дітей до навчання, яке здійснюється в колективі однолітків. Складаючи особливу соціальну групу, діти з особливими освітніми потребами можуть відчувати значні труднощі в організації своєї навчальної, комунікативної діяльності, поведінки в силу наявних особливостей інтелектуального, сенсорного, рухового розвитку, а також соматичних захворювань.

Отже, необхідною умовою організації успішного навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти є створення адаптивного середовища, що дозволяє забезпечити їх особистісну самореалізацію в освітній установі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрова Ю. О. Комплексна медико-психолого-педагогічна реабілітація дітей з вадами зору в умовах навчально-реабілітаційного процесу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. Сер. 21. Вип. 5. С. 12–18.
2. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі :

- дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Хмельницький, 2010. 301 с.
3. Комплексний супровід дітей з порушеннями зору в умовах навчального закладу : навч.-метод. посіб. для слухачів курсів підвищ. кваліф. ін-ту післядипломної педагогічної освіти / Ю. О. Бистрова, А. М. Петруня, В. Є. Коваленко, Н. А. Колодна, С. А. Лупирь. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 288 с.
  4. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
  5. Соціальна робота : технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ДЦСССМ, 2004. 352 с.
  6. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навч.-метод. посіб. / кол. авт. : А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. ; за заг.ред. Л. І. Даниленко. Київ : ФОП Придатченко П. М., 2007. 128 с.

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Оксана Міхеєва

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)
o.yu.mikheyeva@npu.edu.ua*

Постановка проблеми. В сьогоденних умовах Україна намагається забезпечити ефективну систему соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. Відповідно у процесі розвитку даного напрямку соціальної роботи важливим є вивчення та використання досвіду реабілітаційної роботи зарубіжних країн, де такий напрям соціальної роботи забезпечується ефективно та тривалий час. Світовий досвід реабілітаційної роботи дозволить розробити в Україні власну систему підтримки осіб з інвалідністю та удосконалити соціальні послуги, що їм надаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню міжнародного досвіду соціальної підтримки та соціальної реабілітації осіб з інвалідністю останнім часом присвячено значна кількість наукових досліджень. Цікавими та ґрунтовними є дослідження зарубіжних науковців. М. Ренко, С. П. Харріс та К. Калдвелл [5] вважають, що при здійсненні реабілітаційної роботи з особами з інвалідністю потрібно враховувати і різницю у фізичному стані цих осіб, й індивідуальні історії про те, як була набута хвороба. Серед українських науковців, які вивчали закордонний досвід соціальної роботи з особами з інвалідністю є: Ю. Палагнюк, В. Полішук, Г. Попович, Т. Семигіна, Г. Слезанська, О. Шевцов та ін.

Мета статті. Метою статті є вивчення досвіду окремих країн світу у сфері соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Закордонний досвід у соціальній реабілітації осіб з інвалідністю пропонує теоретичні та практичні підходи, які можуть бути застосовані в інших країнах для покращення системи реабілітації та підвищення якості життя людей з інвалідністю. Деякі країни мають добре розвинені системи соціальної реабілітації, які ґрунтуються на інноваційних підходах, соціальній інклюзії та міждисциплінарній співпраці.

У країнах Скандинавії, таких як Швеція, Норвегія та Данія, велика увага приділяється інклюзії та соціальній інтеграції. Там активно розвиваються програми, що сприяють працевлаштуванню осіб з інвалідністю, а також забезпечують доступ до освіти та соціальних послуг. Скандинавський підхід вирізняється акцентом на рівноправності та соціальній справедливості.

У Німеччині соціальна реабілітація орієнтована на комплексний підхід, який включає професійну реабілітацію, психологічну підтримку та розвиток соціальних навичок. Німеччина має потужну систему професійної підготовки для людей з інвалідністю, що допомагає їм знайти роботу та зберегти фінансову незалежність.

У США діють різноманітні програми соціальної реабілітації, зокрема, національні ініціативи щодо підтримки ветеранів та людей з інвалідністю. У США також популярні програми, що зосереджені на професійній реабілітації та забезпеченні рівних можливостей. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в США відрізняється різноманітністю програм і послуг, спрямованих на забезпечення прав, рівних можливостей та повної інтеграції таких осіб у суспільство. У США є значні ресурси для підтримки людей з інвалідністю, включаючи закони, організації та ініціативи, що працюють над забезпеченням доступу до освіти, працевлаштування, соціальних послуг та інших аспектів життя. На законодавчому рівні у США є Закон про американців з інвалідністю (ADA), що забезпечує захист прав осіб з інвалідністю, а також створює умови для їхньої інтеграції в суспільство. Він забороняє дискримінацію осіб з інвалідністю і забезпечує їхні права в різних сферах, включаючи зайнятість, транспорт, громадські послуги, освіту та інші. США має розгалужену систему професійної реабілітації, яка допомагає людям з інвалідністю здобувати навички, необхідні для працевлаштування, та надає їм підтримку в пошуку роботи. Федеральна програма Vocational Rehabilitation Services (VRS) забезпечує професійну підготовку, допомогу з працевлаштуванням та інші ресурси для осіб з інвалідністю, щоб вони могли працювати й бути незалежними. Закон про освіту осіб з інвалідністю (IDEA) забезпечує права дітей з інвалідністю на безкоштовну та відповідну освіту в інклюзивному середовищі. Школи зобов'язані створювати індивідуальні навчальні плани (IEP) для дітей з інвалідністю та забезпечувати їм необхідну підтримку, щоб вони могли здобути освіту поряд з іншими дітьми. У США існує велика кількість організацій та програм, які надають соціальні та медичні послуги для осіб з інвалідністю. Федеральні програми, такі як Medicaid і Medicare, забезпечують доступ до медичної допомоги та необхідних ресурсів. Додатково є організації, що спеціалізуються на підтримці окремих груп, наприклад, ветеранів, людей із вадами слуху або зору, та інших. В даній країні існують

програми та ресурси для надання психологічної підтримки особам з інвалідністю. Це може включати індивідуальну терапію, групову терапію та інші види психологічної допомоги, спрямовані на підтримку емоційного та психічного здоров'я таких осіб. У США діє багато громадських організацій, які підтримують людей з інвалідністю. Вони працюють над підвищенням обізнаності, захистом прав та наданням різноманітних ресурсів. Наприклад, American Association of People with Disabilities (AAPD) та National Council on Independent Living (NCIL) зосереджуються на просуванні інтересів осіб з інвалідністю. ADA та інші закони забезпечують доступність громадських місць, транспорту та інших послуг для людей з інвалідністю. США активно працює над створенням безбар'єрного середовища, щоб усі громадяни могли повноцінно брати участь у житті суспільства. Таким чином, система соціальної реабілітації у США має комплексний характер і орієнтована на створення умов для повної інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство. Зосередженість на правах, рівних можливостях та інклюзивності робить її однією з найбільш розвинених систем у світі [3, с. 35].

У Канаді соціальна реабілітація також орієнтована на інклюзію та рівність. Тут існує широкий спектр програм для людей з інвалідністю, які спрямовані на підтримку їхнього здоров'я, освіти та професійного розвитку. Особлива увага приділяється адаптації робочих місць та забезпеченню доступності громадських послуг.

Австралійська система соціальної реабілітації відома своєю гнучкістю та індивідуалізацією. Тут діють програми, що дозволяють особам з інвалідністю обирати різні види підтримки та послуг залежно від їхніх потреб. Система надає можливість працювати з різними професіоналами, що сприяє індивідуальному підходу.

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю у Франції базується на комплексному та інклюзивному підході, спрямованому на забезпечення прав, рівних можливостей та соціальної інтеграції для людей з різними видами інвалідності. Франція має розвинену систему соціальної реабілітації, яка враховує потреби людей з інвалідністю у різних сферах життя, таких як освіта, працевлаштування, доступ до соціальних послуг та медичної допомоги. Ключовими аспектами соціальної реабілітації у Франції є: у Франції діють закони, які гарантують права осіб з інвалідністю. Один із ключових законів - Закон 2005 року про рівні можливості, участь та громадянство осіб з інвалідністю. Цей закон встановлює правила та заходи, спрямовані на забезпечення рівних можливостей, доступності та соціальної інклюзії; Франція прагне забезпечити інклюзивну освіту для дітей та молоді з інвалідністю. Школи та університети мають спеціальні програми та ресурси, які допомагають учням та студентам з інвалідністю адаптуватися до навчального процесу та успішно здобувати освіту. Це включає індивідуальні плани навчання, спеціальні пристосування та підтримку фахівців. У Франції існують спеціальні програми, спрямовані на професійну реабілітацію та працевлаштування осіб з інвалідністю. Це може включати навчання новим професіям, підготовку до роботи, а також створення сприятливих умов для працевлаштування. Франція

також має законодавчі вимоги, які стимулюють роботодавців наймати працівників з інвалідністю. Французька система соціального забезпечення надає широкий спектр послуг та підтримки для людей з інвалідністю. Це може включати фінансову допомогу, медичні послуги, спеціалізовану терапію, а також соціальну та психологічну підтримку. У Франції діють реабілітаційні центри, які пропонують комплексні послуги для людей з інвалідністю. Франція приділяє значну увагу забезпеченню доступності громадських місць, транспорту та інфраструктури для людей з інвалідністю. Закони вимагають, щоб будівлі, транспортні системи та громадські місця були адаптовані для людей з інвалідністю. Соціальна реабілітація у Франції базується на концепції інклюзії та сприяння рівним можливостям для всіх громадян. Завдяки комплексному підходу та законодавчій підтримці, Франція прагне створити умови, де люди з інвалідністю можуть жити повноцінним життям, брати активну участь у суспільстві та реалізувати свій потенціал [4, с. 400].

Всі ці країни мають власні унікальні практики, але спільним для них є прагнення до інклюзії, соціальної справедливості та підтримки рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Вивчення закордонного досвіду може допомогти визначити найкращі практики та впровадити їх в Україні, сприяючи розвитку ефективної системи соціальної реабілітації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Висновки та перспективи подальших досліджень у сфері вивчення закордонного досвіду соціальної реабілітації можуть дати цінні вказівки для покращення національної системи реабілітаційної роботи та сприяння більш ефективній інтеграції людей з інвалідністю в суспільство. Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні ефективних практик у різних країнах і виявленні тих, які можуть бути адаптовані та впроваджені в інших контекстах. Це може включати аналіз програм професійної реабілітації, систем освіти та соціальних послуг. Подальші дослідження можуть розглянути нові моделі співпраці між різними інституціями, щоб покращити соціальну реабілітацію. Це може включати вивчення ролі громадських організацій, державних установ та приватного сектору у створенні більш ефективної системи реабілітації. В цілому, дослідження закордонного досвіду соціальної реабілітації відкриває нові можливості для покращення національних систем та створення більш інклюзивного та справедливого суспільства для осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козубовська І. В., Пічкарь О. П. Кадрове забезпечення соціальних служб у Великій Британії: Монографія. Ужгород : «Мистецька лінія», 2003. 392 с.
2. Міхеєва О. Ю. Соціальна педагогіка : курс лекцій. Київ : Компринт, 2022. 558 с.
3. Палагнюк Ю. В. Соціальна робота в зарубіжних країнах. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. 68 с.
4. Слосанська Г., Поліщук В. Соціальна робота в громаді за кордоном: історія та сучасні тенденції розвитку. *Social Work and Education*. 2019. Vol. 6. No. 4. С. 390–407.

5. Renko M., Harris S. P., Caldwell K. Entrepreneurial entry by people with disabilities. *International Small Business Journal*. 2015. Vol. 34. Issue 5. P. 555–578.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ

Оксана Пшенична

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

oksana27012002@gmail.com

Науковий керівник: Наталія Сайко

Участь у бойових діях є надзвичайно травматичним досвідом для військовослужбовців, який може призвести до серйозних психологічних та соціальних наслідків. Бойовий стрес, пережиті травматичні події, а також процес адаптації до мирного життя можуть спричинити розвиток різноманітних психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади, розлади адаптації та інші. Крім того, військовослужбовці можуть стикатися з серйозними соціальними проблемами, такими як труднощі з реінтеграцією в цивільне життя, проблеми у стосунках з близькими, труднощі з працевлаштуванням, соціальна ізоляція тощо.

Саме тому соціально-психологічна реабілітація для військовослужбовців-учасників бойових дій є вкрай важливою та актуальною проблемою. Вона передбачає комплексний підхід, спрямований на відновлення психічного, фізичного та соціального благополуччя цих осіб, а також їхню успішну реінтеграцію в суспільство.

Проблема соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі дослідники, як Дж. Вінклер, К. Данкен, К. Герінг, Д. Річардсон та інші.

У своїх дослідженнях вони розглядають різноманітні аспекти реабілітації, включаючи психологічну допомогу, соціальну підтримку, професійну реінтеграцію, роботу з сім'ями військовослужбовців та інші важливі питання. Зокрема, Дж. Вінклер та К. Данкен наголошують на важливості застосування мультидисциплінарного підходу в реабілітації, залучення різних фахівців та використання різноманітних терапевтичних методів.

К. Герінг та Д. Річардсон зосереджуються на вивченні психологічних наслідків бойового стресу та ефективних методів психотерапії для лікування ПТСР та інших розладів, пов'язаних з бойовим досвідом.

Низка вітчизняних дослідників, таких як І. Малкіна-Пих, В. Ромек, В. Лакинський, також зробили значний внесок у вивчення проблем реабілітації учасників бойових дій. Вони досліджували особливості психологічної травматизації військовослужбовців, специфіку їхньої адаптації до мирного

життя, а також розробляли ефективні методи психологічної допомоги та соціальної підтримки.

Метою даної статті є комплексний огляд проблеми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, а також аналіз ефективних підходів та методів, що використовуються у цьому процесі. Крім того, стаття має на меті висвітлити роль різних фахівців та установ у забезпеченні успішної реабілітації та реінтеграції військовослужбовців у суспільство.

Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій є складним та багатовимірним процесом, який вимагає залучення різних фахівців та застосування комплексного підходу. Цей процес охоплює кілька ключових напрямків [1]:

Психологічна реабілітація є одним з найважливіших аспектів роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій. Її основною метою є допомога у подоланні психологічних травм, пов'язаних з бойовим досвідом, а також сприяння відновленню психічного здоров'я та благополуччя.

Основними методами психологічної реабілітації є:

- психотерапія: когнітивно-поведінкова терапія, травмофокусована терапія, групова терапія, сімейна терапія тощо. Ці методи спрямовані на опрацювання травматичного досвіду, зміну дисфункційних патернів мислення та поведінки, підвищення стресостійкості та покращення адаптації до мирного життя;

- психологічне консультування: надання психологічної підтримки, розвиток навичок саморегуляції, стрес-менеджменту, вирішення міжособистісних конфліктів тощо;

- арт-терапія, музикотерапія, тілесно-орієнтовані методи: використання творчих та експресивних методів для опрацювання травматичного досвіду, зниження рівня стресу та покращення емоційного стану.

Психологічна реабілітація проводиться кваліфікованими психологами, психотерапевтами та іншими фахівцями, які мають відповідну підготовку та досвід роботи з військовослужбовцями.

Медична реабілітація спрямована на відновлення фізичного здоров'я та лікування різноманітних захворювань та порушень, пов'язаних з бойовим досвідом. Вона включає такі заходи [2]:

- лікування соматичних захворювань та травм, отриманих під час бойових дій;

- лікування психічних розладів, таких як ПТСР, депресія, тривожні розлади, за допомогою психофармакотерапії та психотерапії;

- фізична терапія та реабілітація для відновлення рухових функцій та адаптації до фізичних обмежень;

- заходи з покращення загального стану здоров'я, такі як фізичні вправи, дієтотерапія, масаж тощо.

Медична реабілітація проводиться кваліфікованими лікарями, психіатрами, фізіотерапевтами та іншими медичними працівниками.

Соціальна реабілітація спрямована на відновлення та покращення соціального функціонування військовослужбовців-учасників бойових дій, їхню успішну реінтеграцію в суспільство та сім'ю. Вона включає такі заходи:

- професійна реабілітація та перекваліфікація для полегшення працевлаштування та адаптації до цивільного життя. Це може включати навчання новим професіям, розвиток необхідних навичок та компетенцій, сприяння працевлаштуванню тощо [4];
- соціальна адаптація та реінтеграція, яка передбачає допомогу у відновленні соціальних зв'язків, налагодженні стосунків з близькими, розвитку навичок ефективної комунікації та вирішення конфліктів;
- юридична допомога та захист прав військовослужбовців-учасників бойових дій, забезпечення їхніх законних прав та пільг;
- матеріальна підтримка та забезпечення житлом, фінансова допомога у вирішенні побутових проблем та адаптації до цивільного життя;
- залучення до громадських організацій, клубів та інших соціальних об'єднань для подолання ізоляції та формування нових соціальних зв'язків;
- психоосвітня робота з сім'ями військовослужбовців, допомога у вирішенні сімейних конфліктів та налагодженні стосунків.

Соціальна реабілітація проводиться соціальними працівниками, реабілітологами, юристами, психологами та іншими фахівцями, які працюють у тісній взаємодії з військовослужбовцями та їхніми сім'ями [5].

Ефективна соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, який передбачає тісну співпрацю різних фахівців та установ. Це включає:

- створення спеціалізованих реабілітаційних центрів, де працюють різні фахівці (психологи, психіатри, соціальні працівники, реабілітологи, юристи тощо) та надається комплексна допомога;
- координацію зусиль між державними установами, громадськими організаціями, медичними закладами та іншими структурами, залученими до процесу реабілітації;
- розробку та впровадження комплексних програм реабілітації, які поєднують різні методи та підходи;
- міждисциплінарні наради та обмін інформацією між фахівцями для забезпечення узгодженості дій та ефективності реабілітаційного процесу;
- залучення родин та близьких військовослужбовців до процесу реабілітації, надання їм необхідної підтримки та консультацій [7].

Важливо зазначити, що соціально-психологічна реабілітація є тривалим процесом, який може займати кілька місяців або навіть років. Тривалість та інтенсивність реабілітаційних заходів залежить від індивідуальних потреб кожного військовослужбовця, ступеня травматизації та наявності супутніх проблем.

Ефективна реабілітація вимагає залучення різних фахівців, таких як психологи, психіатри, соціальні працівники, реабілітологи, юристи та інші, а також тісної взаємодії між державними установами, громадськими організаціями та медичними закладами [6].

Перспективи подальших досліджень у цій сфері включають:

1. Вивчення ефективності різних методів психологічної та медичної реабілітації для військовослужбовців-учасників бойових дій, розробку та вдосконалення існуючих терапевтичних підходів.

2. Дослідження факторів, що сприяють успішній соціальній реінтеграції та адаптації військовослужбовців до цивільного життя, а також розробку ефективних програм соціальної підтримки [3].

3. Вивчення особливостей реабілітації різних категорій військовослужбовців (залежно від віку, статі, характеру бойового досвіду тощо) для забезпечення індивідуалізованого підходу.

Підсумовуючи, соціально-психологічна реабілітація є важливим завданням, яке потребує постійної уваги та вдосконалення. Лише шляхом комплексного підходу та міждисциплінарної співпраці можна досягти ефективних результатів у відновленні психічного здоров'я, фізичного благополуччя та успішної реінтеграції військовослужбовців-учасників бойових дій у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаєв Н. А., Дикун В. Г., Стасюк В. В. Особливості організації морально-психологічного супроводу в арміях зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2020. 134 с.
2. Дідик Н. Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. № 44 (47). С. 37–51. URL: <http://surl.li/uivlu>
3. Після війни психологічна підтримка може знадобитися близько 15 мільйонам українців. *УКРІНФОРМ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3679481-pisla-vijni-psihologicna-pidtrimka-moze-znadobitisa-blizko-15-miljonam-ukrainciv-lasko.html>
4. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах : Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 № 702 : редакція від 14.02.2020, підстава z0115-20. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>
5. Психологічна допомога військовослужбовцям : навч.-метод. посіб. / ред. В. І. Осьодло. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 144 с.
6. Ти як? Всеукраїнська програма збереження ментального здоров'я. *Ти як?* URL: <https://www.howareu.com/#apte4ka>
7. Чижевський С., Колесніченко О., Бондаренко О. Актуальні проблеми розвитку системи психологічної реабілітації військовослужбовців –

СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ДО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Ірина Савельчук

Національний авіаційний університет (м. Київ)

iraut@ukr.net

Постановка проблеми. Війна стала страшним викликом для молодого покоління. Водночас, кожна людина по-різному реагує на стресові ситуації, що спричинені воєнними діями, оскільки виникають особливі реакції та почуття, залежно від індивідуальних особливостей підлітків та молоді. Постраждали молоді люди відчувають психологічний стрес, травми або посттравматичний синдром, що ускладнює їх здатність до планування на майбутнє, а значить вони будуть стикатися зі значними труднощами щодо соціального відновлення після війни. Критично важливим для відновлення дітей та молоді, що постраждали від війни, є те, що вони повинні мати змогу до прояву життєстійкості, здатності будувати плани на майбутнє, впевненості щодо власних зусиль задля досягнення мети й соціально-бажаного результату. Це дозволить їм відновлюватися після важких переживань та адаптуватися до нових умов, здійснюючи особистісний та професійний розвиток. Підтримка фахівців з соціальної роботи, психологів, соціальних педагогів, батьків та друзів може бути дуже корисною в процесі відновлення й адаптації після війни.

Соціальне відновлення молоді після війни або інших конфліктних й кризових ситуацій включає широкий спектр процесів і ініціатив, спрямованих на покращення соціального становища та якості життя молодих людей. Процес відновлення та повернення до нормального життя після війни має забезпечити відновлення ритму повсякденного життя, включаючи освіту, роботу, сімейні відносини та соціальну активність.

Важливо розуміти, що впевненість молодої людини щодо власних зусиль (дій) для досягнення мети та соціально-бажаного результату надає можливість знайти нові сенси та цілі в житті, розвиватися професійно та особистісно й повернутися до нормального соціального функціонування. Поряд з цим слід зазначити, що молодь України може бути недостатньо готовою до побудови власної моделі успішного майбутнього, яка б відповідала їх очікуванням та орієнтаціям для забезпечення професійно-особистісного становлення та зростання. Однією з причин цього є страшні виклики, що постали перед українським суспільством, вітчизняної системою освіти в період воєнного стану, які унеможливають активізувати увесь потенціал людини, громади, суспільства. Це зумовлює необхідність обґрунтування нових підходів до розвитку соціальних очікувань молоді в умовах навчання та виховання з використанням вітчизняного та світового досвіду їх формування, що сприятиме

створенню необхідних умов для моніторингових досліджень соціальних очікувань дітей та молоді в закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Молоде покоління внаслідок війни переживатиме психотравмувальний досвід, який безперечно впливатиме на їх подальше життя, що дозволить більше цінувати близьких людей, друзів та інші прості й звичні речі. Проте, це може бути можливим завдяки наявності процесу психологічної відновлюваності молодої людини («резильєнтність», «життєстійкість»), що забезпечить її подальше посттравматичне зростання. Психологічна відновлюваність дозволяє молодим людям здійснювати «добру адаптації при зіткненні із життєвими складнощами, травмою, трагедією, небезпеками або значним стресом» [3]. Її успішність цілком залежить від функціонування певних факторів відновлення: турбота та підтримка близького оточення та інших людей; здатність до складання реалістичних планів та докладання зусиль для їх утілення; позитивне самосприйняття, віра у власні сили та здібності; володіння навичками комунікації та вирішення проблем; здатність керувати сильними почуттями та імпульсами [3].

Величезний потенціал молодої людини повинен бути максимально задіяним в умовах післявоєнного відновлення, що дозволить подолати соціальні та особистісні проблеми та кризи, зокрема соціальна згуртованість та соціальне лідерство [1; 6]. Домінуючим фактором, що генерує особистісне відновлення для молодої людини є здатність до складання реалістичних планів та знаходження ресурсів для їх реалізації [2]. Саме це визначає сенс життя, оскільки орієнтація на майбутнє спрямовує побудову власної «моделі майбутнього» з дотриманням певної мети, плануванням, аналізом шляхів й ресурсів для її виконання [4; 5].

Мета статті. Вивчення соціальних орієнтацій молоді на майбутнє з урахуванням впливу воєнної загрози та викликів з метою методологічного обґрунтування інтегрованої моделі впливу оцінки цих загроз на організацію навчання та виховання в освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу. Впевненість молодої людини щодо власних зусиль і дій має великий вплив на її здатність досягати мети та соціально-бажаного результату. Саме тому, важливим для формування соціальних очікувань у дітей та молоді стають наступні аспекти, які можуть вплинути на їх інтенсивність:

1. Мотивація та наполегливість: Впевненість у своїх зусиллях спонукає молодь до встановлення амбітних цілей та роботи над їх досягненням. Молода людина вірить у свої можливості і переконана, що її дії призведуть до бажаного результату. Це підтримує мотивацію і спонукає до наполегливості у подоланні труднощів та виконує найважливіші кроки для досягнення мети.

2. Ефективність і продуктивність: Впевненість дозволяє молодій людині діяти ефективно та продуктивно. Молода людина не сумнівається у своїх уміннях та здібностях і зосереджується на досягнутих результатах. Це полегшує вплив негативних факторів, таких як стрес або внутрішні проблеми, і сприяє зосередженості на досягненні результатів відповідно поставленої мети.

3. Самодовіра і ризиковість: Впевненість молодшої людини робить її більш самодостатньою і готовою приймати ризики. Молода людина вірить у свої можливості та знає, що зможе справитися з викликами і перешкодами, які виглядають на шляху до мети. Це стимулює молодих людей взяти на себе нові виклики, експериментувати та розвиватися.

Саме тому, соціальні очікування та орієнтація на майбутнє у молодих людей, відображає перспективні сфери, що забезпечує особистісне зростання та соціальний розвиток, оскільки призводить:

- по-перше, до змін ціннісних орієнтацій молодшої людини (освіта, робота, кар'єра, співпраця);
- по-друге, до змін соціальних орієнтацій молодшої людини (рівність, соціальна справедливість, національна ідентичність, патріотизм, соціальна згуртованість, допомога іншим);
- по-третє, до змін життєвих орієнтацій молодшої людини (життєстійкість, особистісне зростання);
- по-четверте, до змін сімейних орієнтацій молодшої людини (сім'я, шлюб, батьківство) [1].

Узагальнюючи у цій царині емпіричні дослідження стосовно очікувань підлітків та молоді під час воєнного та післявоєнного стану, пропонуємо визначили у чотириплощинному вимірі перспективних сфер соціальних очікувань молоді для здійснення моніторингу з урахуванням характерних аспектів оцінки умов їх реалізації. Так, чотириплощинність виміру реалізації соціальних очікувань підлітків та молоді полягає у здійсненні оцінювання наступних складових: ціннісні орієнтації; соціальні орієнтації; життєві перспективи; сімейно-орієнтовані очікування.

Ці складові соціальних очікувань взаємодіють і формують соціальну поведінку та ідентичність дітей та молоді. Врахування цих складових може допомогти краще розуміти соціальне середовище, в якому вони зростають, та сприяти підтримці їхньої соціальної адаптації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Безумовно, значною стає роль соціальних очікувань молоді у побудові успішного майбутнього, так як впливають на посиленій пошук механізмів адаптації й актуалізації традиційних цінностей та орієнтацій до реальних перспектив з урахуванням викликів сучасного суспільства. По суті, соціальні очікування молоді в контексті побудови успішного майбутнього є фундаментальною умовою для позитивних змін особистісного зростання та професійного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биби́к Д. Д., Савельчук І. Б. Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану. *Social work and education*. 2023. Vol. 10. No. 1. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.1>
2. Діагностичний інструментарій соціальних очікувань : метод. рекомендації / Т. Ю. Куниця, І. Б. Савельчук, Л. В. Гончар, Д. Д. Биби́к, В. М. Амеліна ; за заг.ред. Т. Ю. Куниці. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 32 с.

3. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.
4. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15.04.2022 р. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 67–68.
5. Савельчук І. Б. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No. 1. P. 113–121. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>
6. Bybuk D. Social leadership: criteria, indicators and levels of formation in future social workers. *The Modern Higher Education Review*. 2020. No. 5. P. 72–80. URL: <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.7>

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Наталія Черненко

*Полтавський районний територіальний центр
комплектування та соціальної підтримки,*

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
natachache@ukr.net*

Науковий керівник: Наталія Сайко

Нова соціокультурна ситуація і вимоги суспільства до особистості свідчать про те, що сучасне покоління дітей рано чи пізно зіткнеться з необхідністю оволодіння навичками виживання через освоєння соціально-психологічних методів адаптації до різних, навіть екстремальних, ситуацій. Особливо гостро стоїть проблема соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями. Це вимагає від дослідників і практиків розробки та впровадження ефективних методів, що підвищують адаптаційний потенціал цієї категорії дітей.

Соціальна адаптація – це специфічна форма соціальної активності, пов'язана з входженням і приведенням об'єктивних і суб'єктивних характеристик особистості у відповідність до нових соціальних умов. Проблеми навчання та виховання таких дітей на різних етапах становлення психокорекційної педагогіки та психології в Україні досліджували багато вчених (В. Бондар, Л. Вавіна, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, І. Єременко та ін.). Принципи роботи корекційних закладів з дітьми з порушеннями розвитку знайшли своє продовження у дослідженнях О. Граборова, Г. Дульнева, І. Єременко, Л. Занкова, В. Лубовського, В. Синьова, І. Соловійова та Й. Шиффа.

Однак проблема розробки та застосування педагогічних технологій оптимізації процесу соціальної адаптації дітей з порушеннями інтелекту з використанням адаптаційно-розвивальних можливостей фізичної культури не

була предметом спеціального дослідження і залишається невирішеною в педагогічній теорії та практиці, тому доцільно її розглянути.

Рухову активність дітей можна поділити на спеціально організовану та самостійну. Виконання фізичних вправ під керівництвом педагога під час занять, ранкової гімнастики, рухливих ігор тощо є спеціально організованою руховою активністю. Її обсяг визначається переважно програмно-методичними вимогами, встановленими до форм організації фізичного виховання дітей у кожній віковій групі. Вона повинна становити не менше 1,5–2 годин на день з урахуванням її раціонального розподілу в режимі дня. Вільна рухова діяльність включає самостійні ігри (переважно під час прогулянок), фізичні вправи, різноманітні рухи, коли діти вільні від занять. Одним із важливих напрямів освітньої роботи з дітьми є створення необхідних умов для їхньої оптимальної рухової активності, яка розглядається як у кількісному, так і в якісному аспектах. Поняття кількісних характеристик включає: обсяг рухів, що виконуються дітьми за певний календарний період (день, тиждень, місяць, рік), а також місце рухової активності в режимі дня дитини. Якісний аспект характеризує зміст рухової активності. Він включає форму проведення занять, характер фізичних вправ, способи організації дітей під час їх виконання.

Рухова активність є природною біологічною потребою дітей, ступінь задоволення якої визначає структурно-функціональний розвиток їхнього організму. Не випадково Є. Аркін вважав значну рухливість дитини «її природною стихією». Рух є важливою складовою будь-якого виду діяльності та багатьох психічних процесів [4].

Оптимальна рухова активність відіграє роль своєрідного регулятора росту і розвитку молодого організму, є необхідною умовою формування і вдосконалення дитини як біологічної істоти і соціального суб'єкта (Н. Лебедева, А. Маркосян, І. Мурахов та ін.) Рухи є основним проявом життя. Діяльність внутрішніх органів спрямована на забезпечення роботи м'язів, а тренування м'язів – це також поліпшення функції інших органів і систем. Необхідний обсяг рухової активності у дітей є вирішальною запорукою формування здорового і всебічно розвинутого молодого покоління [2].

Фізичні вправи не тільки розвивають і зміцнюють дитячий організм, запобігають різним захворюванням, але й є одним з найефективніших способів лікування та відновлення сил дитини після хвороби. Діти, які систематично займаються фізичними вправами, веселі, життєрадісні, оптимістичні та мають високу здатність витримувати фізичні та розумові навантаження. Водночас більш інтенсивні тренування підвищують стійкість дитячого організму до негативних впливів навколишнього середовища: лихоманки, гіпоксії, інфекційної туберкульозної палички та загального гамма-опромінення [3].

Режим гіподинамії в поєднанні з обмеженою м'язовою активністю призводить до затримки розвитку дитячого організму, порушує функції та структуру органів, обмін речовин, регуляцію руху, знижує опірність організму до захворювань, що негативно впливає на здоров'я дитини. Також порушуються функції і структура різних органів, обмін речовин і регуляція енергії, знижується опірність організму до захворювань, що негативно

позначається на здоров'ї дитини. Однією з характерних ознак гіподинамії також можна вважати надмірну вагу дітей за рахунок жирових відкладень. Гіподинамія також є однією з причин порушення постави у дітей. Вищий відсоток порушень опорно-рухового апарату зафіксовано у малорухомих дітей (18 % порівняно з 6 % у активних дошкільнят) [2].

Найбільш активні діти під час занять з фізичної культури (якщо вони проводяться з високою моторною щільністю), а також під час рухливих ігор і спортивних вправ на прогулянках. Період найменшої рухової активності припадає на час перебування дитини в освітньому закладі. Таким чином, вивчення динаміки обсягу рухової активності дітей протягом календарного року дозволяє зробити висновок, що їх рухова активність дітей переважно від ефективності системи фізичного виховання в закладі і сім'ї, а також від погодних умов.

Прогулянка – найсприятливіший час для проведення різноманітних фізичних вправ та рухливих ігор. Засоби фізичного виховання підбираються з урахуванням пори року і погодних умов; раціонального використання фізкультурного обладнання та матеріалу на майданчику; активізації самостійності дітей, створення позитивних емоцій, стимуляції індивідуальних здібностей кожної дитини. Для всіх вікових груп проводиться 4–5 рухливих ігор протягом дня, а влітку – 5–6. Це переважно ігри середньої рухливості, які були попередньо вивчені з дітьми. Також можна запропонувати деяким дітям тренування з м'ячем, стрибки через скакалку (старші діти). Самостійних дітей слід заохочувати повторювати вправи, які їм сподобалися, за власною ініціативою.

Кожний тиждень з дітьми розучують одну рухливу гру, яка повторюється протягом місяця чотири-шість разів залежно від складності її змісту. Крім того, кожний місяць проводиться по 8–10 рухливих ігор, які були розучені раніше. Зі старшими дітьми слід частіше проводити ігри спортивного характеру та естафети.

Крім рухливих ігор, необхідно широко застосовувати різноманітні вправи в основних рухах: біг у різному темпі, стрибки, метання предметів у ціль та на дальність, лазіння по гімнастичній стінці, вправи з рівноваги та ін. При розподілі ігор та фізичних вправ протягом дня слід враховувати співвідношення програмного матеріалу, який планується на занятті з фізичної культури (як в залі, так і на майданчику), з щоденними вправами та іграми, які виконуються дітьми під час ранкової та вечірньої прогулянок. Застосовуючи ці засоби, враховують період року та погодні умови. У теплий період (влітку, травень та вересень) реальні для виконання практично всі основні рухи, а також ігри, де переважає біг та метання, ігри-естафети. Восени та ранньою весною до змісту прогулянок вводять різноманітні вправи з рівноваги, з м'ячами, обручами, скакалками, рухливими іграшками. Взимку планують ходьбу по колоді, снігових валах, метання в ціль та ін., катання на санчатах, лижах та ковзанах. У будь-яку пору року під час прогулянок широко застосовуються рухливі ігри.

Якщо дозволяє погода, з метою закріплення та вдосконалення основних рухових навичок, розвитку спритності та швидкості дітям пропонується

виконувати вправи в певній послідовності з використанням смуги перешкод (колода, обручі, хула-хуп, ходьба по автомобільних шинах, закопаних у землю, тощо). Оскільки перераховані вище вправи вже вивчалися з дітьми на заняттях, виконання їх на смузі перешкод не викликає у дітей особливих труднощів. Важливе місце на прогулянці відводиться спортивним вправам, які плануються відповідно сезону.

Спортивні вправи та елементи більшості спортивних ігор вивчаються на уроках фізичної культури та закріплюються під час прогулянок. Важливим моментом у розподілі ігор та вправ під час прогулянок є чергування фізичного навантаження з відпочинком, більш інтенсивних фізичних вправ з менш рухливими. Наприклад, якщо діти вправлялися в метанні мішечків з піском у ціль або перекочуванні м'яча один одному, то після цієї вправи їм пропонують бігову гру «У ведмежому лісі» або «Знайди собі пару». Іноді їм дозволяють використовувати один і той самий рух під час виконання вправ на приладі та в рухливій грі [2].

Отже фізичні вправи для дітей з інтелектуальними порушеннями мають корекційний ефект, сприяють не тільки їхньому фізичному розвитку, а і інтелектуальному.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 428 с.
2. Душка А. Л. Проблеми корекції недоліків розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення в умовах дошкільної спеціальної освітньої установи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2013. № 23 (2). С. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23%282%29_30
3. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ – Житомир : Волинь, 2003. Кн. 1. С. 29–41.
4. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олегофренопедагогіка : підручник. Ч. І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олегофренопедагогіки). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2007. 238 с.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СЕРЕД ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

Інна Чечун

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)

Лозівської міської ради Харківської області,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

inecca73@gmail.com

Науковий керівник: Валентина Березан

Постановка проблеми. Останні роки в нашій країні, як і країнах Європи, спостерігається тенденція до старіння населення. Відбувається це через низьку народжуваність і збільшення тривалості життя населення. За прогнозами соціологів відсоток населення похилого віку в 2030 році перевищить показник у 26 % від загальної кількості населення. Та на нашу думку цей показник може бути навіть вищим, через військові дії, які відбуваються на території нашої країни. Молодь, сім'ї з дітьми більш інтенсивно виїжджають за кордон, і багато хто з них не повернеться додому, молоді хлопці гинуть на фронті, а частина населення більш старшого віку через прив'язаність до місця і складність адаптації залишається вдома.

Хоч категорія населення похилого віку з кожним роком збільшується, проблема складності інтегрування осіб похилого віку в сучасне суспільство залишається сталою. Люди похилого віку частіше переживають складний період, який пов'язаний з виходом на пенсію. Вийшовши на пенсію вони багато часу проводять вдома, втрачають соціальні зв'язки, які були у них пов'язані з роботою, коло спілкування звужується до сімейного, вони можуть почуватися непотрібними та зайвими в соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розуміння літніх людей як особливої соціальної групи займалися М. Житинська, А. Каркач, О. Кравченко, Т. Семигіна та ін. Проблеми соціальної інтеграції, соціально-педагогічної адаптації, міжособистісного спілкування людей похилого віку у своїх наукових роботах досліджували С. Архипова, О. Коваленко, Т. Коленіченко, Б. Крімер, М. Кухта, О. Новікова, І. Романова та ін. Проблемами навчання та освіти людей похилого віку займалися О. Агапова, О. Аніщенко, Г. Бевз, Т. Гальцева, В. Ковальчук, І. Сагун та ін., зокрема Університетами третього віку П. Веллас, Л. Лук'янова, Т. Скорик та ін.

Мета статті – довести, що залучення та навчання літніх людей в Університетах третього віку сприяє їх соціальній інтеграції в сучасне суспільство.

Виклад основного матеріалу. Зміна соціального статусу в літньому віці може негативно впливати на матеріальний добробут та моральний стан людини, погіршувати її психологічний стан, зменшувати здатність протистояти хворобам та адаптуватися до змін у середовищі, а також спричиняти невдоволення життям та соціальну ізоляцію [3, с. 3] Тому «людині похилого віку потрібні нові знання, компетентності з адаптації до нових умов життєдіяльності, збереження здоров'я, досягнення довголіття, навички для

щоденної діяльності, заняття улюбленою справою, суспільно корисною діяльністю, збереження зв'язків між поколіннями» [3, с. 3–4].

У 2002 році в Мадриді було прийнято «Міжнародний план дій з питань старіння населення», в якому одним із десяти зобов'язань було «забезпечення повної інтеграції й участі літніх людей у житті суспільства» [5, с. 9]. Тому соціальна інтеграція є одним з надважливих завдань державної політики у соціальній сфері. Також соціальна інтеграція є важливою складовою концепції «успішного старіння», яка зараз є дуже популярною.

Соціальна інтеграція являє собою процес включення індивіда в соціальне середовище, де він адаптується до соціальних норм, цінностей та ролей спільноти, до якої він належить. Цей процес передбачає активну участь особи у соціальних процесах, взаємодію з іншими членами суспільства та прийняття норм і правил, які діють у даному соціумі.

Люди похилого віку, які ефективно та вчасно інтегровані в суспільство, відчують себе значно здоровішими психічно та фізично, порівняно зі своїми однолітками. Така інтеграція сприяє їхній активності, поліпшує емоційний та психологічний стани, а також може впливати на збільшення тривалості життя.

Важливим для забезпечення інтеграції осіб літнього віку у суспільне життя, їх адаптації до технологічних інновацій, світоглядних змін тощо є їх участь у навчанні як до, так і після виходу на пенсію [2, с. 77].

Освіта для людей похилого віку входить у сферу неформальної освіти і спрямована на особистісний розвиток, допомагає у соціальній адаптації, сприяє взаємодії та збереженню активності у житті людей похилого віку, виступаючи в ролі соціального регулятора, що підтримує їхню життєву активність.

Інтегруватися в сучасне суспільство людям похилого віку допомагає одна із ланок освіти впродовж життя – Університет третього віку.

Університети третього віку (УТВ) – це заклади неформальної освіти для дорослих старшого віку, що функціонують самостійно або на базі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), закладів формальної і неформальної освіти, закладів вищої освіти, закладів культури, громадських та інших організацій. Університети третього віку уособлюють одну з сучасних моделей інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство шляхом активізації їх життєдіяльності, що покращує якість життя, сприяє впровадженню стратегії активного довголіття [1, с. 6].

«Університет третього віку» можна характеризувати як одну із сучасних моделей інтеграції осіб літнього віку у сучасному суспільстві, яка шляхом активізації їхньої життєдіяльності в цілому поліпшує якість життя, а отже сприяє вирішенню демографічної проблеми активної старості» [6, с. 66].

Наразі, Університети третього віку існують майже в усіх куточках України. Однак ця кількість є недостатньою, щоб задовольнити зростаючу потребу. Розвиток таких закладів та поширення інформації про них можуть стати важливим інструментом для соціальної інтеграції та підтримки пенсіонерів [4, с. 448].

Метою діяльності Університетів третього віку є сприяння навчанню протягом усього життя, формування позитивного соціального впливу на

особистість у її післяпрофесійний період, виявлення потенційних ресурсів для розвитку та саморозвитку, а також соціалізація та інтеграція до суспільного життя з метою активної та продуктивної діяльності в інтересах особистості, суспільства і держави.

Навчання в Університеті третього віку дає можливість літнім людям отримати соціально-педагогічну підтримку, адаптуватися до змін, що відбуваються в соціальному середовищі, мати рівні можливості, інтегруватися в суспільство та вести активний спосіб життя.

Навчання людей похилого віку виконує низку функцій, що сприяють її соціальній інтеграції: адаптивну, комунікативну, інформаційну, просвітницьку, реабілітаційну та функцію соціального захисту [2, с. 79].

Усі ці функції реалізуються під час проведення різноманітних занять та заходів, а також діяльності гуртків. Заняття можуть проходити, як для груп, так і індивідуально, можуть мати форму лекцій, дискусій та практичних занять. Методики, за якими працює Університет третього віку, спрямовані на підтримку активного навчання та розвитку літніх людей. Тут враховуються особливості дорослих учнів, створюється сприятливе середовище для їх навчання. Методики орієнтовані на практичність вирішення завдань та проблем. Усі напрями навчання є актуальними та підлаштованими під можливості та потреби літніх людей.

Тому найпоширенішими курсами в університетах третього віку є курси практичного спрямування, такі як комп'ютерні, мовні, здорового способу життя та психологічні. А також великою популярністю користуються заняття, які співпадають із захопленнями людей – це рукоділля, садівництво, кулінарія, образотворче мистецтво, музика та співи.

Відвідування таких занять дає змогу людям похилого віку отримати нові знання й навички, які дадуть змогу почуватися на рівних з молодшими поколіннями в сучасному суспільстві. Це як, наприклад, комп'ютерні чи мовні курси. Курси пов'язані з психологією та здоровим способом життя – покращують психоемоційне та фізичне самопочуття. Вони допомагають розібратися у собі, покращити стосунки з оточуючими, почуватися молодшими та здоровішими. Заняття, які співпадають із захопленнями, сприяють у цікавому та корисному проведенню дозвілля і зайнятості літніх людей. Під час таких занять у невимушеній формі відбувається спілкування з однодумцями, обмін досвідом та знаннями.

Таким чином, люди похилого віку, відвідуючи заняття в Університетах третього віку, інтегруються в сучасне суспільство. Відбувається це через отримання нових знань та вмінь, які необхідні літнім людям для того, щоб не почуватися відсталими від сучасності, а отже і від більшої частини соціуму, в якому проживає літня людина. Покращення психоемоційного стану, відображається на покращенні в стосунках людини з рідними і друзями та іншими соціальними групами, частиною яких є літня людина. І наостанок, в Університетах третього віку літні люди можуть знайти друзів та однодумців, створюючи таким чином нову спільноту. Усі наведені аспекти, як окремо, так і

разом, є вираженням соціальної інтеграції літнього населення через Університети третього віку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Університети третього віку дають можливість літнім людям брати активну участь у різноманітних соціальних заходах та навчальних програмах, що сприяє їх соціальній інтеграції. Участь у навчальних заходах сприяє збереженню і розвитку когнітивних функцій, що позитивно впливає на самопочуття та емоційний стан людей похилого віку, стимулює до активного способу життя та дозволяє завести нові знайомства і друзів.

Отже, можна зробити висновок, що Університети третього віку є ефективними засобами забезпечення соціальної інтеграції серед літніх людей, сприяючи їх активному й «успішному старінню». У подальшому вивченні цієї теми можна торкнутися питань впливу Університету третього віку на відносини між поколіннями та активність і участь у громадському житті людей похилого віку. Це допоможе краще зрозуміти роль Університетів третього віку у сприянні соціальній інтеграції літніх людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В. Положення про університет третього віку. Київ : ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 20 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/733599/1/Polozhenia_UTV_Anishchenko.pdf
2. Архипова С. П. Роль освіти в інтеграції й участі людей літнього віку в житті суспільства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2014. № 5 (1). С. 75-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_5%281%29_10
3. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2018. 250 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40219/Zhytynska_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Крімер Б. О. Соціальна інтеграція осіб літнього віку в Україні як складова політики «активного старіння». Соціально-трудова відносина: теорія і практика. 2014. № 2. С. 445–450. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/763c5354-3606-4440-8d1e-9c8959dbe59f/content>
5. Лук'янова Л. Концепція діяльності Університетів третього віку. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 70 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730357/1/konceptiy%D0%B0_%D0%B5-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F.pdf
6. Скорик Т. В., Шевченко І. С. Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2014. Вип. 8. С. 60–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2014_8_9.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Віталіна Шеремет

*Лицей № 32 «Європейський» Полтавської міської ради
star-ascella@ukr.net*

Лілія Кононенко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
liliakononenko8721@gmail.com*

Постановка проблеми. Із активним розвитком інклюзивної освіти в Україні та зростаючій кількості дітей і молоді з особливими освітніми потребами (далі ООП) набуває усе більшої актуальності проблема ефективної психосоціальної реабілітації цільової аудиторії. Інклюзивна освіта визначається як система, що забезпечує якісне освітнє середовище для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Проте, сучасна українська система інклюзивної освіти не завжди гарантує повноцінну психосоціальну реабілітацію осіб з різними нозологіями. Недостатньо розроблені методики та програми психосоціальної підтримки, обмежені фінансові ресурси та недостатнє кадрове забезпечення закладів освіти – ці аспекти створюють перешкоди для повноцінної інтеграції учнів з ООП.

Більш успішним є досвід зарубіжних країн у сфері психосоціальної реабілітації в інклюзивній освіті. У зв'язку з цим, є необхідним визначити, які практики, методи та програми можуть бути успішно адаптовані та впроваджені в український освітній простір. Це передбачає проведення аналізу іноземного досвіду, ідентифікацію його переваг та недоліків, а також реалізацію процесу адаптації та впровадження оптимальних рішень у контексті української освіти.

Аналіз останніх джерел. Теоретичні основи інклюзивної досліджувалися такими зарубіжними вченими, як А. Колупаєва, З. Ленів, Л. Міщик, M. Ainscow, D. Armstrong, F. Armstrong, J. Anjali, T. Booth, H. Brown, G. Bunch, H. Levin, D. Mitchel, L. Jacksoni, J. Crocket, M. Nind, M. Oliver, J. York, B. Persson, H. Pullin, K. Rabren, S. Stubbs, A. Sander, W. Stainback, S. Staiback, D. Pritchard, D. Rogers, M. Winzer, M. Yell, I. Florian, M. Friend.

Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду психосоціальної реабілітації в інклюзивній освіті задля з'ясування можливостей упровадження успішних практик в український освітній простір.

Виклад основного матеріалу. Інклюзія у соціумі розглядається як процес, спрямований на підвищення активності участі всіх громадян, зокрема й тих, хто має порушення психофізичного розвитку. Ця соціальна концепція ґрунтується на принципах гуманізму та на правах осіб з обмеженими можливостями на отримання якісної та доступної освіти, а також на успішній інтеграції в суспільство. Концепція інклюзивної освіти висловлює переконання у тому, що всі діти є цінними та активними учасниками суспільства. У цьому контексті виникає необхідність у формуванні освітнього середовища, де особи з

обмеженими можливостями відчуватимуть себе частиною спільноти, будуть мобільними й, незважаючи на свої порушення, будуть визнаними в суспільстві [4, с. 206].

У сучасному соціально-педагогічному дискурсі термін «інклюзія» має різноманітні тлумачення. До прикладу, українська педагогиня Л. Міщик розглядає інклюзію як процес активізації участі всіх дітей у соціальному житті та різноманітних програмах [1]. Професорка А. Колупаєва концептуалізує його як інтегровану освітню систему, спрямовану на забезпечення всім учням належного освітнього рівня, а також на повну інтеграцію дітей із високим рівнем обдарованості у різні аспекти шкільної освіти, доступні для всіх інших учнів [2, с. 306]. Вітчизняна науковиця З. Ленів тлумачить інклюзію як філософію прийняття – прийняття людей з інших культур, людей, які по-іншому мислять, людей, які мають особливості фізичного та психічного розвитку [9].

Згідно з висновками Національної асамблеї осіб з інвалідністю України, інклюзія є стратегічною політикою та процесом, спрямованим на гармонійне включення всіх членів суспільства у всі сфери їхньої діяльності. З цієї точки зору, інклюзія розглядається як комплексне явище, що вміщує як суспільний, так і освітній компоненти. Соціальна (або суспільна) інклюзія виникла внаслідок прийняття суспільством нового підходу у соціальній політиці, основою якого є соціальна модель інвалідності. Одними з наслідків цього перетворення є соціальна рівність, що надає можливість всім індивідам, незалежно від їхніх особливостей, активно брати участь у житті суспільства та відчувати свою важливість [9, с. 191].

Нині виділяють такі моделі інклюзивної освіти:

Модель основної (загальної) системи, де більшість дітей з інвалідністю включені до загальної освітньої системи й отримують додаткову підтримку. Ця підтримка передбачає адаптацію шкільної інфраструктури до їхніх потреб, зменшення кількості учнів у класі, наявність асистента вчителя, додаткові заняття та доступ до професійних консультантів. Ця модель спрямована на включення дітей з ООП в освітній процес [9, с. 191].

Модель відкритої спеціальної освіти, де учні без інвалідності навчаються у спеціальних школах, а діти з ООП мають кращі умови для розвитку, ніж у звичайних школах. Ця модель передбачає додаткові заняття, екскурсії, невеликі класи та різноманітні дидактичні посібники, що впливатиме на підвищення освітньої культури.

Модель спільної інтеграції, де спеціальні та загальноосвітні школи існують поряд. Інтеграцію розуміють як зусилля, спрямовані на введення дітей з ООП в загальний освітній простір. У цій моделі функціонують спеціальні та загальноосвітні школи (або спеціальні класи у загальноосвітній школі) поруч, проводяться спільні заходи, поїздки, ігри, спортивні змагання та інтеграція на перервах. У цій системі школи для дітей з ООП та загальноосвітні школи існують разом, але не обов'язково зливаються в одне [9, с. 191].

Академічні дослідження у галузі інклюзивної освіти за межами України висвітлюють контекст соціальних і правових трансформацій, що відбулися у

сфері освітньої політики країн, де інтеграція дітей з ООП стала вже давно успішною й стійкою практикою. Головним аспектом інклюзивної освіти є формування нових соціальних норм та культури поваги до різниці між індивідами, припинення дискримінації і проведення ліберально-демократичних реформ. Слід також зауважити, що перехід від диференціації спеціальної освіти до інклюзії відбувається у країнах Західної Європи в період економічного піднесення, що забезпечило не лише політичну, а й фінансову можливість зміни моделі інтеграції навчання на інклюзивну [10, с. 271].

У науковому дискурсі закордонних дослідників розрізняють три основні моделі інклюзивної освіти, а саме: консервативна, ліберальна та соціал-демократична, які характерні для певних розвинених країн.

У країнах Італії, Німеччини, Австрії, Бельгії та Франції, консервативний устрій проявляється через високий рівень соціальної стратифікації та диференціації за рівнем соціального статусу й прибутку. В цих національних системах, інклюзивна освіта реалізується в рамках загальної освіти, проте, на думку науковців, відсутність адекватних інтеграційних механізмів ускладнює доступ осіб з особливими потребами до освітніх можливостей [10, с. 271].

Соціал-демократичні режими, притаманні Данії та Фінляндії, ефективно розв'язують множини проблем, що виникають у контексті «сімейної сфери», таких як догляд за особами похилого віку та дітьми. У цих державах забезпечується успішне впровадження інклюзивної освіти для всіх дітей з ООП.

У Бельгії, Болгарії, Данії та Швеції навчання та виховання дітей з ООП здійснюється професійними фахівцями в межах спеціалізованої освітньої системи.

Однією з визначальних тенденцій у сфері зарубіжної освіти є процес децентралізації. Місцеві органи управління освітою у Франції, Німеччині, Португалії, Данії та Фінляндії, мають повноваження керувати процесом навчання дітей з ООП і нести за нього відповідальність. Зокрема, ці місцеві органи уважно вивчають організацію спеціальної підтримки та допомоги для дітей з ООП в закладах ЗСО. Також вони забезпечують вибір педагогів, надають постійну підтримку їхньому професійному зростанню та посилюють взаємодію з батьками дітей цієї категорії. Ці органи дозволяють школам відносну автономію у виборі педагогічних підходів до організації інклюзивної освіти і здійснюють моніторинг та систематичний контроль її ефективності відповідно до цілей національних та міжнародних освітніх систем [10, с. 271].

Великобританія реалізує інклюзивну освіту дітей з ООП на базі практичних рекомендацій, розроблених та опублікованих британськими дослідниками М. Ейнскоу і Т. Бутом у документі під назвою «Індекс інклюзії: розвиток навчання й участі у школі». Цей документ, відомий також як «Кодекс практики», регулює виконання законодавства щодо ООП дітей у школах, освітніх центрах та місцевих управліннях освітою. Відповідно до цих рекомендацій, освітній персонал зобов'язаний дотримуватися встановлених норм і стандартів, що стосуються інклюзивної освіти. Однак, попри широке визнання й популярність серед практиків, цей документ не є офіційно затвердженим [7, с. 56].

Ліберальний режим Великобританії відзначається тим, що соціальне страхування значною мірою залежить від функціонування ринкових механізмів. У цій системі держава спрямовує свою політику переважно на регулювання ринку, а не на пряме забезпечення соціальних потреб населення. Враховуючи високий рівень соціальної диференціації у суспільстві, надання соціальної допомоги має свої обмеження, оскільки збільшення розмірів соціальних виплат може підірвати стимули для активної участі на ринку праці [10, с. 271]. Незважаючи на те, що в більшості держав світу інклюзія у сфері освіти розглядається як пріоритетний напрям реформування загальної освітньої системи, виникають численні перешкоди для її успішної реалізації в шкільній практиці.

Український освітній простір розглядає можливість інтеграції успішних практик Великобританії щодо інклюзивної освіти дітей з ООП. Зокрема, українські заклади освіти та органи влади можуть вивчати підходи Великобританії до формулювання та впровадження практичних рекомендацій щодо інклюзивної освіти. Засвоєння цього досвіду може сприяти вдосконаленню політики у сфері освіти в Україні, а також покращенню практичних підходів до роботи з дітьми з ООП на рівні закладів освіти.

Зарубіжні дослідники ідентифікують три основні характеристики інклюзивної школи: 1. Ефективне та гармонійне співробітництво між педагогами загальної та спеціальної освіти, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу. 2. Створення специфічної атмосфери комфорту, що не лише відповідає відповідному матеріально-технічному рівню, але й базується на готовності всього педагогічного колективу підтримати кожную дитину у школі через позитивний підхід. 3. Наявність міждисциплінарної команди в системі внутрішнього управління інклюзивною освітою, що сприяє ефективному функціонуванню та розвитку інклюзивного середовища [6, с. 14–17]. Передбачено й комплексний інформаційний супровід батьків дітей з ООП. Крім того, «Освітня політика стосовно дітей з ООП» передбачає різноманітні варіанти розв'язання конфліктних і спірних ситуацій із батьками. На наш погляд, наведені рекомендації можуть слугувати орієнтиром для інклюзивних шкіл у різних країнах Європи.

На основі досвіду Швеції, що акцентується в зарубіжних академічних дослідженнях, у фокусі уваги українських фахівців перебуває реабілітація та інтеграція в український освітній простір. Зазначається успішний досвід Швеції щодо децентралізації процесів освіти, що налічує понад 25 років. Ці реформи спрямовані на сприяння соціальній інтеграції дітей з ООП. Децентралізація системи освіти в Швеції призвела до створення структурованої моделі управління, де кожна школа діє відповідно до загальної мети, якою є забезпечення рівних можливостей в отриманні освіти для всіх дітей [11]. Подібна модель, на думку українських науковців, може сприяти більшій доступності освіти для всіх дітей в Україні та забезпечити їм рівні можливості на отримання якісної освіти [8].

Проте у деяких юрисдикціях інтеграція у сфері освіти тільки розпочинає свій розвиток, у зв'язку з багатьма чинниками, які гальмують її поширення. До

прикладу, в Бельгії реалізація інклюзивної освіти дітей з ООП відбувається повільно і стикається з глобальними суперечностями, багато з яких обумовлені глибоко закоріненим жорстким розмежуванням між спеціальною та загальною освітою.

На основі аналізу досвіду Греції можна зазначити, що психосоціальна реабілітація та інтеграція українського освітнього простору стикається з різноманітною проблематикою, подібною до тієї, яка виявлена в Греції. По-перше, відсутність узгодженої освітньої стратегії як у шкільному, так і у загальній освітній системі, сприяє нерівності у доступі до освіти та невпевненості в плануванні процесу інклюзивного навчання. По-друге, недостатній рівень кваліфікації вчителів, які працюють в інклюзивних класах, а також неадекватна матеріально-технічна база та методичне забезпечення закладів освіти, ускладнюють ефективну реалізацію інклюзивних практик.

Зрештою, обмежений час для розробки індивідуальних освітніх програм для дітей із ООП, а також наголошування на виконанні ними загальноосвітніх стандартів, обмежують можливості адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб учнів. Загалом, інклюзивна освіта в Україні орієнтована переважно на асиміляцію учнів у соціальну спільноту та відтворення суспільних норм, замість систематичного оновлення системи освіти на різних рівнях її функціонування. Ці суперечності зумовлені розбіжністю між системами спеціальної та загальної освіти, є типовою для багатьох країн світу [12].

Психосоціальна реабілітація та інтеграція української освітньої системи певною мірою віддзеркалюють досвід Польщі, де принцип інклюзії відображений у включенні дітей з ООП в освітній процес від раннього віку. Впровадження освітніх ініціатив для учнів з ООП в інтегрованих дошкільних установах, школах та інших закладах освіти ґрунтується на рішенні Міністерства національної освіти від 1993 року, що надає можливість отримання освіти особам з ООП у ЗЗСО. Це передбачає створення інтегрованих класів з метою забезпечення умов для соціального розвитку та навчання учнів з ООП на однакових засадах з їх однолітками із нормотиповим розвитком [3, с. 292].

Як бачимо, зарубіжний досвід психосоціальної реабілітації в інклюзивній освіті та його інтеграція в український освітній простір відкриває широкі можливості для покращення системи освіти та розвитку інклюзивної практики в Україні.

Окреслимо, оптимальні рекомендації / рішення для більшої інтеграції світового досвіду психосоціальної реабілітації в український освітній простір:

1. Усвідомлення важливості психосоціальної реабілітації: психосоціальна реабілітація є важливою складовою інклюзивної освіти. Вона допомагає учням з ООП адаптуватися до освітнього середовища, розвивати соціальні навички та досягати успіху.

2. Успішна інклюзивна освіта ґрунтується на індивідуалізованому підході до кожного учня. Це означає врахування його потреб, можливостей та особливостей при плануванні та здійсненні освітнього процесу.

3. Ефективна інклюзивна освіта потребує підтримки вчителів та інших фахівців, які працюють з учнями з різними потребами. Навчання вчителів, розвиток їхніх компетентностей і компетенцій у сфері інклюзивної освіти та психосоціальної реабілітації є ключовими аспектами успішної інтеграції цих практик у вітчизняну освітню систему.

4. Важливою складовою інтеграції зарубіжного досвіду є співпраця з громадським сектором та органами влади. Це дозволить ефективно впроваджувати інноваційні методи та практики, а також забезпечити необхідні ресурси для інклюзивної освіти та психосоціальної реабілітації.

5. Світовий досвід показує, що освітні практики та методи психосоціальної реабілітації постійно розвиваються. Тому важливо постійно вивчати та адаптувати ці практики до потреб української освітньої системи та конкретних груп учнів з ООП.

6. Найважливішою метою інклюзивної освіти є створення середовища, де кожен учень, незалежно від його особливих потреб, може досягати успіху. Це передбачає розбудову культури поваги, толерантності та різноманітності в закладах освіти всіх рівнів.

Висновки та перспективи дослідження. Згідно з результатами аналізу зарубіжного досвіду психосоціальної реабілітації в інклюзивній освіті, було виявлено кілька ключових успішних практик, таких як індивідуалізована підтримка, розвиток спеціальних програм та методик, інклюзивне середовище та підтримка вчителів і батьків. Також слід враховувати особливості української освітньої системи, культурні та інші контекстуальні відмінності при впровадженні зарубіжних практик. Створення більш доступного та ефективного середовища для навчання та розвитку дітей з різними нозологіями. Залучення всіх учасників освітнього процесу: вчителів, батьків, адміністрації шкіл та фахівців із психосоціальної підтримки є ключовим для успішної інтеграції зарубіжних практик.

Загальною перспективою дослідження є підвищення якості та доступності освіти для всіх дітей, зокрема тих, у яких є особливі потреби. Інтеграція зарубіжного досвіду психосоціальної реабілітації в українській освітній простір може сприяти створенню більш інклюзивного, справедливого та розвивального середовища для всіх учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс ; кол.авт. : Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс, С. Ю. Буров, В. О. Азін, Я. В. Грибальський, Ю. М. Найда. Київ, 2012. 216 с. URL: <https://ud.org.ua/images/pdf/Invalidnist ta suspilstvo.pdf> 7
2. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : «А. С. К.», 2012. 308 с.
3. Перфільєва М. Освіта як інститут соціального виховання дітей та молоді з особливими потребами у Польщі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 290–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2015_53_45

4. Потапюк Л.М. Соціальна інклюзія у сучасних освітніх закладах. *Витоки педагогічної майстерності* : наук. журнал. Полтава, 2021. Вип. 27. Серія «Педагогічні науки». С. 205–210.
5. Що таке інклюзія і хто її потребує: Зоряна Ленів про інклюзивну освіту в Україні та за кордоном. *Емірати сьогодні*. 2023. URL: <https://ukrdubai.com/articles/296042/scho-take-inklyuziya-i-hto-ii-potrebuye-zoryana-leniv-pro-inklyuzivnu-osvitu-v-ukraini-ta-za-kordonom>
6. Anjali J., Quist C. Building a foundation for EBD research. *Healthcare Design*. 2012. Vol. 12 (3). P. 14–17.
7. Florian L., Pullin D. Defining difference. *Special Education and School Reform in the United States and Britain* / ed. by M. J. McLaughlin, M. Rouse. London and New York : Routledge, 2000. P. 11–37. URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/28124/1/58..pdf>
8. Mitchel D. What really works in special and inclusive education. Using evidence-based strategies. 2nd ed. London : Routledge, 2013. 368 p.
9. Pachowicz M. Edukacja integracyjna jako jedna z dróg kształcenia osób niepełnosprawnych w Polsce. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*. 2020. Nr 3–4 (36–37). S. 184–204.
10. Radović Marcović M., Bodroski Spariosu B. Education in Serbia: Inclusive and E-Learning opportunities. *Sebian Journal of Management*. 2010. Vol. 5. No. 2. P. 271–281. URL: https://www.sjm06.com/SJM%20ISSN1452-4864/5_2_2010_November_189-281/5_2_271-281.pdf
11. This is the Swedish National Agency for Education. *Skolverket*. 2024. URL: <https://www.skolverket.se/andra-sprak-other-languages/english-engelska>
12. Welcome to the European Agency for Special Needs and Inclusive Education website. *EUROPEAN AGENCY for Special Needs and Inclusive Education*. 2024. URL: <https://www.european-agency.org>

**ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ТА ПАЛІАТИВНОЇ
ДОПОМОГИ ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ
«СОЦІАЛЬНА СЛУЖБА ДОПОМОГИ» ЛЮДЯМ ЛІТНЬОГО ВІКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Вікторія Щербакова

Харківський обласний благодійний фонд «Соціальна служба допомоги»

23shcherbakova@gmail.com

Тетяна Рагозіна

*Харківський обласний благодійний фонд «Соціальна служба допомоги»,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

hobf.homecare@gmail.com

Валентина Костіна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

vkostina2014@gmail.com

Постановка проблеми. Однією з найуразливіших соціальних груп населення, яка потребує підвищеної уваги, опіки та турботи в українському суспільстві, – є люди літнього віку, люди з інвалідністю та паліативні хворі. За результатами дослідження «Досвід війни для людей старшого віку в Україні та їх залучення до гуманітарної реакції», що отримані з національного опитування українців літнього віку у грудні 2022 року, а також обговорень у фокус-групах та інтерв'ю з ключовими інформантами, проведених українською дослідницькою компанією Info Sapiens на замовлення HelpAge International визначено, що: «українці похилого віку стикаються з неймовірними бар'єрами в доступі до предметів першої необхідності та підтримки, через бідність та обмежений доступ до допомоги, послуг та інформації». Дослідниками виявлено, що найбільшого ризику люди літнього віку зазнають через [1, с. 2–4]: низьку мобільність (16 % – повідомили, що це перешкоджає їхньому доступу до ліків і допоміжних засобів; 14 % – через це важко дістатися до лікаря; 9 % – мають через це обмежений доступ до їжі); високі показники впливу війни на психічне здоров'я (82 % – часто або іноді відчувають вплив постійного стресу; 76 % – часто або іноді відчувають тривогу; 42 % – було важко впоратися з проблемами, виконувати повсякденні справи); незабезпеченість базових потреб (56 % – доходи не покривають їхні основні потреби, включаючи їжу, одяг, предмети гігієни, комунальні послуги, ліки та медичне обслуговування). Дослідниками також доведено, що кількість ризиків, з якими доводиться стикатися людям літнього віку в Україні, зростає з їхнім віком.

Аналіз наукової літератури та власної практики надання соціально-реабілітаційних послуг людям літнього віку засвідчив, що протягом останніх років перед початком повномасштабного вторгнення росії на територію України ця категорія вже зазнала значних соціальних збитків від дії таких чинників, як пандемія коронавірусної хвороби та її наслідки (локдаун, необхідність самоізоляції, значний ризик захворіти, підвищення цін на продукти харчування та товари першої необхідності). Однак, у лютому 2022 року, через повномасштабне вторгнення росії в Україну, люди літнього віку опинилися просто на межі виживання. Більшість із них, ще не встигли оговтатися від хвороби та соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19, як, після початку війни – потрапили за межу бідності, повного відчаю та дезорієнтації. Особливо це вплинуло на тих людей літнього віку, які через стан здоров'я не виходять з дому є самотніми та не можуть виїхати у більш безпечні регіони України. Отже, під впливом війни в Україні, задоволення найважливіших прав людей літнього віку, включаючи людей з інвалідністю та паліативних хворих, опинилися під загрозою, незважаючи на значні зусилля з боку уряду та громадськості щодо їх підтримки. Найбільш уразливою категорією серед цієї цільової групи є люди віком старші за 70 років, що є самотніми та мають великі труднощі в отриманні інформації й ризик мати недостатньо грошей, аби задовольнити власні базові потреби.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що психологічні аспекти допомоги особам літнього віку вивчали О. Зінченко, О. Карпінська, М. Кременчуцька, В. Неженцева. Питання надання соціальної

допомоги та здійснення соціально-педагогічної роботи з людьми літнього віку досліджували О. Бень, О. Главацька, І. Іванова, Т. Калініченко, В. Костіна, В. Поліщук, Р. Собко, В. Щербакова. Проблеми соціально-реабілітаційної діяльності та паліативної допомоги висвітлювали Н. Дідик, І. Морозова, І. Поташник, О. Ключник, Т. Рагозіна та інші. Узагальнення та систематизація ідей вищезазначених досліджень дозволили стверджувати, що проблема надання соціально-реабілітаційної та паліативної допомоги людям літнього віку та особам з інвалідністю в умовах воєнного стану не є вивченою в повній мірі та потребує додаткового дослідження.

Метою роботи є узагальнення досвіду соціально-реабілітаційної та паліативної допомоги людям літнього віку та особам з інвалідністю у Харківському обласному благодійному фонді «Соціальна служба допомоги» за часів війни.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу та узагальнення наукової літератури та власного досвіду роботи фахівців Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги» нами розроблено та реалізовано низку соціальних проєктів з надання комплексної допомоги людям літнього віку та особами з інвалідністю, що є отримувачами соціальних послуг «Догляд вдома» та «Паліативний догляд» [2; 3]. Цільовою групою проєктів є самотні, позбавлені уваги родичів особи літнього віку, тяжкохворі люди, особи з інвалідністю, люди, що нездатні обслуговувати себе самостійно через вік та/або стан здоров'я, особи літнього віку з когнітивними розладами, а також, які потребують надання паліативного догляду, що залишаються на даний момент в місті Харкові та опинилися на межі виживання, страждаючи від наслідків війни. Більшість із них втратили або мають вкрай обмежений доступ до задоволення базових потреб (життєво необхідні ліки, продукти харчування та медичне обслуговування).

Для реалізації розроблених соціальних проєктів Фонд отримує фінансування від донорів та суб-донорів: БФ Карітас-Австрія, МБФ «Карітас України», Фонд EVZ, МО «Сусід в біді», МБФ «Відродження», Спільнота Побратимства Харків-Нюрнберг Partnerschaftsverein Charkiw-Nürnberg, а також підтримку від партнерів: БФ «Добряк», Фондація Дім Рональда МакДональда.

Наша організація зареєстрована на платформі Української біржі благодійності, де ми реалізуємо фандрейзингові кампанії та отримуємо пожертви від приватних осіб. Наразі, нашим Фондом було розміщено 94 проєкти, на яких зібрано вже 1 810 433,59 грн. (понад 1,5 млн грн.).

Соціальні проєкти, які реалізує Фонд, направлені на надання соціальних послуг та благодійної допомоги особам літнього віку працюють уже понад 25 років, що дозволило напрацювати багаторічний досвід роботи в зазначеному напрямі. Окрім цього, у команди Фонду на початок 2022 року вже був досвід роботи з мігрантами та біженцями, оскільки з 2014 року по 2018 рік фонд проводив постійну роботу з ВПО, які переїхали до Харкова з Донецької та Луганської областей. Ми починали цю роботу з видачі гуманітарної допомоги у 2014 році, коли було започатковано проєкт «Юридична, соціальна та психологічна допомога ВПО у Харкові». Отже, спираючись на багаторічний

досвід з початку 2022 року наш фонд став одним з лідерів на ринку надання соціальних послуг мешканцям міста Харкова.

З моменту повномасштабного вторгнення росії в Україну перед командою Фонду постали нові виклики: розширення можливостей з надання сталих соціальних послуг, пошук нових ресурсів та джерел негрошових та грошових надходжень, забезпечення базових потреб людей літнього віку, які залишилися в місті Харкові без нагляду. Для зменшення впливу та наслідків війни Фондом почали реалізовуватися проєкти екстреної допомоги «Продукти потребуючим під час війни», «Екстрена продуктова допомога», «Допомога сім'ям СЖО в умовах військового стану», «Екстрена гуманітарна допомога уразливим верствам населення, які залишилися у місті». У 2023 році Фондом було реалізовано масштабний проєкт «Надання важливих гуманітарних послуг уразливим, постраждалим від війни мешканцям та внутрішнім переселенцям у м. Харкові», в межах якого було забезпечено потребуючих засобами гігієни, продуктовими наборами, здійснено ремонтні роботи людям літнього віку, у яких постраждало житло внаслідок російської агресії, надано багатоцільову матеріальну допомогу та допомогу на лікування тощо. Завдяки налагодженим зв'язкам з постачальниками, постійній підтримці волонтерів та співробітників, наявності власних приміщень для фасування продуктових наборів та власного автотранспорту для їх доставки, а також, завдяки напрацьованій базі бенефіціарів, фонду вдалося надати допомогу за різними напрямками більше 29000 потребуючим мешканцям міста Харкова та вимушеним переселенцям.

227 підопічних з числа осіб літнього віку, осіб з інвалідністю та паліативних хворих отримують соціальні послуги в межах проєктів «Покращення якості життя людей похилого віку шляхом надання послуг «Догляд вдома», «Мобільна паліативна допомога літнім вразливим людям у Харкові», «Надання соціальних послуг догляду вдома людям похилого віку у м. Харкові». Більшість з наших підопічних в дитинстві пережили Другу світову війну та її наслідки, а також є такі, які пережили блокаду Ленінграду, були в'язнями концтаборів тощо. Тож, події сьогодення впливають на цю категорію ще більше, оскільки такі люди мають вторинну травматизацію, переживаючи ці події.

Персонал проєктів надає такі послуги відповідно до Державних стандартів: допомога у веденні домашнього господарства та побуту, допомога у самообслуговуванні та здійсненні гігієнічних процедур (миття голови, обтирання, обмивання, зміна натільної білизни та одноразових підгузків тощо), морально-психологічна допомога пацієнтам та їх родичам, консультації з питань використання засобів реабілітації, санітарно-просвітницька робота серед населення, а також серед доглядальників та родичів паліативних хворих. Окрім цього, в центрі Домашньої опіки функціонують пральня для здійснення послуги прання та прасування білизни стареньким та паліативним хворим і пункт випозичання засобів реабілітації, де можна отримати ходунки, крісла колісні, опорні палиці, приліжкові стільці-туалети, протипролежневі матраци тощо.

Одним з наслідків війни, який відчувають наші підопічні сьогодні є недостатність можливості отримати медичне обстеження в місті Харкові. Це

відбувається через нестачу медичних кадрів у закладах охорони здоров'я, готових до здійснення відповідної специфічної діяльності, що унеможлиблює отримання маломобільними та немобільними людьми літнього віку консультації сімейного лікаря і необхідних медичних послуг від поліклініки на дому. Тому послуги догляду вдома та паліативного догляду вдома, які надає персонал нашого Фонду зараз, як ніколи є актуальними для цих категорій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз та узагальнення досвіду соціально-реабілітаційної та паліативної допомоги людям літнього віку та особам з інвалідністю, що надається ХОБФ «Соціальна служба допомоги» за часів війни, дозволяє стверджувати про її успішність в межах реалізованих грантових соціальних проєктів. Однак, оскільки, в межах Державних стандартів Фондом надаються лише соціальні послуги, а потребуючі мають ще незадоволені медичні потреби, то Фонд має на меті отримати медичну ліцензію. У зв'язку з цим, спираючись на 10-річний досвід функціонування мобільної паліативної бригади у м. Харкові в межах проєкту «Паліативна допомога», було ухвалено рішення розвивати цей напрям паліативної допомоги та здійснювати медичний компонент у тому числі. Після отримання медичної ліцензії Фондом планується налагодження співпраці з Національною службою здоров'я України (НСЗУ) та отримання медичного пакету НСЗУ за напрямом «Мобільна паліативна медична допомога дорослим за місцем проживання пацієнта». Уклавши договір із НСЗУ на даний пакет послуг, ми зможемо отримувати фінансування за програмою медичних гарантій та надавати повноцінний пакет послуг для потребуючих, як соціальних так і медичних за зазначеним напрямом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Досвід війни для людей старшого віку в Україні та їх залучення до гуманітарної реакції : опис. Лондон : HelpAge International, 2023. 8 с. URL: <https://www.helpage.org/wp-content/uploads/2023/05/Lost-the-life-Summary-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Щербакова В. І., Костіна В. В. Досвід роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, м. Харків, 21 жовт. 2022 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2022. С. 203–206.
3. Kostina V., Ragoza T., Smerechak L. Palliative Care in the Conditions of New Social Challenges: Problems and Prospects. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2024. Vol. 11. No. 1. S. 51–61. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.6>

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Ніна Атаманчук

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

nina.atamanchuk@gmail.com

Постановка проблеми. Сьогодні надзвичайно важлива психологічна підтримка дітей, які відчувають на собі прояви військової агресії. Часто у малечі спостерігається перепад настрою, ненависть, злість, агресія, сум, безпомічність, страх – це емоції дітей, які переживають військові події. Дітям складно самостійно впоратися із такими станами, вони іноді не в змозі усвідомити різкі зміни свого настрою. Дорослі мають навчити дітей переживати негативні емоції через керування своїм тілом.

Мета статті – охарактеризувати особливості психологічної допомоги дітям в умовах військової агресії.

Виклад основного матеріалу. Нажаль, в умовах війни діти можуть ставати жертвами/свідками жахливих подій, що травмують їх психіку. Такий досвід може спричинити психологічні проблеми, як-от:

- порушення сну;
- порушення харчування;
- прояви агресії щодо себе та інших;
- появи нав'язливих спогадів, епізодів, запахів, звуків;
- відчуття втрати контролю над собою та ситуацією довкола.

Науковцями доведено, що хронічна травма без можливості передбачуваного припинення впливу насильства та стресу має значний вплив на психічне здоров'я дитини, який відрізняється від гострого впливу травми [3].

До основних завдань психосоціальної допомоги дітям варто віднести:

- 1) задоволення базових потреб та потреби у безпеці;
- 2) стабілізація емоцій та почуттів;
- 3) допомога в аналізі та структуруванні досвіду;
- 4) повернення до звичної активності, відновити спілкування з однолітками та оточуючим світом [2, с. 18–19].

Як допомогти дитині стабілізувати психічний стан, відчувши напруження, агресію, злість, паніку, тривогу. Нижче подамо опис вправ, які можна запропонувати дітям для подолання негативних емоцій в часи війни.

Вправа «Обійми метелика»

Мета: посилення відчуття безпечного місця й зняття стресу.

1. Схрестіть руки на грудях так, щоб права кисть лягла на ліве плече, а ліва – на праве.

2. Почніть повільні почергові постукування (40-60 ударів за 1 хвилину).

3. Тривалість виконання від 2-3 хвилини (повторюйте разів вісім).

Вправа «Зроби три вдихи»

Мета: зняття занепокоєння, напруження.

Попросіть дитину покласти руки на груди та зробити три глибокі вдихи через рівні проміжки часу. Наголосіть, що так потрібно дихати коли виникає занепокоєння чи напруження.

Вправа «Свічка»

Мета: розслаблення, зняття занепокоєння, напруження.

Це проста вправа на глибоке дихання, що допоможе розслабитися. Уявіть, наче ви тримаєте пахучу квітку у одній руці та свічку, що повільно горить, у іншій руці. Повільно вдихніть через ніс, коли будете нюхати квітку. Повільно видихніть через рот, коли будете задувати свічку. Повторити декілька разів.

Вправа «Повітряна кулька»

Мета: зняття напруження, тривоги, стресу.

Уявіть, що вам потрібно надути кульку, яка всередині вас. Покладіть руки на живіт і робіть повільні вдихи та видихи. Вдих – ви уявно надуваєте кульку, видих – здуваєте. Спробуйте вдихати протягом трьох секунд, а видихати протягом п'яти. Наприклад вдих 1-2-3, видих 1-2-3-4-5-6. Цю вправу варто робити кілька разів на день.

Під час повільного й осмисленого дихання вегетативна нервова система заспокоюється, й дитина повертається до норми. Максимально ефективним є дихання з довгим видихом.

Вправа «Лимон»

Мета: розслаблення м'язів, зниження тривоги, страху.

Вдайте, наче ви тримаєте лимон у руці. Потягніться до дерева і зірвіть по лимону кожною рукою. Міцно стисніть лимони, щоб вичавити з них увесь сік – тисніть, тисніть, тисніть. Киньте лимони на підлогу і розслабте руки. Повторіть знову, поки не отримаєте достатньо соку на стакан лимонаду! Після того, як ви вичавите і викинете останні лимони, потрясіть руками, щоб розслабитися!

Переконані, у наданні психологічної допомоги дітям ефективною буде арт-терапія, оскільки сприяє вираженню думок, почуттів, емоцій, потреб, як і будь-яка творчість, формує впевненість у своїх силах [1].

Навчіть дітей правил, які варто пам'ятати, щоб опанувати страх:

1. *Відчуття землі під ногами.* Якщо страх застав дитину в приміщенні, потрібно зняти взуття та сконцентруватися на відчуттях твердої підлоги. Важливо уявляти, що ноги з'єднуються з поверхнею, стають міцним корінням чи фундаментом будинку.

Ця вправа також буде ефективною на вулиці чи в людному місці. Головне, сконцентруватися на собі, диханні та думках.

2. *Фокусування на предметах та людях навколо.* Важливо поглянути навкруги та зафіксувати погляд на людях: колір волосся, одягу, зачіски, аксесуари тощо.

3. *Повернення до реальності завдяки тактильним відчуттям.* Потрібно взяти невеликий предмет (дорогий для дитини: камінчик, маленька статуетка тощо), та носити його з собою. Як тільки дитина відчуватимете страх, порадьте взяти предмет та подумки описати його: форма, колір, текстура тощо.

4. *Пити достатню кількість води.* Вода виведе з організму гормони, які вивільнюються при стресових ситуаціях: кортизол, адреналін та норадреналін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психологічна підтримка дітей в умовах військової агресії є важливою для забезпечення їхнього психічного благополуччя та адаптації до стресових ситуацій. Важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна, тому підхід до надання психологічної підтримки повинен бути індивідуалізованим. Забезпечення адекватної психологічної підтримки дітей під час військової агресії є важливим для їх відновлення після кризи, оскільки добробут майбутніх поколінь залежить від їхнього емоційного здоров'я та можливості адаптуватися до важких життєвих обставин.

Отже, в умовах військової агресії в Україні надання психологічної підтримки дітям є вкрай необхідним. Дорослі (батьки, психологи, педагоги, вихователі) після травмуючої події, або ж під час неї, першочергово повинні встановити контакт з дитиною. Допомогу потрібно надавати у безпечному місці, важливо говорити з дитиною та слухати, дати зрозуміти їй, що вона у безпеці, говорити повільно, ставитися до неї з повагою та розумінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М., Яланська С. П., Тур О. М. Творчий розвиток дітей дошкільного віку засобами арт-практик. *Психологічний часопис*. 2020. № 10. Вип. 6. С. 17–28.
2. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ.-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
3. Cairns E., Dawes A. Children: ethnic and political violence-a commentary. *Child Development*. 1996. Vol. 67. No. P. 129–139.

ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Леонора Віхтенко

Відділ обслуговування громадян № 11 (сервісний центр)

управління обслуговування громадян

Головного управління Пенсійного фонду України в Полтавській області,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ella_vihtenko@ukr.net

Науковий керівник: Валентина Березан

Постановка проблеми. Роль соціальних працівників стає надзвичайно важливою у сучасному світі, де акцент зроблено на підтримці та розвитку особистості. Вони є ключовими агентами у створенні гуманістичного підходу до соціальних відносин та сприяють розвитку цивілізованого суспільства. Проблема дослідження полягає у вивченні та розумінні потреб та викликів, з якими стикаються українські соціальні працівники в умовах війни. Вона охоплює аспекти психологічного та емоційного навантаження, матеріального забезпечення, умов праці та можливостей професійного розвитку цих фахівців. Дослідження спрямоване на з'ясування ефективних стратегій підтримки та захисту соціальних працівників у військових умовах, щоб забезпечити надання якісної та ефективної соціальної допомоги населенню, що потребує допомоги в складний період війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема підтримки українських соціальних працівників в умовах війни цілком актуальна та отримує значний інтерес у науковому та практичному середовищі. Дослідники, які працюють у цій області, акцентують увагу на важливості психологічної та емоційної підтримки соціальних працівників, а також на необхідності забезпечення їх матеріальних та професійних потреб, наприклад І. Бодрова, І. Івженко, Т. Голубенко, О. Дичко. Аналіз публікацій також вказує на роль законодавчих актів та громадських ініціатив у створенні сприятливих умов для роботи соціальних працівників та підтримки їхньої діяльності.

Мета статті. Мета дослідження полягає в аналізі й оцінці підтримки українських соціальних працівників в умовах війни та визначенні шляхів поліпшення їхньої роботи для забезпечення якісної та ефективної соціальної допомоги населенню.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом спостерігається зростання важливості професій соціономічного спрямування в суспільстві. Це зумовлено змінами у соціально-економічній та гуманітарній сферах, загальносвітовими трендами, спрямованими на увагу до особистості та її прав, а також прагненням до самореалізації. Серед таких професій особливе місце належить соціальному працівнику.

Соціальні працівники виконують ключову роль у забезпеченні гармонійних відносин у суспільстві та стабілізації соціального середовища. Їхня діяльність спрямована на підтримку особистості у досягненні самореалізації, вільного вибору та розвитку. Ці аспекти визначають якість

життя кожної людини та є важливими показниками гуманності й цивілізованості суспільства [1, с. 30].

Соціальний працівник – це фахівець, який працює у сфері соціального обслуговування та має на меті підтримку, захист та полегшення життєвих труднощів різних категорій людей, які знаходяться у вразливому стані або потребують спеціалізованої допомоги. Соціальні працівники можуть працювати у різних сферах, таких як допомога дітям та сім'ям, робота з людьми з обмеженими можливостями, підтримка ветеранів, робота з мігрантами та біженцями та інші [3].

Місце соціальних працівників у суспільстві надзвичайно важливе. Вони є посередниками між індивідами або групами людей та системою соціального захисту. Їхня робота полягає у виявленні потреб та проблем клієнтів, розробці та реалізації планів допомоги, а також в організації доступу до соціальних послуг та ресурсів.

Соціальні працівники допомагають розбиратися зі складними ситуаціями, що виникають у житті людей, надаючи емоційну підтримку, поради та конкретну допомогу. Вони також працюють над вирішенням системних проблем у сфері соціального захисту та адвокації інтересів своїх клієнтів на рівні громади, влади та суспільства в цілому [4].

Отже, соціальні працівники відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості, захисту прав людини та підтримки вразливих груп населення. Їхня робота спрямована на створення більш справедливого та гуманного суспільства, де кожна людина має можливість належної підтримки та розвитку.

Тема підтримки українських соціальних працівників у контексті війни є дуже важливою, оскільки ці фахівці є невід'ємною складовою системи соціального захисту та допомоги для людей, які постраждали внаслідок конфлікту. Україна, знаходячись у складному геополітичному контексті, зазнає впливу військових дій, що створює непередбачувані та важкі умови для життя місцевого населення. У таких обставинах роль соціальних працівників набуває особливого значення. Відобразимо основні аспекти їхньої роботи в сучасних умовах (див. рис. 1).

Згідно з рис. 1 бачимо, що соціальні працівники спільно з громадськими організаціями та урядовими структурами надають допомогу та підтримку людям, які були змушені залишити свої домівки через війну на сході і півдні країни. Вони допомагають у забезпеченні проживання, медичної допомоги, освіти та доступу до соціальних послуг.

Соціальні працівники проводять сесії психологічної підтримки для військових ветеранів, членів їх сімей та інших людей, які постраждали від війни. Вони допомагають у вирішенні психологічних проблем, стресу та тривожності, а також надають поради з побудови здорових відносин у сім'ї та спільноті.

Соціальні працівники спільно з медичними та психологічними фахівцями допомагають ветеранам та іншим постраждалим від війни відновити своє

здоров'я та адаптуватися до цивільного життя. Вони організують програми реабілітації, професійної підготовки та соціальної адаптації.

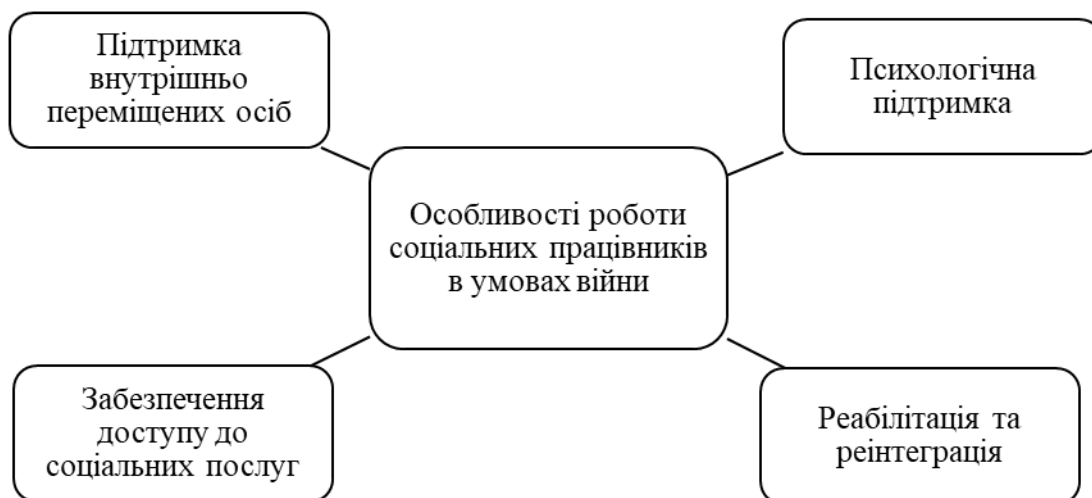

Рис. 1. Особливості роботи соціальних працівників в умовах війни (складено автором за даними [2, с. 392])

Соціальні працівники допомагають населенню отримати доступ до соціальних послуг, таких як пенсії, допомога по безробіттю, медичні послуги та інші види підтримки. Вони консультують громадян щодо їхніх прав та можливостей отримання допомоги від держави та громадських організацій.

На нашу думку, важливо розуміти, що українські соціальні працівники працюють в надзвичайно складних умовах. Вони повинні функціонувати в умовах постійного стресу, небезпеки та відсутності стабільності. Це може відбитися на їхньому фізичному та психічному стані, а також на якості надання послуг. Тому важливо забезпечити їм необхідну підтримку й захист.

Соціальні працівники відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки для людей, які стали жертвами війни. Вони надають психологічну допомогу, консультують з питань отримання соціальних послуг та правової підтримки, організують реабілітаційні заходи та допомагають в реінтеграції в суспільство. Без їхньої допомоги багато людей залишалися б без необхідної підтримки та захисту.

Важливою є необхідність забезпечення соціальних працівників не лише психологічною, але й матеріальною підтримкою. Війна може призвести до економічних та фінансових труднощів, які впливають на роботу фахівців у сфері соціального обслуговування. Забезпечення їхніх потреб у заробітній платі, умовах праці, а також можливості професійного розвитку є важливими аспектами підтримки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, підтримка українських соціальних працівників в умовах війни є критично важливою для забезпечення якісної та ефективної соціальної допомоги

населенню. Ці фахівці потребують не лише словесної підтримки, але й конкретних заходів забезпечення їхніх потреб і захисту їхніх прав. Важливо, щоб уряд і громадські організації приділяли належну увагу цій проблемі та забезпечували належні умови для роботи соціальних працівників.

Для подальших досліджень важливо розглянути вплив воєнних конфліктів на психологічний стан та професійну діяльність соціальних працівників, а також визначити ефективні методи підтримки та захисту їхніх потреб у подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодрова І. О. Сутність та особливості професійного самовизначення майбутніх соціальних працівників у сучасних українських умовах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. № 78. С. 30–34.
2. Івженко І., Голубенко Т., Дичко О. Підготовка фахівців соціальної роботи (соціальних працівників) в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6 (12). С. 388–400.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: редакція від 31.12.2023, підстава 2801-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Соціальний працівник. *PoProfessii.in.ua*. 2024. URL: https://poprofessii.in.ua/uk/socialnijj_pracivnik

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ВНАСЛІДОК НАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ У СІМЕЙНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Наталія Гончарова, Анжела Харченко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
goncharova.poltava@gmail.com, anzhelaohara@gmail.com*

Постановка проблеми. Наша країна, як і більшість країн світу, переживає негативні соціальні процеси, які супроводжуються значними кризовими змінами у суспільстві. Одним із таких явищ є насильство. Насильством наповнені різні сфери людського буття: економічне, політичне, духовне та сімейно-побутове.

Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку. Найпоширенішим і найбільш складним для протидії є домашнє насильство. Насильство в сім'ї притаманне для багатьох держав, незважаючи на їх позитивні здобутки у законодавчій, політичній, соціальній та практичній сферах. Сьогодні проблема домашнього насильства вважається однією з найрозповсюдженіших в усьому світі [1, с. 2–3].

Аналіз останніх досліджень. Аналіз літератури показує, що низка зарубіжних та вітчизняних вчених плідно працюють над проблематикою

психології насильства. Так, чинники ризиків сімейного насильства розглядав Д. О'Лірі; Л. Уолкер дослідила вплив жорсткого ставлення на психологічне здоров'я жінки. Існують різні пояснювальні моделі подружнього насильства: М. Кауфман розвинув свої дослідження в рамках теорії соціального научіння, теорія насильства розвинута в роботах М. Кіммеля, Дж. Готтмана і Н. Якобсона, віктимологічний підхід частково представлений у роботах Г. Й. Шнейдер.

У вітчизняній науці проблематика сімейного насильства представлена окремими дослідженнями: І. А. Грабовська вивчала наслідки подружнього насильства; О. Д. Шинкаренко досліджувала синдром побитої жінки з точки зору теорії сімейних систем; Н. Г. Опухова та О. Є. Малолетняя досліджували типи жінок-жертв подружнього насильства, вивчаючи їх життєві міфи. Вивчали цю проблему і деякі інші автори: Н. М. Платонова, Ю. П. Платонов, В. І. Полубінський, Н. А. Шведова та ін. [4, с. 25–30].

Мета статті. Мета дослідження полягає у вивченні феномену насильства, з'ясуванні причин виникнення та динаміки протікання насильницьких інцидентів, а також підбору адекватних засобів профілактики, попередження та протидії насильницьким проявам.

Завдання дослідження полягають у наступному: 1) проаналізувати наукові підходи щодо видів сімейного насильства; 2) охарактеризувати найбільш типові причини насильства; 3) розробити заходи щодо запобігання та протидії насильницьким проявам.

Виклад основного матеріалу. Діяння визнається насильством лише тоді, коли воно порушує вимоги чинного законодавства і призводить чи може призводити до порушення конституційних прав і свобод члена сім'ї. Домашнє насильство може мати форму, як активних дій (нанесення побоїв, знищення майна тощо), так і бездіяльності, тобто пасивної поведінки особи, коли вона не вчиняє дій, які могла та повинна була вчинити, щоб запобігти настанню шкідливих наслідків (наприклад, ненадання допомоги члену сім'ї, який перебуває у небезпечному для життя становищі) [2, с. 18].

Законодавство України у сфері протидії домашньому насильству закріплює чотири форми такого насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне [3, с. 25].

Фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Сексуальне насильство – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеvu недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Психологічне насильство – це насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, у тому числі щодо третіх осіб, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на

обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або завдається шкода психічному здоров'ю особи.

Економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Насильство в сім'ї відбувається у всіх секторах суспільства, незалежно від релігії, раси, сексуальних вподобань, професійного та освітнього рівня. Особи, які чинять насильство, намагаються одержати владу та контроль над їхніми близькими партнерами. Влада набирає вигляду стратегічної образливої тактики (фізична, сексуальна, вербальна, емоційна), що забезпечує посилення контролю.

Більшість дослідників виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства: соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття); психологічні (стереотипи поведінки); педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість); політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків); соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [3; 4, с. 48–50].

Протидія домашньому насильству – це система заходів, які спрямовані на припинення насильницьких проявів, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [4, с. 21–30].

Для активізації та ефективної профілактичної роботи з протидії домашньому насильству потрібно: розроблення і поширення превентивних заходів щодо попередження сімейного насильства з метою охоплення всіх

членів родини; професійна підготовка фахівців, які працюють з дітьми та дорослими за програмами, що стосуються питань домашнього насильства; посилення захисту і підтримки осіб, які стали жертвами насильства; вивчення масштабів домашнього насильства; зміцнення знань про ефективні засоби запобігання домашньому насильству [4, с. 42].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна сказати, що одним із важливих заходів профілактики насильства є формування умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних відносин. Для цього необхідно розробляти та активно впроваджувати в практику програми, які формують навички керування своєю поведінкою, шанобливого ставлення до інших членів родини, конструктивного вирішення конфліктів, самостійного прийняття рішень. Важливо, щоб у рамках таких програм також обговорювалися питання, пов'язані з сексуальним і репродуктивним здоров'ям та поведінкою. Зазначені програми мають допомагати засвоювати загальнолюдські цінності, вчитися поважати права і гідність людини, гендерну рівність, формуватися як особистість, підвищувати самоповагу і зміцнювати самооцінку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2015. № 1148. Вип. 34. С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2015_1148_34_7
2. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї / уклад.: А. В. Запорожцев, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко, Д. Г. Заброта, І. В. Басиста. Київ, 2010. 172 с.
4. Насильству немає виправдання : добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / уклад. Т. І. Касьяненко, Ж. П. Швачко. Суми : Сумська обл. універс. наук. б-ка, 2017. 33 с.
5. Попередження домашнього насильства : навч. посіб. для консультантів «Гарячих ліній» / упряд. : О. В. Краснова, О. А. Калашник Київ : Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи НАПН України, 2016. 90 с.

МЕТОДИ РОБОТИ ГРУП ПІДТРИМКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тетяна Демиденко

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
demydenkota@gmail.com*

Постановка проблеми. Проблема психосоціальної підтримки фахівців допомагаючих професій (психологів, фахівців соціальної роботи, волонтерів, медичних працівників) значно загострилася під час війни і залишається

актуальною. Оскільки вони продовжують надавати фахову допомогу постраждалим, перебуваючи в умовах психотравмуючих подій, незалежно від того, чи знаходяться вони в Україні чи виїхали за кордон. Як зазначає Г. Лазос, «в цій ситуації і клієнт, і психолог опинилися в травмлі. Єдине, що психологів та психотерапевтів відрізняє, так це обізнаність завдяки професійним знанням, зі своїми психічними реакціями та динамікою переживань... На перший план виходить резильєнтність і збереження психічного здоров'я самих фахівців, що безпосередньо пов'язано із стійкістю їхньої професійної ідентичності» [3].

При цьому зростає потреба у дослідженнях, спрямованих на визначення умов збереження психоемоційної стабільності та резильєнтності фахівців, які надають підтримку вразливим групам населення.

Науковцями узагальнено досвід надання такої підтримки у форматі індивідуального консультування (супервізійних зустрічей) або групової роботи. Поширеною формою психосоціальної підтримки в умовах війни стали групи підтримки вразливих категорій населення, до яких можна віднести і фахівців, що безпосередньо надають допомогу іншим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психосоціальної підтримки фахівців соціального профілю вивчали: Г. Лазос (2022) – резильєнтність фахівців допомагаючих професій, М. Войтович, О. Лупанець (2022) – професійна життєстійкість українських психологів, медичних працівників, О. Кокун – життєстійкість фахівців соціономічних професій, О. Мерзлякова, Д. Сабол (2022) – психологічна робота з освітянами під час війни та ін.

Аналізу досвіду роботи груп підтримки присвячені роботи: І. Сергієнко (2022) – група підтримки студентів та випускників психологічних спеціальностей ЗВО із застосуванням арт-терапевтичних методів, О. Луценко, Ю. Фарафонові (2022) – арт-терапевтична онлайн-група емоційної підтримки у період війни, О. Зінько, К. Мітченко (2022) – групи психологічної підтримки як метод становлення особистісної зрілості українців під час воєнного стану та ін.

І. Сергієнко аналізує види груп підтримки, цілі, методи та структуру онлайн-зустрічей професійно керованих груп підтримки, особливості функціонування їх у онлайн-форматі. О. Луценко, Ю. Фарафонові описано досвід створення та роботи груп підтримки, аналіз ризиків функціонування та шляхів їх мінімізації, налагодження стосунків з ведучими, зміст етапів роботи та обґрунтування доцільності використання окремих методик і технік на кожному з них (тілесні вправи, робота з емоціями і образами), опис групових процесів.

Мета дослідження: проаналізувати ефективні методи роботи професійно керованих груп підтримки фахівців допомагаючих професій в умовах воєнного стану. **Методи дослідження:** аналіз і синтез наукової літератури з проблеми дослідження, порівняння, теоретичне узагальнення для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Метою створення груп підтримки фахівців допомагаючих професій є допомога їм в усвідомленні необхідності піклування

про себе, опанування способами самопідтримки та взаємопідтримки, відновлення та пошуку ресурсів.

На думку І. Сергієнко, групи підтримки надають психологічну допомогу «шляхом налагодження взаємодії, яка сприяє взаємозціленню емоційних ран учасників завдяки задіянню власних ресурсів групи» [5]. І. Сергієнко підкреслює роль ведучих, які стимулюють обмін інформацією між учасниками групи про особистісні ресурси коупінгу. Дослідниця виокремлює декілька видів особистісних ресурсів коупінгу: прийняття, довіра, подяка, відпускання, посттравматичне зростання.

Серед інших особистісних ресурсів подолання негативних наслідків стресових ситуацій науковці виділяють гумор (М. Дворник), тіло (О. Скар), творча діяльність, що приносить радість і задоволення (улюблені справи, хоббі, музика, співи, танці, читання літератури, вивчення мов, догляд за рослинами, тваринами, спілкування, прогулянки, заняття спортом).

Таким чином, у групах підтримки здійснюється обмін корисним досвідом і способами відновлення ресурсів, внутрішньої опори, балансу, які допомагають зберегти психічне здоров'я кожному учаснику в умовах тривалої дії стресогенних факторів.

Аналіз досвіду створення і діяльності груп підтримки дозволив виділити ефективні методи і прийоми, що застосовуються у роботі професійно керованих груп підтримки [1; 2; 4; 5] та класифікувати їх.

До першої групи методів відносимо методи і прийоми діяльності керівників групи: прийоми активного слухання (заохочення, повторення і перефразування основних думок, відображення почуттів, підсумовування основних думок і почуттів); прийоми заохочення та мотивування активності учасників, прийоми безоцінного зворотного зв'язку, техніки кола (коло відкриття на початку зустрічі, в якому виконуються вправи на «розігрів», заключне коло обговорення емоційний станів, образів та смислів, актуальних та цінних для учасників).

Другу групу становлять методи організації діяльності учасників зустрічі: арт-терапевтичні методи; елементи психодрами; методи візуалізації (відтворення слухових, нюхових, смакових, кінестетичних відчуттів), демонстрація і обговорення творчих робіт учасників, їх хоббі, розповіді про домашніх тварин тощо.

Третя група – методи для самостійного застосування учасниками: вправи на самовідновлення, самопомогу та саморегуляцію, психо-фізіологічні вправи (дихання), тілесно-орієнтовані техніки та вправи на м'язову релаксацію; прийоми емоційно-вольової регуляції, обговорення способів подолання негативних наслідків стресу, відновлення особистісних ресурсів тощо.

Підбір методів і вправ для онлайн зустрічей передбачає використання простих засобів самовираження (олівці, папір), іноді просто візуалізацію, враховуючи умови, в яких перебувають учасники.

Побічним (додатковим) позитивним ефектом участі у роботі таких груп є накопичення досвіду їх організації і проведення, методів та методик, які

можуть бути використані фахівцями в організації таких груп та подальшій роботі з клієнтами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ефективними методами роботи у професійно керованих групах підтримки фахівців допоміжних професій в умовах воєнного стану є методи, спрямовані на допомогу учасникам через взаємодію і взаємопідтримку.

Безперечно цінними у такій роботі є методи арт-терапії, що дозволяють вільно проявляти власні переживання і стани (як усвідомлені, так і неусвідомлювані) через образи та метафори, творити у безпечному середовищі безумовного прийняття та схвалення, розкрити власний потенціал.

Підбір методів роботи у групах підтримки має спиратися на актуальні для учасників особистісні ресурси, сприяти їх відновленню, підсиленню та виявленню нових для них способів стабілізації психоемоційного стану. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програм навчання для ведучих і фасилітаторів таких груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінько О., Мітченко К. Групи психологічної підтримки як метод становлення особистісної зрілості українців під час воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 13 (18). С. 187–198. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3110/3125>
2. Кихтюк О., Федотова Т. Психологічні підтримка особистості : методи та особливості роботи клінічного психолога. *Psychological Prospects Journal*. 2021. Вип. 38. С. 63–75.
3. Лазос Г. Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резильєнтність фахівця. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 3–4 (27). С. 37–47.
4. Луценко О., Фарафонова Ю. Арт-терапевтична група емоційної підтримки (онлайн) у період війни: досвід проведення, спостереження, висновки. *Простір арт-терапії* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 2 (32). С. 68–81.
6. Сергієнко І. З досвіду проведення групи підтримки із застосуванням арттерапевтичних методів. *Простір арт-терапії* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 1 (31). С. 16–25.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ірина Єнгалічева

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ira2100@gmail.com

Постановка проблеми. Сучасні умови життя українського населення є мало сприятливими для повноцінного існування, підтримки їхнього

психологічного благополуччя, розвитку внутрішнього потенціалу тощо. Невпевненість у майбутньому, втрата роботи чи родини, виснаження організму, депресія, що зумовлені військовим станом в країні, зумовлює пошук найбільш дієвих форм підтримки особливо вразливих груп населення. Для вирішення цього питання на рівні держави надається певна допомога у вигляді соціальних послуг. Нині, пілотується новий вид соціальної послуги – комплексна соціальна послуга з формування життєстійкості.

Варто зазначити, що життєстійкість у наукових дослідженнях розглядається як: необхідний ресурс, який може сприяти покращенню фізичного та психічного здоров'я людини та пов'язаний із самореалізацією [6, с. 213]; якість особистості, що дозволяє їй ефективно функціонувати та досягати своїх цілей, зберігати внутрішню рівновагу в складних ситуаціях життєвого вибору [2]; вміння особистості ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам [5]; система уявлень про себе та світ, що сприяє подоланню стресу (С. Мадді) [7].

Аналіз останніх досліджень дозволяє зазначити, що К. Гавриловська та Ю. Дем'янчук (2019) розглядали життєстійкість як феномен та пропонували арт-коучингові техніки для формування життєстійкості; В. Предко (2021) досліджувала обумовленість життєстійкості особистості наявністю складної життєвої ситуації; Н. Чернуха (2023), Д. Костенко (2023) вивчали вплив життєстійкості на благополуччя різних категорій людей; С. Богданов (2021), А. Гірник (2021), О. Залеська (2021), І. Іванюк (2021) досліджували особливості підготовки вчителів до формування життєстійкості в учнів та ін. Однак, питання, що стосуються соціальної послуги з формування життєстійкості є мало дослідженими (В. Амеліна (2023), Д. Мельничук (2024), Д. Палатна (2022), Т. Семигіна (2022), А. Солнишкіна (2024) та ін.). Враховуючи, що соціальна послуга з формування життєстійкості знаходиться на етапі пілотного проекту, то зрозуміло, що існує багато питань, що потребують ретельного вивчення.

Мета дослідження: виділити напрями соціальної роботи з формування життєстійкості вразливих груп населення в умовах війни. Для досягнення мети були використані наступні методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури із визначення поняття та особливостей життєстійкості у наукових дослідженнях, теоретичне узагальнення для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося, військовий стан в Україні зумовлює збільшення кількості вразливих груп населення, які мають складні життєві обставини та потребують допомоги. У наукових працях вказується, що соціальна послуга з формування життєстійкості є системним підходом до надання психосоціальної підтримки усім, хто її потребує, покликана зменшити тривожність громадян, навчити справлятися зі стресом тощо [1, с. 15; 3, с. 277].

Вважаємо, що впровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості є особливо доречним, адже послуга передбачає: збереження психічного здоров'я людини; адаптацію до умов проживання, у яких опинилися громадяни країни; зменшення вольових та емоційних навантажень без особливо шкідливих наслідків для власного здоров'я,

здоров'я оточуючих і професійної діяльності; запобігання чи мінімізація психологічної травматизації; розвиток батьківських компетенцій через посилення родинних зв'язків; сприяння волонтерської діяльності; згуртованість територіальних громад [4]. Іншими словами, послуга з формування життєстійкості спрямована на забезпечення комплексного підходу у надання соціальних послуг на рівні територіальних громад з метою покращення життя її членів.

Аналізуючи напрацювання з даного питання можна стверджувати, що соціальна послуга з формування життєстійкості може бути спрямована на підтримку внутрішніх ресурсів у людей, особливо тих, хто опинився у складних ситуаціях чи потребує підтримки у зміцненні своєї здатності протистояти стресам та випробуванням. Варто зазначити, що для успішного протистояння труднощам та досягнення психологічного й емоційного благополуччя необхідно у людей розвивати навички і здібності через проведення певних заходів. Зокрема, з метою розвитку психологічних ресурсів особистості, зміцнення самосприйняття та розвитку стратегій подолання стресу можна надавати індивідуальні чи групові консультації. Для розвитку навичок управління стресом, підвищення емоційної інтелігентності, розвитку гнучкості та оптимізму, підвищення рівня емоційного благополуччя та зміцнення психологічного стану доцільним є організація навчальних заходів з використанням терапевтичних методик та технік, таких як музикотерапія, мистецька терапія, танцювальна терапія та інші.

Формування груп соціальної підтримки, де учасники можуть обмінюватися досвідом, отримувати підтримку та взаємодіяти сприятиме спільному розвитку життєстійкості. Для створення комплексних програм підтримки та розвитку життєстійкості доцільним є співпраця з місцевими громадськими організаціями, школами, медичними установами. А організація програм, спрямованих на інтеграцію учасників у суспільство сприятиме розвитку комунікаційних навичок, відновлення соціальних зв'язків та здійснення підтримки у процесі адаптації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для формування життєстійкості вразливих груп населення в умовах війни можна виділити декілька напрямків: психологічна підтримка, проведення тренінгів й майстер-класів, створення соціальних груп підтримки, впровадження інтеграційних програм, проведення терапевтичних активностей, соціальне партнерство тощо. Подальшого дослідження потребує вивчення реалізації виділених напрямів соціальної роботи з формування життєстійкості вразливих груп населення в територіальних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна В. М. Життєстійкість та соціальна підтримка молоді: значення впровадження нової послуги. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 лист.2023 р. Івано-Франківськ : «НАІР», 2023. С. 12–15.

2. Гавриловська К. П., Дем'янчук Ю. Ю. Формування життєстійкості особистості: арт-коучинговий підхід. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології ім. С. Костюка НАПН України. 2019. Т. VI: Психологія обдарованості. Вип. 16. С. 83–90. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30404/1/Havrylovska_Demianchuk_Hardiness.pdf
3. Мельничук Д. Зміст та особливості впровадження нової комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. *EUROPEAN PERSPECTIVE: міждисциплінарний дискурс у контексті сучасних викликів і можливостей* : зб. тез доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 29 лют. 2024 р.). / заг. ред. та упоряд. : І. О. Цимбалюк Луцьк : Вежа-Друк, 2024. С. 276–280.
4. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 № 1049 : редакція від 01.02.2024, підстава 83-2024-п. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.04.2024 р.
5. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. Київ : Марич, 2009. 76 с.
6. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип 42. С. 211–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2018_42_13
7. Maddi S. R. The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2002. Vol. 54. No. 3. P. 173–185. URL: <https://doi.org/10.1037/1061-4087.54.3.173>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дмитро Зеня, Наталя Кабусь

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
dmitry_zenya@ukr.net, kabusnatali9901@gmail.com*

Постановка проблеми. Соціалізація людей з інвалідністю в умовах воєнного стану є складною проблемою, оскільки воєнні події кардинально змінюють ціннісні орієнтації суспільства. Під впливом воєнного стану головним пріоритетом стає збереження людського життя, що відображається на усіх сферах життя інвалідів [2]. Соціалізація в цих умовах включає в себе пошук стабільності, адаптацію до нових умов, створення нового життєвого світу для переселенців та внутрішньоопереміщених осіб. Також важливою є переоцінка цінностей і мотивів усіх суб'єктів суспільства, що впливає на соціалізаційні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті соціалізації людей з інвалідністю в умовах воєнного стану, значну увагу адаптації приділяли як зарубіжні (Я. Стреляу, М. Раттер, К. Грос, М. Зайдель), так і вітчизняні

(Н. Амосов, В. Бойко, К. Дубич, І. Зверєва, І. Іванова, Л. Остролуцька, О. Рассказова, К. Шендеровський) дослідники. Особливості соціалізації й адаптації особистості в умовах військового стану досліджували І. Ліпатов, Л. Шестопалова, В. Афанасенко та інші вчені, зосереджуючись на процесах психічної адаптації людей з інвалідністю до бойових умов.

Метою статті є дослідження процесів соціалізації людей з інвалідністю в умовах воєнного стану, зокрема аналіз особливостей адаптації цієї категорії осіб до нових соціальних, економічних та психологічних реалій під час військових конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація людей з інвалідністю в умовах воєнного стану може бути надзвичайно складною через ряд факторів. Воєнні дії часто призводять до зруйнування інфраструктури, перерв у доступі до медичної допомоги та соціальних послуг, а також до зміни загальної атмосфери в суспільстві.

Для успішної соціалізації людей з інвалідністю в таких умовах потрібні спеціальні заходи та підтримка. Доступ до медичної допомоги та реабілітаційних послуг має критичне значення для людей з інвалідністю в умовах воєнного конфлікту. Це охоплює не лише медичну допомогу на етапі невідкладної допомоги, але і довгострокову реабілітацію. Постачання протезів, ортезів та інших технічних засобів є важливим аспектом цього процесу. Реабілітаційні програми повинні бути індивідуалізованими, охоплювати різні аспекти фізичного та психологічного відновлення та адаптації до нових умов [1]. Набуття навичок для повернення до самостійного життя, включаючи фізичні та когнітивні навички, а також навички самообслуговування, є важливим етапом реабілітації. Забезпечення доступу до фізіотерапії, ерготерапії та психологічної підтримки також є ключовими аспектами успішної реабілітації. Крім того, важливо створювати сприятливе середовище для соціальної реінтеграції, включаючи доступ до освіти, працевлаштування та культурних заходів. Узгоджена діяльність між медичними установами, реабілітаційними центрами, державними та неприбутковими організаціями може значно полегшити процес реабілітації та соціальної адаптації людей з інвалідністю під час воєнного конфлікту.

Соціальна підтримка є ключовою для забезпечення якісного життя людей з інвалідністю, особливо в умовах воєнного конфлікту. Фінансова допомога від уряду або волонтерських організацій може вирішити фінансові труднощі, що виникають через втрату працездатності або збільшені витрати на медичну допомогу. Психологічна підтримка та консультування допоможуть подолати психологічні травми та стрес, що можуть виникнути в результаті воєнних дій та поранень. У рамках соціальної підтримки також важливо забезпечити доступ до консультування та підтримки у соціальній інтеграції. Це охоплює навчання навичкам соціальної взаємодії та допомогу у здійсненні соціальних заходів [4]. Правова підтримка також є необхідною, оскільки вона забезпечує захист прав людей з інвалідністю та допомагає їм у здійсненні правових процедур і в захисті від дискримінації. Узгоджена діяльність між різними організаціями та установами може забезпечити комплексну соціальну підтримку для людей з

інвалідністю в умовах воєнного стану, що сприятиме їхньому повноцінному життю та інтеграції в суспільство.

Створення інклюзивного середовища під час війни є надзвичайно важливим, оскільки воно дозволяє людям з інвалідністю брати активну участь у всіх аспектах суспільного життя. Це означає, що потрібно забезпечити доступність освіти, працевлаштування, участь у культурних заходах та життєдіяльності громади. Інклюзивне середовище створює можливості для розвитку та самореалізації кожної людини, незалежно від її фізичних чи інших обмежень. Таке середовище сприяє будівництву більш толерантного та рівноправного суспільства.

Підвищення свідомості суспільства про потреби та права людей з інвалідністю є важливим завданням, особливо в умовах війни. Освіта грає ключову роль у цьому процесі, включаючи в себе включення в навчальні програми матеріалів про інвалідність та її вплив на життя людей, створення спеціальних навчальних курсів або тренінгів для підвищення свідомості, а також проведення освітніх кампаній і заходів для розповсюдження інформації про права та потреби осіб з інвалідністю. Це сприятиме формуванню відкритого позитивного ставлення до людей з інвалідністю, зменшенню соціальної відчуженості та покращенню їхнього доступу до різних сфер життя суспільства.

Забезпечення правового захисту для людей з інвалідністю є важливим аспектом їх соціальної інтеграції, особливо в умовах воєнного конфлікту, де можуть бути порушені права людини. Наявність чітких і дієвих законів, що гарантують права цієї категорії населення, є вирішальною. Такі закони повинні забезпечувати рівні можливості доступу до освіти, праці, медичного обслуговування, а також захищати від дискримінації та будь-якої форми насильства. Потрібно також мати механізми реалізації цих прав через судову систему та органи правопорядку, а також сприяти ширшому інформуванню громадськості про права та потреби людей з інвалідністю, що сприятиме забезпеченню соціальної інтеграції та захисту прав цієї вразливої категорії населення [3].

Умови воєнного стану створюють надзвичайно складні виклики для соціалізації людей з інвалідністю, але з відповідними заходами та підтримкою можна забезпечити їхнє повноцінне включення в суспільство.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціалізація людей з інвалідністю в умовах воєнного стану передбачає розробку та впровадження соціальних інновацій та ініціатив, спрямованих на створення умов для їхнього активного долучення до всіх аспектів життя суспільства. Це включає активну участь самої людини з інвалідністю, залучення громадськості, розвиток спільнот, а також створення сприятливого середовища для подолання труднощів та повноцінної реабілітації та інтеграції.

Фахівці соціальної сфери потребують цілеспрямованої підготовки до роботи з людьми з інвалідністю, включаючи освоєння технологій соціальної роботи, консультування, соціальної профілактики та реабілітації. Це важливо з урахуванням особливостей соціалізації різних категорій людей з обмеженими

можливостями. Розробка системи професійної підготовки фахівців до роботи з інвалідністю є перспективним напрямом для подальших досліджень у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики : тези доповідей XXIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29–30 лист. 2023 р.) : у 2-х ч. Ч. І. Київ : Університет «Україна», 2023. 665 с.
2. Остролуцька Л. І. Інституалізація соціальної роботи щодо реабілітації дітей та молоді з інвалідністю (на прикладі міста Києва). *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 12 (41). С. 219–237.
3. Остролуцька Л. І. Реалізація принципу участі дітей та молоді з інвалідністю у соціальній і реабілітаційній роботі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 74–78.
4. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовт. 2023 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 405 с.

САНОГЕННЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Марина Ковальова

*Полтавське районне управління поліції ГУНП в Полтавській області,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
kovalovamarina@ukr.net*

Науковий керівник: *Світлана Яланська*

Постановка проблеми. Мислення людини є безперервним процесом, воно формується від народження та укріплюється в процесі дорослішання. Проте характерним для мислення людини є особливість видозмінюватися внаслідок зіткнення людиною із різними нетиповими їй подіями, неконтрольованими ситуаціями. В умовах сьогодення такими подіями та ситуаціями є воєнні дії на території нашої держави. Ніхто не може гарантувати, що стресостійкість людини, яка була протягом його життя зможе тримати стан його самопочуття психологічної рівноваги на належному рівні під час участі у сучасних подіях. Та як саме видозміниться його мислення тут і зараз. Саногенне мислення реалізує потребу людини бути в психологічному балансі, тримати ситуацію в межах кордону, бути готовим до зустрічі із психотравмуючими обставинами і діяти на випередження патогенному фактору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання саногенного мислення широко досліджене в роботах зарубіжних авторів (Р. Бернс, К. Бютнер, Д. Джампольські, М. Джеймс, Д. Джонгвард, К. Хорні, Е.Ле Шан,

М.Раттер, З. Фрейд), які у своїх працях звертають увагу на окремі форми прояву та на конкретні прийоми формування його елементів. В роботах українських науковців дослідженням саногенного мислення присвячені роботи авторів А. Ю. Гільман, С. П. Яланської, Н. О. Сайко, О. А. Поцулко, Т. О. Ларіної, Т. М. Титаренко.

Виклад основного матеріалу. Для покращення життя людини, створення умов для формування саногенного мислення як чинника посттравматичного зростання особистості в процесі переживання або внаслідок переживання кризових подій сприятливим буде визначення самого поняття та кінцевого продукту саногенного мислення як здоров'язберігаючого.

У словниках і енциклопедіях часто наводять визначення, сформульовані Г. Сельє у книжці «Стрес життя»: «Стрес є неспецифічна відповідь організму на будь-яке пред'явлення йому вимоги». З погляду стресової реакції байдуже, приємна чи неприємна ситуація, з якою людина зіштовхнулася. Щодо мислення, то можна чітко зазначити, що з психологічного погляду – це одна з функцій свідомого відображення, що продукує знання, які як продукт суб'єктивної діяльності входять до її будови, змінюючи характер реалізації інших психічних функцій – внутрішнього і зовнішнього мовлення, сприймання, пам'яті, уяви, свідомості в цілому [4].

Тобто, існує тісний взаємозв'язок між впливом стресових факторів і мисленням людини, що впливає на інші психічні функції.

Джерелом багатьох стресів є емоції людини, які провокують її на спонтанні реакції всупереч голосу розуму, що намагається спокійно та раціонально оцінити ту чи іншу ситуацію. Однак буває і так, що розум починає підігрувати почуттям, знаходячи для виправдання нелогічних вчинків людини «псевдологічні» пояснення. По мірі освоєння середовища існування у свідомості кожної людини формується певна «віртуальна» картина оточуючого світу, яка описує та пояснює все, що відбувається з нею самою та іншими людьми, а також з усією природою. Якщо ж реальність вступає у протиріччя з нашими уявленнями про можливе та необхідне, то виникає стрес, причому досить сильний. Вперше це явище описав психолог Леон Фестингер, який ввів поняття когнітивного дисонансу – протиріччя між двома реальностями – об'єктивною реальністю світу та віртуальною реальністю нашої свідомості, яка описує світ. Якщо певну подію неможливо описати у системі існуючих у людини уявлень про світ, то людина вкрай рідко змінює модель світу. Набагато частіше людина створює додаткові конструкції, які закріплюють модель, або ж ігнорує реальність [3].

Тож напряму вплив стресових факторів на людину виражає назовні його світоглядні позиції про стан об'єктів навколо нього і спосіб реагування на них.

Юрій Орлов ще півстоліття назад відкрив спосіб досягнення гармонії між реагуванням людини на зовнішні об'єкти і її особистим світоглядом. Він назвав це саногенне мислення- науково обґрунтована філософія повсякденного життя людини [2]. Ю. Орлов науково обґрунтував, що стиль мислення визначається філософією людини. І хоче чи ні сама людина, але стиль мислення як і філософія її повсякденного життя ,творюється нею відносно до обставин, якими

вона озадачена. Хороша філософія трактується як розсудливість (в оригіналі-здравомыслие). Хороша повсякденна філософія веде до благополуччя і до хорошої долі. Наше мислення може сприяти оздоровленню, якщо знімає емоційний стрес. Мислення він розділив на патогенне та саногенне (в контексті розумової поведінки). І пояснив, що людина, яка мислить саногенно теж може відчувати негативну реакцію на стресовий фактор, але це триває пару хвилин, поки вона не осмислить що відбувається в її світогляді, після чого відбувається повернення в стан рівноваги не входячи в емоційний стрес. Саногенне мислення має накопичувальну дію, тобто людина відпрацьовує стійкість до стресових факторів та абсолютно позбавляється від тривалого стресу. Саногенне (оздоровлююче) мислення, передбачає розгортання процесу рефлексії у важких життєвих ситуаціях, усвідомлення патогенних компонентів, що беруть участь в породженні негативних емоційних переживань, їх довільна заміна і далі – згортання процесу до автоматичного стану [1].

Особливість саногенного мислення полягає в тому, що людина подумки відокремлює себе від власних переживань та починає спострігати за ними ззовні.

Саногенне мислення є одним із регуляторів емоційних станів особистості. Механізмом протікання процесу саногенного мислення є процес обміркування природи виникнення емоції та її усвідомлення. Особистість за допомогою саногенного мислення може усвідомити ситуацію, що склалась, а також процес виникнення тих чи інших емоцій, зрозуміти власну реакцію. Опанувавши саногенним мисленням, людина припиняє шкідливу й марну автоматичну роботу розуму й нейтралізує емоцію [6].

Перехід до саногенного мислення відбувається поступово, за допомогою певних вольових зусиль. Кожного разу, коли людина відчуває негативні емоції (страху, гніву, образи тощо) необхідно чітко усвідомити природу цих емоцій, зосередитись на причинах та механізмах їх виникнення, припинити уявлення можливих негативних наслідків та варіантів розгортання ситуації, абстрагуватися від спогадів та думок, які породжують негативні емоції, спробувати надати раціональну інтерпретацію ситуації та побудувати раціональні стратегії виходу з неї [5].

Людина, що мислить саногенно, може усвідомити всю послідовність актів мислення, які викликають певні відчуття та дає можливість собі самостійно припинити автоматично реагувати на стресовий фактор. Тобто вчиться керувати цією емоційною реакцією.

Висновки. Отже людина, яка мислить саногенно, покращує власний психоемоційний стан навіть перебуваючи в умовах постійного впливу стресових факторів, які виникають на її життєвому шляху в умовах сучасності. Мислити саногенно так чи інакше приводить думки людини до певного автоматизму, тим самим сприяє самостійній регуляції процесу уникнення негативної реакції на вплив психотравмуючого фактору як такого, що вже виникав перед людиною і нового, з яким вона ніколи не стикалася. Саморегуляція на рівні саногенного мислення відкриває можливості людини до більш психологічно якісного сприйняття дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільман А. Ю. Проблема саногенного мислення в зарубіжній науці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія.* 2015. Вип. 57. С. 64–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhpC_2015_1150_57_16_4
2. Гільман А. Ю. Саногенне мислення як чинник протидії емоційного стресу в навчальній діяльності студента. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка.* 2014. Вип. 30. С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_30_11_1
3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с. 2
4. Пасічник І. Д. Мислення як предмет психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка.* 2013. Вип. 25. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_25_3_3
5. Татьяначиков А. О. Саногенне мислення як засіб збереження психічного здоров'я в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 черв. 2022 р. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 307–310. 6
6. Ярош Н. С. Саногенне мислення як чинник стрес-долаючої поведінки особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2018. 23 с. 5

ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАХИСНИКІВ І ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ

Олена Коломієць

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
kolomiietsolena@gmail.com*

Постановка проблеми. Сім'ї захисників і захисниць України відіграють важливу роль у збереженні психічного здоров'я, емоційного стану військовослужбовців, виступають підтримуючим ресурсом у боротьбі з ворогом, опорою у протистоянні до негативних впливів війни. Більшість захисників і захисниць України асоціюють захист Батьківщини з захистом власної сім'ї як часточки всього українського народу, розглядають її як «малу Батьківщину». Сім'я для них є розумінням їх вибору військової служби на противагу «мирному» життю.

Отже, в умовах активної фази повномасштабної війни, вторгнення російської федерації на територію України, соціальна підтримка членів сімей

військовослужбовців виступає важливим напрямом соціальної роботи. Як показує практика, одним із дієвих інструментів такої роботи є групи взаємодопомоги, що виступають середовищем емоційної підтримки з вирішення власної проблеми (яка в свою чергу є і колективною) та сприяють нормалізації міжособистісних стосунків подружжя / партнерів один із яких є військовослужбовцем.

Аналіз останніх досліджень. Особливості соціально - правового захисту військовослужбовців та їх сімей досліджено Т. Андреїв, В. Суліцьким (2023), В. Сенчук (2023) та ін.; психосоціальну підтримку ветеранів/-нок та членів їхніх сімей висвітлено О. Столярик, Т. Семигіною (2023) та ін.; форми та напрями соціальної роботи з даною категорією сімей проаналізовано Т. Мельничок (2021), О. Міхеєвою (2018) та ін.; соціально-психологічну підтримку військовослужбовців та членів їх сімей розкрито в працях О. Кузнецової (2023), І. Калініної (2023) та ін.; підтримка військовослужбовців та їх сімей з урахуванням впливу війни на їх взаємовідносини є предметом вивчення Г. Слезанської (2023).

Н. Бондаренко (2017) Л. Гриценко (2018) досліджено особливості функціонування груп підтримки та груп взаємодопомоги.

М. Кобеля-Звір (2023) проаналізовано грантові програми підтримки ветеранів та членів їх родин.

Мета дослідження – проаналізувати роль та особливості функціонування груп взаємодопомоги членів сімей захисників і захисниць України як інструменту соціальної роботи з їх підтримки.

Виклад основного матеріалу. 22 лютого 2022 року багато чоловіків і жінок змінили мирне життя на військове, стали на захист нашої Батьківщини. А отже, з початком повномасштабного вторгнення у багатьох українських сімей відбулися різкі зміни у їх житті, змінилась їх структура та функціонування, виконання ролей (одному із подружжя доводиться поєднувати ролі батька і матері, виконувати обов'язки партнера-військовослужбовця). Понад двох років українські сім'ї живуть в постійному відчутті тривоги, стресу, переживають за безпеку своїх рідних, за майбутнє життя, що посилюється щоденними звуками повітряної тривоги та новинами з фронту. Також негативно відгукується на психологічному стані розлука подружжя, за умови здорових стосунків в родині. Як показує аналіз наукової літератури, війна вплинула не тільки на емоційну сферу людини, а і завдала неабиякої шкоди її мотиваційній, поведінковій, ціннісно-смысловій та фізіологічній сферам. Наступною важливою проблемою є зниження батьківського потенціалу, вплив психологічного стану батька/матері на виховання дитини, на їх міжособистісні стосунки. Невміння справлятися зі стресом проявляється у зменшенні уваги до дітей, чуйності та іноді в жорстокому з нею поводженні.

Зважаючи на вплив війни не тільки на військовослужбовців, а і на членів їх сімей, виникає необхідність в здійсненні їх соціальної підтримки. Таку підтримку, зокрема надають групи взаємодопомоги, які є ефективним способом підтриманням ресурсності членів сім'ї, стабілізації психоемоційного стану з урахуванням їх запитів і потреб.

Як зазначають М. Дворник [2], Л. Пономаренко [4] групи взаємодопомоги – це коло осіб, які очікують та надають підтримують один одному, що збираються у безпечному місці, об'єднані схожими проблемами, кризовими життєвими обставинами, які не в змозі подолати самотійно. Такі групи створюються з метою вирішення проблем учасників, набуття ними рефлексивних умінь, стабілізації та відновлення власного психічного здоров'я.

Однією з нагальних потреб людини є афіліативна потреба (англ. to affiliate – приєднувати, приєднуватися) – емоційна потреба у спілкуванні, взаєморозумінні, прийнятті і любові, і разом з цим - підтримувати і надавати допомогу іншим.

Груп взаємопідтримки і взаємодопомоги членів сімей захисників і захисниць України об'єднують учасників з аналогічними проблемами та діють за принципом рівний-рівному, на основі ресурсу групи.

Групи взаємодопомоги відносять до соціальних груп підтримки (за класифікацією Дж. Клейна), які спрямовані на збереження адаптивних моделей поведінки учасників. С. Фолькман соціальну підтримку розглядає як копінг ресурс, Д. Бріер – як інструмент впливу на травму. Отже, групи взаємодопомоги для членів сімей захисниць і захисників України дають можливість отримати емоційну, інформаційну підтримку з вирішення проблем, взяти контроль за власне життя через активізацію власних ресурсів. У науковій літературі детально описані етапи організації та проведення груп взаємопідтримки (Л. Гриценко, І. Трубавіна, З. Нагачевська, А. Мартинюк). Важливим є питання керівництва таких груп.

Науковці зауважують, що на етапі формування групи, налагодження комунікації ведучим бажано бути фахівцю соціальної роботи, в подальшому керівництво групою може перейти до активного учасника. Але, більшість аналітичних прогнозів різних експертів, як українських, так і зарубіжних зауважують, що війна в Україні може тривати до п'яти років. Тому виникнення нових травмуючих подій, кризових життєвих обставин впливатиме на раніше стабілізовану психіку членів групи. Отже, групи взаємодопомоги членів сімей захисників і захисниць України повинні бути професійно керованими (фахівець соціальної роботи, психолог). На кожному етапі ведення таких груп виникає необхідність відслідковування психоемоційного стану кожного її учасника, моніторингу рівня тривожності, адаптивності, агресивності, депресивності, відчуженості і для внутрішньо переміщених осіб ностальгії.

Утім, не в кожній територіальній громаді сьогодні є кваліфіковані фахівці з організації та ведення груп взаємодопомоги, тому сучасним, альтернативним джерелом соціально-психологічної підтримки членів сімей захисниць і захисників України є їх онлайн-взаємодія. Така онлайн-взаємодія (О. Пискун, Г. Джевага, Н. Носовець [3]) передбачає вироблення чітких правил комунікації (вчасне підключення, ввімкнена камера, дотримання дрес-коду та всі правила групової роботи). Враховуючи відкритий формат групи взаємодопомоги (склад групи може змінюватись, до занять групи можуть приєднуватись нові учасники), ведучий групи на початку кожної зустрічі повідомляє присутнім правила онлайн-взаємодії.

Особливу увагу під час відеоконференцій ведучому необхідно приділяти зворотному зв'язку, мотивуючи учасників до висловлювань власної думки, особистих почуттів, переживань, опису власного емоційного стану та можливої підтримки інших учасників. Такий формат дає можливість відчутти кожному учаснику безпосередню присутність в групі (Т. Пономаренко [5]) та доступу до неї незалежно від його місця проживання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, групи взаємодопомоги дають можливість членам сімей захисників і захисниць України задовольнити афіліативну потребу, усвідомити дефіцит знань та умінь подолання проблем, викликаних війною, отримати підтримку, стабілізувати свій емоційний стан, сформувати навички відновлення, спираючись на власні ресурси.

Так як, в умовах війни особливу увагу заслуговує залучення членів сімей захисників і захисниць України до роботи у групах взаємодопомоги, то перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні чинників, що впливають на мотивацію їх участі у таких групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценок Л. Метод “рівний-рівному” у взаємодії учасників груп підтримки та груп взаємодопомоги. *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи* : навч. посіб. Т. 2. Київ, 2018. С. 117–177.
2. Дворник М. С. Соціальна підтримка як основа групового онлайн-супроводу особистості в умовах невизначеності. *Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару / ред. кол. : Т. М. Титаренко (гол. ред) та ін. Київ : ІСПП НАПН України, 2020. С. 54–57. <http://surl.li/ujdki>
3. Пискун О. Джевага Г., Носовець Н. Діджитал-етикет: правила комунікації в умовах онлайн-навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Вип. 22 (178). С. 37–45. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/172/183>
4. Пономаренко Л. І. Досвід функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу. *Науковий вісник Донбасу.* 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_45
5. Пономаренко Т. І. Психологічні чинники розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів у медійному просторі : дис. ... д-ра філософії у галузі психології: 053 Психологія. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/Doctor_filosofii/Ponomarenko/Ponomarenko_dis.pdf

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ДО АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В МЕЖАХ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГОСТАНУ

Людмила Комленко

*Донецький державний університет внутрішніх справ (м. Кропивницький),
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

liudmilakomlenko@gmail.com

Науковий керівник: Лілія Кононенко

Постановка проблеми. Російське повномасштабне вторгнення в Україну спричинило багато складних наслідків. Одним зі значущих викликів для України з 2022 року стало масове переміщення населення через війну. Із тимчасово окупованих територій та регіонів поблизу них евакуювалися мільйони українців. Майже 6 млн із них – внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), які знайшли прихисток у нових для себе громадах. Їх частка становить близько 15 % від загальної кількості місцевого населення. Прийняти, розселити стількох людей, а також забезпечити їм базові потреби вимагає значних зусиль органів місцевого самоврядування, тому важливим є питання про те, як допомогти вимушеним переселенцям адаптуватися в нових умовах, як працювати з ними, враховувати їхні потреби та використовувати потенціал задля подальшого розвитку. Саме психологічна підтримка чи психосоціальна допомога є ключовим елементом ментального здоров'я населення. Однак відновлення індивідуальних цінностей і цілей перебуває наразі під впливом мінливих життєвих реалій, та все ж може стати рушієм і визначальним орієнтиром змін у нестримному бажанні кращого майбутнього.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення психологічного здоров'я як особистісної цінності, що індивідуально усвідомлюється людиною, посідає визначене місце в наукових працях як вітчизняних дослідників (А. Бандура, О. Штепа, О. Даценко, О. Котух, Ж. Вірна, С. Максименко, І. Тітар, О. Богучарова, та ін.), так і зарубіжних учених (Б. Харрелл-Бонд, С. Хобфол, Д. Навон, Д. Гофер, Д. Канеман, С. Мадді та ін.). Чисельними є праці науковців Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи з проблематики соціально-педагогічної та психологічної роботи з людьми у конфліктний та постконфліктний період (Л. Ковальчук, Т. Гніда, А. Тінякова, Т. Разводова та ін.). Подібна поглиблена наукова робота ведеться науковцями, починаючи з 2014 р., однак теоретико-методологічні основи ресурсного підходу в психології були сформульовані ще Е. Фроммом, який визначив основні складові людського духу, що дозволяють протистояти патогенним тенденціям у суспільстві. Це любов, надія, віра та стійкість. Ідеї ресурсного підходу отримали своє продовження в теоріях та концепціях зарубіжних учених, а саме: А. Бандури (самоефективність), Д. Навона та Д. Гофера (когнітивні ресурси систем обробки інформації), Д. Канемана (увага як один із ресурсів особистості), М. Селігман (оптимізм). Особливу популярність здобули концепція життєстійкості (С. Мадді), теорія консервації ресурсів (С. Хобфол) та інших [4].

Проблему ресурсності особистості висвітлено у наукових працях О. Даценко, Ж. Вірної, С. Максименка. Учені акцентують увагу на здатності до саморегуляції як важливій професійно значущій якості особистості [1]. Аналізуючи ресурсність особистості, О. Штепа, визначає механізми, структуру, методи діагностики й стратегії її розвитку [6]. Тому особистісні ресурси виступають життєво важливими опорами, доступними людині, та дозволяють їй задовольнити свої первинні потреби, коли вона відчуває нестачу життєвих сил, гармонії життя, нерішучість [1, с. 126]. Зауважимо, що спільною думкою багатьох учених є те, що ключовим чинником подолання стресових ситуацій, що спричинені негативними впливами, є психологічні й особистісні ресурси.

Формулювання мети. Результати теоретичного аналізу вітчизняної літератури з проблеми психологічної допомоги особам, які перенесли бойові дії чи перебувають у вирі воєнних подій, та їхнього психологічного благополуччя дають змогу дійти висновків про те, що важливим завданням на сьогодні є визначення різних підходів функціонування системи психосоціальної допомоги населенню в умовах воєнного стану. Оскільки суб'єктами дослідження є внутрішньо переміщені особи, то метою статті є аналіз ресурсного методологічного підходу до адаптації в межах психосоціальної допомоги ВПО в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відчуття приналежності та соціальна інтеграція виступають важливими цінностями для людини в умовах воєнного часу. Численними дослідженнями доведено, що соціальна інтеграція сприяє психологічному здоров'ю людини та подовжує тривалість життя. Однак внутрішньо переміщені особи, які, внаслідок загрозливих обставин, змушені були покинути своє звичне місце проживання, постійно переживають психологічний стрес через загрозу цим цінностям і на якийсь час втрачають можливість досягати своїх цілей у житті. Адаптувати людину до нових умов життя, інтегрувати її – надскладна і відповідальна задача громад і суспільства в цілому. Через те внутрішньо переміщені особи потребують постійної психосоціальної підтримки, у рамках якої можна розглядати два основних методологічних підходи – *соціокультурний* та *ресурсний*. Перший можна розглядати як своєрідне подолання шоку від зміни звичного культурного оточення та необхідність пристосуватись до іншої культури, тобто адаптуватися до нових умов життя. Проте варто зазначити, що такий, так би мовити перехідний, період може тривати орієнтовно 1–1,5 роки, а потім відбувається поступова інтеграція «новоприбулих», тобто від періоду зближення вимушених переселенців із місцевим населенням до асиміляції і навіть мультикультуралізму (переїмання культурних цінностей один в одного, у змішаній ідентичності) проходить приблизно 2 роки. Таким чином, інтеграція ВПО в громадах, які їх приймають, інтерпретується, відповідно, як зближення ідентичностей.

Однак, зауважимо, що головну роль на сьогодні (на третьому році війни) відіграє все ж *ресурсний підхід*. Суть його формулюється таким чином: «Ресурси можна визначити як засоби, за допомогою яких люди задовольняють потреби, переслідують цілі та виконують вимоги» [2, с. 7]. У рамках ресурсного

підходу адаптація розглядається як пристосування до втрати значної частини ресурсів, які мали ВПО до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування. Інтеграція розглядається як налагодження спільного використання ресурсів ВПО та місцевими громадами, що їх приймають. Уперше підхід був чітко представлений антропологом Б. Харрелл-Бонд [3]. Як правило, для відновлення втрачених ресурсів можуть бути використані дві стратегії: або заміщення ресурсів, або заміна ресурсів (resource replacement or resource substitution) [2]. Як зазначають автори, звична родинна соціальна підтримка на новому місці може бути заміщена підтримкою від друзів, релігійних або громадських організацій. Іншим прикладом заміни ресурсів є ситуація, коли чоловіки/жінки, маючи складності з пошуком нової роботи, можуть приділити більше уваги сім'ї (зокрема, вихованню дітей або догляду за батьками похилого віку) та інше. Проте, оцінюючи сьогодні, вважаємо, що існує необхідність синтезу цих підходів, адже ми не завжди маємо на увазі ВПО, які пристосувалися до нових, більш-менш прийнятних для них умов, як регіонально, так і соціокультурно. Та все ж більш прийнятним на сьогодні є ресурсний підхід.

Ресурсний підхід сьогодні є досить перспективним напрямом, що дозволяє охопити широке коло питань. «Ресурс», як міждисциплінарне поняття, походить від франц. слова «resource» і дослівно перекладається як «допомога» [1, с. 23]. Ресурси являють собою стан і можливості, якими людина може скористатися за необхідності. Вони є додатковим джерелом психологічної та фізичної енергії для здійснення мрій чи реалізації планів із метою досягнення певного результату [1, с. 26]. Учені часто також характеризують поняття «ресурс» як запас певних можливостей, які суб'єкт може використати як джерело для особистісного розвитку, самореалізації та вибору життєвих стратегій [1, с. 26]. Таким чином, особистісні ресурси загалом забезпечують психічну підтримку та визначають успішну діяльність і достатньо високий рівень особистісного благополуччя [1, с. 24].

Варто зазначити, що «ресурсність» є більш широким поняттям, ніж «ресурс», і може описувати якісні та кількісні характеристики людських ресурсів. Поняття «ресурсність особистості», запропоноване О. Штепою, визначається як здатність особистості поповнювати, відновлювати та використовувати власні ресурси для саморозвитку та підтримки інших [5, с. 24]. Основна ідея ресурсного підходу полягає в розумінні взаємовідносин між індивідом та оточуючим середовищем. Використовуючи свої особистісні ресурси, людина може не лише реагувати на зовнішні обставини, а й створювати умови для власного самовдосконалення та розвитку. Особистісні характеристики якраз і визначають адаптивність людини до нових умов життя, навіть у добу воєнного конфлікту і після нього.

Висновки. На жаль, триває третій рік війни. Особливий, гібридний характер її утруднює сприймання того, що відбувається, призводячи до погіршення самопочуття, зниження рівня психологічного благополуччя. Загальний соціогенний стрес підсилюється тривалою і масивною травматизацією населення, унаслідок воєнних подій, новин із фронту чи

інформації із соціальних мереж. Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що два теоретико-методологічні підходи (соціокультурний і ресурсний) важливі в процесі адаптації та інтеграції людей в умовах воєнного стану. Зокрема, соціокультурний підхід приділяє більшу увагу внутрішньому світу ВПО (подолання шоку, насамперед, культурного, від потрапляння в інше культурне середовище, до якого необхідно пристосуватись, зокрема пристосувати свою ідентичність, суб'єктивним вимірам адаптації й інтеграції), а ресурсний – зовнішнім атрибутам ВПО та, відповідно, об'єктивним параметрам (отримання інформації про те, де і яким чином у новому місці проживання можливо отримати ресурси, необхідні для ВПО). Саме з погляду ресурсного, інтеграція ВПО – процес налагодження життя внутрішньоопереміщених осіб у нових громадах та спільного використання ресурсів без суттєвих конфліктів. І головне – налагодження повноцінного щасливого життя, попри воєнний період чи соціально-економічні негаразди.

Аналізуючи зміст особистісних ресурсів, можемо підсумувати, що якості особистісної ресурсності виступають як фактори ситуативної та стратегічної адаптації, а також професійної ефективності й самореалізації людини в умовах воєнного стану. Вони ніби протистоять особистісним деформаціям, включаючи емоційне та професійне вигорання, і виступають стратегічними інструментами для досягнення мети, професійного розвитку та саморозвитку взагалі. Мобілізація особистих ресурсів для здійснення своєї активності у процесі життя в нових непростих умовах, тим паче в період дії воєнного стану, сприятиме поліпшенню психічного здоров'я та підвищенню ефективності як професійної діяльності людини, так й особистісного благополуччя взагалі, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даценко О. А. Психологічний ресурс як наукова парадигма. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Загальна психологія. Історія психології*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 22–27. 2
2. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2023. № 1. С. 56–61. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1289/1242> 4
3. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4 (59). С. 57–68. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/57-68_no-4_vol-59_2016_UKR.pdf 5
4. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ : Талком, 2021. 319 с. 1
5. Штепа О. С. Аналіз та інтерпретація емпіричної багатофакторної моделі психологічної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 670–682. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_28_57_6

6. Штепа О. С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 782–791. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2013_21_71_3

ДОУЛА В УКРАЇНІ ВОЄННОГО ЧАСУ: МІСЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Галина Котломанітова

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
kotlomanitovago@gsuite.pnpu.edu.ua

Постановка проблеми. Україна під час повномасштабного вторгнення та у повоєнний час стане країною, в якій особливої уваги потребуватимуть громадяни, котрі зазнали травматичного досвіду, втратили рідних, близьких. Проблема ментального здоров'я, підтримка ресурсності, життєстійкості нині турбує усіх українців. Але найбільше психосоціальна допомога й спеціальна підтримка важлива для учасників бойових дій, ветеранів, а також для сімей військовослужбовців та загиблих воїнів. Тому на державному рівні, спираючись на вже існуючий у країні попит та відомий закордонний досвід, виникла потреба у започаткуванні нової професії. У складі територіальних громад за ініціативи Мінветеранів запроваджується інститут помічника ветерана, як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя [4]. Об'єктом професійної опіки цього фахівця стануть і члени сімей ветеранів, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України. Водночас в Україні чисельно збільшилася когорта фахівців-психологів у системі профільних служб та установ, спроможних надавати фахову підтримку постраждалим. Водночас, як зауважують фахівці з психології безпеки, їхня діяльність не є всеохоплюючою й адресною, переважно носить короткотерміновий інтервентний характер.

Аналіз останніх публікацій. Питання допомоги особистості при травмі, горюванні вітчизняна наукова спільнота активізувала з 2014 року. Ряд досліджень, присвячених психологічній допомозі, психологічному супроводу постраждалим унаслідок війни, з'явилися після повномасштабного російського вторгнення 2022 року – О. Кокун, Н. Лозінська, І. Пішко, М. Сириця, О. Чабан та ін. (2023). Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту – науково представили І. Корієнко, І. Лісовецька, Ю. Луценко, Д. Романовська (2017), авторський колектив під орудою В. Панка, І. Ткачук (2020).

Однак, на сьогодні бракує у вітчизняному науковому просторі досліджень функціоналу доули – особи, дотичної до надання психосоціальних послуг вказаним категоріям. Теоретичні розвідки представлені зарубіжними вченими й практиками: Amy L. Gilliland (2002): *Beyond Holding Hands: The Modern Role of the Professional Doula*; Jeni Stevens, Hannah Dahlen, Kath Peters, Debra Jackson (2011): *Midwives' and doulas' perspectives of the role of the doula in Australia: A qualitative study*; D. Rawlings, J. Tieman, L. Miller-Lewis, K. Swetenham (2019):

What role do Death Doulas play in end-of-life care? A systematic review [7–9] та деякі інші.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття доула, висвітлити сутність її діяльності, означити базові компоненти психосоціальної підтримки доули в Україні воєнного та повоєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Доула – маловідоме поняття для загалу. Ним послуговується незначна кількість осіб, у той чи інший спосіб дотичних до послуг доули. В Україні офіційно доули функціонують з 2010 року [3]. Сама дефініція доула (з наголосом на О) походить з давньогрецької й означає «служниця». Загалом, доула – це кваліфікована супутниця, помічниця, підтримка якої стосується здоров'я іншої особи. Це навчена компаньйонка (зрідка – компаньйон), яка підтримує людину під час значущих життєвих ситуацій [2]. Такими в житті людини є народження і смерть. Відтак, аналіз історичного й сучасного функціоналу доули дозволив виокремити два їх типи: перший – доула, яка є помічницею вагітній до і під час пологів, також вони можуть супроводжувати жінок, які пережили викидень чи народили мертву дитину. Їх ще називають доулами при пологах. Слід відмітити, що цей тип має давні історичні корені, власне, сама назва зародилася в античні часи, коли рабиня, служниця кваліфіковано надавала підтримку породіллі. В Україні такими здавна були повитухи, «баби-пупорізки». Їм було притаманно надавати комплексну, і медичну (акушерські послуги), й освітньо-інформаційну (навчання матері щодо догляду за дитиною в перші, найважчі дні), й психоемоційну підтримку, здійснювати так званий соціальний супровід у ході виконання необхідних обрядів та ритуалів згідно з традиціями.

В академічний дискурс поняття «доула» увела у 1970-х рр. Дана Рафаель, антрополог зі США, характеризуючи місію жінки-помічниці іншій жінці під час пологів (Rafael, 1973). Пізніше, цю дефініцію використали на позначення найманої жіночої емоційної допомоги під час пре- та перинатального періоду американські педіатри Джон Кеннел і Маршалл Клаус (Klaus, Kennell, 2002) [10].

Сучасна професійна доула – фахівчиня, яка надає послуги індивідуального безперервного супроводу вагітної жінки. Це не акушерка, а досвідчена партнерка в пологах. У своїй роботі вона не використовує жодних медичних засобів, не втручається у фізіологічні процеси, а надає інформаційну, соціальну, психологічну та емоційну підтримку жінці та сім'ї, відповідно до їхніх потреб [3]. Доула не має ніякого стосунку до прийому пологів, не виконує ніяких медичних втручань. До переліку її послуг входять: просвітницька, консультативна допомога (як підготуватися до пологів, що придбати та взяти з собою тощо); перебування з вагітною під час переймів і супровід у пологовому будинку; психологічна підтримка і практичні поради щодо природного захворювання, зміни положення тіла, спостереження за перебігом пологів відповідно з проханням та індивідуальними потребами клієнтки); допомога у розв'язанні організаційних питань у пологовому будинку, соціальний супровід [6]. Іноді доула допомагає не тільки породіллі, а й її чоловіку, зокрема при партнерських пологах.

Другий тип – пов’язаний з підтримкою помираючої людини (і жінок, і чоловіків). Таких ще називають доулами смерті. Останні можуть працювати з невиліковно хворими, тими, хто вирішили добровільно піти з життя, та з тими, які переживають втрату. Цей тип доул набув популярності в останні десятиліття, як нова професійна фракція з’явилася у 2000-х. Підготовкою таких помічників однією з перших почала займатися Медична школа Гроссмана при Нью-Йоркському університеті, і тоді піонерами доул смерті стали медики та волонтери, що працювали в хоспісах. Доули смерті працюють з клієнтами в хоспісах, онкологічних клініках, а також вдома, адресно. Займаються підготовкою людини до вмирання, коли воно вже невідворотне, та надають допомогу родичам померлих у проходженні стадій трауру. Переймають психологічні техніки, але психологами не є. Це швидше людина, з якою можна поговорити про наболіле, ділитися своїми думками та переживаннями. Доула допомагає емоційно легше сприйняти невідворотне, провести свій остаток життя у найбільш можливій якісній і комфортній духовній обстановці та психологічній атмосфері. Її посередництвом клієнт вирішує низку важливих справ, таких як заповіт, догляд за тваринами, вирішення побутових справ тощо.

Іноді доули спілкуються й із родичами пацієнта/-ки, адже, найімовірніше, останні теж потребують допомоги. Їх консультують, як розв’язувати пов’язані зі смертю технічні та логістичні питання: організувати похорон, скласти заповіт, розібрати речі померлого, отримати спадщину та ін. [5]. Провідниці крізь траур – таке означення дають нині доули смерті. В Україні за послугами доул смерті зазвичай звертаються вже на етапі горювання, коли люди намагаються опанувати життя після смерті близького. Робота доул стає в нагоді, наприклад, після постановки смертельного діагнозу. Від цього моменту до фіналу життєві процеси поступово зупиняються, а людина, що вмирає, та її близькі починають на емоційному рівні переосмислювати концепції життя та смерті. Саме в цей час вони потребують сторонньої допомоги, як консультативної, психологічної, так і соціальної. На практиці доули можуть включатися вже на етапі підготовки до похорону, одразу після смерті, через кілька років (під час затяжного трауру) або навіть у випадку, коли людина відчуває страх смерті. Для людини, яка потребує допомоги, поштовхом має стати відчуття, що вона не хоче проходити через горе наодинці. «Проживання горя з доулою смерті – це опція, яка допоможе вам розділити своє горе з людиною в стабільному емоційному стані, яка зможе витримати важкі почуття та створити безпечний простір для вас у горі» – так характеризує цю функцію доула смерті та дослідниця горювання Олександра Некіпелова. За її словами, працівники хоспісів не завжди готові вислухати пацієнтів або можуть знецінити їхні переживання та страхи. Доула ж може допомогти у випадку, коли, наприклад, людина має певну таємницю чи образу, від якої хоче звільнитися на порозі смерті. На її думку, доули не претендують на роботу психологів. Допомога обох цих фахівців – це не взаємозаперечні речі. Якщо терапія працює з травмою та направлена на зміни, то доульство не ставить за мету щось змінити – воно виокремлює в житті людини місце для переживань [5].

Загалом доули надають практичну, інформаційну, емоційну підтримку. Як зауважують фахівці, доула – це помічник, духівник і адвокат особи, яка перебуває в стані стресу, болю, екстраординарних ситуаціях, пов'язаних зі здоров'ям та життям.

Війна в Україні порушила процес горювання. Хтось перебуває в статусі зниклого безвісти і рідні живуть надією, що людина жива, когось не можуть поховати або могила лишилася на окупованій території. Українці втрачають можливість прощатися з померлими близькими – їхній біль купований, що тільки погіршує переживання. Наші захисники, на жаль, повертаються додому на щиті. Втрата близької людини для батьків, дружини – непомірна, часто раптова, несподівана, що природньо супроводжується стресом, розгубленістю, розпачем. У такі кризові моменти дружина, мати як ніколи потребує фахової підтримки – інформаційної, психологічної, соціальної. Саму звістку про смерть рідної людини наразі доносить або представник ТЦК та СП або органів місцевої влади. Останні переважно не мають психологічної освіти, щоб фахово полегшити переживання згорьованих близьких. Їх контактування є короткотерміновим, обмеженим. Соціально-практична допомога також має обмежений характер, зводиться загалом до організації поховання. Проживання смерті через війну нерідко перетворюється на травматичне горювання – людина втрачає здатність працювати, ізолюється від суспільства та друзів і не може дати раду щоденним справам (в американській типології ментальних розладів цей стан кваліфікують як розлад подовженого горювання). Свою місію психосоціальної підтримки мають перебрати на себе доули.

Які їхні функції? На наш погляд, послуги доули уможлиблюють наступне: психоемоційна підтримка під час очікування, безпосередньо під час отримання звістки про смерть близької людини та пізніше; практичні поради чи консультування щодо спілкування з іншими членами сім'ї (наприклад, повідомлення про загибель батька дітям); допомога в організації поховання; підтримка в оформленні документів; супровід та адвокація у реалізації гарантій, пільг, прав; посередництво у взаємодії з органами влади, установами, організаціями щодо вирішення питань, пов'язаних зі статусом члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни чи Захисника / Захисниці України; допомога в оволодінні необхідними знаннями для прийняття рішень, вироблення нового погляду на життя. Доула має сприяти мінімізації побутових та емоційних складнощів, надавати всебічну допомогу відповідно до потреб чи запитів постраждалої, сприяти її соціальній адаптації. Отже, загалом варто виокремити основні дві складові діяльності доули: психоемоційна та соціальна. Відповідно її фахові ролі наближені до психолога, фахівця соціальної сфери (соціального працівника, соціального кейс-менеджера).

Варто зазначити, що за даними науково-практичних розвідок, вимоги базової психологічної, медичної освіти до професійної доули немає. Утім, підготовка до здійснення фахової діяльності є обов'язковою. Доула повинна мати високий рівень стресостійкості, бути емпатійною, комунікабельною, відповідальною, надійною, володіти соціально-емоційним інтелектом, бути впевненою в собі, постійно навчатися та вміти підтримувати свій ресурс.

Фахівчині мають бути навчені розпізнавати тривожні сигнали, мінімізувати шанси виникнення конфліктів та правильно поводитися в конфліктах будь-якого роду, якщо їх не уникнути. Нині в Україні фахову підготовку й сертифікацію здійснює член Європейської спілки доул (EDN) – Асоціація фахівців з природнього батьківства (АФПБ) [1]. Їхня едукація стосується першого типу – пологових доул. В Україні поки що немає спілок доул смерті. Є Асоціація доул України, та вона готує й надає послуги доул, які супроводжують вагітних жінок. У світі діє Міжнародна асоціація доул (США), до якої належить другий тип. Фахова підготовка доул смерті в останніх включає 6-тижневе навчання з медицини, психотерапії та соціальної допомоги, посилене практичним підходом. Утім, українці можуть скористатися послугами end of life doulas онлайн. Існує Virtual Death Doula Network – мережа доул з усього світу, які надають послуги онлайн завдяки месенджером [5]. В Україні свої фахові послуги пропонують доули втрати або доули горювання, інформація про них наявна виключно у соціальних мережах.

Висновки. В Україні доула як професія поки не існує. Однак, її місія, фахові функції стають значущими й затребуваними. Можемо провести своєрідну паралель доули з фахівцем з ветеранського супроводу – помічником ветерана. Помічник ветерана – фахівець в громаді, який здійснює індивідуальний супровід ветеранів та сприяє останнім у реалізації їх можливостей, соціальній адаптації та реабілітації. Його діяльність за принципом «рівний-рівному» започатковано в нашій державі порівняно недавно – з 1 липня 2023 року, ініційовано й підтримувано Міністерством у справах ветеранів [4].

Помічник ветерана стає новою адміністративно-сервісною реалією в умовах воєнного й повоєнного часу. Подібно до того, як помічник ветерана має стати центром ветеранського життя у своїй територіальній громаді, так вбачаємо можливим у малих громадах, при центрах надання соціальних послуг, центрах життєстійкості, багодійних, громадських організаціях, спільнотах взаємопідтримки, ветеранських сервісних офісах, хабах тощо створювати можливість започаткування інституту доули – помічниці для жінок, постраждалих від війни. На нашу думку, у кожній громаді має бути доула з числа жінок, які дотичні до соціономічних професій, мають психологічну підготовку, і головне – особисто знайома з членами родин військовослужбовців задля підтримки довірливих взаємин, завчасної й своєчасної психосоціальної підтримки. Доцільною є ініціатива соціальної згуртованості, створення груп взаємопідтримки, налагодження системної комунікації між жінками, дружинами, матерями захисників / захисниць України.

Перспективи подальших досліджень. Нагальними і затребуваними в Україні найближчим часом вважаємо науково-теоретичні й практичні розвідки щодо концептуалізації поняття, діяльності доули у широкому й вузькоспеціалізованому сенсі, виокремлення окремих напрямків підготовки, напрацювання практичних засад, ефективних технологій, технік, методик її роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асоціація фахівців з природнього батьківства. *АФПБ*. URL: www.doula.com.ua
2. Доула. Визначення поняття. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Доула: що за професія та як її отримати? *budni : медіаплатформа про роботу та життя*. 2021. URL: <https://budni.robota.ua/ru/news/doula-scho-za-profesiya-ta-yak-yiyi-otrymaty>
4. е-Ветеран. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://eveteran.gov.ua/>
5. Оприщенко А., Педоренко М. «Війна віднімає не тільки право на життя, а й право на гарну смерть». Хто такі доули смерті та як вони допомагають пережити втрату. *ЗАБОРОНА*. 2023. URL: <https://zaborona.com/hto-taki-douly-smerti-ta-yak-vony-dopomagayut-perezhyty-vtratu/>
6. Хто така доула? *АФПБ*. URL: <https://doula.com.ua/hto-taka-doul/>
7. Gilliland A. L. Beyond Holding Hands: The Modern Role of the Professional Doula. *Journal of Obstetric Gynecologic & Neonatal Nursing*. 2002. Vol. 31. Issue 6. P. 762–769. URL: https://www.researchgate.net/publication/270679490_Beyond_Holding_Hands_The_Modern_Role_of_the_Professional_Doula
8. Rawlings D., Tieman J., Miller-Lewis L., Swetenham K. What role do Death Doulas play in end-of-life care? A systematic review. *Health & Social Care in the Community*. 2019. Vol. 27. Issue 3. P. e82–e94.
9. Stevens J., Dahlen H. G., Peters K., Jackson D. Midwives' and doulas' perspectives of the role of the doula in Australia: A qualitative study. *Midwifery*. 2011. Vol. 27. Issue 4. P. 509–516.
10. What is a doula? *DONA International*. <https://www.dona.org/what-is-a-doula-2/>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СІМЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Тетяна Левченко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
tanya23456178@gmail.com*

Науковий керівник: *Галина Котломанітова*

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються зараз в різних сферах суспільного життя, визначають численні ризики та негативні наслідки для розвитку особистості. Сучасні родини часто не можуть протистояти нестабільності, невизначеності, мають проблеми з адаптацією та збереженням своєї цілісності. Зокрема війна є важким випробуванням для всіх без виключення громадян, тим більше для сімей з дітьми. У таких умовах розвиток резильєнтності стає ключовим фактором для подальшого їх адаптування та успішної інтеграції у суспільство.

Дослідження життєстійкості та факторів, що визначають умови її цілеспрямованого формування, є суспільно значимим завданням для соціальної

практики, в межах якого виявляються необхідні інноваційні підходи до розробки алгоритмів розвитку та підтримки резильєнтності сімей. Розуміння здатності родини до позитивної психологічної адаптації в несприятливих обставинах може допомогти фахівцям реалізовувати практики для профілактики вторинних психоемоційних порушень, розвитку стресостійкості, а також для розвитку здатності самостійно долати стресові ситуації. Оскільки в нинішній ситуації неможливо убезпечитись від негативних подій, фахівці можуть допомогти формувати захисні механізми, які допоможуть родинам протистояти стресовим ситуаціям. Резильєнтність може служити буфером, що допомагає дітям та дорослим втриматися та не опитися у неадаптивних станах, пов'язаних з хворобливими переживаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття резильєнтності було введено в психологічну наукову термінологію Е. Вернером та Р. Смітом. В останні десятиріччя концепція резильєнтності продовжує привертати увагу науковців, які вже накопичили велику емпіричну базу дослідження цього феномену та розробили теоретико-методичні моделі з детальним описом їх практичного застосування (Г. Річардсон, К. Коннор, А. Мастен, К. Болтон, Д. Чарней та ін.).

Мета статті – описати основні фактори формування резилієнтності у дітей та підлітків з психофізичними порушеннями, які постраждали під час воєнних дій, з метою поліпшення їх психологічного стану, соціальної адаптації та якості життя.

Виклад основного матеріалу. Більшість людей, які переживали травматичну подію, але не мають ніяких обтяжуючих життєвих обставин, психофізичних порушень та захворювань, мають здатність до самостійного відновлення, що полягає в поступовому поверненні до нормального функціонування та збільшенні адаптаційних можливостей після стресу. Травмуючі ситуації можуть викликати різні реакції: у деякого спостерігається порушення особистісного розвитку та поведінки, тоді як інші люди здатні ефективно протистояти викликам та навіть зміцнювати свої внутрішні ресурси [4, с. 54].

Це підкреслює важливість уважного дослідження індивідуальних особливостей родин, які визначають їх життєстійкість, а також факторів, які допомагають їм розвивати цю важливу якість. Процес відновлення у кожній людині є унікальним, нелінійним та має різну тривалість, від кількох днів до кількох місяців. Основними принципами відновлення є відчуття безпеки та розширення можливостей, оскільки родина – це не одна особистість, і наявність дітей визначає цей період. Резильєнтність та безперервність життя є основними факторами, які сприяють відновленню дітей після травми, а дорослі зосереджені саме на них, в першу чергу [7, с. 268].

Резильєнтність включає в себе не тільки подолання труднощів і повернення до попереднього стану, але і рух через труднощі до нового етапу життя. Таким чином, поняття резильєнтності є ширшим, ніж стратегія подолання складних життєвих ситуацій. Однак, остання все ж є однією з важливих складових резильєнтності. Резильєнтність – це складний феномен,

який ґрунтується на взаємодії численних чинників, таких як генетичні нахили, придбані риси і соціальна підтримка, що допомагають зменшити ризики виникнення психологічних травм і забезпечують успішну адаптацію особистості до стресових та критичних ситуацій [2, с. 25].

Описуючи людину, якій притаманна відновлюваність в складних та стресових умовах, дослідники називають наступні риси:

- позитивне самоствавлення;
- здатність до усвідомлених дій у напруженій ситуації;
- уміння ефективно реагувати на стрес і турботу;
- готовність долати перешкоди у стосунках;
- спрямованість на збереження фізичного і психічного здоров'я;
- оптимістичність і здатність використовувати позитивні можливості [1, с. 11].

Для розвитку резильєнтності важливою є позитивна загальна психологічна атмосфера в родині та стиль виховання, що застосовується батьками стосовно дітей. У стабільних, довірливих, теплих та щирих взаєминах в сім'ї, дитина знаходиться під захистом надійності та послідовності поведінки дорослих, які адекватно та чуйно реагують на її потреби та сигнали, що є вирішальним захисним фактором. Процес надання психологічної підтримки, у якому дорослі вербально та невербально демонструють члену родини, особливо дитині, віру у їх сили та здібності, в тому числі в те, що вони здатні долати життєві труднощі за підтримки тих, кого цінують. Можна стверджувати, що резильєнтність батьків є важливим фактором, який сприяє емоційному благополуччю дитини [6, с. 44].

Життєстійкість забезпечує визнання члена родини як особистості, тобто простір взаємин, де вони встановлюють безпосередні стосунки з іншими, так званий обмін ресурсами, де кожен з взаємодіючих може надавати підтримку один одному або, навпаки, бути об'єктом підтримуючих дій [5].

Це створює сприятливе психосоціальне середовище для взаємодії також і з оточуючими за межами сім'ї, кожен з яких може внести свій значний внесок та іноді виконувати компенсаторну функцію в травмуючих ситуаціях. Механізмами розвитку резильєнтності в цьому напрямку є створення психолого-педагогічних програм, спрямованих на зміцнення інституту сім'ї та дружніх неформальних стосунків; групових проєктів, що вимагають участі членів сім'ї та друзів-однолітків; позитивне емоційне виховне середовище, яке сприяє дотриманню соціальних норм поведінки [3, с. 57].

Розуміння цілей та здатність мріяти і уявляти бажане майбутнє викликає бажання діяти а також допомагає подолати тривогу. Механізмами розвитку означених якостей можуть бути: арт-терапевтичні технології, що залучають родини до спілкування з природою та до творчої діяльності; турбота про рослини, тварин, інших людей; турбота про власне тіло та духовний розвиток; філософські роздуми.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Залучення соціально-психологічних ресурсів та активізація позитивних механізмів адаптації є

ключовими факторами формування резильєнтності сімей, що постраждали внаслідок воєнних дій. Особливості їх захистів в процесі переживання травмуючих подій вказують на те, що вони мають внутрішні резерви життєстійкості, які допомагають їм витримувати важкі життєві обставини, але одним з основних завдань, яке постає перед педагогами та психологами, є забезпечення їх зручним середовищем для здорового соціального та психологічного розвитку. Практична значимість дослідження означених питань полягає в можливості застосування отриманих результатів у роботі з психологічно травмованими родинами, зокрема, в розвитку програм підтримки та реабілітації, спрямованих на зміцнення їх резильєнтності та здатності до самостійного функціонування в суспільстві. Розуміння факторів, які впливають на формування резильєнтності, може допомогти педагогам, психологам та іншим фахівцям забезпечити якісну підтримку цієї категорії дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Л. С. Актуальні підходи до проблеми дослідження резильєнтності. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2020. № 5 (58). С. 5–13. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224471> 3
2. Діти та війна: навчання технік зцілення / Сміт П. та ін.; укр. пер. Інститут психічного здоров'я УКУ; літ. та наук. ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явної. Львів : Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 70 с. 4
3. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Т. 3: Консультативна психологія і психотерапія* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2018. Вип. 14. С. 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf 5
4. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : посіб. з проведення тренінгу / Н. Гусак, В. Чорнобровкіна, В. Чорнобровкін та ін. Київ : НаУКМА, 2017. 90 с. 6
5. Романчук О. Психологічна стійкість в умовах війни: індивідуальний та національний вимір. *Український інститут когнітивно-поведінкової терапії*. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/ 7
6. Davidson J. R. T., Payne V. M., Connor K. M., Foa E. B., Rothbaum B. O., Hertzberg M. A., Weisler R. H. Trauma, resilience, and saliostasis: effects of treatment in post-traumatic stress disorder. *International Clinical Psychopharmacology*. 2005. Vol. 20. Issue 1. P. 43–48. 1
7. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63. No. 2. P. 265–274. 2

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПАТРОНАЖУ У ПІДТРИМЦІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Людмила Мельник

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

melnyk.lyudmyla@kpmu.edu.ua

Постановка проблеми. Значення соціального патронажу у забезпеченні підтримки людей похилого віку проявляється у зв'язку із збільшенням кількості даної вікової категорії населення та їх потреби у допомозі та догляді. Це є викликом для системи соціального забезпечення та медичної допомоги, оскільки потреби людей похилого віку у підтримці, догляді та психосоціальній підтримці постійно зростають. У зв'язку з цим актуальність дослідження полягає у визначенні важливості соціального патронажу як засобу забезпечення якісної та комплексної підтримки для людей похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначеній проблемі присвячено чимало досліджень. Так, вивчення проблем та особливостей людей похилого віку і специфіки соціальної роботи з ними висвітлюється у працях: О. Безпалько, І. Зверєвої, І. Іванової, А. Капської, Л. Тюпті, С. Харченко та ін. Питанням, які розкривають сутність соціального патронажу людей похилого віку, присвятили свої праці такі вчені як: Т. Голубенко, М. Єрмолаєва, Т. Коленіченко та ін.

Мета статті теоретично обґрунтувати важливість соціального патронажу людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Важливою соціальною проблемою сьогодення є процес старіння населення. Світовою тенденцією є те, що до кінця 2030 р. кількість людей у віці 60 років і старше збільшиться і досягне 1,4 мільярда [2, с. 13].

Це буде вимагати зміни в роботі системи охорони здоров'я та соціального забезпечення. Одним із ключових послуг для даної категорії осіб є соціальний патронаж, який включає в себе комплекс послуг, які спрямовані на забезпечення гідного, повноцінного та безпечного життя вдома.

Зауважимо, що старіння є невід'ємним елементом розвитку особистості. В Україні поняття «людина похилого віку» асоціюється з віком виходу на пенсію, який встановлено як для чоловіків, так і для жінок, – 60 років.

Але традиційно «похилий вік» вважався хронологічною частиною життя, яка мала переважно негативне забарвлення щодо індивідуума, так і стосовно суспільства, особливо тоді, коли частина молодих людей, здатних утримувати набагато старших осіб, неухильно зменшувалась. Похилий вік – період звуження життєвих перспектив.

Т. Коленіченко [4, с. 16] стверджує, що людина похилого віку – це особистість, яка пройшла певні періоди розвитку та знаходиться на завершальному етапі свого життя, в якій відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальних рівнях, що призводить до акцентуації певних рис характеру.

Для об'єктивного розуміння старіння, його слід розглядати як процес, що складається з трьох компонентів:

- біологічне старіння – зростання вразливості організму і підвищена ймовірність смерті;
- соціальне старіння – зміна поведінки, статусів, ролей;
- психологічне старіння – вибір способу адаптації до процесів старіння, нових стратегій подолання труднощів [1].

Щодо патронажної роботи, то вважаємо, що це один із пріоритетних напрямів соціальної роботи з людьми похилого віку. Саме патронаж дає можливість мобілізувати людину на подолання проблем в природних умовах і який може продовжуватися достатньо тривалий час.

У Законі України «Про соціальні послуги» патронаж визначається як індивідуальний періодичний догляд за людьми похилого віку, дітьми, інвалідами (в т.ч. дітьми-інвалідами), хворими на хронічні та гострі захворювання, невиліковно хворими та іншими особами з особливими потребами (особи з вадами фізичного та психічного розвитку, психічними розладами, іншими стійкими порушеннями функцій організму), які потребують сторонньої допомоги [7].

А. Капська під патронажем розуміє соціальну роботу, яка спрямована на забезпечення соціальної опіки й допомоги соціально незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження та утворення їхнього соціального статусу [3, с. 144].

Аналіз ряду досліджень [1; 5; 6; 7] дав змогу визначити патронаж як один із напрямів соціальної роботи, який здійснюється вдома соціальним працівником з метою відновлення та підтримання життєвого потенціалу і повернення клієнта у соціальне середовище. Патронаж по своїй суті є довготривалим спостереженням за соціальними умовами життя людини похилого віку, яка перебуває у складних життєвих ситуаціях.

Зміст патронажу включає в себе:

- один із видів соціального обслуговування;
- надання соціальних послуг;
- здійснення соціального нагляду (протягом певного часу);
- надання соціальної допомоги відповідно до потреб людини похилого віку.

Також, патронаж варто розглядати як різновид соціальної роботи, спрямованої на охорону і підтримку фізичного та психічного здоров'я клієнтів, а з іншого боку – це вид діяльності, яка спрямована на досягнення «соціального благополуччя». При цьому значне поліпшення якості життя, зокрема людей похилого віку, є однією з найважливіших і найскладніших аспектів соціального патронажу.

А. Капська [3] зазначає, що процес демографічного старіння вимагає перегляду основ організації діючих соціальних служб у напрямках соціального захисту й опіки людей похилого віку, а практична соціальна робота з даною категорією осіб полягає у тому, щоб зробити роки її життя гідними й благополучними. Тому виникає необхідність у патронажній роботі, яка

спрямована на соціальну адаптацію людей даної вікової категорії. У процесі здійснення патронажу особлива увага приділяється початковому етапу роботи з людиною похилого віку. Соціальний працівник з першого дня відвідування людини похилого віку повинен створити відчуття безпеки; він дає початок процесам, які у подальшому допоможуть клієнту подолати тривогу, усвідомити причини втручання і прийняти допомогу від інших.

Отже, патронаж можна визначити як один із напрямів соціальної роботи, який здійснюється вдома соціальним працівником з метою відновлення та підтримання життєвого потенціалу і повернення клієнта у соціальне середовище. Патронажна робота з людьми похилого віку спрямована на соціальне забезпечення людей похилого віку певним видом послуг та пільг і опирається на законодавчо встановлені державою соціальні гарантії із соціального обслуговування даної категорії населення.

Т. Голубенко виокремила основні функції, які здійснюються під час патронажної роботи з людьми похилого віку, це:

- оцінка і вивчення ситуації;
- вплив ситуації на клієнта;
- організація соціальної підтримки та допомоги;
- контроль.

Види патронажу:

- соціальний;
- соціально-педагогічний;
- соціально-психологічний;
- соціально-економічний;
- соціально-медичний;
- соціально-правовий.

Етапи патронажної роботи з людьми похилого віку:

- відбір клієнтів, збір початкових відомостей про клієнтів;
- з'ясування причин кризової ситуації;
- розробка міжвідомчих програм патронажної роботи з людьми похилого віку;
- етап реалізації їх, підведення підсумків і визначення подальших перспектив [1].

Соціальний патронаж людей похилого віку має значний вплив на підвищення якості їхнього життя. Допомога в повсякденному житті, медичний супровід, соціальна інтеграція та психологічна підтримка сприяють збереженню незалежності, підвищенню самооцінки та самостійності. Крім того, соціальний патронаж може допомогти людям похилого віку залишатися активними членами суспільства, надаючи доступ до різноманітних видів діяльності, програм та заходів, які сприяють зміцненню фізичного та психічного здоров'я [5].

Саме такий підхід сприятиме підвищенню життєвого комфорту людей похилого віку, даючи їм змогу насолоджуватися повноцінним життям у власних домівках або в спеціалізованих установах підтримки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціальний патронаж людей похилого віку є невід’ємною частиною системи соціальної підтримки, яка має значний вплив на їх якість життя. Важливим у здійсненні соціального патронажу є індивідуальний та комплексний підхід до надання послуг, що враховує унікальні потреби та особливості кожного отримувача послуг. Перспективами подальших досліджень може бути вдосконалення системи соціального патронажу людей похилого віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубенко Т. О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2015. 224 с. URL: <http://surl.li/tmxgc 1>
2. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2023. 220 с. URL: <http://surl.li/pqshi 3>
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 400 с. 4
4. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2010. 220 с. 5
5. Мигун Б. О., Соляник М. Г. Особливості соціального патронажу людей похилого віку. *Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна.* 2024. Вип. 39. С. 141–147. URL: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua/?p=53 6>
6. Савельєва М. Ю. Савельчук І. Б. Соціальний патронаж в системі захисту людей похилого віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2015. № 1–4. С. 103–109. URL: <http://surl.li/tmxhg 7>
7. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII ; редакція від 31.12.2023, підстава 2801-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text 2>

ОСОБЛИВОСТІ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Лілія Нерознак

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
neroznaklilia@gmail.com*

Науковий керівник: Тетяна Демиденко

Постановка проблеми. Проблема внутрішнього переселення осіб залишається актуальною на сьогодні. Як зазначає міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук в Україні нараховується близько 4,9 млн. внутрішньо переміщених осіб, з яких 3,6 млн. стали

переселенцями після 24 лютого 2022 року. Серед них значну частину становлять діти.

Найбільш вразливою категорією населення під час війни є діти.

Як зазначає більшість дослідників, рівень психофізіологічного розвитку дітей та підлітків не дає можливості їм самотійно долати труднощі у період війни. Особливо це стосується дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які отримали травмівний досвід руйнування звичного життя, втрати домівки, власних іграшок, речей, переїзду, розлуки з рідними і близькими, друзями.

Під впливом травматичних подій відбувається «завмирання» психіки, спостерігається регрес у поведінці дітей і підлітків. Такі діти потребують психосоціальної підтримки з метою відновлення психологічної стабільності та стійкості.

Арт-терапія у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб є ефективним методом, оскільки сприяє зниженню тривожності і подоланню кризових станів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес становлення арт-терапії як методу терапевтичної практики, її можливості, механізми корекційного впливу мистецтва на людину вивчали Л. Полторак (2020), Н. Левус (2021) та ін. Потенціал арт-терапії в соціальній роботі з дітьми у кризових станах досліджували А. Солнишкіна (2022), В. Щербіна (2024) та ін.

Використання арт-технік у роботі з дітьми проаналізовано у роботах Н. Кальки (2020), З. Ковальчук (2020), О. Тараріної (2019), О. Лазорко (2018) та ін.

Мета статті: проаналізувати особливості використання арт-терапії у соціальній роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день арт-терапія є важливим напрямом у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб. Арт-терапевтичні методи для дітей осягнули фактично всі види мистецтва, що стосуються творчості. Значна їх частина може застосовуватись для дітей різного віку.

Аналіз останніх досліджень з питань підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб показав, широке використання арт-терапевтичних методик і вправ під час надання первинної психологічної допомоги, яку можуть здійснювати фахівці соціальної роботи. Арт-терапевтичні заняття дозволяють дітям в умовах безпечного простору переживати свої почуття і стани (які вони не можуть виразити вербально). При цьому, як зауважує Олена Луценко, підбір арт-терапевтичних методик необхідно здійснювати, уникаючи «додаткового травмівного впливу на психіку» [1, с. 250].

За трактуванням О. Вознесенської, головними функціями арт-терапії, у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб, є:

- катарсична (очищувальна, яка звільняє від негативних станів);
- регулятивна (звільняє нервово-психічну напругу, коригує психосоматичні процеси, втілює позитивний психоемоційний стан);
- комунікативно-рефлексивна (гарантує корекцію порушень комунікації, утворення адекватної міжособистісної поведінки і самооцінки) [2, с. 23].

О. Угрин проаналізовано досвід застосування арт-терапевтичних методик у роботі з переживаннями травмівного досвіду дітей, постраждалих від війни [1, с. 237]. Дослідниця виокремлює етапи індивідуальної арт-терапевтичної роботи: знайомство, налагодження довірливих стосунків, стабілізація емоційного стану, створення безпечних умов, вивільнення та прояв емоційних переживань, відновлення та наповнення силами.

У роботі з дітьми та підлітками під час арт-терапевтичних сесій пропонується використання м'яких іграшок для створення почуття безпеки та стабілізації їх емоційного стану (В. Назаревич, О. Угрин). Іграшка відіграє роль друга і помічника дитини у складних обставинах, іграшки можна довірити свої таємниці, про неї можна піклуватися. Досвід використання м'якої іграшки у роботі з дітьми, що пережили травмівні події війни, втілено у державній програмі Ізраїлю з підтримки дітей – хібукі – терапія. Ця технологія впроваджується і в Україні.

Для стабілізації емоційного стану дітей та підлітків внутрішньо переміщених осіб може використовуватись методика «Моє приємне (затишне) місце». Для вивільнення емоцій використовуються методики малювання пальцями, долоньками, видування фарб через соломинку, незвичні техніки і способи: малювання олією, спаленими сірниками під наглядом дорослих (О. Угрин). На етапі відновлення ресурсів діти використовують різні підручні засоби для малювання: нитки, лінійки, ватні палички тощо.

Цікавою арт-терапевтичною методикою в роботі з дітьми внутрішньо переміщеними особами є техніка артбукінгу (В. Назаревич). О. Луценко радить використовувати у роботі з дітьми в умовах війни природні матеріали (шишки, гілки, листя, пісок, воду) для створення інсталяцій.

О. Крукеницькою [1, с. 264] досліджено використання арт-технік у роботі з ресурсними станами дітей із застосуванням методик на виявлення сильних сторін, внутрішніх ресурсів для психологічної стійкості і зростання («Малюнок мого настрою» (В. Назаревич), «Рюкзак щастя» (В. Назаревич), «Равлик без стресу» (В. Назаревич)). Розкрито зміст етапів арт-терапевтичної роботи з актуалізації ресурсних станів:

- 1) побудова взаємодії;
- 2) активізація творчого потенціалу;
- 3) виявлення ресурсів;
- 4) визначення сильних сторін і унікальних якостей;
- 5) планування відновлення та підсилення ресурсів;
- 6) акцентування уваги на досягненнях дитини.

Своєрідні особливості арт-терапії у роботі з дітьми, які подолали жахи війни виділяє І. Корнієнко:

1. Метафоричність арт-терапії. Мистецтво є метафорою, яка висловлює внутрішні переживання дитини (абстрактної дитини в цілому). Тож, будь-який витвір мистецтва, навіть яке створить дитина при арт-терапевтичній сесії – буде специфічною метафорою її життя.

2. Тріадичність арт-терапії. Це основна перевага у терапії з дітьми, тому що посередником між дорослими та дітьми є мистецтво, яке здійснює ефективну психокорекцію останніх емоційних станів.

3. Ресурсність арт-терапії. Засіб терапевтичної взаємодії, ініційований арт-терапією, є ресурсним само собою, тому що розташований поза сферою повсякденного життя дитини. Все, що знаходиться за межами буденності, ресурсне за визначенням, бо збільшує дитячий досвід. У даному випадку йдеться про перспективу розвитку креативності індивідуальності [3, с. 89].

Арт-терапія дає змогу краще зрозуміти внутрішній світ дитини, її переживання, проблеми. Даний метод не має обмежень, зумовлює позитивні емоції, допомагає подоланню апатії, сприяє налагодженню комунікації, є способом вивільнення сильних переживань [3].

Під час арт-терапевтичної сесії важливе значення має підтримка дитини з боку арт-терапевта. Арт-терапевт на заняттях оцінює зміни, які трапляються з дитиною, шляхом зрівняння творчих продуктів і фіксації видозмін, що відбуваються у змісті робіт та у вербальних інтерпретаціях дитини їх сенсу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, арт-терапія в структурі соціальної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб на сьогодні має вагоме значення. Застосування арт-терапії як методу роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб дає змогу в безпечний спосіб розмовляти з дітьми про пережиті почуття і стани, сприяти розвитку творчих здібностей, самопізнання і самовираження.

Особливостями арт-терапевтичної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб є:

- використання різноманітні екологічні, «м'які» техніки і вправ для індивідуальної та групової роботи;
- пошук і використання нових технік і незвичних матеріалів для стимулювання творчості;
- комплексний підхід через поєднання арт-терапевтичних та ігротерапевтичних технік, що спрямовані на відреагування почуттів, стабілізацію емоційного стану, виявлення внутрішніх ресурсів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі поєднання арт-терапевтичних та інших методів і технік у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : кол. монографія / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
2. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям : практ. посіб. Київ : Human Rights Foundation, 2015. 50 с.
3. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
4. Тараріна О. Практикум з арт-терапії у роботі з дітьми : наук.-метод. посіб. Київ : АСТАМІР-В, 2019. 256 с.

МОЖЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ З НАДАННЯ СОЦІОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ У ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Наталія Панченко, Валентина Падуна

Комунальна установа «Обласний молодіжний центр»

Полтавської обласної ради

pandapancha95@gmail.com, valentynapadun1994@gmail.com

Постановка проблеми. Війна – час коли основні напрямки роботи молодіжного центру можуть кардинально змінитись згідно з викликами часу. Важливо, що у організації такої роботи треба опиратися на потреби та наявні ресурси. Молодіжним центрам важливо адаптуватися до змін у роботі, що диктує нова реальність. Це стосується як і організації простору, так і організації роботи з молоддю. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило людські втрати, переміщення населення як всередині країни, так і за кордон. Фокусування уваги в цих умовах потребує молодь, яка тільки здобуває освіту, шукає своє місце на ринку праці, створює власну сім'ю. Унаслідок повномасштабного вторгнення одним довелось обмежити свою звичну діяльність, іншим – відмовитися від неї повністю; молоді люди консолідувалися та почали активно волонтерити, збирати та розвозити гуманітарну допомогу, допомагати військовим, ВПО та біженцям, вступати до лав Збройних Сил України. Аби підтримати молодих людей, допомогти реалізувати їхній потенціал і повною мірою включити їх у процес відновлення країни та до прийняття рішень на місцевих рівнях, важливо вчасно визначити їхні потреби, запити та становище загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню емоційно-психологічного стану молоді під час війни присвячено ряд досліджень психологів: В. Лазаренко, Н. Саніна, А. Прищепа, С. Товщик, О. Паламарчук.

Психологи Ю. Чухліб, О. Землянська, Н. Жигайло, Т. Шолубка в своїх роботах багато уваги приділяють формуванню психологічної стійкості молоді під час війни. Також питанню підтримки молоді під час війни присвячено роботи О. Матласевич, К. Левченко, Н. Харитонова, Д. Тараненко, Д. Мельничук, М. Складановська.

Мета статті – окреслити основні можливості молодіжного центру у сфері соціоемоційної підтримки молоді.

Виклад основного матеріалу. Війна – стресовий та травмуючий період для кожної людини і кожна людина переживає її по своєму. Загалом 82 % молодих людей зазнали втрати через війну. Можна припустити, що 18 % респондентів, які не зазначили втрат від війни, їх не усвідомлюють або вважають свої втрати незначними порівняно з втратами інших людей, адже стресові та економічні фактори, ймовірно, торкнулися всіх. Станом на листопад 2022 року майже половина молодих людей мали проблеми через відключення електроенергії та нестабільний зв'язок. Інші найпоширеніші втрати від війни – це зниження або втрата доходу (36 %) та погіршення психічного здоров'я (28 %). Крім того, 18 % зазначили розрив стосунків і стільки ж – розлуку з

сім'єю, 16 % – переміщення в інші населені пункти України (власне або членів сім'ї), 14 % – смерть друзів або членів сім'ї, 6 % – пошкодження житла і стільки ж – отримання травм, пов'язаних з воєнними діями (особисто або членами сім'ї). На відміну від 2021 року суттєво зросла стурбованість здоров'ям (власним або близьких) – 50 % проти 35 % у 2021 році; а також стурбованість психічним здоров'ям – 22 % проти 11 % у 2021 році [1].

На думку деяких фахівців, зокрема П. Горностая, О. Чабана, О. Хаустової, існує феномен колективної травми. Це психічна травма, яку отримала група людей будь-якого обсягу – аж до цілого суспільства, унаслідок соціальної, техногенної чи екологічної катастрофи або злочинних дій політичних, інших соціальних суб'єктів. Причини колективних травм: війни; геноцид у різних виявах; катастрофи (техногенні та гуманітарні); стихійні лиха (екологічні катастрофи); соціальні революції і перевороти (державні та військові); депортація чи вигнання великих груп людей (наприклад, за етнічною чи релігійною ознакою); обмеження свободи великих груп людей (концтабори, рабство); політичні, релігійні та інші репресії; терористичні акти, що спричинили суспільний резонанс; убивство або трагічна загибель суспільних лідерів чи кумирів. Колективна травма не обмежена в просторі, розтягнута в часі й охоплює як прямих, так і непрямих учасників подій травматизації, але об'єднаних єдиною територією, культурою, ментальністю та міжінституціональними взаємодіями. Низка досліджень колективної травми свідчить про її велике значення не лише для покоління, яке пережило цю травму, але й для наступних поколінь [3, с. 45].

Стратегічно, без умови воєнного стану, молодіжний центр має виконувати інші функції, причому, будучи гнучким, змогти повернутися до попередніх послуг. Молодіжний центр має переслідувати дещо вищу місію, ніж просто послуги, які продиктовані засновником чи молоддю. Якщо подивитися на національний інтерес, то молодіжний центр має допомагати «народжувати» цінності. Цінність не можна «прищепити» чи вживити, як ін'єкцію – вона має статися сама собою із вільної рефлексії молодої людини. Вона має народитися із досвіду, в тому числі пережитого у молодіжному центрі. Звичайно, центр має підштовхувати молодь до певного набору цінностей. Очевидно, що це мають бути загальнолюдські цінності, цінності активного громадянства тощо. Це складне питання, але якщо звести до простішої мети роботи молодіжного центру – це формування свідомих, проактивних громадянина і громадянки для України [2, с. 15].

За багатьма дослідженнями стану молоді проблема соціоемоційної підтримки стоїть чи не першою у списку – оскільки для розвитку та формування ціннісних орієнтації молодь має бути ресурсної та ментально стабільною. Молоді люди вже мають травму через війну і свої переживання не вміють проживати. Молодіжний центр може організовувати події на тему психологічної стійкості, що включатиме роботу з травмами і тривогою. Це дозволить психологічно підтримати тих, хто цього потребує [5, с. 112].

Проведення подій на тему соціальної згуртованості передбачає утворення синергії, що об'єднує людей з різним досвідом і різними поглядами. Українці

показали, що наша нація єдина як ніколи. І в той же момент, важливо підтримувати цей зв'язок, нашу єдність та долати розбіжності у поглядах, формувати емпатію один до одного. І з цим завданням можуть впоратись події з розвитку соціальної згуртованості, будь це тренінги чи воркшопи з використанням специфічних вправ [5, с. 124].

Центри мають мати кваліфікованих психологів для індивідуальної та групової роботи. Оскільки офіційно така штатна одиниця ще не введена в штат, з цим наразі пораються грантові програми, в рамках яких кваліфіковані фахівці надають індивідуальні та групові психологічні консультації молоді за запитом на базі молодіжного центру.

У червні 2022 року дружина Президента України *О. Зеленська* ініціювала *Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки*. Таку ініціативу реалізують за підтримки ВООЗ. Мета програми досить амбіційна для країни, що перебуває в стані масштабної війни: *«Створити власну, українську модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, яка втілить найкращі світові й вітчизняні практики. Серед завдань – побудувати ефективну систему якісних і доступних послуг із психічного здоров'я, щоб ними міг скористатися кожен, хто їх потребує»* [6]. Молодіжні центри є проміжними бенефіціарами надання психологічних послуг молоді в рамках цієї Програми.

Молодіжний центр має допомогти молодій людині стати дорослим. Зайти у доросле життя сильнішим і всіх сенсах цього слова. Це добровільна можливість отримати можливості, знання і світогляд – який буде працювати на щасливе майбутнє як молодій людині, так і Української держави. Для української держави зараз важливо, щоб центри формували загальнолюдські цінності, цінності активного громадянства які вже своєю чергою спричинить поведінку – коли молода людина пишається своєю Батьківщиною і робить це практично [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Навіть під час війни у молодіжних центрів є безліч можливостей бути корисними громаді, цивільним, біженцям, територіальній обороні та Збройним Силам України. І у той же момент варто не забувати про важливість забезпечення свого простору, здоров'я ваших відвідувачів та інформаційного простору навколо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні презентували результати дослідження психологічного стану населення. *Юридична Газета online*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-prezentovali-rezultati-doslidzhennya-psiologichnogo-stanu-naselennya.html>.
2. Золотаренко В., Лубкова М. Молодіжний центр під час війни: рекомендації по організації простору та діяльності молодіжного центру у воєнний час. Київ : Всеукраїнський молодіжний центр, 2022. 20 с.
3. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : посібник з проведення тренінгу / Н. Гусак, В. Чорнобровкіна, В. Чорнобровкін та ін. Київ : НаУКМА, 2017. 90 с.

4. Романчук О. Психологічна стійкість в умовах війни: індивідуальний та національний вимір. *Український інститут когнітивно-поведінкової терапії*. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/
5. СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / гол. ред. О. Елькін. 2-ге вид. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 2023. 148 с.
6. У межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я визначили пріоритетні проекти. *УКРІНФОРМ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3695613-u-mezah-vseukrainskoi-programi-mentalnogo-zdorova-viznacili-prioritetni-proekti.html>.

МЕТОДИ СТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Валерія Репало

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
repalolera@gmail.com

Науковий керівник: *Наталія Сайко*

Постановка проблеми. Умови війни та конфлікту відзначаються нестабільністю, стресом та загрозами, які мають серйозний вплив на всіх членів суспільства, зокрема на наймолодших його представників – дітей дошкільного віку. Відсутність безпеки, пауза у навчанні та розвитку, а також психологічні травми можуть значно погіршити їхнє соціальне благополуччя. Проте, застосування відповідних методів та підходів може сприяти збереженню та зміцненню психосоціального становища дітей навіть у найскладніших умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження на тему благополуччя дітей в умовах війни включають широкий спектр аспектів, що охоплюють як фізичне, так і психологічне благополуччя дітей, а також їх соціальну та освітню ситуацію. Ось кілька ключових аспектів, які розглядаються в таких дослідженнях:

1. Психологічні травми та стрес:

- дослідження вивчають вплив війни на психічне здоров'я дітей, включаючи стрес, травматичні події та посттравматичний стресовий розлад;
- аналізуються стратегії психологічної підтримки та інтервенції для дітей, що пережили воєнні травми.

2. Соціальна ізоляція та втрата підтримки:

- дослідження вказують на ризик втрати соціальної підтримки та відчуття ізоляції серед дітей в умовах війни;
- аналізуються способи збереження та підтримки соціальних зв'язків та спільнот у разі війни.

3. Освітні можливості та втрата навчальних можливостей:

- дослідження оцінюють вплив війни на доступ до освіти та якість навчання для дітей, включаючи зруйнування шкіл, перерви у навчанні та втрату педагогічних кадрів;

- аналізуються можливості забезпечення освітніх можливостей для дітей в умовах конфлікту та методи адаптації освітніх систем до воєнних умов.

4. Забезпечення медичної допомоги та здоров'я:

- дослідження оцінюють доступ дітей до медичної допомоги та стан їхнього фізичного здоров'я в умовах війни;

- аналізуються програми гуманітарної допомоги та медичної реабілітації для дітей в зоні конфлікту.

5. Захист прав дітей та гуманітарна допомога:

- дослідження вивчають ефективність заходів захисту дітей та гуманітарної допомоги для дітей в умовах війни.

- аналізуються міжнародні стандарти та механізми захисту прав дітей в контексті воєнного конфлікту.

Ці дослідження надають важливі уявлення про те, як війна впливає на благополуччя дітей та які стратегії можуть бути використані для покращення їхньої ситуації.

Мета статті. Метою є розгляд сучасних стратегій і підходів до підтримки та захисту психосоціального розвитку дітей під впливом конфліктів і воєнних подій. Стаття також ставить за мету виявлення кращих практик у забезпеченні безпеки, емоційної підтримки та соціальної інтеграції дітей дошкільного віку, які опинилися в умовах війни, з метою сприяння їхньому здоров'ю, добробуту та нормальному розвитку.

Виклад основного матеріалу. У часи війни соціальне благополуччя дітей дошкільного віку нерідко стає під загрозу. Розриви у звичайному житті, постійна загроза насильства та переміщення з дому можуть залишити глибокий слід на їхньому фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Створення соціального благополуччя для цих вразливих дітей стає не лише пріоритетом, але і необхідністю. У цій статті ми дослідимо методи та стратегії, спрямовані на сприяння почуттю безпеки, стабільності та щастя для дошкільників серед хаосу війни.

1. Безпечні простори та середовища. Створення безпечних просторів та середовищ, де діти дошкільного віку можуть грати, вчитися та взаємодіяти без загрози насильства, має вирішальне значення. Це може включати створення дитячих майданчиків у притулках, школах або центрах спільноти, обладнаних іграшками, книгами та активностями, що сприяють творчості та дослідженню.

2. Програми психосоціальної підтримки. Впровадження програм психосоціальної підтримки, адаптованих до унікальних потреб дошкільників, допомагає їм впоратися з травмами та стресом війни. Ці програми можуть включати мистецьку терапію, ігрову терапію та сесії розповідей, проведені кваліфікованими фахівцями, щоб допомогти дітям виразити свої емоції та побудувати стійкість.

3. Підтримка дбайливих доглядачів та вчителів. Надання доглядачам,

включаючи батьків, вчителів та провайдерів дитячого догляду, знань та навичок для підтримки соціального та емоційного розвитку дітей дошкільного віку є надзвичайно важливим. Програми навчання, спрямовані на позитивну дисципліну, вирішення конфліктів та регуляцію емоцій, допомагають доглядачам створити сприятливі та підтримуючі середовища для дітей.

4. Підтримка рівняння та взаємодії. Створення можливостей для дітей дошкільного віку взаємодіяти зі своїми ровесниками в безпечних та структурованих умовах сприяє соціалізації та формуванню дружби. Групові активності, такі як ігри, музика та розповіді казок, сприяють співпраці, емпатії та комунікаційним навичкам, необхідним для здорового соціального розвитку.

5. Залучення спільноти та включення. Залучення широкої громадськості до підтримки дошкільників, які постраждали від війни, сприяє відчуттю приналежності та включеності. Ініціативи на рівні спільноти, такі як групи підтримки батьків, ігрові групи у сусідніх спільнотах та культурні заходи, посилюють соціальні зв'язки та надають додаткові джерела підтримки для сімей.

6. Доступ до базових потреб та послуг. Забезпечення доступу до основних послуг, таких як медичний догляд, харчування та освіта, є ключовим для благополуччя дітей дошкільного віку в умовах війни. Гуманітарні зусилля повинні пріоритетно спрямовуватися на задоволення основних потреб дітей та їхніх сімей з метою пом'якшення впливу конфлікту на їхній розвиток.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зрозуміло, що в умовах війни створення соціального благополуччя для дітей дошкільного віку є складною, але надзвичайно важливою задачею. В даній статті ми розглянули різноманітні методи та стратегії, спрямовані на підтримку цих дітей у найважчі часи.

Створення безпечних просторів, психосоціальної підтримки, навчання дбайливих доглядачів та вчителів, сприяння взаємодії з ровесниками, залучення спільноти та забезпечення доступу до основних послуг - це лише деякі із ключових аспектів роботи у цьому напрямку.

Однак, незважаючи на наші зусилля, ще багато роботи залишається перед нами. Необхідно продовжувати дослідження, спрямовані на вдосконалення методів підтримки та захисту соціального благополуччя дітей дошкільного віку в умовах конфліктів і війни.

1. Ефективність програм психосоціальної підтримки. Подальші дослідження можуть досліджувати ефективність різних програм психосоціальної підтримки для дітей дошкільного віку в умовах війни та розробляти оптимальні методи психологічної підтримки.

2. Розвиток унікальних підходів. Дослідження можуть вивчати різні культурні та соціальні контексти, щоб розробити унікальні підходи до підтримки соціального благополуччя дітей дошкільного віку в різних культурних середовищах.

3. Роль технологій. Вивчення впливу використання технологій, таких як відеозв'язок і соціальні мережі, на соціальне благополуччя дітей дошкільного віку в умовах війни та конфліктів.

4. Участь батьків та сімей: Дослідження можуть досліджувати роль батьків та сімей у створенні соціального благополуччя дітей дошкільного віку в умовах війни та розробляти програми, спрямовані на зміцнення сімейних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захист прав дітей в умовах війни : зб. матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, 17 трав. 2022 р. Вінниця : ВДПУ, 2022, 90 с.
2. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : метод. посіб. для педагогів / С. Богданов, О. Залеська. Київ : Пульсари, 2018. 76 с.
3. Children and War: A Historical Anthology / ed. by James Marten. New York : NYU Press, 2002. 313 p.
4. Minimum Standards for Education: Preparedness, Response, Recovery. New York : Inter-Agency Network for Education in Emergencies (INEE), 2010. 140 p.
5. The State of the World's Children: Children, Food and Nutrition. New York : UNICEF, 2019. 258 p.

МОЛОДІЖНА РОБОТА В ГРОМАДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анастасія Розсоха

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

rozsoha.anastasiya@vu.cdu.edu.ua

Науковий керівник: Тетяна Демиденко

Постановка проблеми. Зміни в адміністративному устрої України, що (децентралізація влади), значно розширили повноваження об'єднаних територіальних громад у сфері реалізації молодіжної політики. Зростання ролі територіальних громад у визначенні пріоритетів та напрямів розвитку молодіжної політики на своїй території потребує чіткого розуміння їхніх можливостей та викликів. Децентралізація влади створила умови для більш гнучкого та адаптивного підходу до молодіжної політики, враховуючи специфіку кожної громади. На початок 2022 року в Україні існувала розвинена мережа молодіжної роботи, що включала різноманітні програми та заходи, спрямовані на підтримку та розвиток молоді; молодіжні центри, простори, громадські організації, що займалися молодіжною роботою. З початком повномасштабного вторгнення багато можливостей для молодіжної роботи зникли або суттєво обмежилися. Відповідно, зміни та особливості в молодіжній роботі в умовах воєнного стану потребують аналізу та подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості молодіжної роботи в умовах воєнного стану стали предметом активних досліджень науковців та експертів: Д. Шевчук, Г. Разумова, А. Костюкевич та ін. Інновації в сфері молодіжної роботи досліджували О. Лісовець, Г. Котломанітова,

А. Ясточкіна та ін.; вплив війни на молодіжну роботу в територіальних громадах проаналізовано у працях Є. Бородіна, І. Волосевич, В. Штик, Н. Левченко та ін.

Мета статті – вивчення змін та особливостей впровадження молодіжної роботи в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану молодіжна робота стає ще більш важливою. Її мета – підтримувати та розвивати молодь, допомагати їм знаходити своє місце в суспільстві, реалізувати свій потенціал та зробити свій внесок у відбудову України.

Дослідниця Н. Левченко [4] визначає молодіжну роботу як комплексну діяльність, спрямовану на особистісний та професійний розвиток молоді, залучення її до активного життя в громаді, надання можливостей для самореалізації та захисту прав. Її основні напрями охоплюють спорт, дозвілля, освіту, зайнятість, доступ до культури, охорону здоров'я, участь у прийнятті рішень. Важливою особливістю є гнучкість та адаптивність до потреб та інтересів молоді, а також співпраця з усіма зацікавленими сторонами.

Стратегічні напрями та пріоритети молодіжної роботи визначає молодіжна політика, забезпечуючи їй необхідну ресурсну та інституційну підтримку. Згідно з трактуванням науковців Н. Корпач та І. Сидорук, молодіжна політика – це система заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді, підтримку її розвитку та сприяння самореалізації [3].

Молодіжна політика в Україні регулюється такими основоположними документами: Законом України «Про основні засади молодіжної політики» від 27.04.2021 № 1414-ІХ; Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2021-2025 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 № 579. Орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію молодіжної політики – Всеукраїнський молодіжний центр.

Державний інститут сімейної та молодіжної політики активно сприяє формуванню ефективної молодіжної політики на рівні територіальних громад, реалізуючи Програму «Молодіжний працівник». Ця Програма, започаткована у 2014 році, має за мету навчати спеціалістів державних установ та громадських організацій формуванню та реалізації молодіжної політики на регіональному рівні [5]. Завдяки участі у тренінгах, працівники здобувають знання та навички, необхідні для розробки та впровадження політики, яка відповідає потребам та інтересам молоді у територіальних громадах. Наразі Програма продовжує свою діяльність та акцентує увагу на підготовці фахівців до роботи з молоддю в умовах воєнного стану, забезпечуючи їх знаннями та навичками, необхідними для надання якісної підтримки та розвитку молоді в складний період.

Г. Разумова [6] визначає три ключових напрями молодіжної політики (рис. 1).

Одним із головних напрямів роботи молодіжних центрів та просторів стало волонтерство, психологічна допомога та підтримка населення. Ці завдання актуальні як для територій, які безпосередньо не зазнали бойових дій, так і для звільнених та окупованих територій.

Рис. 1. Напрями діяльності молодіжної політики

Є. Бородін [1] виділяє наступні види територіальних громад та особливості впровадження молодіжної роботи в умовах воєнного часу (див. табл. 1).

Таблиця 1

КЛАСИФІКАЦІЯ ГРОМАД У ВПРОВАДЖЕННІ МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Групи громад	Особливості впровадження молодіжної роботи
Охоплені бойовими діями та прифронтові зони	У цих громадах будь-яка профільна діяльність молодіжних працівників та центрів наразі неможлива
Окуповані території	Молодіжна робота в окупації також припинена, адже окупанти, як правило, жорстко контролюють будь-які публічні простори та активності
Звільнені (деокуповані) громади	У цих громадах з'являється можливість відновлювати роботу з молоддю, але з урахуванням нових реалій та потреб
Віддалені від зони бойових дій (тил)	У таких громадах, хоча й не відчувається прямого впливу війни, існує проблема зменшення цільової аудиторії через виїзд молоді за кордон або в інші регіони

Наявність молодіжної інфраструктури в громаді (молодіжного центру, хабу, простору) значно сприяє швидкому розгортанню програм гуманітарного реагування. Молодіжні центри стають партнерами платформи «СпівДія», організовують допомогу цивільному населенню, внутрішньо переміщеним особам, надають консультації та супровід біженцям. Крім того, держава вживає заходів для підтримки молодіжної роботи в територіальних громадах. Це включає створення можливостей та розповсюдження інформації про доступні ресурси для молодіжних центрів та працівників, надання методичних рекомендацій, аналіз, узагальнення, розповсюдження кращого досвіду, створення майданчиків для спілкування молодіжних працівників.

У 2023 році Міністерством молоді та спорту України розроблено інформаційну систему для керування діяльністю молодіжних центрів. Завдяки цій платформі інформація про їхні численні активності стане легкодоступною для широкої аудиторії молоді. Це, безсумнівно, сприятиме залученню нових учасників та розширенню кола партнерів, що, у свою чергу, відкриє нові можливості для розвитку та вдосконалення центрів. На даний момент, у системі зареєстровано 131 молодіжний центр [2] і в подальшому їх кількість зростатиме. Інтеграція цифрових технологій у молодіжні центри забезпечує прозорість їхньої діяльності. Централізована база даних з інформацією про проведені та заплановані заходи дозволяє здійснювати детальний контроль використання бюджету та проводити об'єктивну оцінку роботи центрів та досягнуті результати.

Незважаючи на складнощі, які виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням окупантів на територію України, молодіжна робота має тенденції до розвитку та адаптується до сучасних умов держави. На прикладі Черкаського обласного молодіжного ресурсного центру можна чітко простежити зростання зацікавленості молоді у таких заходах, як: вишколи з бойової підготовки, тренінги з надання домедичної допомоги, заняття з тактичної медицини, зброєзнавства. Відповідно до зростаючого попиту, молодіжні центри не лише розширюють тематику своїх заходів, але й роблять їх більш доступними для молоді з різних регіонів області. Це стає можливим завдяки активному використанню онлайн-платформ та співпраці з місцевими громадами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах воєнного стану та децентралізації, роль молоді у сучасному суспільстві України набуває особливої ваги. З одного боку, війна змусила багатьох молодих людей покинути свої домівки, перервати навчання та кар'єру, й зіткнутися з серйозними психологічними травмами. З іншого боку, війна також відкрила для молоді нові можливості для самореалізації та активної участі у житті країни. Українська молодь активно демонструє свою стійкість, мужність та патріотизм. Вони воюють на фронті, допомагають біженцям, організовують волонтерські штаби, збирають кошти для армії та підтримують моральний дух українців. Водночас війна загострила проблеми молоді: безробіття, бідність, нестача доступного житла та якісної освіти. Децентралізація влади, хоча й дає нові можливості для розвитку регіонів, може призвести до нерівномірного розподілу ресурсів та можливостей для молоді. А тому, впровадження програми «Молодіжний працівник» на рівні громад може допомогти їм створювати центри психологічної допомоги, організовувати волонтерські штаби, забезпечувати доступ до освіти та інформації, підтримувати розвиток молодіжних ініціатив та проектів, а також створювати умови для спілкування та обміну досвідом. Це допоможе молодим людям знайти шляхи для самореалізації, долучитися до активного життя громади та країни, а також зробити свій внесок у відбудову України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бородін Є. І. Молодіжна робота в територіальній громаді в умовах війни. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах. 2022. Т. 3. С. 109–112.
2. Інформаційна система для керування діяльністю молодіжних центрів. *Молодіжні центри України*. URL: <https://youthcenters.mms.gov.ua/?tab=centers> (дата звернення: 15.04.2024).
3. Корпач Н., Сидорук І. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2 (3). С. 30–34.
4. Левченко Н. В. . «Молодь» та «молодіжна робота»: смислове наповнення понять. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 2 (49). С. 85–91.
5. Молодіжний працівник / Youth Worker : вебсайт навчальної програми. URL: <https://youth-worker.org.ua/> (дата звернення: 12.04.2024).
6. Разумова Г. В., Сорсорян Е. З. Головні аспекти реалізації державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. *Економічний простір*. 2018. № 132. С. 83–94. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/776>

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Валерія Сємкова

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

siemkova.valeriia@gmail.com

Науковий керівник: Вадим Лютий

Постановка проблеми. Війна в Україні, яка почалася у лютому 2022 року і триває і по сьогоднішній день, завдала значної шкоди різним категоріям населення країни, викликавши серйозні проблеми у сферах фізичного і психологічного здоров'я, економічні і соціальні труднощі. Безперервні військові дії на українській території привели до масштабної гуманітарної кризи, що призвело до виникнення комплексних і складних проблем і потреб у постраждалих. Усе це потребує від спільноти соціальних працівників розробки нової системи реагування на виклики і вдосконалення вже існуючих підходів до підтримки вразливих верств населення. Але важливо переконатися, щоб ці послуги були якісними, ефективними та максимально адаптованими до потреб цільової аудиторії. Тому, необхідним є розуміння того, що з себе уявляють основні потреби постраждалих від війни в Україні, хто може їх забезпечувати, і як покращити цей процес.

Аналіз останніх досліджень. Тему особливостей та складу потреб населення, постраждалого від війни, вивчали В. Лютий, Т. Алексеєнко, Б. Жукова, Н. Артеменко, С. Кравець, О. Зінченко. Важливі внески у розкриття

цієї теми внесли і такі дослідники, як Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан, Ю. Песоцька, К. Вербицька, В. Нікітіна. Значну роль у відображенні різних аспектів соціальної роботи з постраждалим населенням зіграли В. Кердивар, В. Христенко, І. Трубавіна, В. Нікітіна, І. Мельник та ін.

Мета статті. Головна мета цієї статті – висвітлити, з якими потребами стикається постраждале від війни населення України, і відобразити роль неурядових організацій у задоволенні таких потреб.

Виклад основного матеріалу. Військові дії в Україні викликали вкрай серйозні соціальні, психологічні, економічні та юридичні проблеми серед постраждалих осіб. Так, сьогодні одним з найпоширеніших наслідків війни є психологічна травма, яку зазнали майже усі жителі України, яких прямо чи опосередковано торкнулися воєнні дії і пов'язана з ними криза. Психологічна травма може виявлятися в різних формах психологічного стресу, привести до виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності, депресії. Негативний досвід переміщення, втрати та насилля завдають серйозної шкоди людській психіці, перешкоджаючи нормальному соціальному функціонуванню та зусиллям із відновлення постраждалого населення. Таким чином, багато жителів України сьогодні потребують комплексної і невідкладної психологічної підтримки, яка буде акцентована на індивідуальному підході до кожного.

Важливою потребою постраждалого населення України на сьогоднішній день є відновлення доступу до медичної допомоги та послуг з реабілітації. Зокрема, фізичні втрати, спричинені військовими діями, підсилюють потреби українців у термінових і комплексних медичних заходах, доступі до невідкладного лікування, хірургічного втручання, реабілітаційних послуг та постійної медичної підтримки. Багато жертв війни, в особливості ті, хто перебуває у важкому стані, потребує надання спеціалізованої медичної допомоги, без якої відновлення і підвищення якості життя неможливе.

Переміщення, викликане війною, загострює і кризу відсутності притулку чи житла, оскільки люди вимушені залишати свої домівки в пошуках безпеки. Втрата житла або руйнування житлової інфраструктури значно погіршує становище постраждалих від воєнних дій. Тому, вирішення проблеми гострої потреби українців у тимчасовому чи постійному житлі стає для сфери соціальної роботи ще одним невідкладним пріоритетом, що вимагає узгоджених зусиль для відновлення добробуту переміщених осіб.

Глибокого негативного впливу зазнала і соціально-економічна стійкість спільнот, постраждалих від воєнної агресії. Переміщення, втрата можливостей працевлаштування та порушення економічної стабільності підривають фінансову безпеку багатьох сімей, посилюючи їхню вразливість. Тому, до списку найважливіших потреб українців сьогодні відноситься також потреба у заходах щодо підтримки їхнього економічного становища та посилення самозабезпечення.

Нарешті, величезними труднощами для постраждалого від війни населення виступає подолання викликів, пов'язаних з юридичною сферою. Питання, пов'язані з правами власності, документацією, спадщиною та

компенсацією за збитки, сприяють виникненню потреб у правовій допомозі та ініціативах з захисту прав та інтересів постраждалих осіб. Це приводить до необхідності пошуку надійних систем підтримки і усунення юридичних перешкод для постраждалих від війни.

Таким чином, на сьогоднішній день населення України стискається з великою кількістю викликів, які ведуть до виникнення потреб у підтримці, допомозі та ефективних заходах з відновлення нормального рівня життєдіяльності. Це вимагає цілісного та узгодженого підходу, який дозволить охопити одночасно різні проблеми українців. Тому, вирішальну роль сьогодні відіграють неурядові організації (НУО), характер діяльності яких дозволяє надавати комплексну допомогу постраждалому населенню.

На фоні війни і гуманітарної кризи НУО стають незамінними учасниками надання основних послуг і підтримки постраждалим жителям України. У першу чергу, НУО здатні сприяти відновленню психічного здоров'я і подоланню впливів і наслідків психологічних травм, пропонуючи послуги психосоціальної підтримки особам, які її потребують. Через надання індивідуальних консультацій, через заходи групової терапії та спеціалізовані програми, адаптовані до потреб постраждалих від війни, НУО сприяють процесу одужання та зміцнюють механізми внутрішньої підтримки постраждалого населення. Крім того, неурядові організації беруть участь у наданні життєво необхідної гуманітарної допомоги, продуктів харчування, одягу, гігієнічних наборів. Таким чином, НУО сприяють пом'якшенню труднощів, з якими стикаються переміщені особи, та полегшенню страждань, захищаючи людську гідність у період кризи. Важлива роль НУО полягає і в тому, що вони активно беруть участь у відбудові пошкодженої інфраструктури та забезпеченні безпечних умов життя, вирішуючи через це невідкладні гуманітарні потреби, що виникають внаслідок військової агресії.

Не менш важливою є і роль НУО у забезпеченні доступу до якісної медичної допомоги та реабілітаційних послуг для осіб, які постраждали від поранень і ускладнень зі здоров'ям. Завдяки партнерству з медичними установами, розгортанню мобільних медичних бригад та організації спеціалізованих програм лікування та реабілітації НУО мають можливість вирішувати критичні медичні потреби українців. Важливо відмітити, що неурядові організації також беруть участь в ініціативах з розбудови потенціалу, спрямованих на підвищення кваліфікації та можливостей медичних працівників, тим самим зміцнюючи інфраструктуру охорони здоров'я в регіонах, постраждалих від конфлікту.

Важливими є ініціативи НУО, спрямовані на адвокацію прав постраждалого населення і його економічне відродження. Так, завдяки наданню фінансової допомоги, програмам професійного навчання, ініціативам з розвитку мікропідприємств і послугам щодо працевлаштування НУО дають змогу людям відновити стабільний дохід і повернути економічну самодостатність. Також, НУО беруть участь в ініціативах з адвокації, спрямованих на підтримку підзвітності, прозорості та повазі до прав людини під час війни. Завдяки зусиллям стратегічного лобювання, взаємодіям з

урядовими та міжнародними установами, НУО поширюють голоси соціально виключених спільнот, виступають за реформи політики та наполягають на впровадженні правових та інституційних гарантій для захисту прав жертв війни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, роль неурядових організацій у наданні допомоги населенню, постраждалому від війни в Україні, є незамінною. НУО роблять значний внесок у полегшення страждань, відновлення гідності та сприяння стійкості українців, тим самим виступаючи каталізаторами позитивних змін. Але важливо відмітити, що для підтримки якості надання послуг неурядовими організаціями, необхідним і перспективним на сьогоднішній день є впровадження механізмів моніторингу та оцінки діяльності таких організацій. Моніторинг і оцінка дозволять НУО оцінювати вплив і ефективність своїх програм, визначати сфери, які необхідно покращити, і розумно перерозподіляти ресурси, щоб максимізувати користь для постраждалого населення. Крім того, передбачається, що впровадження моніторингу та оцінки сприяє підзвітності та прозорості в гуманітарному секторі. Систематично відстежуючи та оцінюючи результати своєї діяльності, НУО зможуть продемонструвати підзвітність перед донорами та зацікавленими сторонами, яким вони служать. Нарешті, впровадження практик моніторингу та оцінки буде сприяти професіоналізації та розвитку сфери соціальної роботи. Застосовуючи підходи, що ґрунтуються на фактах, і суворі методології оцінки, НУО зможуть підвищити стандарти практики в секторі, сприяючи культурі безперервного навчання, інновацій і передового досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 3. С. 15–22.
2. Лютий В. П., Дуля А. В. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1. С. 49–58.
3. Лютий В. Вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 3. С. 26–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2017_3_5
4. Міжвідомчий постійний комітет (МПК). Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка в умовах надзвичайної ситуації. Женева : МПК. 2007. URL : https://knowledge.org.ua/wpcontent/uploads/2023/03/iasc_mhpss_guidelines_ukrainian.pdf

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ ІЗ ЧИСЛА ВПО В УМОВАХ ЛІТНЬОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Тетяна Спіріна, Дмитро Дорошок

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
t.spirina@kubg.edu.ua, dvdoroshok.fpsrso23m@kubg.edu.ua*

Одним із найважливіших завдань українського суспільства є забезпечення соціального захисту дитинства, сприяння розвитку системи оздоровлення та відпочинку. Дитячі оздоровчі табори є винятковим середовищем, де здійснюється не лише організований педагогічний процес з формування відповідних умінь та навичок, розвитку творчої діяльності, а насамперед, це своєрідний простір для формування просоціальної особистості.

У житті підлітків, із числа внутрішньо переміщених осіб, літній оздоровчий табір відіграє визначальну й істотну роль, адже тут виявляється самоцінність кожного підлітка, збагачується соціальний досвід. У дитячих оздоровчих закладах здійснюється принцип наступності і безперервності виховання, що дає можливість підліткам із числа внутрішньо переміщених осіб проводити активне дозвілля, знімати фізичне і психічне навантаження, збагачувати власний соціальний досвід, отримувати і застосовувати нові знання, уміння, навички в різноманітній практичній діяльності, яка базується на розвитку дитячої ініціативи, творчості, креативності й самодіяльності [4].

Соціально-виховні функції сучасних таборів відпочинку обґрунтовували Л. Пундик, І. Пінчук, С. Толстоухова; питанню розвитку соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні присвячені наукові праці О. Безпалько; проблему моделювання зміни в дитячому літньому оздоровчому таборі вивчав П. Костюк; підходи до організації професійної підготовки майбутніх фахівців до практики в закладах оздоровлення та відпочинку вивчала Р. Вайнола; організацію дозвілля дітей студентами-волонтерами державних та неурядових організацій розглядали Т. Лях, В. Качуровська; проблеми соціально-педагогічної та психосоціальної підтримки дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу досліджували Т. Спіріна, С. Сапіга, Р. Горчинський, Д. Дорошок.

Соціально-педагогічна підтримка підлітків із числа внутрішньо переміщених осіб спрямована на виявлення, визначення та вирішення актуальних проблем з метою реалізації їхніх прав на освіту, саморозвиток та усебічний розвиток усіх здібностей та обдарувань [2]. Соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність спрямовану на створення сприятливих умов щодо визначення та реалізації мети, усвідомлення підлітками власних проблем, траєкторії розвитку, можливостей для подолання складних життєвих ситуацій. Як наслідок, підлітки мають навчитися вирішувати власні життєві труднощі та проблеми, самопідтримці, витримці, самовладанню, самопомозі. Підлітки, які перебувають у нелегких життєвих ситуаціях, є напрочуд чутливими до впливів зовнішнього середовища [1]. Організувати безпечний простір, у якому підлітки навчатимуться самостійно знаходити рішення складних життєвих питань, отримають досвід прийняття виважених рішень у конкретних, реальних

ситуаціях сприяє соціально-педагогічна підтримка підлітків в умовах літнього оздоровлення.

Організація літнього оздоровлення підлітків є важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності у соціальній сфері, оскільки проблема неорганізованості дозвілля, наразі, є актуальною. Дослідники виокремлюють причини зниження рівня міжособистісної взаємодії, соціальної комунікації, просоціальної активності: брак тематично-привабливих секцій, гуртків, також їхня висока вартість, доступність будь-якої інформації в мережі Інтернет, соціальних мережах [3]. Це стало невід'ємною частиною їхньої життєдіяльності, що відобразилося на погіршенні психосоціального та фізичного здоров'я.

Соціально-педагогічна робота з підлітками із числа внутрішньо переміщених осіб в умовах літнього оздоровлення передбачає такі напрями: формування здорового способу життя, реалізація профілактичних і превентивних програм, розвиток здатності розв'язувати життєві проблеми, профілактика деструктивної поведінки підлітків, підготовка до професійного самовизначення та життєвої самореалізації, формування толерантного ставлення соціального середовища до дітей, сім'ї яких опинилися у складних життєвих ситуаціях [4].

При чіткій організації дозвіллевої діяльності в умовах літнього оздоровлення може бути підґрунтям для соціально-педагогічної підтримки підлітків із числа внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / за ред.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Лях Т. Л., Качуровська В. Ю. Організація дозвілля дітей студентами-волонтерами державних та неурядових організацій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія «Соціальна робота»*. 2016. № 22. С. 77–82.
4. Соціально-педагогічна та психосоціальна підтримка дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу / Т. Спіріна та ін. ; ред. С. Сапіга. Київ : ФОП Буря О. Д., 2023. 182 с.

СТРАТЕГІЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛІВ ДЛЯ НАДАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНЯМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Ліліана Хімчук

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

liliana.khimchuk@pnu.edu.ua

Постановка проблеми. У період війни, збереження емоційної стабільності учнів стає надзвичайно важливим завданням для вчителів, оскільки вони виступають не лише як фахівці з формування знань, але і як ключові особи в підтримці психологічного добробуту учнів. Умови військової агресії супроводжуються стресом, тривогою та неспокоєм, що суттєво впливає на емоційний стан дітей молодшого шкільного віку й ускладнює їхні можливості навчання та соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надання емоційної підтримки особистості є предметом дослідження багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Вагомий внесок у дослідження даної проблематики внесли Р. Бар-Он, Т. Гордон, Д. Гоулман, М. Лещенко, Дж. Мейєр, Р. Пекун, Р. Роланд.

Згідно з Даніелем Гоулманом – автором монографії «Емоційний інтелект», емоції є імпульсами до дії, миттєвим планом дій, що заклала в нас еволюція, щоби ми змогли впоратись із життєвими труднощами [2].

Важливість емоцій і встановлення емоційного зв'язку між вчителем і учнями розкрито у дослідженні Р. Пекруна – доктора, професора кафедри особистості та педагогічної психології Мюнхенського університету, автора праці «Емоції та навчання», що була включена у 2014 році до Серії освітніх практик, розробленої Міжнародною академією освіти (ІАЕ) при ЮНЕСКО. За твердженням Р. Пекруна, емоції, які переживає вчитель, можуть впливати на емоційний стан учнів та їхню академічну успішність [9].

В контексті даної проблеми, важливого значення набуває теорія пізнавально-активного поля М.Лещенко, що ґрунтується на концепції академіка В.Вернадського про те, що кожна особистість характеризується «полем власного існування», а енергетичний і матеріальний обмін між живими організмами здійснюється через «поле життя – як в середовищі всесвітнього тяжіння, так і в мікроскопічному розрізі, де сили тяжіння не є панівними...» (Вернадский, 1991) [5, с. 9].

На основі багаторічного педагогічного досвіду, М. Лещенко розробила новий підхід до оцінювання якості праці педагога в конкретний момент реалізації ним педагогічної взаємодії, що передбачав оцінювання таких чинників: аналіз почуттєво-емоційний стан педагога й учнів в процесі педагогічної взаємодії; способи особистісної інтерпретації педагогом навчального контенту та їх вплив на сприймання інформації учнями; шляхи взаємодії учителя з учнями щодо засвоєння навчальної інформації та їх вплив на розвиток креативності школярів, що виявлялася в особистісному самовираженні в ході опанування навчальним контентом; почуттєво-емоційні реакції учнів стосовно набутого навчального досвіду, глибина засвоєних

учнями знань; рефлексію педагога стосовно здійсненої педагогічної взаємодії; аналіз подальших планів.

Відповідно до трактування М. Лещенко природа педагогічної взаємодії полягає у накладанні окремих особистісних енергетичних полів учителя й учнів, в результаті чого виникає сумарне поле навчальної діяльності.

Таким чином, педагогічна взаємодія характеризується сумарним енергетичним полем, що виявляється у почуттях й емоціях, які переживають учасники навчального процесу. М. Лещенко наголошує, що поле кожної особистості характеризується інтеграцією: «почуттєвого й раціонального, підсвідомого й свідомого, гедоністичного й евристичного і виявляється у ставленні людей до світу, а також у явищах, які не піддаються стандартному логічному осмисленню: емоціях, почуттях, переживаннях, інтуїтивних передбаченнях, нестандартних ідеях, натхненні, сновидіннях, галюцинаціях» [5].

Важливими для розуміння даної проблематики є сучасні психолого-педагогічні дослідження. Виклики сьогодення спонукають вчених зосередити увагу на емоційній підтримці учнів у період війни. С. Арефнія [1], Л. Карамушка [3], Д. Кузьміна [4], Н. Леміш [4], Р. Роланд [6] та ін. у своїх працях акцентують увагу на збереженні психічного здоров'я й особливостях підтримки здобувачів освіти, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Д. В. Кузьмін та Н. О. Леміш підкреслюють важливість ігрових методів надання психолого-педагогічної підтримки учням. Вчені стверджують, що організація навчання через рольові ігри дозволяє здобувачам моделювати соціальні навички, які можуть бути корисними протягом усього життя. Взаємодія учасників рольової гри розвиває їх вміння творчо знаходити шляхи подолання кризових ситуацій, аргументувати свою думку, вислуховувати критику та досягати компромісів. Це сприяє впевненості в собі та розвитку особистих навичок [4].

Ученими висвітлено важливу роль вчителя у встановленні конструктивної взаємодії, що є запорукою емоційної стабільності учнів. Зокрема, авторка книги «Мистецтво розмовляти з дітьми» (Harper One, 2022), Ребекка Ролланд зазначає, що «Психічне здоров'я починається з покрокової взаємодії з дітьми, активного їх слухання. Бо часто нас вчать говорити з дітьми, а не слухати їх. Неодноразово я бачила, як розкриваються діти, коли їм давати можливість і запрошувати до висловлювання» [6].

Мета статті проаналізувати стратегії, які вчителі можуть використовувати для надання емоційної підтримки учням молодшого шкільного віку в умовах військової агресії.

Виклад основного матеріалу. Поняття «емоційна підтримка» ми розуміємо, як процес надання психологічної та емоційної допомоги іншій людині у важкі моменти життя, під час стресових ситуацій, що полягає у вислуховуванні, розумінні та співчутті, сприянні збільшення впевненості в собі та покращенні її загального самопочуття.

У психолого-педагогічній літературі окреслено широкий спектр стратегій, які вчителі можуть використовувати для надання емоційної підтримки учням молодшого шкільного віку, особливо в умовах війни.

Сучасні підходи здійснення емоційної підтримки учнів молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища під час війни, базуються на визнанні важливості емоційного добробуту й психічного здоров'я для всіх учнів.

У контексті нашого дослідження цікавим є досвід відомого американського психолога та видатного педагога-гуманіста Томаса Гордона, який є автором методики ефективного спілкування [8]. Вчений представляє школу комунікативної педагогіки та заснував фонд «Гордон Тренінг Інтернешнл», який успішно діє в різних країнах світу, готуючи фахівців для освітньої та інших галузей суспільної діяльності. Його наукові праці, що стали відомими психолого-педагогічними бестселерами, присвячені проблемам міжособистісного спілкування [7, с. 224].

Т. Гордон запропонував стратегії встановлення конструктивної взаємодії, а саме: стратегію «мови приймання», тобто мову схвалення та пасивного слухання; стратегію «активного слухання»; стратегію «комунікативних висловлювань»; стратегію «безпрограшного розв'язання конфліктів»; стратегію «змінення навколишнього середовища».

Щодо розвитку навичок проведення терапевтичних розмов з використанням даних стратегій, Т. Гордон відзначає, що основним завданням вчителя є сприяти учневі у розгляді своїх проблем та життєвих викликів з різних позицій, обговорюючи ті взаємини, які, попри те, що вони можуть бути джерелом труднощів, зазвичай не усвідомлюються та не контролюються. У результаті проведення терапевтичних розмов учні відчувають покращення, охоче діляться своїми думками, чітко висловлюють свої почуття, розуміють свою власну важливість та самооцінку, краще зростають і позбавляються страхів перед життєвими викликами»[7, с. 228].

Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень з даної проблематики дозволяє узагальнити основні принципи реалізації стратегій роботи вчителів для надання емоційної підтримки учням молодшого шкільного віку в умовах військової агресії:

1. Забезпечення безпеки та відчуття стабільності учнів шляхом створення комфортного освітнього середовища.

2. Сприяння виявленню емоцій та переживань, без страху перед осудом чи покаранням.

3. Емпатія та підтримка через виявлення співчуття та розуміння до емоційних потреб учнів, а також надання допомоги у критичних ситуаціях.

4. Розвиток стресостійкості через надання учням дієвих способів для ефективного управління стресом, сприяння адаптації до негативних впливів війни.

5. Розвиток в учнів колаборативних навичок, зменшення негативних емоцій.

6. Надання емоційної підтримки з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб та можливостей кожного учня.

7. Формування відчуття спільності через соціальну взаємодію учнів і участь їх у спільних заходах та проєктах.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Емоційна підтримка дітей молодшого шкільного віку в умовах війни є важливою складовою їх успішної адаптації до навчальної діяльності. Відповідне реагування вчителя на емоційні потреби учнів сприяє їх психічному здоров'ю та успішності у навчанні. Вбачаємо перспективним подальше дослідження ефективності індивідуальних програм психолого-педагогічного супроводу учнів початкової школи під час воєнних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арефнія С. В. Підтримка психологічного здоров'я під час війни в психологічних групах. *Серія вебінарів «Психологічна підтримка особистості в умовах війни» (Україна-Польща). Вебінар № 2. «Як зберегти й підтримати психічне здоров'я в умовах війни?»*. 13 квітня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cTeahzn1J04> (дата звернення 24.04.2024).
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Vivat, 2023. 528 с.
3. Карамушка Л. М. Психологічне здоров'я в умовах війни: сутність, основні складові, умови збереження та підтримки. *Серія вебінарів «Психологічна підтримка особистості в умовах війни» (Україна-Польща). Вебінар № 2 «Як зберегти й підтримати психічне здоров'я в умовах війни?»*. 13 квітня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cTeahzn1J04> (дата звернення 24.04.2024).
4. Кузьмін Д. В., Леміш Н. О. Соціально-педагогічна підтримка здобувачів освіти, які опинились у складних життєвих обставинах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 62. Т. 2. С. 246–251.
5. Лещенко М. П. Педагогічна реальність в умовах інформаційного соціуму. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <https://core.ac.uk/reader/19088450> (дата звернення 24.04.2024).
6. Роланд . 5 + 1 Лайфгак «Як зміцнювати стосунки з дітьми завдяки розмовам». *Толока стійкості*. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1_3Lgxmum3xYxlDkWEGAX35JPZRbVugqx (дата звернення 24.04.2024).
7. Хімчук Л. І. Конструктивна педагогічна взаємодія як одна з базових компетентностей майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3–4 (97–98). С. 146–159.
8. Gordon Th., Burch N. *Teacher Effectiveness Training: The Program Proven to Help Teachers Bring Out the Best in Students of All Ages*. New York : Three rivers press, 2003. 343 p.
9. Pekrun R. *Emotions and Learning. International academy of education, International bureau of education*. Belley, France : Gonnet Imprimeur, 2014. 29 p.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ РОДИН НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Олена Шевченко

*Виконавчий комітет Михайлівської сільської ради
Полтавського району Полтавської області,*

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
elenasevchenko009@gmail.com*

Науковий керівник: Наталія Сайко

Постановка проблеми. У зв'язку із складними умовами, які склалися внаслідок початку широкомасштабного вторгнення, особливих змін зазнав процес функціонування соціальної системи. Залучення людей до участі у бойових діях, як правило має негативні наслідки, які проявляються наявністю як фізичних, так і психологічних травм.

Метою даної статті є дослідження проблеми психосоціальної допомоги та здійснення заходів ресоціалізації військовослужбовців їх сімей, які брали участь у бойових діях, згідно з досвідом Сполучених Штатів Америки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми психосоціальної роботи з військовослужбовцями займалися такі науковці як Г. Акімов, О. Лобастов, Р. Грінкер, Д. Шпігель, А. Бравес, В. Гічун, В. Ковтун, О. Коржиков, Ю. Лях та ін.

Виклад основного матеріалу. Індикаторами прояву воєнно-травматичних стресових обставин є наявні психологічні аспекти, до яких відносяться індивідуально-типологічні, психічні, характерологічні індивідуальні особливості, адекватність механізмів психологічного захисту та адаптації тощо.

За даними останніх досліджень, емоційний стрес трактується як певний феномен, причиною виникнення якого є процес співставлення вимог, які висуваються до людини з її функціональними можливостями, які дають, або не дають їй змогу виконати дані вимоги. У випадку, коли людина не знає, як впоратись зі стресом, в неї виникає напружений стан.

Процес подолання стресу включає в себе реалізацію як психологічних, так і фізіологічних механізмів. Якщо в процесі реалізації психологічних та фізіологічних механізмів, особі не вдається справитись із стресом, то в подальшому це може призвести до проявів патологічних реакцій [2, с. 10].

Прояви військово-травматичного стресу можуть мати варіативний характер. Найчастіше, це симптоми «психологічного захисту» та «повернення». До симптомів «психологічного захисту» відносять: амнезію, психічну загальмованість, небажання відтворювати спогади та асоціації, пов'язані з травматичним досвідом. До симптомів «повернення» відносять: нав'язливі спогади, страхи, розлади сну, кошмари, непереборне відчуття тривоги, втрата відчуття радості й спокою. Діагностика проявів військово-травматичного стресу відтворена в американському національному діагностичному психіатричному стандарті «*Diagnostic and Statistical Manual of Mental*

Disorders» та інтегровані до європейського діагностичного стандарту МКХ-10 «International Statistical Classification of Diseases, Injuries and Causes of Death – ICD-10». Згідно з положеннями даного стандарту, посттравматичний стресовий розлад інтерпретується як відтермінована або довготривала реакція на стресову подію винятково загрозливого або катастрофічного характеру [3, с. 35].

На основі досліджень, проведених в закордонних країнах, зокрема, в США, можна зробити висновок, що психосоціальна робота з військовослужбовцями базується на використанні наступних механізмів:

1. Короткострокові інтервенції – комплекс заходів, до яких відносять, мобільну та виїзну роботу, здійснення миттєвого психотерапевтичного втручання, метою якої є надання психосоціальної роботи.

2. Довгострокові втручання – механізми, метою реалізації яких є відтворення системно-екологічної моделі, яка включає в себе відновлення ресурсів особистості, економічної спроможності, зв'язків із оточенням, сімейно орієнтовані стратегії роботи, довгострокові психотерапевтичні програми, довгостроковий соціальний супровід та психологічна підтримка [3, с. 71].

Варто зазначити, що психосоціальна допомога військовослужбовцям побудована на наступних формах роботи:

- 1) групова психотерапія;
- 2) терапія посттравматичних розладів;
- 3) сімейна психотерапія;
- 4) індивідуальне психологічне консультування;
- 5) психотерапія екзистенціальної спрямованості.

При роботі з військовослужбовцями, які приймали участь у бойових діях, найбільш оптимальними методами є:

- 1) гештальт-терапія;
- 2) родинна терапія;
- 3) нейро-лінгвістичне програмування;
- 4) метод десенсибілізації і перетворення рухами очей.

У більш глобальному вигляді, процес психологічної реабілітації складається з наступних складових:

1. Проведення заходів по адаптації психолога та пацієнта.

2. Організація процесу навчання військовослужбовця методам саморегуляції.

3. Катарсичний етап, який виражається в реалізації механізму повторного переживання.

4. Проведення діалогу, темою якого є типові форми поведінки.

5. Введення та перевірка нових способів, через проведення ігор.

6. Визначення життєвих перспектив [3, с. 72].

Досвід проведення спеціальних операцій для військовослужбовців США зумовив виникнення стрімких змін в їхньому житті. Це виражалось в тому, що родини військовослужбовців постійно переміщувались, так як відбувалась регулярна передислокація військ. Внаслідок таких неконтрольованих змін, у військовослужбовців виникли проблеми з поверненням до мирного цивільного життя. Результати досліджень показали, що військовослужбовці мають значні

проблеми з доступом до медичної допомоги, або взагалі не мають бажання отримувати медичну допомогу.

На основі даних досліджень, була розроблена велика кількість підходів до організації психосоціальної підтримки військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях, членів їх сімей та ветеранів війни. Згідно Наказу Наказом Міністерства оборони визначено, що кожен підрозділ повинен мати професійну підготовку, навчальні програми і рекомендації з контролю бойового стресу з акцентом на первинну, вторинну і третинну профілактику в особовому складі [4]. Так, у військах США було реалізовано створення відділів охорони психічного здоров'я. Дані відділи склалися із психіатрів, офіцерів з охорони психічного здоров'я.

В сучасному світі, основною проблемою військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях є стереотипність мислення. Найчастіше, за допомогою звертаються не військовослужбовці, а члени їх родин. Для подолання цієї проблеми, була залучена велика кількість спеціалістів, які спеціалізуються на проблемах психічного здоров'я. В умовах проведення мобілізаційних заходів, кількість військовослужбовців стрімко зростає. Для надання якісної допомоги військовослужбовцям, спільнота з охорони здоров'я учасників бойових дій запровадила багато нових систем оцінювання психічного стану військових і надання їм психологічної допомоги. Програма оцінювання здоров'я після проходження служби дає змогу оцінити стан військовослужбовців після повернення з війни та надати їм відповідну допомогу, яка допоможе адаптуватись їм до звичного життя без негативних наслідків прояву стресових ситуацій.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. В результаті аналізу закордонного досвіду по психосоціальній роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями можна зробити висновок, що якісне проведення такої роботи повинно базуватись на застосуванні комплексного підходу, який направлений на підвищення мотивації військових до охорони свого психічного здоров'я. Механізми психосоціальної роботи, які були реалізовані закордоном, пройшли довготривалу перевірку, потребують вивчення ефективності їхнього застосування в нинішніх умовах, що визначає перспективи подальших досліджень у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2008. 22 с.
2. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : метод. посіб. / упор. : Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук. Чернівці : Технодрук, 2014. 133 с.
3. Психіатрія : підручник / О. К. Напреєнко, І. Й. Влох, О. З. Голубков та ін. ; за ред. проф. О. К. Напреєнка. Київ : Здоров'я, 2001. 584 с.

5. Selye H. Stress without Distress. Philadelphia : Lippincott Williams & Wilkins, 1974. 171 p.

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Світлана Яланська, Світлана Нечепоренко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
yalanskasvetlana@gmail.com, volg789@gmail.com*

Постановка проблеми. Насьогодні, в умовах військової агресії, надзвичайно важливою є психологічна та соціальна підтримка дітей і дорослих. Таку безпосередню діяльність можуть здійснювати фахівці допомагаючих професій. Адже це робота з різними категоріями громадян, що спрямована на вирішення різного роду психологічних, соціальних проблем. Серед напрямків психологічної допомоги можуть бути: психологічне консультування, психокорекція, психотерапія, кризова інтервенція, та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими у психосоціальній підтримці є розвиток життєстійкості, стресостійкості у різних вікових категорій.

М. М. Шпак визначає стресостійкість як інтегральну властивість особистості, що охоплює комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних властивостей, які забезпечують здатність людини протистояти стресу, чинити опір негативному впливу стресових факторів з метою збереження психічного здоров'я [4].

За О. Чиханцовою, життєстійкість розглядається як основний ресурс перетворення життєвих подій у нові можливості всупереч зовнішнім негараздам. Визначено, що життєстійкість є психологічним аналогом життєвої сили людини, що відображає ступінь подолання нею певних стресових ситуацій. Авторка зазначає, що американські психологи Д. Кобейса та С. Мадді вперше представили концепцію життєстійкості та дослідили, що цей феномен складається з трьох складових: залученості, контролю та прийняття ризику. З'ясовано, що таке розуміння явища життєстійкості розширює існуючу традиційну ідею, яка переважно зводиться до трикомпонентної структури та визначає вміння підтримувати здоров'я, оптимальний рівень працездатності й активності в стресових умовах. Найважливішим психологічним атрибутом зазначеного явища є його функціонування як відкритої динамічної системи на основі самоорганізації та самовизначення [3].

Т. М. Дудка зазначає, що збереження або підвищення стресостійкості особистості пов'язане з пошуком ресурсів, що допомагають їй в подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Під «ресурсами» мають на увазі внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях [1].

Мета статті. Розкрити роль та зміст психосоціальної підтримки дітей і дорослих в умовах військової агресії.

Рис. 1. Колода метафоричних асоціативних зображень «Кишені»

Виклад основного матеріалу. Науково-педагогічні працівники факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка – активні учасники проекту «Створення комунікаційного майданчику для інтеграції внутрішньо переміщених осіб «Poltava Green Open Garden», що реалізується ГО «Міжнародний інститут розвитку громад» спільно з Полтавською міською

радою в рамках спільного проєкту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Мери за економічне зростання» (2023–2024 р.р.). Серед провідних завдань проєкту – психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, громадян травмованих війною.

Серед засобів психосоціальної підтримки різних вікових категорій є: стабілізація особистості; розвиток компетентностей з життєстійкості, стресостійкості; використання соціальних ресурсів і соціальна інтеграція (зміна оточення). У роботі практичного психолога, соціального працівника/педагога доцільним, у зв'язку із запитом пов'язаними з труднощами в міжособистісних стосунках, а також глибинними особистісними проблемами, є використання метафоричних асоціативних зображень. Наприклад, використання колоди МАК «Кишені» (В. Назаревич, А. Дойчук) (див. рис. 1) при виконанні вправи «Взаємодія з партнером». Що потребує вибору метафоричного зображення, яке асоціюється з партнером по спілкуванню та власною особистістю у цій взаємодії. Потім клієнт має відповісти на ряд питань, які психолог буде задавати щодо партнерів по спілкуванню (це може бути взаємодія між друзями, з рідними, коханими, тощо).

Потужним ресурсом під час психосоціальної підтримки є творчість [2]. Значна кількість вправ на розвиток життєстійкості, стресостійкості може виконуватися за допомогою арт-терапевтичних засобів, що є досить дієвим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психологічна та соціальна підтримка дітей і дорослих наразі є досить актуальною. Важливо, щоб таку підтримку здійснювали фахівці, які на високому рівні володіють різноманітним психологічним та соціальним інструментарієм, що сприятиме підвищенню життєстійкості, стресостійкості громадян. Серед перспектив подальших досліджень більш детальне вивчення кризової інтервенції, її особливостей та можливостей в умовах воєнного та повоєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудка Т. М. Психологічні особливості стресостійкості особистості. Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч.150-тій річниці з дня заснування Одеськ. Нац. ун-ту імені І. І. Мечнікова, м. Одеса, 5 лют.–5 бер. 2015 р. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-3-fenomeni-psikhologichnogo-zdorov-ya-ta-ortobiozu-lyudini-psikhoistorichnij-vimir/203-psikhologichniosoblivosti-stresostijkosti-osobistosti> (дата звернення: 13.01.2024)
2. Максименко С. Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку : монографія. Київ : Видавництво «Людмила», 2021. 524 с.
3. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 42. С. 211–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2018_42_13

4. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус* : науковий журнал. 2022. Вип. 39. С. 199–203. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/39-2022/36.pdf> (дата звернення: 13.01.2024).

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Тамара Яновська

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
yanovska71@gmail.com*

Постановка проблеми. Особливого значення набуває діяльність практичних психологів в умовах військової агресії. Зокрема, щодо психосоціальної підтримки дітей дошкільного та шкільного віку у травматичних ситуаціях сьогодення. Змінюється їх місце проживання й навчання, образ життя, поведінка та мислення, емоційне реагування на будь-які внутрішні й зовнішні чинники середовища взагалі. У певний спосіб діти, що є вимушеними переселенцями, зазнають розладів емоційно стресових реакцій, переживають травматичну подію, фрустрацію, постійно перебувають у стані травматичної кризи або вже набули психічної травми, депривації. Тому, унаслідок складної соціально-політичної ситуації в країні серед дітей, підлітків, студентів та інших учасників освітнього процесу спостерігаються такі психологічні проблеми, як гострі емоційні розлади, реактивні стани, переживання втрати близьких, дезорієнтація, панічні напади.

Діти є особливо вразливою категорією населення. У них ще спостерігається обмежений життєвий досвід, вразлива й незріла дитяча психіка. Для дитини непросто зрозуміти, що відбулося в сім'ї, місті, країні, що поступово призводить до переживання безпорадності, тривоги, виникнення стресових розладів. Зважаючи на те, що й надалі відбуваються бойові дії, не зменшується потік переселенців, актуальності та значущості набуває професійна діяльність працівників соціально-психологічної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел та практичний досвід роботи фахівців соціально-психологічної сфери підкреслив, що надання соціально-психологічної підтримки постраждалим, переселеним, членам сімей і родичам загиблих у ході війни є новим напрямком професійної діяльності. Зазначається, що робота повинна бути системною, постійною та проводитися на високому науково-методичному рівні. Завдання психологічної реабілітації дітей та підлітків, які пережили важку психічну травму, принципово різні безпосередньо після неї й через декілька місяців. Спочатку реабілітаційна робота в цілому може характеризуватися як медично-психологічна, а потім – як соціально-психологічна [4, с. 67].

За умов сьогодення психологічну травму переживають і батьки, і діти, проте темпи відновлення їх психічного стану істотно відрізняються. Практичні психологи вважають, що новий травматичний досвід, отриманий дитиною,

руйнує внутрішні адаптаційні структури, спричинюючи, тим самим, особистісний регрес, підсилюючи потребу в більшій підтримці близьких дорослих. Проте ситуація ускладнюється тим, що вимушено переміщеним батькам вкрай важко бути надійними, підтримуючими, такими, що забезпечують психологічну безпеку, дорослими. Дослідники зазначають, що чим швидше допомогти дитині упоратися зі стресами війни, тим краще вона почуватиметься і зменшиться ризик виникнення проблем у майбутньому [3, с. 33].

Мета статті полягає в тому, що соціально-психологічним службам відводиться важлива роль у подоланні наслідків впливу таких екстремальних умов як зниження агресивності та нормалізація емоційного стану дітей.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна робота з дітьми, які пережили травмуючі події, носить захисний та профілактичний характер, спрямована на вирішення питань, що пов'язані із забезпеченням дотриманням прав дитини, на попередження й протидію негативним факторам, які спричинюють або можуть спричинити поглиблення кризового стану.

Соціально-психологічний супровід – особлива форма пролонгованої психологічної і соціальної допомоги – патронажу, що являє собою цілісну й комплексну систему соціальної підтримки і психолого-педагогічної допомоги, що надається в межах діяльності соціально-психологічних служб. На противагу корекції патронаж припускає не «виправлення недоліків і переробку», а пошук ресурсів особистості чи сім'ї, опору на власні можливості та формування на цій основі психологічних, соціальних і педагогічних умов для відновлення продуктивних зв'язків з оточуючими людьми.

Відповідно до кожного конкретного випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, якій надається допомога, та ситуації, в якій здійснюється супровід. Його результатом повинна стати нова життєва якість – адаптивність, здатність особистості самостійно досягати відносної рівноваги із собою та оточуючими у сприятливих та екстремальних життєвих ситуаціях. До категорії учнів, що потребують соціально-психологічного супроводу, належать діти із сімей: члени яких поранені чи зниклі безвісти; внутрішньо переміщених осіб; які зазнають насильства та переслідувань за свої переконання; в яких зруйновані родинні зв'язки; які знаходяться в зоні ризику проведення бойових дій [5, с. 59]. В залежності від життєвих обставин, а саме: ступеню загрози життю, здоров'ю, психіці дитини; можливості отримати об'єктивну інформацію про події, що відбуваються, вплинути на ситуацію та передбачити подальший розвиток подій; рівня інтелекту та особистісних рис постраждалого; соціальних факторів, зокрема від наявності підтримки з боку дорослих, суспільства й близьких; у дітей відбуваються індивідуальні реакції на психотравму та варіюються в залежності від того, в яких саме обставинах перебувала дитина. Основні прояви психологічної травми схожі, незалежно від того, викликана вона локальними подіями чи масовими катастрофами. У випадках масової травматизації відбувається взаємне зараження негативними переживаннями, утворюючи вторинний процес. Джерелом вторинної

травматизації може стати телебачення, інтернет, а також сутички між дітьми при будь яких обставинах.

Кризова ситуація виникає для дитини тоді, коли вона не може самотійно, без сторонньої допомоги та підтримки впоратися з труднощами. Дитину, що опинилася в кризовій ситуації, характеризують такі ознаки: невпевненість та безпорадність; підвищена тривожність і страхи; підвищена емоційність; відчуття зовнішнього тиску та напруги; гостра потреба в допомозі та втручанні ззовні [2, с. 42].

Психологічний супровід учнів, які постраждали під час проведення військових дій, передусім має включати в себе такі основні напрями роботи:

- ❖ своєчасне виявлення дітей вище зазначеної категорії та дітей чи сімей, що потребують цільового соціально-педагогічного супроводу з питань захисту прав дитини та її законних інтересів, забезпечення життєво-важливих потреб дитини; відвідання дитини вдома чи за місцем проживання і вивчення умов її життя, виховання й розвитку;

- ❖ створення сприятливого соціально-психологічного клімату, атмосфери уваги, співчуття і співпраці в класних колективах, зокрема, й у навчальних закладах у цілому;

- ❖ формування в учасників навчально-виховного процесу навичок безпечної поведінки у ситуаціях ризику;

- ❖ виявлення та активізація особистісних ресурсів дитини, сприяння формуванню більш гнучких соціально-адаптивних форм поведінки;

- ❖ проведення індивідуальної та групової просвітницької й профілактичної роботи як з дітьми, так і з батьками і педагогічними працівниками, впровадження факультативних та спецкурсів, профілактичних програм, спрямованих на протидію булінгу, попередження та профілактику жорстокої поведінки й насильства в освітньому середовищі; формування вмінь пережити втрату, моделей безпечної поведінки в ситуації ризику, формування й розвиток важливих життєвих компетенцій, критичного мислення у дітей та дорослих;

- ❖ сприяння адаптації дітей в нових умовах;

- ❖ оптимізація змісту і форм соціально-педагогічної та правової просвіти педагогічних працівників та батьків, соціального оточення, яке опікується дітьми;

- ❖ надання консультацій та рекомендацій класним керівникам та педагогічним працівникам, організація професійної супервізії, методичної підтримки у вигляді методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом;

- ❖ здійснення посередництва між закладом освіти, сім'ями та територіальними місцевими громадами, застосування міжсекторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до вирішення актуальних питань соціально-психологічної роботи з дітьми, які пережили втрату батьків внаслідок військових дій.

Надаючи соціально-психологічну допомогу дітям, що зазнали впливу стресових чинників, потрібно дотримуватися такої етапності: відновлення

відчуття безпечності; відновлення та зміцнення психологічних ресурсів дитини; відреагування негативних переживань, пов'язаних зі стресовими чинниками; активізація природних механізмів самоцілення, адаптація до нових обставин [1, с. 99].

Психологічний супровід учнів з посттравматичним стресовим розладом має включати в себе такі напрями роботи:

1. Психодіагностика посттравматичного стресового розладу з використанням невербального спостереження за реакцією дитини під час спілкування з психологом, тілесними сигналами несвідомих процесів (приховані емоції, витіснені, але актуальні переживання); аналіз висловлювань дитини; проєктивних методик дозволяють зрозуміти, наскільки травма спотворила сприйняття себе та навколишнього світу, виявити особливості реакції на подію [3, с. 89].

2. Психологічне консультування учнів з посттравматичним стресовим розладом передбачає індивідуальну та групову психоконсультаційну допомогу.

3. Психолого-педагогічне консультування батьків учнів з посттравматичним стресовим розладом.

Психокорекція посттравматичного стресового розладу спрямованого на допомогу дитині стати над ситуацією, навчити її пристосовуватися до дійсності й долати психотравмуючі впливи. Також рекомендовано до використання такі методи психокорекції: індивідуальну особистісно зорієнтовану (конфліктність – ворожість); групову особистісно зорієнтовану (самоствердження, зворотній зв'язок, співробітництво); поведінкові (специфічні відхилення поведінки); проблемно зорієнтований тренінг (когнітивні процеси та здібності до вирішення проблем); батьківський тренінг (взаємодія, поведінкові відхилення у дитини в родині); тренінг конструктивної взаємодії [2, с. 101].

Усім дітям, які постраждали в ході проведення військових операцій, необхідна психосоціальна підтримка, організована на рівні навчального закладу, але є і ті, які потребують перенаправлення для надання цільових видів допомоги. Важливо включати в роботу і батьків, тому що їх оцінка поведінки дитини є ключовою в сприйманні життєвих обставин дитиною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціально-психологічний супровід внутрішньо-переміщених осіб потребує міжсекторальної взаємодії, спільної роботи психологічної служби системи освіти та всіх організацій, фондів, установ, що здійснюють соціальний супровід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол. : В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>

2. Діти та війна. Навчання технік зцілення : посібник для дітей віком 8+ / П. Сміт, А. Дирегров, В. Юле ; пер. з англ. О. Антонишин ; наук. ред. К. Явної. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с.
3. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації : метод. посіб. / уклад. Г. Б. Растроста. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2018. 64 с. URL: <http://surl.li/ujpxe>
4. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях : практикум / упоряд. Т. Р. Браніцька, Л. О. Матохнюк, О. М. Шпортун. Вінниця : Вид-во КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2022. 131 с.
5. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол. : В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729191/1/tehnologii3.pdf>

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО РОБОТИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Березан Валентина

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

berezanvi@gsuite.pnpu.edu.ua

Актуальність проблеми. У сучасному світі, де надзвичайні ситуації (далі – НС) стають все частішими і складнішими, важливість підготовки фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних працівників, психологів, фахівців з соціальної роботи та інших) до роботи в таких умовах не можна переоцінити. Забезпечення ефективної допомоги постраждалим, координація дій з іншими службами та збереження власного психологічного здоров'я – це основні виклики, з якими зіштовхуються ці фахівці. Тому важливо інтегрувати спеціалізовану підготовку з роботи в умовах НС у навчальні програми студентів відповідних спеціальностей.

НС, такі як природні катастрофи, техногенні аварії, терористичні акти та війни, створюють надзвичайно складні умови для роботи соціономічних фахівців. Їм необхідно швидко оцінювати ситуацію, надавати психологічну підтримку, організовувати евакуацію та розміщення постраждалих, а також координувати зусилля з іншими службами. Відсутність належної підготовки може призвести до неефективних дій та погіршення ситуації.

У цьому аспекті компетентність грамотно діяти в умовах НС, а після перемоги – повоєнної адаптації, стає важливою складовою професійної компетентності студентів соціономічних спеціальностей і процесу їх навчання, оскільки вона забезпечує ефективне формування інтегральної компетентності здобувачів у сучасних соціальних умовах.

У контексті нашого дослідження особливого теоретичного значення набувають наукові розвідки з проблем психологічної готовності до НС і стратегій поведінки постраждалих (Н. Довгань, В. Духневич, С. Поліщук, З. Сіверс, О. Цукур та ін.) [1], соціально-психологічної підтримки потерпілих від наслідків надзвичайних ситуацій (С. Богданов, О. Бойко, Н. Гусак, А. Максименко, В. Чорнобровкін, В. Чернобровкіна та ін.) [5; 6], особливостей діяльності соціальних працівників в умовах НС (А. Килівник, О. Карагодіна, О. Пожидаєва, Т. Семигіна та ін.) [3; 4], проблемних питань соціальної сфери, які є наслідками військових дій та їх вплив на особистість (Т. Тітаренко), соціальної роботи щодо військовослужбовців та їхніх сімей (Н. Олексюк, В. Савицький) [7].

Стає очевидним, що професійні якості фахівців соціономічних спеціальностей суттєво залежать від готовності до роботи в умовах НС і

повоєнної адаптації, і здатності інтегрувати їх зі своїм професійним досвідом з метою підвищення ефективності своєї роботи, ступеня її відповідності вимогам сучасного суспільства.

Тож **мета** статті полягає в аналізі доцільності й актуальності підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів до роботи в умовах НС та повоєнної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Військова агресія з боку росії стала причиною зростання числа і масштабів небезпечних подій, катастроф, стихійних лих на території України, а населення перманентно потерпає від їхніх негативних наслідків та обставин. В Україні після перемоги особливої уваги та турботи потребуватимуть щонайменше 1,5 млн наших співгромадян, які здобули досвід участі у воєнних діях, а разом з членами їхніх родин та членами сімей загиблих воїнів кількість людей, що потребуватимуть особливу допомогу, може сягнути 4–5 млн. [2], і це не враховуючи внутрішньопереміщених осіб та українців, що повернуться з-за кордону. Тому, набуття соціальними працівниками компетентності щодо професійної діяльності в умовах НС та повоєнної адаптації є вимогою сьогодення.

Завданнями такої підготовки можуть бути:

1. Ознайомлення з основами роботи в умовах НС. Надання студентам базових знань про різні типи НС, їх характеристики та вплив на людей і суспільство.

2. Розвиток практичних навичок. Навчання методам надання першої психологічної допомоги, організації роботи з постраждалими, взаємодії з іншими службами.

3. Формування психологічної стійкості. Підготовка студентів до роботи в стресових умовах, розвиток навичок саморегуляції та подолання стресу.

4. Інтеграція теоретичних знань з практикою. Використання симуляцій, рольових ігор та інших методів для практичного засвоєння навичок.

До основних компонентів підготовки здобувачів освітньої програми «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота входять традиційні форми навчання: лекційні та практичні заняття з обов'язкових освітніх компонент «Цивільний захист», «Соціальна робота в умовах НС», де розглядаються основи надзвичайних ситуацій, їх види та наслідки. психологія надзвичайних і екстремальних ситуацій, основні стратегії соціальної роботи в умовах НС, рівні резильєнс та підходи до її вимірювання, теоретичні основи надання першої психологічної допомоги. Також із запрошеними фахівцями-практиками проводяться симуляції та рольові ігри для практичного відпрацювання у змодельованих ситуаціях НС. Крім цього, здобувачі беруть участь у неформальній освіті, зокрема у тренінгах, де здобувають навички надання першої психологічної і медичної допомоги, розвивають свої навички стресостійкості, емоційного самоконтролю, саморегуляції, подолання страху і тривоги. Такі заняття проводять як самі викладачі, так і партнери кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації.

Як підсилення професійних компетентностей, здобувачам цього рівня пропонуються також такі вибіркові дисципліни: «Основи травмотерапії», «Соціальна підтримка і захист ветеранів та їх сімей», «Цифровізація системи соціального захисту», «Цифрова інклюзія та доступність у соціумі» та ін. Цілями даних курсів є формування здатності надавати доступну, короткострокову допомогу, засновану на сучасних принципах роботи з людьми, які пережили травматичні події; знань про систему соціальної підтримки і захисту ветеранів і ветеранок та їх сімей, основні програми підтримки ветеранів війни; знань про інституційні та організаційно-правові засади цифровізації системи соціального захисту, компетентностей щодо надання соціальних послуг у цифровій формі, щодо вивчення потреб людей з різними формами інвалідності в адаптації чи модифікації способів подачі цифрової інформації.

Також, одним із ключових елементів підготовки є надання здобувачам можливості проходити виробничу практику у відповідних організаціях, що займаються психосоціальною підтримкою осіб, що перебували в умовах надзвичайної ситуації. Така практика включає роботу в центрах соціальної підтримки, участь у волонтерських проектах під час кризових ситуацій, співпрацю з міжнародними організаціями-донорами.

Висновки. Підготовка студентів соціономічних спеціальностей до роботи в умовах надзвичайних ситуацій є важливим і необхідним елементом сучасної освітньої програми. Інтеграція теоретичних знань з практичними навичками, розвиток психологічної стійкості та налагодження співпраці з іншими службами забезпечить високу ефективність дій фахівців у кризових ситуаціях. Це не лише підвищить їх професійну компетентність, але й сприятиме захисту та підтримці постраждалих у надзвичайних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Готовність до надзвичайної ситуації: виміри конструктивності : практ. посіб. / В. М. Духневич, Н. О. Довгань, С. А. Поліщук, З. Ф. Сіверс, О. Г. Цукур ; за заг. ред. В. М. Духневича ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 395 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737156/1/DukhnevychPosb2023maket.pdf>
2. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. *НІСД. Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>
3. Карагодіна О., Пожидаєва О., Семігіна Т. Практика соціальної роботи в умовах карантинних обмежувальних заходів: швидка оцінка та уроки. *Social Work & Education*. 2020. Vol. 7. No. 4. P. 452–465. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/2520-6230.20.4.4./pdf_75
4. Килівник А. М. Соціальна робота з постраждалими від катастроф і надзвичайних ситуацій : метод. рекомендації до вивчення навч. дисципліни Вінниця : Вінницьк. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського, 2019. 34 с. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/img/education/prog/met1/m7.pdf>

5. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с. URL: <http://surl.li/meozg>
6. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : посіб. з проведення тренінгу / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко. Київ : НаУКМА, 2017. 178 с. URL: <http://surl.li/meoyt>
7. Хохуля Н. Загострення проблеми самотності материнства у післявоєнний час. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 15 квіт. 2022 р. / редкол. : В. П. Андрущенко (голова), І. Г. Ветров (заст. голови, відп. ред.), Г. М. Торбін (заст. голови), О. В. Потильчак (упорядн.). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 68–70. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38236/Pisliavoiennyi%20svit.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

**ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ
У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Костіна Валентина

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
vkostina2014@gmail.com*

Терещенко Вероніка, Гавричкова Віолетта

*Комунальний заклад «Харківська спеціальна школа № 2»
Харківської обласної ради
veronika_kotlyarenko@ukr.net, vilvetkavv@gmail.com*

Постановка проблеми. У зв'язку із стрімкими змінами сучасного життя однією з актуальних проблем у системі освіти є формування гендерної культури здобувачів освіти. Це пов'язано з необхідністю переосмислення традиційних стереотипів щодо ролей чоловіків і жінок у суспільстві, а також усвідомлення різноманітності гендерних ідентичностей та орієнтацій. Сучасна активізація інтересу до різних аспектів гендерних питань є результатом зростаючої усвідомленості важливості гендерної рівності для сталого розвитку суспільства, особливо в контексті трансформаційних суспільних процесів і періодів великих викликів, таких як військові конфлікти та воєнні дії. У контексті повномасштабної війни, що вже третій рік йде в Україні, вкрай важливою є професійна підготовка фахівців, які працюють в системі освіти до поширення елементів гендерної культури серед дітей, молоді та їхніх батьків.

У сучасному суспільстві відбуваються значні трансформації цінностей, поглядів і переконань, що ставить перед освітянами нові важливі завдання. Так, у рамках приєднання до міжнародної ініціативи «Партнерства Біарріц» [2]

Україна взяла на себе зобов'язання у сфері освіти щодо інтеграції гендерного компоненту в освітній процес. Тому, одним з основних завдань соціального педагога в закладі загальної середньої освіти є впровадження соціально-виховних впливів на засадах гендерної рівності. Як зазначають О. Бондарчук та О. Нежинська, перед працівниками закладів освіти, «стоять високі вимоги до рівня їх гендерної компетентності, оскільки вони є ключовими фігурами в цьому процесі» [1, с. 5]. Водночас фахівці, у яких сформовано гендерні стереотипи, можуть мати обмежену здатність до адекватного та всебічного розуміння проявів особистості дітей, що має негативні наслідки для освітнього процесу в цілому. Особливої актуальності набуває необхідність прояву чутливості до емоційного стану дітей, уникаючи таких гендерно нечутливих висловлювань, як «хлопчики не плачуть, це роблять тільки дівчата», бо кожна дитина переживає стрес по-своєму, а виявлення емоцій через сльози є природною реакцією психіки будь-якої людини незалежно від її статі. Крім того, у воєнний період діти спостерігають, що жінка може виконувати не лише ролі в сім'ї, але й займати важливі посади у військових чи правоохоронних структурах, що вимагає перегляду стереотипів та уявлень про ролі чоловіків та жінок у суспільстві тому, підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до формування гендерної культури у закладах загальної середньої освіти є надзвичайно важливою, адже вони є провідними інститутами гендерної соціалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема впровадження гендерного підходу в теорію та практику соціальної роботи є доволі актуальною та представленою у розвідках О. Луценко, Н. Маркової, П. Романова, О. Сухомлинської та інших. Різні аспекти гендерного виховання були предметом досліджень Л. Вовка, С. Вихора, Т. Говоруна, Т. Дороніної, В. Єрмеєвої, І. Іванової, О. Кікінеджи, В. Кравця, І. Мунтяна, Н. Павлущенко, О. Цокур та інших вчених. Окремі аспекти підготовки майбутніх учителів до гендерного виховання учнівської молоді досліджували І. Бондаревська, В. Гайденко, Г. Лактіонова, О. Любарська, І. Предборська, С. Юдіна та ін. Поняття гендерної компетентності особистості та шляхи її формування в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців було розглянуто в дослідженнях В. Агеєва, Л. Вовк, О. Горошко, І. Кльоціної, І. Таліної, О. Кіріленко, Н. Лавриненко, О. Луценко, Л. Міщик, І. Харченко та інших. На основі узагальнення та систематизації результатів наукових досліджень визначено, що потребує додаткового вивчення питання практичної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до формування гендерної культури у дітей в закладах загальної середньої та спеціальної освіти. Якісна комунікація між учасниками освітнього процесу відіграє важливу роль у формуванні недискримінаційного та гендерно чутливого середовища, яке є запорукою збереження та зміцнення ментального здоров'я особистості та її резильєнтного потенціалу, що набуло особливого сенсу за часів війни. У вирішенні цього складного завдання важливу роль відіграють соціальні педагоги закладів освіти, що є провідними фахівцями соціальної галузі, які мають бути готовими до його виконання.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективних шляхів і засобів у практичній підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до формування гендерної культури у дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих шляхів формування практичної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до формування гендерної культури у здобувачів загальної та спеціальної середньої освіти в умовах інклюзії є створення умов для якісної практичної роботи на базах партнерської мережі відповідних закладів. Так, багаторічний досвід практичної взаємодії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди з Комунальним закладом «Харківська спеціальна школа № 2» Харківської обласної ради дозволяє визначити певні напрацювання в цьому напрямі. Здобувачі вищої освіти мають можливості співпрацювати з дітьми та фахівцями закладу як в межах проведення виробничих практик на 3 та 4 курсах, що мають певні елементи наступності, так і в межах певних освітніх курсів «Практикум соціально-реабілітаційної роботи», «Опіка та піклування з практикумом», «Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі», а також здійснювати на базі закладу власні наукові дослідження. Це дозволяє їм набувати практичний досвід у роботі зі дітьми з особливими освітніми потребами та підвищувати свої професійні навички. Також ця співпраця має важливе значення і для двох партнерських закладів освіти, бо сприяє запровадженню гендерно-чутливих підходів в освітньо-професійне середовище та підвищенню якості освіти в цілому.

Аналіз правових джерел вказує на те, що актуальність і необхідність забезпечення професійної готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з формування гендерної культури здобувачів освіти обумовлені положеннями низки нормативних актів: Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція Міжнародної організації праці про дискримінацію в галузі праці та занять (1975), Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти (1962), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011), а також закони України («Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2023) («Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014)), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2019) та інші. Враховуючи вищезазначені документи, серед важливих аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі для організації продуктивної роботи в інклюзивному середовищі закладів загальної та спеціальної середньої освіти виокремлено формування здібностей та можливостей у здобувачів вищої освіти до розвитку гендерної культури дітей з особливими освітніми потребами.

Під час організації професійно-орієнтованого освітнього простору ми враховуємо вимоги та стандарти, встановлені у зазначених документах, і активно працюємо над цією проблематикою, спільно надаючи допомогу майбутнім фахівцям у підготовці до ефективної роботи з формування гендерної культури здобувачів загальної середньої та спеціальної освіти в освітньому

середовищі. З цією метою під час організації виробничих практик та практико-зорієнтованих занять для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди на базі Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 2» Харківської обласної ради, ми використовуємо як традиційні так і інноваційні методи та форми роботи з метою забезпечення отримання здобувачами вищої освіти максимальних можливостей для набуття практичного досвіду в організації гендерно чутливого освітнього середовища, навіть в умовах дистанційної форми навчання.

Під час організації занять створено умови для активного залучення здобувачів вищої освіти до процесу виховання дітей з особливими освітніми потребами на засадах гендерного підходу, сприяючи не лише усвідомленню основ гендерної освіти, а й підтримці гендерної рівності та розвитку позитивної гендерної ідентичності. У нашій роботі ми активно використовуємо різноманітні методи, включаючи практичні вправи, рольові ігри, групові дискусії та тренінги, а також ознайомлення з багаторічним досвідом педагогів закладу освіти та залучення їх до процесу професійної підготовки у якості менторів, що сприяє більш продуктивному розвитку практичних навичок взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами та формуванню у практикантів гендерної чутливості.

Цікавою інноваційною формою практичної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах дистанційної освіти є залучення їх до створення цікавих віртуальних соціально-виховуючих засобів в межах певного проєкту, який може бути підготовлено та реалізовано у різних формах: у формі соціально-виховного заходу, що проводиться у форматі Meet чи Zoom конференції з використанням підготовлених спеціально розроблених соціально-виховних засобів (казкових театралізацій, віртуальних подорожей, вікторин та конкурсів), а також у повністю готовому віртуальному форматі тематичного відеоматеріалу, підготовленого та записаного здобувачами вищої освіти, який теж містить певні різновиди соціально-виховних впливів (мудрі притчі, цікаві вікторини, інтерактивні завдання та ін.), що за допомогою класного керівника чи педагога додаткової освіти можна використовувати для здійснення соціально-виховних впливів у той час, коли проведення загальних зборів з великою кількістю учнів є неможливим. Додатковими перевагами останньої форми є її доступність та гнучкість, що надає можливість дітям отримувати освітній контент також у форматі асинхронного навчання, а також робити, якщо є потреба, багаторазові повтори у розгляді певного складного для засвоєння матеріалу. Це дозволяє учням навчатися в зручний для них час та у необхідному темпі, що є особливо актуальним для навчання дітей з особливими освітніми потребами в дистанційному режимі в умовах воєнного стану. Використання вищезазначених шляхів та засобів у практичній підготовці здобувачів вищої освіти засвідчило їхню результативність та дозволило забезпечити набуття ними високого рівня адаптованості до здійснення процесу соціального виховання в умовах сучасних соціальних викликів, гнучкості у взаємодії з різними гендерними групами, а також здатності створювати

безпечне і дружнє середовище для всіх дітей, незалежно від їхньої гендерної ідентичності.

Аналіз результатів спільної соціально-виховної роботи здобувачів вищої освіти-майбутніх фахівців соціальної галузі з дітьми під час практико-зорієнтованих занять засвідчив позитивний вплив на формування гендерної культури в учнів, які демонстрували розуміння важливості забезпечення рівних можливостей у всіх сферах життя та взаємоповаги між представниками різних гендерів, що сприяє створенню толерантного та гармонійного шкільного середовища та суспільства вцілому.

Висновки і перспективи подальших досліджень Отже, ефективними шляхами професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до розвитку гендерної культури здобувачів загальної середньої та спеціальної освіти на засадах інклюзії є використання у процесі їхньої практичної підготовки проєктного методу у поєднанні з менторською взаємодією з соціальним педагогом-методистом бази практики, класними керівниками та педагогами-методистами з питань гендерно-чутливого соціального виховання у шкільному середовищі. Такий підхід допомагає у забезпеченні підвищення рівня гендерно чутливих соціально-виховних впливів як в межах організації практичних занять на базі практики, а також сприятиме зростанню ефективності підготовки фахівців, які зможуть впроваджувати ці гендерні підходи у своїй подальшій практичній роботі.

Перспективним напрямом подальшої роботи вважаємо співпрацю з Центром гендерної освіти з метою обміну досвідом проведення соціально-виховної взаємодії на засадах гендерно-чутливої освіти з іншими закладами міста та області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 180 с.
2. Про схвалення проєкту листа Уряду України до Міністерства Європи та закордонних справ Французької Республіки щодо участі Уряду України у міжнародній ініціативі “Партнерство Біарріц” з утвердження гендерної рівності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6.05.2020 р. № 505-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

СПІВПРАЦЯ ІЗ РОБОТОДАВЦЯМИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Оксана Кравченко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

okskravchenko@ukr.net

У стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти від травня 2015 р. зазначено, що заклади вищої освіти самостійно розбудовують власну систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Заклади повинні виробити політику щодо забезпечення якості, яка є публічною і складає частину їх стратегічного менеджменту. Внутрішні стейкхолдери повинні розробляти і втілювати цю політику через відповідні структури і процеси, залучаючи до цього зовнішніх стейкхолдерів.

Ці Стандарти ґрунтуються на таких чотирьох принципах забезпечення якості у європейському просторі вищої освіти: заклади освіти несуть первинну відповідальність за якість вищої освіти, що надається; забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, освітніх програм і здобувачів вищої освіти; забезпечення якості сприяє розвитку культури якості; забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів та суспільства.

Згідно Закону України «Про освіту» (2017) серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначено забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності та інтеграція з ринком праці.

Згідно стаття 52 Закону України «Про вищу освіту» (2014) учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є:

- 1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
- 2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти;
- 3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;
- 4) інші працівники закладів вищої освіти.

До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.

Серед цілей Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. є «Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці», що передбачає залучення роботодавців до розроблення і оцінювання освітніх програм, посилення їх співпраці із закладами вищої освіти у підготовці фахівців, виконанні спільних досліджень, розробка та запровадження механізму врахування інтересів роботодавців, потреб регіональних ринків праці при формуванні державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців.

Задля посилення практикоорієнтованої складової в освітньому процесі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та врахування потреб ринку праці створена Рада роботодавців, метою діяльності якої є забезпечення високої професійної підготовки фахівців на основі комплексного співробітництва

факультету із зацікавленими підприємствами і організаціями – провідними роботодавцями, шляхом об'єднання інтелектуального потенціалу, практичного досвіду, матеріальних, фінансових і корпоративних ресурсів. Серед напрямів роботи Ради є: участь у вдосконаленні освітніх програм; здійснення практичної підготовки здобувачів вищої освіти; проведення спільних науково-практичних конференцій, круглих столів, симпозіумів; читання гостьових лекцій; залучення до розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти тощо.

Вважаємо інноваційною і ефективною формою співпраці із роботодавцями – фахові засідання з обговорення змісту освітніх програм, під час яких надаються пропозиції згідно практичних потреб, вивчаються зміни і доповнення до чинних нормативних документів, визначаються шляхи подальшого удосконалення підготовки фахівців.

З метою залучення роботодавців до усіх процесів забезпечення якості освітніх програм проводяться систематичні опитування. Кожного навчального року роботодавцям пропонується пройти опитування «Опитування роботодавців щодо потреб ринку праці та співпраці», з метою організації освітнього процесу університету відповідно до сучасних вимог і забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Висловлені побажання використовуються для удосконалення якості освітніх послуг, що надаються університетом.

Опитані роботодавці вважають, що в системі вищої освіти потрібно провести такі зміни, щоб набуті навички і компетентності випускників відповідали потребам сучасного ринку праці:

- 70 % опитаних вважають, що система освіти повинна готувати більш практично підготовлених фахівців;
- 10 % вважають, що ЗВО повинні більше цікавитись потребами і особливостями ринку праці, новими технологіями;
- 10 % зазначили, що наявність постійного двостороннього зв'язку між роботодавцями та ЗВО, обмін потребами;
- 10 % підвищити рівень ефективності проходження студентами практик.

Роботодавці відзначили, які навички/компетенції/кваліфікації вони очікують від випускника факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Зокрема очікують: соціально-емоційну компетентність; навички психологічної діяльності та соціальної сфери; випускники мають бути з розвинутою емпатією та високим розумінням своєї справи; стратегічним мисленням; вміння приймати рішення, будувати стратегії та реалізувати їх; наполегливість, компетентність та професіоналізм.

Роботодавцям було запропоновано подати свої пропозиції або зауваження щодо співпраці з факультетом. Так, опитані роботодавці зазначили, що співпрацею дуже задоволені; влаштовує та форма співпраці, яка проводиться наразі; цікавить співпраця в сфері реабілітації людей з інвалідністю та Захисників, розробка сучасних практичних матеріалів, технологій та інструментів.

Таким чином, результати опитування засвідчили важливість участі роботодавців у вдосконаленні якості освітніх програм та організації освітнього процесу у ЗВО.

Результати опитування роботодавців обговорюються на засіданнях вченої ради, засідання кафедри, засідання студентської ради та висвітлюється на сайті факультеті. Під час обговорення результатів опитування було окреслено шляхи вдосконалення якості освітнього процесу та подано такі рекомендації: продовжувати практику співпраці з роботодавцями та розширювати форми такої співпраці; продовжувати залучати роботодавців до процесу перегляду та оновлення освітніх програм; організовувати зустрічі роботодавців зі здобувачами вищої освіти, з науково-педагогічними працівниками з метою ознайомлення зі специфікою їхньої роботи та з потребами ринку праці; результати опитувань роботодавців врахувати при організації освітнього процесу, зокрема, при викладанні ОК враховувати можливості набуття «soft skills», необхідних для практичної діяльності; результати опитувань врахувати при перегляді та оновленні освітніх програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Факультет соціальної та психологічної освіти. Уманський державний педагогічний університету імені Павла тичини : офіційний сайт. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ЦЕНТРАХ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Наталія Сайко

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
natsayko@gmail.com*

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників постійно удосконалюється відповідно до потреб суспільства. Зараз є необхідним розробити зміст та сформувані професійну готовність соціальних працівників до роботи у центрах життєстійкості, які створені для підтримки психічного здоров'я населення та зниження рівня тривожності в суспільстві.

З цією метою варто конкретизувати поняття «життєстійкість» та розглянути функції соціальних працівників відповідно до призначення таких центрів.

У науковій літературі поняття «життєстійкості» пов'язано з американським психологом С. Мадді, який пояснював його з точки зору психічного здоров'я особистості, уміння долати стресові ситуації [7].

Західні вчені А. Мастін і Дж. Поуел під життєстійкістю розуміється здатність людини протистояти стресам, життєвим труднощам та виділяють наступні фактори, що впливають на життєстійкість особистості:

- ✓ наявність підтримуючих близьких взаєностосунків;
- ✓ підтримуюче соціальне оточення;

- ✓ здатність знаходити сенс, значення в житті;
- ✓ позитивна самооцінка;
- ✓ навички протистояння стресу, вирішення проблем, комунікативні;
- ✓ почуття гумору, самоіронія;
- ✓ життєві обставини [8].

Американські вчені Д. Гершон, Г. Страуб основним методом формування життєстійкості особистості вважають емпauerмент (наснаження), який дозволяє творити таке життя, яке людина прагне прожити [6].

Українська науковиця Н. Мілорадова пояснює поняття «життєстійкість» як спосіб, можливість виживання людини у складних життєвих ситуаціях, при цьому особистість, зазначає дослідниця, повинна змінюватися, знаходити можливості для самореалізації, саморозвитку [2].

Життєстійкість як внутрішній ресурс особистості, який допомагає впоратися зі стресовими, військовими ситуаціями розуміє С. Кондратюк [1].

Т. Титаренко, Н. Ларіна підкреслюючи складність та комплексність даного феномену, пропонують такі його складові: здатність людини витримувати труднощі та протистояти всім проблемам; здатність людини долати труднощі, вирішувати проблеми, набуваючи нових знань; можливість конструктивно реагувати на проблеми, швидко, гнучко та мобільно перебудовуватися; вміння відновлювати внутрішній потенціал [5].

Як внутрішню збалансованість, яка забезпечується наявністю активних життєвих установок, здатністю досягнення мети розуміє життєстійкість В. Предко. Автор зазначає, що найбільш сенситивний період формування життєстійкості є підлітковий вік, оскільки саме він визначає подальший розвиток особистості, впливає на становлення його ціннісних орієнтацій і життєвих установок. Важливу роль у формуванні життєстійкості підлітка відіграє освітнє середовище, яке шляхом цілеспрямованого впливу та спеціально організованих умов надає йому психологічну опору й забезпечує ефективний розвиток [3].

Л. Степаненко підкреслює залежність життєстійкості від внутрішніх умов її розгортання, від копінг-захисних механізмів подолання стресу, емоційних властивостей особистості та умінь регулювати емоційно-вольову сферу [4].

Отже з проведеного аналізу наукових поглядів можемо зробити висновок, що життєстійкість особистості розуміється як наявність внутрішніх ресурсів (уміння управляти емоційно-вольовою сферою, гнучкість, мобільність, швидкість реагування на зміни тощо), на основі яких у людини з'являється можливість, здібності долати складні життєві труднощі, стресові ситуації та швидко відновлювати життєвий потенціал, внутрішній баланс.

У соціальній роботі формування життєстійкості особистості розглядається як соціальна послуга і включає заходи з допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах та не можуть подолати проблему самостійно.

Відповідно функціями соціального працівника у центрах життєстійкості і можна визначити такі:

- діагностична, що включає оцінку індивідуальних потреб клієнта, створення карти соціальних послуг;
- корекційна – проведення занять, заходів з використанням методів соціальної терапії, що спрямовані на формування здорового, усвідомленого, конструктивного ставлення до власного життя та проблем, зниження рівня тривожності;
- профілактична – використання комплексу заходів з метою запобігання відхилень у поведінці та нейтралізація негативних впливів соціуму;
- соціально-реабілітаційна – відновлення соціального функціонування клієнтів, розвиток компенсаторних функцій організму;
- посередницька – створення банку даних соціальних служб, центрів державного і недержавного підпорядкування; налагодження взаємодії між ними задля організації соціальної допомоги клієнтам центрів життєстійкості;
- комунікативно-терапевтична – передбачає організацію процесів спілкування з клієнтом, активне його слухання, підтримку, розуміння, співчуття, толерантність;
- надання першої психологічної, соціальної, за потреби, домедичної допомоги.

Основними методами соціальної роботи у центрах життєстійкості має бути весь спектр соціальних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних, методів.

Отже центри життєстійкості це осередки для забезпечення комплексного підходу до організації та надання соціальних послуг у результаті взаємодії різних надавачів соціальних послуг.

Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у центрах життєстійкості передбачає актуалізацію таких знань та формування додаткових компетентностей: види соціальних послуг; соціальні інституції та їх функції; методи соціальної роботи, методи першої соціальної, психологічної, домедичної допомоги; функції соціального працівника у центрах життєстійкості; програми формування життєстійкості; основи роботи з травмою; основи психотерапії; організація міжвідомчої взаємодії; проведення діагностики потреб клієнта; створення дорожньої карти для отримувача соціальних послуг; здійснення психоедукації тощо.

Особливо важливим є формування життєстійкості у майбутніх соціальних працівників, що передбачає формування умінь захищати себе від негативних впливів соціуму, відновлювати внутрішній потенціал, баланс, гармонію; професійно діяти у кризових ситуаціях; конструктивно вирішувати власні проблеми; керувати власними емоціями; застосовувати методи зниження власної тривожності. Підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у центрах життєстійкості може здійснюватися у результаті введення до робочих програм освітніх компонентів розділів, модулів, тем, які присвячені проблемі формування життєстійкості особистості; створення сертифікатних програм для студентів та соціальних працівників-практиків; проведення курсів підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 4. С. 78–83. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/265/23>
2. Мілорадова Н. Е. Ресурсозберігаючі технології як складова формування життєстійкості працівників поліції. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*: зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец. фіз. підготовки ф-ту № 3, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 113–115.
3. Предко В. В. Психологічне значення життєстійкості задля ефективного розвитку підлітка в умовах освітнього середовища. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С. 185–189. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/34.pdf>
4. Степаненко Л. В. Особливості взаємозв'язку життєстійкості та складників емоційної саморегуляції переселенців. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 68–72. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/34-2022/9.pdf>
5. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. Київ : Марич, 2009. 76 с.
6. Gershon D., Straub G. Empowerment: The Art of Creating Your Life as You Want It. 2nd ed. New York : Sterling Ethos, 2011. 256 p.
7. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63. № 2. P. 265–274.
8. Masten A. S., Powell J. L. A resilience framework for research, policy, and practice. *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversity* / ed. by S. S. Luthar. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. P. 1–25.

ТЕРАПЕВТИЧНИЙ КОНЦЕПТ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ НАРАТИВІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Лариса Тимчук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

lucky.clio2017@gmail.com

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні призвела до дестабілізації багатьох сфер суспільного життя. Однією серед найбільш уразливих стала й освітня галузь. Війна призвела до руйнування освітньої інфраструктури та навчального середовища, погіршила доступ до освіти, поглибила наявні освітні нерівності, значно знизила безпеку, якість, успішність навчання, а також негативно вплинула на психоемоційний стан усіх без винятку учасників освітнього процесу.

Значне зростання чисельності учасників освітнього процесу, які отримали психологічні травми різного ступеня, дефіцит практичних психологів, соціальних педагогів, недостатня підготовленість педагогічних

працівників до надання дієвої підтримки та допомоги, формують запит на підвищення рівня якості професійної підготовки психолого-педагогічних кадрів. Зараз необхідні фахівці, які володіють не тільки необхідними знаннями й сформованими базовими компетентностями людини ХХІ століття, а й професійно вмотивовані спеціалісти, що готові проводити свою діяльність та надавати кваліфіковану психолого-педагогічну підтримку та допомогу в нестандартних (кризових, екстремальних) умовах, уміють створювати позитивний простір взаємодії, надавати емоційну підтримку, володіти стратегіями гармонізації та самовідновлення.

У воєнних реаліях сьогодення важливим аспектом в процесі надання психолого-педагогічної підтримки є використання потужного потенціалу сучасних технологій. Конвергентне застосування новітніх цифрових технологій з існуючими методами в педагогіці та психології, може суттєво допомогти людям у подоланні руйнівних наслідків пережитого травматичного досвіду війни. У цьому контексті особливої ваги набуває створення і використання в освітніх педагогічних практиках цифрових наративів – рефлексивних оповідей, які створюються за допомогою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Цифрові наративи можна трактувати як сучасне поширення стародавнього мистецтва наративу, в мультимедійному просторі якого поєднуються текст, звук, рухомі й нерухомі зображення, музика, відео, анімація та ін. Метою створення цифрових наративів є: розвиток творчості, рефлексії, пошук життєвих смислів, вміння аналізувати власний досвід, висловлювати власну точку зору, співпрацювати з іншими, взаємодіяти в глобальному середовищі та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створення й використання цифрових наративів є практикою поєднання когнітивного, духовно-мистецького та технологічного компонентів структури освітнього процесу, що поширилася у міжнародному освітньому просторі й стала тенденцією особистісного самовираження в умовах глобалізованого буття. Свідченням тому, є наукові дослідження українських та зарубіжних учених: Дж. Ламберт (2007), М. Лещенко (2023), Б. Робін, С. Макнейл (2012) розробляли методологію впровадження цифрових наративів в освітню сферу, Ю. Лавриш (2023) досліджувала використання цифрових наративів у професійній підготовці фахівців педагогічних та технічних спеціальностей, Дж. Гордон (2019), К. Маккензі, К. Райс, М. Феррарі (2015) досліджували трансформації травматичного досвіду на основі використання терапевтичного потенціалу цифрових наративів.

Мета статті полягає у розкритті освітньо-терапевтичного потенціалу цифрових наративів та важливості їх використання у роботі соціальними педагогами.

Виклад основного матеріалу. Потенціал використання цифрових наративів, як методу дослідження та навчання не можна недооцінювати в аспекті актуалізації потреби збереження психічного здоров'я людини, створення й поширення програм терапевтичної допомоги орієнтованих на його

емоційне та фізичне відновлення. В процесі створення, обговорення та презентації цифрових нарративів відбувається саморефлексія та усвідомлення, що є потужними чинниками, які можуть покращити здоров'я людини страждаючої від психо-емоційної травми, спричиненої тією чи іншою подією.

Варто зазначити, що нарративні технології дедалі більше визнаються, доводять свою ефективність й цінуються в соціально-педагогічній роботі. Для соціальних педагогів, які надають допомогу у подоланні стресу, знижують рівень його руйнівного впливу, працюють над трансформуванням травматичного досвіду, створення й презентація цифрових нарративів стає новим засобом надання професійної допомоги. Їх використання сприяє дослідженню способів, за допомогою яких люди переживають, осмислюють і впорядковують свої негативні спогади, пережиті страшні події, болісні життєві історії, набутий травматичний досвід. Цифрові нарративи – це ще й метод нарративної терапії, яка застосовує особистісно значимий лінгвістичний концепт створений у цифровому форматі для ліквідації накопичених негативних емоцій та переживань.

Використання нарративів з терапевтичною метою спрямоване на навчання людини створювати в цифровому форматі історії, що вносять благодію зміни в її життя шляхом інтерпретації та конструювання більш позитивного індивідуального досвіду. Створення цифрових нарративів дає можливість кожному висловити свої думки, почуття, переживання в найбільш прийнятний для них спосіб – словами, образами, мелодіями, кольорами, особливим дизайном. Це дозволяє людині, яка пережила травматичний досвід, в процесі створення цифрового нарративу поступово позбуватися руйнівних наслідків травми, вивільнити внутрішній біль, болісні спогади, страх, смуток, розпач. Використання цифрових нарративів у наданні психолого-педагогічної підтримки та допомоги вони навчають переосмисленню людиною досвіду не тільки в контексті «Що сталося зі мною?», але і «Чому може навчити моя історія інших?».

Кожна людина унікальна, тому і кожен цифровий нарратив – це унікальна особиста історія, про те, що цікавить, захоплює, обурює чи хвилює. Він може бути найрізноманітнішою тематики. Події, що подаються в цифровому нарративі, вибираються, упорядковуються, пов'язуються та оцінюються як значимі для людини чи конкретної аудиторії. Основним моментом при цьому є можливість висловитися, поділитися своїми думками, зацікавити, викликати інтерес. Автор в процесі роботи над своєю історією виступає в ролі письменника, сценариста, режисера, наратора, який висловлює своє бачення, ставлення до висвітлюваного питання, явища, ситуації.

Терапевтичний вплив цифрового нарративу виявляється в процесі його створення, коли людина зосереджує увагу на створенні сюжету, звільняючись від емоційно насичених думок, переживань, спогадів. Представивши цифровий нарратив, важливо почути рефлексії інших, відчувати різноманіття думок інших на висвітлену проблему. У процесі, колективної роботи по обговоренню створеного контенту цифрового нарративу, людина усвідомлює наскільки ця тема є важливою для інших, відчуває підтримку й розуміння особистої позиції

щодо її тлумачення. Спілкування з іншими розкриває через досліджувану тему множинність індивідуального досвіду, подібності й відмінності у його трактуванні, що в свою чергу розвиває перспективу нового, іншого бачення для створення власної історії.

Водночас, знайомство з цифровими нарративами інших людей, дає нам розуміння й осмислення того, що в різноманітності досвіду виявляються універсальні категорії буття. Використання цифрових нарративів дає можливість виявити через створений контент цінності, бажання, приховані мрії, внутрішні ресурси людини. В ньому контекстуалізуються не тільки пережиті події, ситуації, отриманий досвід, а й те, як людину сприймають в сім'ї, колективі, соціальному оточенні, що вона відчуває й переживає.

При презентуванні цифрових нарративів, увага здебільшого зосереджується на емоційно-почуттєвій сфері, а також робиться акцент на дії, реакції на ситуації, на проблеми, які визначає (визнає) і про які говорить сам оповідач. При такому підході людина відчуває свою відповідальність, так як сама є творцем своєї історії представленої у формі цифрового нарративу. Це не нав'язує чужого бачення, дає можливість виділити саме ту проблему, яка є для людини основною, дозволяє зафіксувати динаміку психо-емоційного стану в процесі створення цифрового нарративу, поділитися ним з іншими й отримати їх рефлексію.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У складних реаліях воєнного часу важливим завданням є інтеграція гуманістичної й технологічної складових навчального процесу, що визначають шляхи використання цифрових технологій з метою підвищення якості навчання, створення гармонізуючого освітньо-терапевтичного простору взаємодії для всіх його учасників.

Ефективне впровадження цифрових нарративів в практичну діяльність соціальних педагогів надає можливість розкрити в людині її внутрішні ресурси та можливості, розвинути емпатію та толерантність. У свою чергу, створення освітнього простору з позитивною атмосферою спілкування, взаємодії й підтримки сприятиме гармонізації, відновленню резильєнтності та подоланню деструктивних психо-емоційних станів, що виникли в результаті пережитих страшних подій війни.

Подальші дослідження будуть сфокусовані на проєктуванні цифрових нарративів у процесі підготовки спеціалістів галузі соціальної та корекційної педагогіки, інклюзивної освіти; формуванні умінь реалізовувати освітньо-терапевтичний потенціал цифрових нарративів у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gordon J. S. *The Transformation: Discovering Wholeness and Healing After Trauma*. San Francisco : Harper One, 2019. 380 p.
2. Ferrari M., Rice C., McKenzie K. The ACE Pathways Project: Therapeutic Catharsis in Digital Narrative. *Psychiatric Services*. 2015. Vol. 66. No. 5. P. 556.
3. Lambert J. Digital Storytelling: How digital media help preserve cultures. *The Futurist*. 2007. Vol. 41. No. 2.

4. Lavrysh Y., Leshchenko M., Tymchuk L. Development of metacognitive skills through digital narratives in higher education. *Revista Electrónica de Investigación Educativa*. 2023. Vol. 25. No. 1. P. 1–15.
5. Leshchenko M., Tymchuk L., Tokaruk L. Digital narratives in training inclusive education professionals in Ukraine. *Inclusive education: Unity in diversity* / ed. J. Głodkowska. Warszawa : Wydawnictwo Akademii pedagogiki specjalnej, 2020. P. 254–270. URL: https://www.aps.edu.pl/media/2393471/inclusive_education_internet.pdf

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анастасія Шпак

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
nastaspak181@gmail.com*

Науковий керівник: *Лілія Кононенко*

Постановка проблеми. Професійна самосвідомість є важливою складовою успішної роботи соціальних працівників. Це розуміння власних навичок, знань та цінностей, що впливають на їхню професійну діяльність. Розвиток професійної самосвідомості є необхідним для вдосконалення професійних навичок, підвищення ефективності роботи та покращання взаємодії з клієнтами.

Упровадження інноваційних видів професійного навчання працівників свідчить про досягнення ними ефективності більшою мірою, аніж з використанням старих методів. До таких можна віднести впровадження тренінгових програм, що є сукупністю дій професіонала стосовно підвищення та коригування знань та навичок працівників.

Аналіз останніх джерел. У сучасній практиці професійної підготовки фахівців соціальної роботи дедалі більш активно використовують тренінгові форми навчання. Експериментальне використання тренінгових технологій з метою фахової підготовки й професійного самовдосконалення викладено в працях О. Білюк, Л. Вейланде, Т. Гери, Н. Заячківської, О. Керик, Г. Кошонько, Л. Мітіної, В. Павловського, В. Підгурська, Т. Цюман, Х. Шапаренка та ін.

Нині для визначення тренінгу найчастіше використовується термін «психологічна дія» [3]. У роботах С. Макшанова вказано, що адекватність цього терміну, визначення тренінгу як методу можна визнати лише частково: як поняття, що відображає саме процес руху інформації від одного учасника взаємодії до іншого. Будучи процесуальною характеристикою, поняття «дія» не відображає його мети і результату, який визначається за допомогою категорії зміни. Дія сама по собі не може служити метою тренінгу і його учасників, які потребують саме його результату. Запропонований дослідником термін «навмисна зміна» дає можливість опису всієї безлічі явищ, що відносяться до динаміки психологічних феноменів людини і групи, відображає процесуальні і продуктивні характеристики тренінгу, підкреслює «суб'єкт-суб'єктний»

характер тренінгу, ефективність якого пов'язана з прийняттям відповідальності за те, що відбувається у тренінгу, як ведучим, так і учасником, замовником тренінгу.

Тренінги дозволяють соціальним працівникам активно взаємодіяти з іншими учасниками, отримувати нові знання, вміння та досвід, а також рефлексувати над своєю професійною практикою.

Тренінг передбачає здебільшого групову форму роботи, яка відбувається в процесі активної взаємодії учасників між собою і спрямована на особистісний ріст, покращення стратегій життя, взаємодії з іншими, а також навчання рефлексивних навичок, емпатії, способів самопомоги тощо. Учасники тренінгу також учаться адекватно сприймати, розуміти та відчувати як самих себе, так і оточуючих, виявляти власні стереотипи та застарілі світоглядні чи способи поведінки і проводити роботу над ними.

Мета даної статті полягає в аналізі значення тренінгової діяльності в контексті розвитку професійної самосвідомості соціальних працівників. Основні завдання статті передбачають: визначення поняття тренінгу, переваги тренінгової діяльності, огляд методів та технік тренінгу, з'ясування їхнього впливу на професійну самосвідомість.

Виклад основного матеріалу. Стрімкість сучасного життя вимагає від кожної людини високої психологічної стійкості, міцності нервів, комунікабельності та грамотності в спілкуванні. Для вироблення таких якостей і призначаються тренінги, які представляють собою особливу форму активного навчання поведінкових навичок та розвитку особистості. Соціальний працівник стикається з різноманітними стресовими ситуаціями, які вимагають психологічної стійкості. Тому все більшої популярності набувають тренінги, спрямовані на формування цих навичок [5, с. 14–20, 40–47].

Слово тренінг утворено від англійського training – тренування. Цей термін вперше був запропонований на початку ХХ століття Дейлом Карнегі, коли він став проводити заняття. Сучасне його тлумачення мало чим відрізняється від тогочасних. Тренінг є спеціально організованою формою навчання та розвитку, яка спрямована на підвищення професійних навичок, знань та компетенцій учасників. Це інтерактивний процес, під час якого використовуються різноманітні методи, вправи та інструменти для активної участі та практичного застосування отриманих знань.

Він проводиться в групах по 10–15 чоловік протягом короткого проміжку часу – не більше 5 днів по 6–8 годин з перервами. Головне завдання тренера полягає в тому, щоб надати імпульс учасникам для пошуку вирішення певної проблеми [6, с. 106].

Тренінги зазвичай передбачають командну роботу, виконання практичних завдань, мозкові штурми, рольові ігри. Це найкраща форма отримання навичок, що дає можливість поглянути на себе «зі сторони», отримати адекватну критику від інших учнів, працювати над самовдосконаленням.

Тренінгова діяльність має низку переваг, зокрема таких:

1. Активна й безпосередня участь. Учасники тренінгів активно залучаються до освітнього процесу, спілкуються, діляться досвідом та взаємодіють один з одним. Це сприяє поглибленню знань та розвитку навичок.

2. Практичний фокус. Тренінги орієнтовані на практичне застосування отриманих знань у реальних ситуаціях роботи. Учасники отримують можливість відпрацьовувати навички та стратегії під керівництвом тренера.

3. Взаємодія та обмін досвідом. Учасники тренінгів мають можливість спілкуватися та обмінюватися досвідом з колегами з інших організацій чи регіонів. Це сприяє взаємному навчанню та збагаченню професійного середовища.

4. Встановлення співпраці та командної роботи. Тренінги створюють можливість для спільної роботи учасників, взаємодії та співпраці. Вони сприяють формуванню командних навичок, розвитку співпраці та встановленню ефективних комунікаційних зв'язків [4, с. 86].

Основні методи та техніки, які використовуються у тренінгу, вміщують:

1. Групові вправи. Це вправи, які виконуються учасниками в групі. Вони сприяють співпраці, комунікації, взаємодії та спільному розв'язанню завдань.

2. Рольові ігри. Учасники виконують ролі в симульованих ситуаціях, що допомагає їм розвивати навички комунікації, взаємодії, лідерства та конструктивної поведінки під час конфлікту.

3. Дебрифінг. Це процес обговорення та аналізу після виконання вправи або рольової гри. Учасники спільно роздумують над своїм досвідом, висловлюють спостереження та висновки.

4. Поділ досвіду. Учасники діляться своїм досвідом, історіями успіху та викликами, що допомагає створити атмосферу взаємопідтримки та навчання один від одного.

5. Теоретичні презентації. Тренер надає учасникам необхідну теоретичну базу, поняття та концепції, пов'язані з темою тренінгу.

6. Самостійна робота. Учасники працюють індивідуально над вправами, завданнями або здійснюють рефлексію для поглиблення свого розуміння та особистого розвитку [1].

Тренінгова діяльність має значний позитивний вплив на професійну самосвідомість соціальних працівників. Бо тренінги надають соціальним працівникам можливість оновити свої знання, дізнатися про нові теорії, методи та підходи в своїй галузі. Через практичну роботу і зворотний зв'язок від тренера та інших учасників, соціальні працівники здобувають більше впевненості та майстерності у виконанні своїх обов'язків. Також вони допомагають соціальним працівникам аналізувати свою професійну діяльність, розуміти свої сильні та слабкі сторони, визначати свої цілі та способи їх досягнення. Цей процес рефлексії сприяє покращенню професійної самосвідомості, оскільки соціальні працівники отримують можливість зосередитися на своєму особистому й професійному розвитку, аналізувати свої досягнення та визначати області для подальшого зростання. Тренінги можуть допомогти соціальним працівникам розширити свій світогляд, збільшити розуміння соціальних проблем, культурних різноманітностей та способів

взаємодії з різними людьми. Це розширення розуміння та сприйняття світу дозволяє ефективніше працювати з різними клієнтами та розуміти їхні проблеми та потреби.

Вплив тренінгів на професійну самосвідомість соціальних працівників є багатограним і може мати значний позитивний ефект на їхню професійну роботу та розвиток. Важливо враховувати, що тренінги повинні бути цілеспрямованими, добре організованими та підтримувати практичне застосування отриманих знань та навичок у реальному професійному середовищі [2].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, тренінги є ефективним інструментом для розвитку професійної самосвідомості соціальних працівників. Вони допомагають працівникам краще розуміти себе та свою роль у процесі надання соціальних послуг.

Участь у тренінгах сприяє розширенню знань і навичок соціальних працівників. Вони вчаться новим методам, стратегіям та технікам роботи, що поліпшує їхню професійну ефективність. Сприяє розвитку комунікативних навичок соціальних працівників, що є важливим аспектом їхньої роботи.

Тренінги допомагають фахівцям покращити свої навички управління стресом та психологічним навантаженням. Вони навчають методів релаксації, саморегуляції та емоційного відновлення, що допомагає зберігати ефективність та стабільність у професійній діяльності. Завдяки ним у працівників формується позитивне ставлення до себе та своєї професії. Вони допомагають підвищити самооцінку та самоповагу, що має велике значення для мотивації та задоволеності роботою.

Посутнім доданком до сформованих уявлень можна вважати пропозицію переорієнтувати практичну частину навчальних курсів із підготовки соціальних працівників / соціальних педагогів на тренінгові заняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз В., Главник О. Основні положення щодо проведення тренінгів. *ОСВІТА.UA*. 2005. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/598/> 6
2. Карамушка Л. М. Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу) : навч. посіб. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 144 с. 4
3. Карпенко Є. В. Основи психотренінгу : навч. посіб. Дрогобич : Просвіт, 2015. 78 с. 1
4. Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Тренінгова робота у соціальній сфері. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1 (105). С. 81–89. 5
5. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу : навч. посіб. / уклад. : О. М. Шевчук. Умань : ПП Жовтий, 2011. 133 с. 2
6. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч.-метод. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с. 3

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Атаманчук Ніна Михайлівна**, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
2. **Березан Валентина Ігорівна**, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
3. **Біла Дарина Сергіївна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
4. **Бойко Анастас Сергійович**, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
5. **Буц Анастасія Андріївна**, здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.
6. **Віхтенко Леонора Анатоліївна**, головний спеціаліст відділу обслуговування громадян № 11 (сервісний центр) управління обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України в Полтавській області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
7. **Войнаровська Анжела Адамівна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
8. **Гавричкова Віолетта Леонідівна**, заступник директора з виховної роботи Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 2» Харківської обласної ради.
9. **Гончарова Наталія Олексіївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
10. **Горобчук Людмила Леонідівна**, здобувачка II курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

11. **Громова Анастасія Андріївна**, асистент кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
12. **Демиденко Тетяна Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
13. **Діброва Олег Владиславович**, здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
14. **Долобовська Марина Сергіївна**, здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
15. **Дорошок Дмитро Володимирович**, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
16. **Дуля Аліна Володимирівна**, доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
17. **Дяченко Сергій Євгенійович**, соціальний педагог Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I–III ступенів № 28 Полтавської міської ради Полтавської області», здобувач I курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
18. **Єгорова Ксенія Григорівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.
19. **Ємець Світлана Анатоліївна**, старший науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка.
20. **Єнгаличева Ірина Віталіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
21. **Єсіна Наталія Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
22. **Запiтецький Андрій Олександрович**, здобувач I курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ).

23. **Зеня Дмитро Миколайович**, здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
24. **Кабусь Наталя Дмитрівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
25. **Кобка Ярослава Іванівна**, здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
26. **Коваленко Ольга Юрївна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
27. **Ковальова Марина Григорівна**, старший психолог сектору кадрового забезпечення Полтавського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Полтавській області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
28. **Коловоротна Наталія Андріївна**, здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
29. **Коломієць Олена Германівна**, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
30. **Комленко Людмила Борисівна**, редактор редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький), здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
31. **Кононенко Лілія Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
32. **Костіна Валентина Вікторівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
33. **Котломанітова Галина Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної

адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

34. **Кравченко Оксана Олексіївна**, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної і психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
35. **Куторжевська Любов Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
36. **Левченко Наталія Ігорівна**, фахівець із соціальної роботи Центру надання соціальних послуг Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
37. **Левченко Тетяна Анатоліївна**, здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
38. **Лиса Оксана Михайлівна**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
39. **Лютий Вадим Петрович**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
40. **Лях Тетяна Леонідівна**, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
41. **Мак Аліна Володимирівна**, вихователь-методист Комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» Полтавської обласної ради, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
42. **Макар Людмила Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
43. **Маслова Влада Віталіївна**, здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
44. **Мельник Людмила Пилипівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

45. **Міхеєва Оксана Юріївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ).
46. **Нерознак Лілія Сергіївна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
47. **Нечепоренко Світлана Петрівна**, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
48. **Обушна Єлизавета Русланівна**, соціальний педагог Глобинського ліцею № 1 ім. В. Є. Курченка Глобинської міської ради Полтавської області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
49. **Падун Валентина Сергіївна**, заступник директора Комунальної установи «Обласний молодіжний центр» Полтавської обласної ради.
50. **Панченко Наталія Василівна**, в. о. директора Комунальної установи «Обласний молодіжний центр» Полтавської обласної ради.
51. **Патока Наталія Михайлівна**, завідувач відділення денного перебування людей похилого віку Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Виконавчого комітету Шевченківської районної у місті Полтаві ради, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
52. **Петрочко Жанна Василівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
53. **Пшенична Оксана Олександрівна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
54. **Рагозіна Тетяна Євгеніївна**, менеджер у соціальній сфері Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги», здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціальних і поведінкових наук Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
55. **Репало Валерія Сергіївна**, здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

56. **Рибалка Олена Яківна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
57. **Розсоха Анастасія Володимирівна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
58. **Романова Інна Анатоліївна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
59. **Савельчук Ірина Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальних технологій Національного авіаційного університету (м. Київ).
60. **Сайко Наталія Олександрівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
61. **Сємкова Валерія Андріївна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
62. **Синепол Світлана Віталіївна**, здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
63. **Синиця Антон Віталійович**, менеджер з комунікації Creators Media Group, здобувач II курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ).
64. **Спіріна Тетяна Петрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
65. **Терещенко Вероніка Сергіївна**, соціальний педагог Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 2» Харківської обласної ради.
66. **Терещенко Лілія Василівна**, вихователь гуртожитку Миргородського фахового коледжу імені Миколи Гоголя Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

67. **Тимчук Лариса Іванівна**, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
68. **Харітонов Андрій Юрійович**, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
69. **Харченко Анжела Станіславівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
70. **Хасан Ахмед Абд Аль Набі Омар**, здобувач II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
71. **Хімчук Ліліана Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології розвитку Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).
72. **Черненко Наталія Миколаївна**, головний спеціаліст (соціолог) другого відділу Полтавського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
73. **Чернявська Світлана Юрійівна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
74. **Чечун Інна Олександрівна**, соціальний працівник Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Лозівської міської ради Харківської області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
75. **Чуб Катерина Володимирівна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
76. **Шаптала Дарина Сергіївна**, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
77. **Шваб Інна Анатоліївна**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології,

соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

78. **Шевченко Олена Віталіївна**, спеціаліст 1 категорії, землевпорядник Виконавчого комітету Михайлівської сільської ради Полтавського району Полтавської області, здобувачка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
79. **Шеплякова Ірина Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.
80. **Шеремет Віталіна Вікторівна**, асистент учителя Ліцею № 32 «Європейський» Полтавської міської ради.
81. **Шпак Анастасія Геннадіївна**, здобувачка III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
82. **Щербакова Вікторія Ігорівна**, менеджер у соціальній сфері Харківського обласного благодійного фонду «Соціальна служба допомоги».
83. **Юревич Євгенія Юрївна**, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.
84. **Яланська Світлана Павлівна**, доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
85. **Яновська Тамара Анатоліївна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукове видання

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 110-річчю Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка**

9–10 травня 2024 року

Публікації наведено в авторській редакції. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання фактичних даних, цитат, власних імен, а також за розголошення фактів, що не підлягають відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Підписано до друку 31.05.2024 р.